

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL DİLBİLİM ANABİLİM DALI
GENEL DİLBİLİM PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇEDE BELİRTEÇLERİN YANSITTIĞI İŞLEVSEL
BAŞLAR VE KİP-GÖRÜNÜŞ-ZAMAN İLİŞKİSİ

Muhammet Taha YANGIN

DANIŞMAN

Doç. Dr. Murat ÖZGEN

2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkçede Belirteçlerin Yansıttığı İşlevsel Başlar ve Kip-Görünüş-Zaman İlişkisi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

....../....../2020

Muhammet Taha YANGIN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türkçede Belirteçlerin Yansıttığı İşlevsel Başlar ve Kip-Görünüş-Zaman İlişkisi

Muhammet Taha YANGIN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Genel Dilbilim Anabilim Dalı

Genel Dilbilim Programı

Kip, görünüş ve zaman eylem biçiminde çekimlenen dilbilgisel ulamlardır. Alanyazında, bu ulamların Türkçedeki görünümlerine ilişkin birçok çalışma yer alsa da söz konusu çalışmalar bu ulamları yalnızca betimleyici bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu durum, Türkçedeki kip-görünüş-zaman ulamlarına ve bu ulamları ifade eden dilsel anlatımlara ilişkin tutarsızlıklar ortaya çıkartmaktadır. Bununla birlikte, alanyazında Türkçedeki kip-görünüş-zaman ulamlarının eylem biçimindeki dizilimlerini ele alan kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamızda, belirteçlerin, kip-görünüş-zaman ulamlarının eylem biçimindeki biçimlenmesinde belirleyici bir rol oynadığını varsayıyoruz. Buradan yola çıkarak, Türkçede kip-görünüş-zaman ulamlarını ifade eden dilsel anlatımların eylem biçimindeki dizilimlerini, bu ulamların eşgüdümlü olduğunu sayıltıladığımız işlevsel baş niteliğindeki belirteç ulamlarıyla saptamayı ve tanıtlamayı amaçladık. Bu şekilde, Türkçede kip-görünüş-zaman ulamlarına ve bu ulamları ifade eden dilsel anlatımlara ilişkin tutarsızlıkların ortadan kalkacağını öngördük. Bu amaçla, çalışmamızda ilk olarak belirteç ulamını ele aldık ve dünya dillerinden görünümlemlerle, Türkçedeki belirtecimsi işlevindeki yapılanmaları sunduk. Daha sonrasında, eylem biçimi üzerindeki dizilimlerini saptamayı ve tanıtlamayı amaçladığımız kip-görünüş-zaman ulamlarını, dünya dillerden örneklerle ayrıntılandırdık. Alanyazındaki mevcut çalışmalar doğrultusunda kip-görünüş-zaman ulamlarının Türkçedeki görünümlemlerini ve bu ulamları ifade eden dilsel anlatımları sunduk. Daha sonra, kip-görünüş-zaman

ulamalarının eşgüdümlü dizilim özelliklerine sahip olduğunu varsaydığımız işlevsel baş niteliğindeki belirteçleri inceledik. Çalışmamızın araştırma soruları doğrultusunda, dünya dillerinden örneklerle incelediğimiz işlevsel baş niteliğindeki belirteçlerin konumlanış özellikleriyle, Türkçedeki konumlanış özelliklerinin örtüşmediğini saptadık ve işlevsel baş niteliğindeki belirteç ulamların konumlanışlarını yeniden biçimlendirdik. Belirlediğimiz Türkçedeki işlevsel baş niteliğindeki belirteçler ile Türkçedeki kip-görünüş-zaman ulamlarını, bu ulamları belirten dilsel anlatımları ve bu dilsel anlatımların eylem biçimindeki konumlanış özelliklerini saptadık. Ayrıca, çalışmamızda Türkçede işlevsel baş olarak belirteç yantümcelerinin, konumlanış özelliklerini ve bu özellikleri sergilediği yapılanmaları yer verdik.

Anahtar Sözcükler: belirteç, belirtecimsi, kip, kiplik, görünüş, zaman, işlevsel baş, belirteçlerin konumlanışı

ABSTRACT

Master's Thesis

**Functional Projections of Adverbials in Turkish and Its Relation to
Tense-Aspect-Modality**

Muhammet Taha YANGIN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of General Linguistics

General Linguistics Program

Mood, aspect and tense are the grammatical categories which are projected by conjugation. Although there are various studies on the aspects of these categories in Turkish, these studies deal with these categories with a descriptive approach. Such studies display inconsistencies with respect to mood-aspect-tense categories, and linguistic expressions of these categories in Turkish. In addition to this, there is no extensive research in the literature which deals with the mood-aspect-tense categories placement in Turkish. In our study, we assume that the adverb(ial)s play a role in the positioning of these categories in conjugation. By this way, we aimed to determine and prove the positions of mood-aspect-tense markers in Turkish with the adverbs having functional head features. We assume that the positions of mood-aspect-tense are coordinated with adverb(ial)s. Thus, we propose a hierarchy in which the inconsistencies will be resolved in mood-aspect-time categories handled in the literature. To this end, we discussed adverb(ial)s and presented their structures in Turkish with their various aspects from a crosslinguistic perspective. Then, we went on to elaborate the mood-aspect-time categories and provided crosslinguistic examples. With the present studies in the literature, we presented the aspects of mood-aspect-tense categories in Turkish and their realizations. Then, we examined the adverb(ial)s with functional head features whose positional properties correspond to that of mood-aspect-tense categories. In line with our research questions, we found out

that the positional properties of the adverbs that are functional heads in the other languages presented in our study conflicted with the positional features of the adverb(ial)s in Turkish and we remodeled the hierarchy of the adverb(ial)s as functional heads. With the adverb(ial)s that are functional heads, we determined mood-aspect-tense categories, and their realizations and the positions of them in the conugational process. In addition, in our study, we also discussed the adverbial clauses, their positional properties and the positions in which they have these features.

Keywords: adverb, adverbial, mood, modality, aspect, tense, functional head, the adverb placement

TÜRKÇEDE BELİRTEÇLERİN YANSITTIĞI İŞLEVSEL BAŞLAR VE
KİP-GÖRÜNÜŞ-ZAMAN İLİŞKİSİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ	xv
ÇİZELGELER LİSTESİ	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BELİRTEÇ VE BELİRTECİMSİ

1.1. BELİRTEÇLER	5
1.2. BELİRTECİMSİ	7
1.2.1. Belirtecimsi Yapılanma Türleri	17
1.2.1.1. Basit Belirteçler	18
1.2.1.2. Adcıl Yapılanmalar	20
1.2.1.3. Sıfatçıl Yapılanmalar	27
1.2.1.4. Eylemcil Yapılanmalar	30
1.2.1.5. Belirteçli Yapılanmalar	32
1.2.1.6. Yansıma Sözcüklü Yapılanmalar	34
1.2.1.7. İlgeçli Yapılanmalar	35

1.2.1.7.1. Yalın İlgeçler	37
1.2.1.7.2. Uyumlu İlgeçler	39
1.2.1.8. Belirteç Yantümce Yapılanmaları	42
1.2.1.8.1. Çekimli Belirteç Yantümceleri	46
1.2.1.8.2. Çekimsiz Belirteç Yantümceleri	50
1.3. ARA SONUÇ	60

İKİNCİ BÖLÜM

KİP, GÖRÜNÜŞ ve ZAMAN

2.1. KİP VE KİPLİK	62
2.1.1. Türkçede Kip ve Kiplik	75
2.2. GÖRÜNÜŞ	83
2.2.1. Türkçede Görünüş	94
2.3. ZAMAN	97
2.3.1. Türkçede Zaman	102
2.4. KİP, GÖRÜNÜŞ VE ZAMAN BİLEŞMELERİ	106
2.5. ARA SONUÇ	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞLEVSEL BAŞ OLARAK BELİRTEÇLERİN KONUMLANIŞI

3.1. BELİRTEÇ KONUMLANIŞI	109
3.1.1. Sözeylem Belirteçleri ve Sözeylem Kipi	112
3.1.2. Değerlendirme Belirteçleri ve Değerlendirme Kipi	114
3.1.3. Tanıtsallık Belirteçleri ve Tanıtsallık Kipi	116
3.1.4. Bilgisellik Belirteçleri ve Bilgisellik Kipliği	118
3.1.5. Zaman Belirteçleri ve Zaman	121
3.1.6. Zorunluluk Belirteçleri ve Zorunluluk Kipliği	124

3.1.7. Olasılık Belirteçleri ve Olasılık Kipliği	125
3.1.8. Alışkanlık Belirteçleri ve Alışkanlık Görünüşü	127
3.1.9. Yineleme Belirteçleri ve Yineleme Görünüşü	129
3.1.10. Sıklık Belirteçleri ve Sıklık Görünüşü	131
3.1.11. İstem Belirteçleri ve İstem Kipliği	134
3.1.12. Devinimsellik Belirteçleri ve Devinimsellik Görünüşü	136
3.1.13. Öncelik Belirteçleri ve Öncelik	137
3.1.14. Sonlandırma Belirteçleri ve Sonlandırma Görünüşü	139
3.1.15. Sürdürme Belirteçleri ve Sürdürme Görünüşü	141
3.1.16. Sürme Belirteçleri ve Sürme Görünüşü	144
3.1.17. Artgörümlü Görünüş ve Artgörümlü Belirteçler	146
3.1.18. Yaklaşıklık Görünüşü ve Yaklaşıklık Belirteçleri	149
3.1.19. Süreçlik Belirteçleri ve Süreçlik Görünüşü	151
3.1.20. Sürerlik Görünüşü ve Aşamalı Yapıdaki Yansıması	153
3.1.21. Öngörü Belirteçleri ve Öngörü Görünüşü	155
3.1.22. Gereklilik Belirteçleri ve Gereklilik Kipliği	158
3.1.23. Yeterlilik Belirteçleri ve Yeterlilik Kipliği	159
3.1.24. Başarısızlık Belirteçleri ve Başarısızlık Görünüşü	161
3.1.25. Bütünsellik Belirteçleri ve Bütünsellik Görünüşü	163
3.1.26. Tutum Belirteçleri ve Edilgen Çatı	165
3.2. ARA SONUÇ	168

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKÇEDE İŞLEVSEL BAŞ OLARAK BELİRTEÇLERİN KONUMLANIŞI

4.1. TÜRKÇEDE BELİRTEÇLERİN KONUMLANIŞI	173
4.2. TÜRKÇEDE KİPLİK, KİP, GÖRÜNÜŞ ve ZAMAN DAĞILIMI	195

4.3. TÜRKÇEDE BELİRTEÇ YANTÜMCELERİNİN KONUMLANIŞI	224
SONUÇ	235
KAYNAKÇA	241
EKLER	

KISALTMALAR

1ÇĞL	1. çoğul kişi	BELSZ	belirtisizlik belirticisi
1K	1. kişi	BilB	bilgisellik belirteci
1TKL	1. tekil kişi	BİLG	bilgisellik kipi
2ÇĞL	2. çoğul kişi	BİR	birliktelik belirticisi
2K	2. kişi	BİT	bitmişlik görünüşü
2TAN	ikinci el tanıtısalılık	BİTM	bitmemişlik görünüşü
2TKL	2. tekil kişi	BLD	bildirme kipi
3ÇĞL	3. çoğul kişi	BŞR	başarım görünüşü
3K	3. kişi	BŞRZ	başarısızlık görünüşü
3TAN	üçüncü el tanıtısalılık	BTMŞ	bitmemiş görünüşü
3TKL	3. tekil kişi	BTŞ	bitmiş görünüşü
ADIM	adımsı belirticisi	BÜT	bütünsellik görünüşü
ADL	adlaştırmacı	BütB	bütünsellik belirteci
ALIŞ	alışkanlık görünüşü	ÇAB	çaba görünüşü
AlışB	alışkanlık belirteci	ÇĞL	çoğullayıcı
AMA	amaçlılık belirticisi	DeğB	değerlendirme belirteci
ART	artgörümlü görünüş	DEĞER	değerlendirme kipi
ArtB	artgörümlü belirteci	DEV	devinimsellik görünüşü
AYR	ayrılma durumu	DevB	devinimsellik belirteci
BaşB	başarım/başarısızlık belirteci	DİŞ	dişil
BAŞL	başlama görünüşü	EÇ	eylem çekimi
BB	bağlayıcı biçim	ED	edilgen çatı
BEKL	beklenti kipliği	EMR	emir belirticisi
BEL	belirtme durumu	EÖ	eylem öbeği
BELCİ	belirteçleştirici	ER	eril
BelÖ	belirleyici öbeği	EŞZAM	eşzamanlılık
		ET	ettirgen çatı

GEÇ	geçmiş zaman	SON	sonlandırma Görünüşü
GEÇDİŞİ	geçmişdışı zaman	SonB	sonlandırma belirteci
GEL	gelecek zaman	SOR	soru Belirticisi
GEN	geniş zaman	SözB	sözeylem belirteci
GER	gereklilik kipi	SÜR	sürerlik görünüşü
GerB	gereklilik belirteci	SÜRÇ	süreçlik görünüşü
GÖN	göndergesel	SürçB	süreçlik belirteci
GÖS	gösterici	SürdB	sürdürme belirteci
İLG	ilgeç	SürmB	sürme belirteci
İSTE	istem/isteme kipi	TAN	tanıtsallık
İsteB	istem belirteci	TAN.DLY	dolaylı tanıtsallık
İYE	iyelik belirticisi	TAN.GÖR	görsel tanıtsallık
İZN	izin kipi	TAN.GÖRS	görsel-olmayan tanıtsallık
KONU	konulaştırıcı	TAN.İŞİ	işitsel tanıtsallık
KYNK	kaynak	TanB	tanıtsallık belirteci
MAS	mastar	TEK	teklif belirticisi
NES	nesne belirticisi	TKL	tekil
OlaB	olasılık belirteci	TNM	tanımlık
OLMSZ	olumsuzlayıcı	TÖ	tümleyici öbeği
ÖnB	öngörü belirteci	TS	türeyen ses
ÖNC	öncelik	TutB	tutum belirteci
ÖnceB	öncelik belirteci	UY	uyum
ÖNG	öngörü görünüşü	UZ.GEÇ	uzak geçmiş zaman
ÖZ	özne belirticisi	ÜSTÜN	üstünlük belirticisi
ÖZE	özgeçişlilik durumu	YakB	yaklaşıklık belirteci
SIK	sıklık görünüşü	YAL	yalın durum
SıkB	sıklık belirteci	YET	yeterlilik kipliği
SnçB	sonuçsallık belirteci	YİNE	yineleme görünüşü
SNR	sonralık	YineB	yineleme belirteci

YKL yaklaşık görünüŖü
YÖN yönelme durumu
YRDE yardımcı eylem

ZamB zaman belirteci
ZorB zorunluluk belirteci
ZÖ zaman öbeği

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Belirtecimsi Yapılanma Türleri	61
Tablo 2: Kiplik Sınıflandırması	68
Tablo 3: Türkçede Kiplik Belirten Dilsel Anlatımlar	81
Tablo 4: Sözlüksel ve Dilbilgisel Görünüş	94
Tablo 5: Türkçede Dilbilgisel Görünüş	97
Tablo 6: Zaman ve Göreceli Zaman	101
Tablo 7: Türkçede Zaman ve Göreceli Zaman	105
Tablo 8: Belirteç Ulamları ve Belirteçler	172
Tablo 9: Belirteç Ulamları ve Türkçedeki Belirteçler	195

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1: Kip, Kiplik, Görünüş, Zaman ve Çatı Uamlarının Dağılımları	168
Çizelge 2: Belirteç Uamlarının Dağılımları	169
Çizelge 3: Türkçede Belirteç Uamlarının Dizilimi	193
Çizelge 4: Türkçede Kip-Görünüş-Zaman ve Eşgüdümlü Belirteç Uamları 1	196
Çizelge 5: Türkçede Kip-Görünüş-Zaman ve Eşgüdümlü Belirteç Uamları 2	223
Çizelge 6: Türkçede Belirteç Yantümcelerinin Konumlanması	233

GİRİŞ

Türkçede kip (ing. mood), görünüş (ing. aspect), zaman (ing. tense) ulamlarına ilişkin birbirinden farklı iddialar içeren çalışmalar bulunmaktadır (bkz. Corcu, 2006; Emeksiz 2008; Erguvanlı-Taylan, 2018; Kornfilt, 1997; Uzun, 1998 vb.). Mevcut çalışmalar, bu dilbilgisel ulamları belirten dilsel anlatımları betimleyici bir yaklaşımla saptamayı ve saptanan bu dilsel anlatımların işlevlerini ayrıntılandırmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, alanyazında, aynı dilsel anlatımların farklı ulamları ifade ettiğini belirten kip, görünüş ve zaman ulamlarına yönelik çalışmalar da bulunmaktadır:

(1) a. Ali yarın okula gid-ecek-miş.

(Sezer, 2001, s. 11)

b. Ali eve gid-ecek-ti.

(Uzun, 2004, s. 160)

Sezer (2001), (1a) tümcesine ait eylem biçimindeki $-(y)AcAk$ biçiminin *gelecek* kodlandığını; Uzun (2004) ise sunduğu (1b) tümcesindeki aynı altbiçimciğin olasılık/beklenti belirttiğini savunmaktadır. Araştırmacılar, sundukları söz konusu dilsel anlatımın ifade ettiği ulamları, belirli bir biçimsel yöntem aracılığıyla değil, betimleme aracılığıyla saptamaktadır. Tam olarak bu noktada, kip, görünüş ve zaman ulamlarını ifade eden dilsel anlatımların betimleme aracılığıyla saptanmasının, alanyazındaki farklı görüşlerin temelini oluşturduğunu düşünüyoruz. Başka bir deyişle, Türkçede kip, görünüş ve zaman ulamlarına ilişkin bu tutarsızlıkların nedeni, bu dilbilgisel ulamları ifade eden dilsel anlatımların belirlenmesini sağlayan dilbilgisel olarak bağımsız bir etmenle ilişkilendirilmemesidir. Bununla beraber, alanyazında Türkçede eylem biçimini oluşturan kip, görünüş ve zaman ulamlarının belirli bir dizilimle kodlandığını belirten belirli çalışmalar bulunmaktadır (Erguvanlı-Taylan, 2018; Kuram, 2015; Sezer, 2001; Uzun, 1998). Ancak, söz konusu dizilimler yalnızca aşağıda sunduğumuz örneklere benzer tümcelere yönelik betimlemelerle sunulmaktadır:

(2) a. Ali gel-miş-ti.

b. Ali *gel-di-miş.

(2a-b) tümcelerinde eylem biçimi üzerine eklenen *-mİş* ve *-DI* biçimleri arasında dizilimsel bir ilişki olduğunu görürüz. Alanyazındaki bu çalışmalarda, (2a)'daki *-mİş* ve *-DI* biçimlerinin arasındaki bu dizilimsel ilişki, (2b)'deki dizilimin dilbilgisidışılık sergilemesine dayandırılmaktadır. Ancak, bu çalışmalarda *-mİş* ve *-DI* biçimlerinin (2b)'deki diziliminin neden dilbilgisidışılık sergilediğini ya da (2a)'daki dizilimin dilbilgisel olduğunu gösteren herhangi bir dilbilgisel etmen sunulmamaktadır. Bu çalışmada ise, söz konusu çalışmalardan farklı olarak kip, görünüş ve zaman dilbilgisel ulamlarını ifade eden dilsel anlatımların eylem biçimindeki konumlanışlarının belirli bir dilgisel etmenle ilişkilendirmesiyle, Türkçedeki kip, görünüş ve zaman ulamlarını ifade eden dilsel anlatımlara yönelik tutarsızlıkların ortadan kalkacağı görüşündeyiz. Bu amaçla, ilk olarak eylemi niteleyen *belirteç* (ing. adverb) ulamını ele aldık:

(3) Ali *çoktan* uyu-du / *uyu-yacak.

(3) tümcesinde *çoktan* belirtecinin, *uyu-* eylemi üzerinde *-DI* biçimiyle beraber kullanılabilmesi buna karşın *-(y)AcAk* biçimiyle dilbilgisidışılık sergilemesi, belirteçlerin kip, görünüş ve zaman ulamlarının çekimi üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir.

(3)'te yer alan karşıtlığı izleyerek Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'yi (2006) izleyerek belirteçler ile kip, görünüş ve zaman çekimleri arasında bir ilişki bulunduğunu ve bu ilişkinin evrensel nitelikte olduğunu sayılıyoruz. Araştırmacıların, belirteçleri işlevsel baş olarak ele aldığı bu iki çalışmada, belirtece ilişkin evrensel bir aşamalı sıra sunulmaktadır. Biz de bu aşamalı yapıyı temel alarak Türkçedeki kip, görünüş ve zaman dizilimlerinin, bu dilbilgisel ulamlarla eşgüdümlü olan işlevsel baş özelliğindeki belirteçlerin dizilimiyle tanıtlanabileceğini öngörüyoruz. Bunun yanı sıra, Türkçede belirteç işlevi gören adlaşmış yantümcelerinin bulunması (Göksel ve Kerslake, 2005; Kornfilt, 1997), bu işlevi taşıyan yantümcelerinin de Cinque'nin sunduğu sistemde yer alması gerekliliğini beraberinde getirir. Cinque'nin ilgili çalışmasındaki belirteçlerin ise yalın ya da öbeksi belirteçler olduğu göze çarpar. Dolayısıyla, belirteç yantümcelerine bu evrensel dizilimde yer verilmemesi de tezin bir diğer güdüleyici etmeni olarak biçimlenmiştir. Bu açıdan, tezin problemi uyarınca biçimlendirdiğimiz şu soruları yanıtlamayı amaçlıyoruz:

- (1) Türkçede işlevsel baş özelliğindeki belirteçlerin aşamalı sıradaki dizilimleri, Cinque'nin (1999) sunduğu dizilimle eşleşmekte midir?
- (2) Türkçede işlevsel baş özelliğindeki belirteçlerin sergilediği dizilim ile kip, görünüş ve zaman dilbilgisel ulamlarının dizilimi eşgüdümlü mü?
- (3) İşlevsel baş olarak belirteç yantümceleri aşamalı sırada belirli bir konumda yer almakta mıdır?

Yukarıdaki araştırma sorularımızı yanıtlamak için ilk olarak çalışmamızın birinci bölümünde alanyazındaki çalışmalar doğrultusunda belirteç ulamına yer vererek, belirteç ve belirtecimsi kavramları arasındaki ayrımı inceleyeceğiz. Ardından belirteçlerin Türkçedeki sözdizimsel özelliklerini ve yapılanışlarını dünya dillerinden örneklerle belirleyeceğiz.

İkinci bölümünde ise alanyazındaki çalışmalarla kip, görünüş ve zaman dilbilgisel ulamlarını ve bu ulamları belirten dilsel anlatım biçimlerini belirleyeceğiz. Daha sonra kip-görünüş-zaman olgusunu dünya dillerindeki görünüşleriyle ayrıntılandırarak alanyazındaki çalışmalar doğrultusunda Türkçedeki biçimlenişine ve bu ulamları ifade etmek için sunulan dilsel anlatımlara yer vereceğiz.

Çalışmamızın üçüncü bölümde, Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2006) sunduğu aşamalı yapıdaki işlevsel baş özelliğindeki belirteç ulamları ve bu belirteç ulamların eşgüdümlü oldukları kip, görünüş ve zaman ulamlarını ele alacağız. Söz konusu aşamalı sıranın işleyişini inceleyip dünya dillerinden örneklerle konuyu ayrıntılandıracağız.

Araştırma sorularımızı yanıtladığımız dördüncü bölümde ise elde ettiğimiz bulguları sunacağız. Araştırma sorularımız doğrultusunda, ilk olarak Türkçede işlevsel baş özelliğindeki belirteçlerin aralarındaki dizilim özelliklerini saptayacak ve bu dizilim özelliklerinin Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2006) sunduğu aşamalı sırayla örtüşüp örtüşmediği belirleyeceğiz. Ayrıca, (varsa) bu aşamalı sıranın Türkçede örtüşmediği noktaları da ele alacağız. Ardından, işlevsel baş özelliğindeki belirteçlerin konumlanış özelliklerinin gösterildiği Türkçe için oluşturulacak aşamalı bir sırayla, alanyazında belirttiğimiz kip, görünüş ve zaman ulamlarını belirten dilsel anlatımların konumlanış özelliklerini belirleyeceğiz. Bu doğrultuda, sunduğumuz aşamalı sıranın ya da ele aldığımız kip, görünüş ve zaman ulamlarının eksik kalması

durumunda, sunduğumuz aşamalı sırayı yeniden yapılandıracağız. Son olarak, birinci bölümde yapılanışlarını sunacağımız Türkçedeki belirteç yantümcelerinin, aşamalı sıradaki konumlarına ilişkin bir tartışma yürüteceğiz. Buna göre, belirteç yantümcelerinin belirli türlerinin aşamalı yapıdaki yerlerini gösteren yeni bir sıralama önereceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

BELİRTEÇ VE BELİRTECİMSİ

1.1. BELİRTEÇLER

Belirteçler anlamsal, dizimsel ve biçimsel olarak sözcük ulamları arasında en bulanık olan sözlüksel ulamdır. Bunun nedeni, belirteç ulamında kullanılan dilsel anlatımların değiştirmeye dayalı bir görünüm sunmalarıdır. Sözgelimi, belirteç işlevli dilsel anlatımların kimi, bazı dillerde bağımlı biçimbirimlerle kodlanabiliyorken; bazı dillerde bağımsız bir sözcük, öbek ya da yantümceler ile kodlanabilmektedir (Givón, 2001). Belirteçler, ad, sıfat ve adılın da içerisinde yer aldığı *adcıl* (ing. nominal) sözcük türleri içerisinde yer almaktadır. Bu sözlüksel ulam, bir eylemin, sıfatın, bütün bir tümcenin ya da başka bir belirtecin anlamının daha fazla ayrıntı ile nitelenmesini sağlamaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005; Jackendoff, 1997):

- (4) a. Ali *hep* kitap okur.
b. Ali *dün* kitap okudu.
c. Ali *yavaş* konuşur.
d. *Çok* kirli bir gömlek giymişti.
e. Ali *çok hızlı* koşuyor.
f. *Muhtemelen* yarın sabah kar yağacak.

Eylemi nitelendiren belirteçlerin arasında; (4a) tümcesindeki *hep* sözcüğü ile olaya ilişkin sıklık; (4b) tümcesindeki *dün* sözcüğü ile olaya ilişkin zaman ve (4c) tümcesindeki *yavaş* sözcüğü ile de olaya ilişkin tutum hakkında bilgi verildiği görülür. Belirteçlerin sıfatları ya da diğer bir belirteci nitelendirmesi, (4d) tümcesinde verilen *kirli* sıfatının ve (4e) tümcesindeki *hızlı* belirtecinin her iki tümcede de *çok* belirteci ile nitelendirilmeleriyle sunulmaktadır. Belirteçlerin tümcenin tamamını nitelemesine örnek olarak ise (4f)'deki *muhtemelen* dilsel anlatımı gösterilebilmektedir.

Adcıl sözcük türü olan belirteçler yalın olarak bulunmaktadırlar; başka bir deyişle, durum, iyelik, çoğul eki gibi herhangi bir adın üzerinde bulunabilecek bir ek ile çekimlenmezler (Korkmaz, 2009; Maienborn ve Schafer, 2011):

- (5) Ali **hepler* / *hep* kitap okur.

Yalın biçimli bulunan, herhangi bir ek ile çekimlenmeyen *hep* gibi bir belirtecin (5) tümcesinde verilen **hepler* olarak çekimlenmesiyle dilbilgisidışılık sergilediği görülmektedir. Buna karşın, Göksel ve Kerslake (2005) Türkçede belirteç olarak iş gören *şimdi* sözcüğünün *şimdilerde* biçiminde görülebileceğini belirtse de Korkmaz (2009) belirteçlerin *işlek* (ing. productive) bir biçimbirim ile çekimlenmesi durumunda adcıl nitelik kazanarak ulamsal bir değişiklik gösterdiğini belirtmektedir.

Belirteçler, diğer sözlüksel ulamlara ait birimler ile kurulsu da bir ad ya da sığata dildeki kullanılış biçimleri ve yüklendikleri görevlerle belirteç niteliğı kazandırılmaktadır. Türkçede neredeyse tüm sıfatların belirteç olarak kullanılabılnesinden dolayı belirteçler *biçimsel* (ing. morphological) açıdan sıfatlardan ayırt edilememektedir. Aynı şekilde belirteçlerin adcıl yapılar olarak değerdendirilmesinden dolayı belirteçleri adlardan sözcüksel düzeyde ayırmak da mümkün değildir (Kornfilt, 1997; Korkmaz, 2009; Maienborn ve Schafer, 2011).

- (6) a. Ali *güzel* bir kedi gördü.
b. Ali *güzel* oynadı.
c. Ali *akıllıca* konuştu.
- (7) a. Ali *dün* her şeyi anlattı.
b. *Dün* çok keyifliydi.
c. Ali *çocukça* konuşur.

Yukarıdaki tümcelerde yer alan *güzel* işlevsel açıdan (6a)'da bir sıfat olarak *bir kedi* yapısını nitelerken (6b)'de ise belirteç niteliğinde *oyna-* eylemini nitelendirmektedir. (7a) tümcesindeki *dün* ile birlikte *anlat-* eylemine ilişkin zamansal niteleme sağlandığı için belirteç olarak kabul edilirken ve (7b) tümcelerindeki *dün* tümcedeki özne konumunda yer alması ile ad olarak değerdendirilmektedir. Bunun yanı sıra, (6c) tümcesinde *akıllı* sıfatına ve (7c) tümcesinde *çocuk* adına getirilen -CA¹ gibi belirli biçimbirimler ile belirli sözcük türlerinin açık bir biçimde belirteç olarak kodlandığını görülmektedir.

¹ Kornfilt (1997) adların ve sıfatların tümcede belirtecimsi işlevi kazandıran -CA sonekini -cA olarak ele almaktadır. Buna karşın bu sonekin 'pimpirikçe, iyice, pısrıkça, akıllıca' gibi örneklerden bu ekin [-ça] ve [-çe] altbiçimciklerine de sahip olduğunu görebiliriz. Bu nedenle çalışmada bu soneki -CA olarak ele almaktayız.

Farklı sözcüksel ulamların belirli biçimlenmeler ile belirteç gibi kullanıldıkları (6) ve (7) bağlamlarında verilen örnekler ve açıklamaları ile sunulmaktadır. (6c) ve (7c) tümcelerindeki *akıllıca* ve *çocukça* sözcüklerinin belirteç gibi davrandıkları, bu sözcüklerin yerlerine getirilecek olan *hep* gibi bir belirteç ile tanıtılabilmektedir. Sözcüksel ulam bakımından belirteç olmayan ama kullanım açısından belirteç gibi davranan bu yapılar işlevsel özelliklerinden dolayı farklı bir başlık olarak *belirtecimsi* (ing. adverbial) altında değerlendirilmektedir.

1.2. BELİRTECİMSİ

Maierborn ve Schafer (2011) belirteç ve belirtecimsi terimleri arasındaki temel farkı, belirteçlerin sözlüksel bir ulam olmaları ve sözlüksel bir ulama gönderim yapmaları; buna karşın, belirtecimsilerin ise sözdizimsel bir işleve gönderimde bulunmaları ile açıklar. Benzer şekilde, Göksel ve Kerslake (2005) belirteçleri eylemleri, adıl yüklemeleri, sıfatları, diğer belirtecimsileri ya da tüm tümceyi niteleyen sözcükler olarak, belirtecimsi kavramını ise belirtecin işlevini yerine getiren tümce bileşenlerinin tümünü içine alan daha kapsamlı bir terim olarak tanımlamaktadır.

- (8) a. Ali speaks English *slowly*.
‘Ali İngilizceyi yavaş konuşur.’
b. Ali *quickly* answered the questions.
‘Ali sorulara *hızlı* cevap verdi.’

Adger (2003) ve Booij (2005) İngilizcede *belirteç oluşturma* (ing. adverb-forming) için kullanılan ek olan *-ly* ile sıfattan türetilen *slowly* (tr. yavaş) ve *quickly* (tr. hızlı) sözcüklerini (8)’de verildiği şekilde tür açısından belirteç, işlevsel açıdan ise belirtecimsi olarak değerlendirmektedir.

Uzun (2004) Türkçedeki çok-türlü sözcükler² olarak belirttiği *yarın*, *dün*, *iyi* ve *güzel* gibi sözcüklerin, sözcük türü açısından ad ya da sıfat olmalarının yanı sıra belirteç olduklarını da belirtmektedir. Benzer şekilde, Meinborn ve Schafer (2011)

² Uzun (2004) dilin *yüz/yüz* gibi eşsesliliğe ve *göndermek/yollamak* gibi eşanlamlılığa izin verdiği gibi dilin, ad konumunda bulunabilen *dün* ile belirteç konumunda bulunabilen *dün* gibi sözcükler için de aynı izni verebileceğini belirtmektedir.

İngilizcedeki belirgin belirteçlerden birisi olan *yesterday* sözcüğünün kullanımının belirtecimsi işlevinde kullanıldığı gibi özne olarak da bulunabildiğini belirtir:

(9) *İngilizce*

a. *Yesterday* was a beautiful day.

‘*Dün* güzel bir gündü.’

b. Peter worked in his office *yesterday*.

‘Peter *dün* ofiste çalıştı.’

(Maienborn ve Schafer, 2011, s. 1393)

Maienborn ve Schafer (2011) *yesterday* (tr. dün) sözcüğünü (9a)’da özne olarak belirteç, (9b)’de ise belirtecimsi olarak belirteç şeklinde değerlendirmektedir. Bu değerlendirme, Uzun (2004)’ün sunduğu açıklama ile koşutluk göstermektedir. Bu doğrultuda, belirteç ve belirtecimsi arasındaki farka yönelik yapılacak bir tanımda; belirtecin bir sözcük türü olduğu, belirtecimsinin ise bu sözcük türü içerisindeki dilsel birimler ve bu dilsel birimlerin özelliklerini yansıtan farklı yapıların işlevi olduğunu söyleyebiliriz.

Belirteçler ile aynı şekilde davranan diğer sözcük türlerinin üyeleri tarafından gerçekleştirilen işlev *belirtecimsi işlevi* (ing. adverbial function) olarak adlandırılmaktadır (Evans ve Green, 2006). Dillerde, belirteç sözcük türü içerisinde bulunan birimlerin dışında, belirli yapılanmalar ile farklı sözcük türleri, öbekler ya da yantümceler belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadır:

(10) *İtalyanca*

a. *intelligente* ‘zeki’

b. *intelligentemente* ‘zekice’

İngilizce

c. I went to school *by bus*

‘Okula *otobüsle* gittim.’

İspanyolca

d. El gato te arañara, si le tiras
BEL kedi sen tırmala:3TKL:GEL:BLD eğer o çek:2TKL:GEN:BLD
d-el rabo
İYE-BEL kuyruk
'Eğer kuyruğunu çekersen, kedi seni tırmalayacak.'

(Hengeveld, 1998, s. 352)

Yukarıda verilen (10a-b)'de farklı bir sözcük türünün *-mente* ekiyle belirtecimsi işlevinde kullanımı; (10c) tümcesinde ilgeç *by* ve ad *bus* ile oluşturulan bir öbeğin belirtecimsi işlevinde kullanımı; (10d) tümcesinde ise *si el tiras d-el rabo* (tr. eğer kuyruğunu çekersen) yantümcesi belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadır.

Türkçede neredeyse her sıfat belirteç olarak da kullanılmasının yanısıra belirli biçimbirimler ile adlar, sıfatlar ve eylemler de belirteç olarak belirlenebilmektedir. Bununla birlikte, ikileme olarak kullanılan adlar, sıfatlar, belirteçler ve belirli türetim biçimbirimleri ile adılardan, sayı adlarından ve *gösterme anlatımlarından* (ing. demonstratives) da oluşturulan yapılar tümcede belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadır. Ayrıca belirli yapılanmalar ile yantümceler de belirtecimsi işlevine sahip olabilmektedir (Erguvanlı, 1984; Kornfilt, 1997; Lewis, 1967; Underhill, 1976):

- (11) a. Ali *ahmakça* konuşur.
b. *İngiliz gibi* konuşuyorsun.
c. *Gelince* gördüm.

Yukarıdaki verilen örneklerden (11a) tümcesinde sözcük türü olarak sıfat olan *ahmak* sözcüğü *-CA* ekiyle birlikte belirteç işlevine sahip olmaktadır. Bu durum, farklı sözcük türlerinin belirtecimsi işlevinde kullanılabileceği göstermektedir. Bununla birlikte, (8b) tümcesinde bir ad olan *İngiliz* ve *gibi* ilgeciyle oluşturulan *ilgeç öbeği* (ing. adpositional phrase) ile öbek yapıların belirtecimsi işlevine sahip bir yapı oluşturabildiğini görmekteyiz. (8c) tümcesinde ise eylemcil kök olan *gel-* ve *-(y)InCA*

eki ile oluşturulan yantümceyle, yantümcelerinin belirtecimsi işlevinde kullanımı görülmektedir³.

Belirteç sözcük türü içerisinde yer almayan, sıfat, ad, ilgeç gibi diğer sözcük türleri içerisinde yer alan birimler ya da bu birimler ile oluşturulan öbek ve yantümce yapıları belirli yapılandırmalar ile her zaman belirtecimsi işlevine sahip olmaz:

(12) a. You spoke *kindly* to me.

‘Benimle kibarca konuştu.’

b. He is a *kindly* man.

‘O iyi kalpli bir adam.’

(13) a. Herkes *çocukça* davranıyor.

b. *Çocukça* davranışların beni rahatsız ediyor.

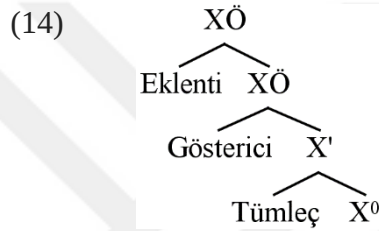
Carstairs-McCarthy (2002) İngilizcede *kindly* sözcüğünün hem belirteç hem de sıfat ulamını temsil ettiğini belirtmektedir. Benzer şekilde, Türkçede de türü açısından ad olan *çocuk* sözcüğü -CA eki ile (10a) tümcesinde belirteç olarak, (10b) tümcesinde ise sıfat olarak kullanımı söz konusudur. Verilen örnekler doğrultusunda belirtecimsi yapılanmaların belirlenmesinde yalnızca biçimsel ölçütlerin yeterli olmadığı bununla birlikte *sözdizimsel* (ing. syntactic) ölçütlerin de değerlendirilmesi gerekmektedir.

Belirteçlerin sözdizimsel ölçütlerine ilişkin ele alınması gereken başlıca iki konu; belirteçlerin sözdizimsel bir yapının içerisine nasıl ve nereye eklendiğidir. Belirteçlerin dizimsel bir yapı içerisinde nasıl gerçekleştiklerini ortaya koymak adına iki seçenek söz konusudur. Bu seçenekler belirteçlerin bulundukları *ekleni konumu* (ing. adjoined/adjunct position) ve *gösterici konumudur* (ing. specifier position) (Alexiadou, 1997; Bowers, 1993; Cinque, 1999; Jackendoff, 1981). Carnie (2012) *eklentileri* (ing. adjuncts) zorunlu olmayan ek bilgi olarak tanımlamaktadır. Bir tümcede her bir *konusal-rol/θ-rol*⁴ (ing. thematic role) bu rolü karşılayan bir *ulamsal*

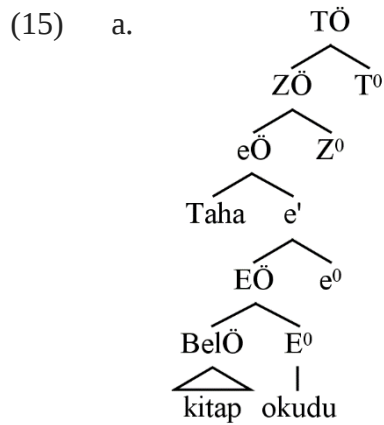
³ Türkçedeki belirtecimsi yapılanmalarını çalışmanın ilerleyen bölümlerinde §1.2.1. Belirtecimsi Yapılanma Türleri’nde ele alacağız.

⁴ Adger (2003) tematik rollerin, tümcelerde yüklem tarafından kurucu bileşenlere atanan roller olduğunu belirtir. Konusal rollerin atandığı kurucu bileşenler *üye* (ing. argument) olarak adlandırılmaktadır. Sözelimi ye- eylemi, eylemi gerçekleştiren *edici* (ing. agent) ile eylemden etkilenen *konu* (ing. theme)

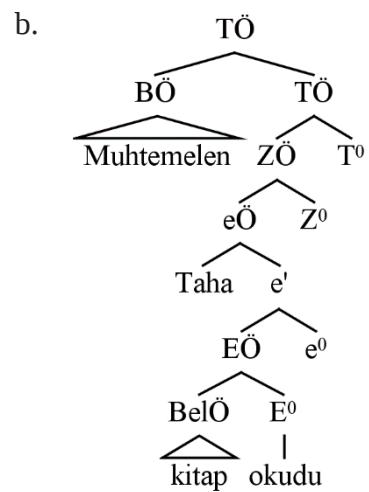
seçim özellik (ing. categorial selectional feature) ile ilişkilendirilmelidir. Bu nedenle sözdizimsel bir kurucunun, θ -rolü ile ilişkilendirilebilecek özelliğe sahip olan sözlüksel bir birim ile birleştirilmesi gerekmektedir. Bunun aksine eklentilerin, bu çeşit özellikleri denetleme gerekliliği bulunmadığı için tümce içerisinde zorunlu olarak yer almamaktadırlar. Eklentiler, işlevi küçük yapılardan daha büyük yapılar kurmak olan birleştirme işlemi ile değil, bir başka işlem olan *ekleme* (ing. adjoin) ile tümceye katılmaktadırlar. Eklenen birimlerin özellikleri ise (14)'te verildiği gibi aşamalı olarak genellikle *tümleçler* (ing. complements) ve göstericilerin dışında olması, (14) ve (16)'da olduğu gibi eklendiği öbeğin her iki tarafında da bulunabilmektedir. Belirteçler de öbeklere eklenen eklentilerdir (Adger, 2003):

(14)'te eklentinin gösterici ve tümleç konumundan aşamalı olarak sonra geldiği gösterilmektedir. Bununla birlikte, eklentilerin XÖ öbeğine eklenerek yeni bir birim oluşturmadığı ve öbeği yinelediği görülmektedir. Aşağıdaki örneklere göz atalım:

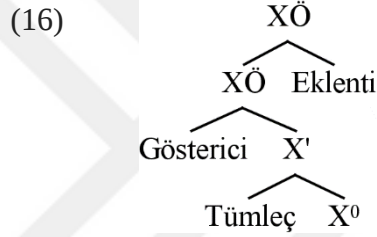
‘Taha kitap okudu.’

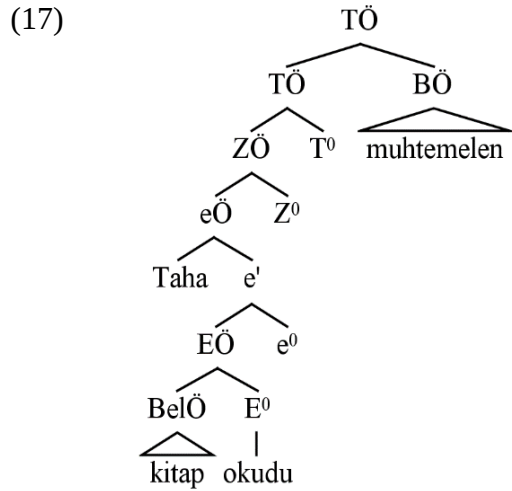
‘Muhtemelen Taha kitap okudu.’

rollerine sahip iki üye istemektedir. Bunun yanısıra, ‘Her gün Ali elma yer.’ tümcesinde *ye-* eyleminin gerektirdiği edici *Ali* ve konu *elma* dışındaki *her gün* eklenti konumunda tümcede bulunan ve eylem tarafından herhangi bir tematik rolün yüklenmediği belirtecimsi işlevinde bir dilsel anlatımdır.

(15)'te *kitap* sözcüğü *belirleyici öbeği* 'BelÖ' (ing. determiner phrase 'DP') ve *okudu* eylemi ile birlikte birleşerek bir *eylem öbeği* 'EÖ' (ing. verb phrase 'VP') oluşturmaktadır. Daha sonra, gösterici konumunda bulunan *Taha* ile birleştirilen eylem öbeği sonucunda bir *zaman öbeği* 'ZÖ' (ing. tense phrase 'TP') oluşur. Son aşama olarak *tümleyici öbeği* 'TÖ' (ing. complementizer phrase 'CP') oluşur ve türetim sonlanır. (15b)'deki gösterimde ise *muhtemelen* belirtecinin yapıda (14) gösterimindeki eklenti konumunda yer aldığı görülmektedir. Ayrıca öbeğe (TÖ) eklenerek yeni bir öbeği ortaya çıkartmadığı; mevcut öbeği (TÖ) yinelediği de görülmektedir. Eklentiler öbeğin iki tarafına da eklenebilmektedirler. Bu durum için aşağıda yer alan (16) örneğine göz atalım:

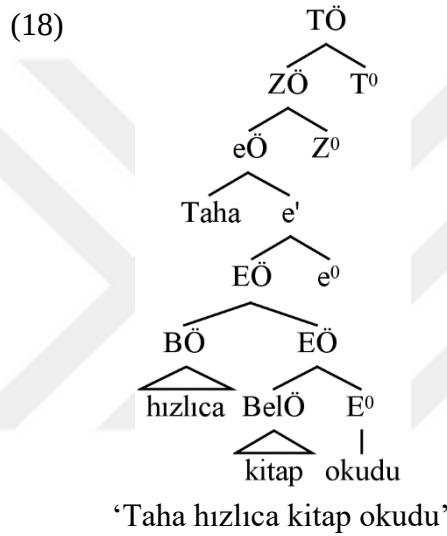

(16)'daki gösterim, (14) ile benzerlik gösterse de (14)'ten farklı olarak eklenti eklendiği öbeğin solunda değil sağında bulunmaktadır. (14) ve (16)'daki gösterimler, eklentilerin eklendiği öbeğin hem sağında hem de solunda bulunması çizgisel açıdan bir farklılık ortaya çıkartmaktadır:

'Taha kitap okudu muhtemelen'

(17)'de verilen yapılanmadaki *muhtemelen* eklendiği TÖ ile yeni bir birim oluşturmaz ve eklendiği öbeği yineleyerek eklenti gibi davranır. Bununla birlikte (15b) ve (17) yapılanmaları arasındaki fark, eklenti olan *muhtemelen* belirtecinin aynı aşamada eklenmesine karşın (15b)'de yer alan TÖ'nün solunda; (17)'de ise sağında bulunmasıdır. Bu noktaya kadar verilen yapılanmalarda eklenti olarak kullanılan belirteçlerin tümcede *tümce başı* (ing. clause initial) ve *tümce sonu* (ing. clause-final) konumlarında bulundukları örnekler sunduk. Bunun yanısıra, eklenti olan belirteçler tümcede EÖ'ye de eklenmekte ve *dillerarası* (ing. crosslinguistic) farklılık göstererek eylem öncesi ya da sonrası konumda görülebilmektedir:

(18)'de verilen yapılanmada *hızlıca* eklendiği EÖ ile yeni bir öbek oluşturmamakta ve eklendiği EÖ'yü yinelemektedir. Bu durum *hızlıca* sözcüğünün (15b) ve (17)'deki *muhtemelen* kullanımında olduğu gibi yapılanmada eklenti olarak bulunduğunu gösterir (Jackendoff, 1981; Potsdam, 1998)⁵.

⁵ Alanyazında çizgiselleştirme üzerine zengin bir çalışma arşivi bulunmaktadır. Sözgelimi, Kayne (1994), bakışsız k-buyurma ilişkisine dayalı bir çizgiselleştirme algoritması önermiştir. Bununla beraber, Richards (2007), Fox ve Pesetsky (2005) vb. çalışmalar da çizgiselleştirme ile ilgili farklı görüş ve algoritmalar sunmaktadır. Biz, bu yazıda sözü edilen yaklaşımlardan bağımsız olarak geleneksel görüşü izleyip soldan-sağa çizgiselleştirme yaklaşımını benimseyeceğiz. Bunun en temel nedenlerinden birisi, eylem ardı konum ile ilgili henüz alanyazında bir uzlaşımın bulunmuyor oluşudur. Farklı kaynaklar, farklı dizilim ve taşıma temelli öneriler sunduğundan bu tartışmadan uzak kalıp doğrudan belirteçlerin eklendiği konumları ele alacağız. Türkçede eylem ardı konumla ilgili farklı görüşlere göz atmak için okuyucuyu Kural (1997), Kornfilt (2005) ve Erguvanlı'ya (1984) yönlendiriyoruz.

Tümcede, belirteçler dillerarası ortak ve farklı *dağılımlar* (ing distribution) sergilemektedirler. Belirteçlerin dillerarası sergiledikleri ortak ve farklı dağılımları göstermek adına bakılabilecek başlıklardan bazıları *eylem sonrası konumları* (ing. postverbal positions), *eylem öncesi konumları* (ing. preverbal positions), tümce-başı ve tümce-sonu konumlarıdır (Alexiadou, 1997).

(19) *İspanyolca*

- a. (ayer) jugué (ayer) con mi gato ayer
(dün) oy-1TKL.GEÇ (dün) ile benim kedi dün
'Ben kedimle oynadım dün'

İngilizce

- b. (Yesterday) John (*yesterday) ate an apple yesterday
'John dün bir elma yedi'

(19)'da farklı dillerden olan tümcelerde verilen (19a)'da *ayer* (tr. dün) ve (19b)'de *yesterday* (tr. dün) belirteçlerinin tümce sonu ve tümce başı konumunda bulunabildiği görülmektedir. Buna rağmen (19a)'da *ayer* belirteci eylem sonrası konumda da yer alabilmekte iken (19b)'deki *yesterday* belirteci eylem sonrası konumda dilbilgisıdışılık sergilemektedir. Bu durum, benzer belirteçlerin dağılımlarının dillerarası farklılık gösterebileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, belirteçlerin dağılımını belirteçlerin türüyle de ilişkilidir. (19b)'de sunduğumuz *yesterday* belirteci zamana ilişkin niteleme yapmaktadır. Bu belirtecin yerine kullanılacak farklı niteleme sağlayan bir belirteç tümce içerisinde daha farklı bir dağılım gösterebilmektedir:

(20) *İngilizce*

- a. *Quickly* John left the school
b. John *quickly* left the school
c. John left the school *quickly*
'John hızlıca okuldan ayrıldı.'

(20) tümcelerinde *quickly* belirteci tümce-başı, tümce-sonu ve eylem öncesi konumlarda yer almaktadır. Aynı dilde verilen (19b) tümcesindeki eylem öncesi *yesterday* belirtecinin kullanımı dilbilgisıdışılık sergilemektedir. Ancak, (20b)'de *quickly* belirtecinin eylem öncesi konumda bulunabildiği görülmektedir. Bunun

nedeni, eylemi niteleyen belirtecin türü ile açıklanmaktadır (Alexiadou, 1997). Verilen (19b) ve (20b) örnekleri doğrultusunda belirteçlerin dağılımlarının dillerarası farklılık gösterdiği gibi aynı dildeki belirteçlerin türlerine göre de farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür.

Türkçede belirteçler dağılımları açısından eylem öncesi, eylem sonrası, tümce sonu ve tümce başı konumlarında yer alabilmektedir (Erguvanlı, 1984; Kornfilt, 1997):

- (21) a. *Sessizce* Ali temizliği bitirdi.
b. Ali uyudu *yavaşça*.
c. Ali kitabı *çok* okudu.⁶
d. Ali *hızlıca* yemeği pişirdi.

Türkçede belirteçlerin yukarıda verilen tümcelerden (21a)'da *sessizce* ile tümce başı konumunda ve (21b)'de *yavaşça* ile tümce sonu konumunda bulunabildiği görülmektedir. Bununla birlikte, Türkçede belirteçlerin (21c)'de yer alan *çok* ile hemen eylem öncesi konumunda, (21d)'deki *hızlıca* ile EÖ öncesi konumunda yer alabildiği de görülür. Bunun dışında (21) tümcelerindeki belirteç türü ile aşağıda (22)'de verdiğimiz belirteçlerin türü arasında bir fark söz konusudur:

- (22) a. *Muhtemelen* Ali kitabı okudu.
b. Ali kitabı okudu *muhtemelen*.
c. Ali kitabı *muhtemelen* okudu.
d. Ali *muhtemelen* kitabı okudu.

(21) ve (22) tümcelerinde yer alan belirteçler konumlanma açısından benzerlik gösterebilir de aralarındaki farkı, Cinque'nin (1999) belirteçler için yaptığı *alçak belirteç* (ing. lower adverbs) ve *yüksek belirteç* (ing. higher adverbs) ayrımı ile

⁶ Nagai ve Özçelik (2012) Türkçede belirteçlerin eylemin eklenti konumunda bulunabileceğini belirtir. Bununla birlikte, eylemin tümleci konumunda bulunan *yalın ad öbeklerinin* (ing. bare noun phrase) ve belirtili ad öbeklerinin belirtecin konumunun belirlenmesinde etkili olduğunu savlar. '*Ali hızlı kitabı okudu.' tümcesinde belirtili ad öbeği *kitabı* öncesi aşamalı yapıda görel olarak alçak bir belirteç olan *hızlı* sözcüğünün konumlanması dilbilgisidışı sergiler. Buna karşın, 'Ali kitabı çok okudu.' tümcesi dilbilgiseldir. Yalın ve belirtili ad öbeklerinin dağılımsal özellikleri için okuyucuyu Nagai ve Özçelik (2012) ve Gračanin-Yüksek ve İşsever'e (2011) yönlendiriyoruz.

açıklayabiliriz. *Eylem öbeği belirteçleri* (ing. verb phrase adverbs) olarak da tanımlanan alçak belirteçler, dizimsel yapılanmada EÖ'ye eklenmekte ve yalnızca eylemi nitelemektedirler. Yüksek belirteçler bir diğer adıyla *tümce belirteçleri* (ing. sentence adverbs) dizimsel yapılanmada eyleme ve diğer alçak belirteçlerden daha üst konumlara eklenerek tümceyi niteleyen belirteçlerdir (Cinque, 1999; Potsdam, 1998):

- (23) a. Taha kitabı [*hızlı*_{AB}] okudu.
b. [*Muhtemelen*_{YB}] Taha kitabı okudu.

(23a) tümcesinde *hızlı* belirteci eylemi nitelendirerek alçak belirteç (AB) olarak kodlandığı gibi (23b) tümcesinde *muhtemelen* tümcenin tamamını nitelendirip yüksek belirteç (YB) olarak kodlanmaktadır. Aşağıdaki örnekleri inceleyelim:

- (24) *İngilizce*
a. Hulk Hogan [*evidently*_{YB}] [*completely*_{AB}] annihilated his opponent.
'Hulk Hogan rakibini besbelli tamamen mahvetti.'
b. *Hulk Hogan [*completely*_{AB}] [*evidently*_{YB}] annihilated his opponent.
'*Hulk Hogan rakibini tamamen besbelli mahvetti.'

(Potsdam, 1998, s. 402)

(24)'deki tümcelerde, yüksek belirteç (YB) olarak *evidently* (tr. besbelli) ile alçak belirteç (AB) olarak *completely* (tr. tamamen) belirteçleri verilmektedir. (24a) tümcesinde yüksek belirtecin alçak belirteçten daha sonra; başka bir deyişle, daha üstünde yapıya eklendiği görülmektedir. Bunun yanısıra, (24b) tümcesinde *completely* alçak belirtecinin, *evidently* yüksek belirteçinden daha sonra eklenmekte ve bu nedenle de dilbilgisidışılık sergilemektedir.

Alçak belirteç ve yüksek belirteç arasındaki bu ilişki diğer dillerde olduğu gibi Türkçede de aynı özellikleri göstermektedir. Yüksek bir belirteç aynı tümce içerisinde kullanılacak alçak bir belirtece göre dizimsel yapıda daha yukarıda türetime eklenir. Aksi durumda tümce dilbilgisidışılık sergilemektedir:

- (25) a. [*Muhtemelen*_{YB}] Ali kapıyı [*yavaşça*_{AB}] kapattı.
b. **[Yavaşça*_{AB}] Ali kapıyı [*muhtemelen*_{YB}] kapattı.

Dilbilgisel olan (25a) tümcesinde, *muhtemelen* yüksek belirteci aynı tümce içerisindeki *yavaşça* alçak belirticine göre dizimsel yapılanmada daha üst bir konumda yer almaktadır. Bunun yanısıra (25b) tümcesinde *yavaşça* alçak belirteci, *muhtemelen* yüksek belirtecinden daha üst bir konumda yer almasından dolayı dilbilgisidışılık sergilemektedir.

Dillerde belirtecimsi işlevine sahip olan dilsel birimlerin yalnızca biçimsel ölçütlerinin değil, ayrıca dizimsel ölçütlerinin de belirtilmesi gerekmektedir. Belirteçlerin bu bölümde verilen biçimsel ve dizimsel özellikleri ile sonraki başlıklarda ele alacağımız belirtecimsi işlevindeki dilsel birimlerin aynı özellikleri sergilemesi beklenmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda belirli biçimsel ve dizimsel yapılanmalar ile tümce içerisinde farklı sözcüksel ulamlar, öbekler ve yantümcelerin belirtecimsi işlevi taşıyabildiklerini belirtebiliriz. Belirtecimsi yapılanma türlerini ayrıntılı olarak bir sonraki başlık altında ele alacağız.

1.2.1. Belirtecimsi Yapılanma Türleri

Belirtecimsi yapılanmalar ile sunulan dilsel anlatımlar dillerarası farklılık göstermektedir. Sözgelimi, belirteç işlevli bir dilsel anlatımın kimi, bir dilde bağımlı biçimbirim ile sunulurken bir diğer dilde bir sözcük, öbek ya da yantümce ile sunulabilmektedir:

- (26) a. *Linguistically*, this example is weird.
b. *Dilsel açıdan*, bu örnek garip.

(26a)'daki İngilizce tümcedeki bir sözcük ile karşılanabilen *linguistically* belirteci, (26b) tümcesinde *dilsel açıdan* bek yapısı olarak yapılanmaktadır.

Belirli yapılanmalar ile belirtecimsi işlevine sahip olan birimlerin, belirtecin sahip olduğu özellikleri göstermesi beklenmektedir. Belirteçlerin zellikleri, Adger'ın (2003) tümcedeki bir sözcük ya da öbeğin yerine aynı ulamdaki bir birimi koyma olarak tanımladığı *yerine koyma* (ing. replacement) sınaması ile sınanabilmektedir:

- (27) a. Ali köfte yedi.
b. Ali kek yedi.
c. Ali (*yüksek) yedi.

(27a) tümcesindeki *köfte* sözcüğünün yerine (27b) tümcesinde yerleştirilen *kek* adıyla dilbilgisel iken (27c)'de yerleştirilen *yüksek* sıfatıyla dilbilgisidışılık sergilemektedir. Bu sınamayla (27a) tümcesindeki *köfte* sözcüğünün (27b)'deki *kek* sözcüğü gibi bir ad olduğu görülürken, (27c)'deki *yüksek* gibi bir sıfat olmadığı anlaşılmaktadır. (27)'de yapılan sınamaya benzer şekilde yerine koyma sınamasıyla belirtecimsi işlevindeki yapılanmalar da sınanabilmektedir:

- (28) a. Ali *çocuk gibi* konuşur.
b. Ali *hep* konuşur.
c. Ali **kitap/*hayran* konuşur.

(28a)'daki *çocuk gibi* öbeğinin yerine yerleştirilen (28b) tümcesindeki *hep* belirteci bu öbeğin bir belirteç olduğunu, (28c) tümcesindeki *kitap* adı ve *hayran* sıfatı ise öbeğin bir ad ya da sıfat olmadığını gösterir.

Çalışmanın sonraki alt başlıklarında (26) tümcelerinde verilen belirtecimsi işlevine sahip olan dilsel birimlerin yapılanmaları ele alınmakta ve ayrıntılandırılmaktadır. Bununla birlikte, oluşturulan belirtecimsi işlevindeki yapılanmalar (27-28)'de sunulan yerine yerleştirme ile sınanmaktadır.

1.2.1.1. Basit Belirteçler

Basit belirteçlerin basit olarak adlandırılmasının nedeni, bu dilsel birimlerin tekbiçimbirimli sözlükbirimler; başka bir deyişle, tek sözcük olmalarıdır (Halling, 2018). Göksel ve Kerslake (2005) ise basit belirteçleri tek ve temel dilbilgisel işlevi belirtecimsi olan sözcükler olarak tanımlamaktadır:

- (29) *Krongca (Sudan)*
a. íisò káaw amùsù
ER-BİTM-koş kişi yavaşça
'Adam yavaşça koşuyor'

(Reh, 1985, s. 300)

Miyanca (Papua Yeni Gine)

b. naka-e *hebamsâb* wen-b-e-be

adam-TKL.ER hızlı ye:BİTM-BİTM-3TKL.ER.ÖZ=BLD

‘Adam hızlı yiyor’

(Fedden, 2011, s. 121)

Krongca dilinde *amùsù* (tr. yavaşça) ve Miyanca dilinde *hebamsâb* (tr. hızlı) belirteçleri basit belirteçler olarak tanımlanmaktadır. Basit belirteçlerin Türkçedeki görünümü ise şu şekildedir:

- (30) a. Ali *hep* kitap okur.
b. Ali *yine* kitap aldı.
c. *Maalesef* Ali seninle evlenemez.

Türkçedeki basit belirteç görünümlerinden bazıları (30) tümcelerinde yer almaktadır. Basit belirteç olarak nitelendirdiğimiz bu belirteçler tekbiçimbirimli ve başka bir sözlüksel ulamdan türetilmemiş, tek işlevi belirtecimsi olan sözcüklerdir.

Halling (2018, s. 80, dn. 2), Ewe dilindeki basit belirteçlerin sıfat olarak da kullanılabildiğini ve Türkçede de bu duruma benzer görünümünün olduğunu belirtmektedir. Bu durumda hem belirteç hem de sıfat olarak kullanılabilen *yavaş* gibi sözcükleri basit belirteç olarak değerlendirilebilmek söz konusu olabilmektedir. Bu aşamada belirteç özelliklerinin sınanması ve basit belirteç için verilen tanımlara karşılık oluşturmaması gerekmektedir:

- (31) a. Ali *yavaşlar*/yavaşta*/yavaş* kitap okur.
b. Ali *hep* kitap okur.

Yukarıda verilen (31a) tümcesinde *yavaş* belirtecinin biçimsel özelliği üzerine aldığı sayı ve durum belirticileri ile dilbilgisidışılık sergilemektedir. (31b) tümcesinde ise *yavaş* belirtecinin yerine *hep* belirtecinin kullanılabilişliğiyle hem biçimsel hem de dizimsel özellikler açısından belirteç olduğu tanıtlanmaktadır. Bunun yanı sıra, Göksel ve Kerslake (2005) basit belirteçlerin tek ve temel işlevinin olması gerektiğini ve bu işlevin de belirtecimsi olduğunu belirtmektedir. Uzun’un (2004) da belirttiği gibi (bkz. Dipnot 2) iki farklı ulamda yer alan *dün* sözcüklerinin var olduğunun kabul edilmesi durumunda; (31a)’da yer alan *yavaş* sözcüğünün hem sıfat hem de belirteç ulamına ait

bir *yavaş* biriminin olduğunu söylememiz gerekir. Böyle bir durumda, bütün sıfat ve belirteç işlevine sahip sözcüklerin belirteç ulamı altına tartışılarak alınması gerekmektedir. Bu nedenle de bu çalışmada *hızlı*, *yavaş*, *güzel* gibi hem belirteç hem de sıfat işlevine sahip sözcükler basit belirteç olarak ele alınmamaktadır. Bu başlıkta, tekbiçimbirimli bir yapıya sahip olan basit belirteçlerin tek ve temel işlevinin belirtecimsi olduğunu gördük. Şimdi, belirtecimsi işlevine sahip olan diğer yapılanmaları inceleyelim.

1.2.1.2. Adcıl Yapılanmalar

Dillerde tek işlevi belirteç olan sözcüklerin bulunmasının yanısıra belirli yapılanmalar ile farklı sözcük türleri içerisinde yer alan sözcüklerin tümcede belirtecimsi işlevine sahip olmaları söz konusudur. Sözelimi belirteçlerden farklı olarak ad sözcük türü içerisinde yer alan adcıl sözcükler belirli biçimsel ve dizimsel yapılanmalar ile tümce içerisinde belirtecimsi işlevine sahip olmaktadır. Adcıl yapılanmalar dillerarası farklı görünümsergileyebildikleri gibi benzer görünümsergilemektedir:

(32) *Namaca (Papua Yeni Gine)*

a. //’iip ke kàó’ao-se hã.

o:ER BLD kral-BELCİ ol-

‘Kralca davranıyor (Kral gibi davranıyor)’

(Hagman, 1977, s. 99)

Madice (Uganda – Sudan)

b. ká r-5-dā ògú ògú

o:3TKL GÖN-3TKL-yap hırsız hırsız

‘O, hırsız hırsız davranıyor (Hırsız gibi davranıyor)’

(Blackings ve Fabb, 2003, ss. 126-127)

Ewe Dili (Togo – Gana)

c. tsi dza egbe

su düş- bugün

‘Bugün yağmur yağdı’

(Ameka, 1991, s. 51)

Yukarıda verilen Nama diline ait (32a) tümcesinde *kàó'ao* (tr. kral) adına eklenen *-se* eki bu adcıl sözcüğe tümce içerisinde belirtecimsi işlevini kazandırmıştır. Sözcük türü açısından belirteç olmayan *kàó'ao* gibi sözcüklere belirli *-se* gibi eklenen ve eklendiği sözcüğü belirtece dönüştüren ekler *belirteçleştirici* (ing. adverbialiser) ekler olarak adlandırılmaktadır. Madiceye ait (32b) tümcesinde ise adcıl *ògú* (tr. hırsız) sözcüğü yinelenerek belirteç olarak kullanılabilir. Türkçede (32a) ve (32b) tümcelerinin anlamsal karşılığı sırasıyla *kral gibi* ve *hırsız gibi* şeklinde ‘ad + ilgeç’ yapılanması ile verilebilmektedir. Bu da bir dilde gerçekleşen yapılanmanın sonucunda oluşan birimin farklı dillerde farklı yapılanmalar ile gerçekleştirilebileceğini göstermektedir. Ewe dilindeki (32c) tümcesinde adcıl olan *egbe* (tr. bugün) sözcüğü yalın biçimli belirtecimsi olarak kullanılmaktadır. Türkçede de aynı şekilde *bugün, dün* ve *yarın* gibi adcıl sözcükler belirteç olarak yalın biçimli kullanılabilir. Bu da bir dilde gerçekleşen yapılanma farklı bir dildeki yapılanma ile benzer hatta aynı olabildiğini göstermektedir.

Adcıl yapılanmaların belirtecimsi işlevli bir diğer yapılanması ise mesafe, zaman gibi ölçü belirten anlatımlar ile sağlanmaktadır. Kornfilt (1997) Türkçede mesafe, zaman, ağırlık ve boyut gibi ölçü belirten adlar *durum belirticileri* (ing. case marker) olmadan belirtecimsi işlevi gösterdiğini belirtmektedir. Yine de Göksel ve Kerslake (2005), (33)’te verilen *bir kilometre* anlatımını durum belirticisi içermeyen bir BelÖ’nün belirtecimsi işlevinde kullanımı olarak değerlendirmektedir. Bu çalışmada da (33) tümcesindeki *bir kilometre* ad olarak değil adcıl bir öbek olarak değerlendirilmektedir. Bunun nedeni (34)’deki tümcelerde verildiği üzere her ölçü belirten ad, belirli ekler ile çekimlenmeden ya da BelÖ oluşturmada belirtecimsi işlevinde kullanılamamasıdır. Bunun yanı sıra, belirli adlar, durum belirticisi ile çekimlenmemiş bir şekilde ya da öbek olarak kullanılmadan belirtecimsi işlevinde tümcede bulunabilmektedir:

(33) Üniversite, evimden *bir kilometre* uzaktadır.

(Kornfilt, 1997, s. 462)

(34) a. *Metre tırmandım.

b. *Saat içeride kaldım.

(35) a. *Akşam* sinemaya gideceğim.

b. *Sabah* uyanamadım.

Yukarıdaki tümceler doğrultusunda (33)'deki *bir kilometre* adcıl bir yapılanma olarak değerlendirilememektedir. Bunun nedeni (34)'teki **metre* ve **saat* şeklinde verilen birimlerin de ölçü belirtmekte ancak belirli ekler ile çekimlenerek *metrelerce* ve *saatlerce* olarak ya da *on metre* ve *üç saat* BelÖ olarak kullanımı gerekmektedir. Tek başına bir ölçü (zaman) belirten adcıl sözcüklerin belirtecimsi işlevine sahip olmaları ise (35)'te sunulmaktadır. Bu tümcedeki sözcüklere benzer adcıl sözcükler (*öğle(n)*, *ikindi*, *gece*, *dün*, *bugün* gibi) herhangi bir biçimsel yapılanmaya gerek duymadan belirtecimsi işlevinde kullanılabilmektedirler.

BelÖ'lerin belirteç olarak işlev gördükleri bir diğer yapılanma da biçimbilimsel bir araç olan *yineleme* (ing. reduplication) ile gerçekleştirilir. Yineleme anlamsal ya da dilbilgisel amaçlar için bir sözcük içerisindeki sessel bölütün yineleme işlemidir. Bir sözcüğün gövdesinin ya da kökünün yinelenmesi *bütüncül yineleme* (ing. full reduplication) olarak adlandırılırken; ünsüz ikizleşmesi, ünlü uzaması ya da tabanın tamamının yinelenmesi ise *parçalı yineleme* (ing. partial reduplication) olarak adlandırılmaktadır.

(36) *Squamişçe (Filipinler – Avustronezyan)*

a. $k^{\circ}a^{\circ}i^{\circ}k^{\circ}a^{\circ}$ 'saklambaç oyna-'

Kök $\rightarrow k^{\circ}a^{\circ}$ 'saklan-'

(Kuipers, 1967, s. 55)

Pangasinan (Kanada – Salishan)

b. *amigo* 'arkadaş'

amimigo 'arkadaşlar'

(Özgen ve Koşaner, 2019, s. 110)

(36a)'daki $k^{\circ}a^{\circ}$ (tr. saklan-) kökü yinelenmiş ve bütüncül bir yineleme gerçekleştirilmiştir. Bununla beraber, (36b)'de *amigo* (tr. arkadaş) sözcüğünün *amimigo* (tr. arkadaşlar) olarak biçimlenmesi parçalı yineleme örneğidir.

Biçimbilimsel bir araç olan yineleme, Türkçede adcıl birimlerin çekimsiz bir biçimde yinelenerek tümce içerisinde belirtecimsi işlevi kazanmasını sağlar (Erguvanlı, 1984; Kornfilt, 1997; Lewis, 1967):

- (37) a. Ali *şehir şehir/hep* geziyor.
b. Belediye başkanı *dükkan dükkan/hep* gezdi.
c. Ali *sabah akşam/hep* uyuyor.
- (38) Geceli *gündüzlü* çalıştı.

(Kornfilt, 1997, s. 463)

Verilen örnekler doğrultusunda (37a)'da *şehir* adının, (37b)'de *dükkan* adının yinelenerek belirteç işlevinde kullanımı söz konusudur. (37c)'de ise *sabah* ve *akşam* karşıtlığı ile yapılan farklı bir yinleme ile belirtecimsi işlevinde olan bir yapılanma gerçekleştirilmektedir. Bu yinlenen adların yerine yerleştirilecek *hep* gibi bir basit belirteç ile belirtecimsi işlevine yönelik bir sınaama yapılabilir. Yinelenen yalın durumdaki adlara benzer bir şekilde, (38)'de verildiği gibi yinlenen ancak adlara eklenen *-II* sonekinin karşıt anlamlı *gece – gündüz* gibi ikili adlara eklenmesiyle tümce içerisinde yinlenen sözcükler belirtecimsi işlevinde kullanılabilmektedir.

Şu ana kadar adların çekimsiz bir biçimde yinelenerek tümcede belirtecimsi işlevini kazanabildiğini gördük. Bu yapıların dışında, BelÖ'ler, *eğik durum belirticileri* (ing. oblique case markers) olan *-(y)A yönelme* (ing. dative), *-dA yerlik* (ing. locative) ve *-DAn çıkma/ayrılma* (ing. ablative) ile belirlenerek de belirtecimsi işlevi kazanabilir (Korkmaz, 2009; Kornfilt, 1997; Lewis, 1967):

- (39) a. Ali eve koştu. (YÖN)
b. Altıda uyanır. (BUL)
c. Kedi pencereden kaçtı. (AYR)
d. Ali sahili boydan boya yürür. (AYR – YÖN)

Yukarıdaki tümcelerde, adlara eklenen eğik durum belirticileri adıl sözcüklerin belirtecimsi işlevinde kullanılabildiği görülmektedir. Bu işlevi, *hep* ya da *muhtemelen* gibi belirteçleri (39)'daki belirtecimsilerin yerine yerleştirerek sınamak mümkündür:

- (40) a. Ali *muhtemelen* koştu.
b. *Muhtemelen* uyanır.
c. Kedi *muhtemelen* kaçtı.
d. Ali sahili *hep* yürür.

(40) tümcelerinde (39)'daki tümcelerde yer alan belirteçlerin yerine koyulan *muhtemelen* ya da *hep* belirteçleriyle sınanmaktadır. Yerleştirilen belirteçlerin basit belirteç olması ve tek işlevinin belirtecimsi olması (39)'daki sözcüklerin belirtecimsi işlevine sahip olduğunu göstermektedir.

Adcıl sözcüklerin tümce içerisinde belirtecimsi işlevi kazanmasını sağlayan bir diğer biçim ise -CA sonekidir (Erguvanlı, 1984; Göksel ve Kerslake, 2005; Lewis, 1967). Eklendiği adcıl dilsel anlatımları belirtecimsiye dönüştüren -CA belirteçleştiricisi eklendiği bu dilsel anlatıma çeşitli anlamlar katmaktadır. Bu ekin kattığı çeşitli anlamlar *gibilik*, *açısından-bakından*, *tarafından*, *ile* (birliktelik), *boyunca*, *dilinde*, *-A göre* ve *bir biçimde* olarak tanımlanabilir.

- (41)
a. Ali canavarca/canavarcasına davranıyor.	(<i>gibilik</i>)
b. Ali benden yaşça büyük.	(<i>açısından-bakımından</i>)
c. Karar bakanlıkça onaylandı.	(<i>tarafından</i>)
d. Ailece pikniğe gittik.	(<i>ile</i>)
e. Günlerce haber alınamadı.	(<i>boyunca</i>)
f. Olayı bir de İngilizce anlattı.	(<i>dilinde</i>)
g. Bence bu maçı kazanacaksın.	(<i>-A göre</i>)
h. Böylece araştırmaya başladı.	(<i>bir biçimde</i>)

Kornfilt (1997) (41a) tümcesindeki -CA sonekine yakın bir anlam içeren ve bu sonekin uzantısı olarak -CAsInA sonekinin kullanımı ile de adların tümce içerisinde belirtecimsi işlevine sahip olduklarını belirtmektedir. (41e) tümcesinde, adlara eklenen -CA soneki ile türetilen belirtecimsi işlevli sözcüğün sahip olduğu *boyunca* anlamı *günler boyunca* olarak verilebilir. Yine de (42)'de sunulan çeşitli tümceler ile bu sonekin -lArcA olarak düşünülebileceğini gösterilmektedir:

- (42)
a. Aylarca kitap okudum.
b. *Ayca kitap okudum.
c. *Üç ayca kitap okudum.

(42a)'da verilen *aylarca* belirteci *aylar boyunca* olarak ele alınabildiği için dilbilgiseldir. Bunun yanı sıra, (42b) ve (42c)'de verilen **ayca* ve **üç ayca*

yapılanması *ay boyunca* ve *üç ay boyunca* şeklindeki yapılanmaların olabilmesine karşın dilbilgisidişilik sergilemektedir.

Verilen (42a) tümcesindeki *-lArcA* sonekine benzer biçimde bir süreç ya da dönemi belirtmek için kullanılan *-Dİr* soneki BelÖ'lere belirtecimsi işlevi kazandırırken *-İlk* ve *-İlğİnA* sonekleri de aynı işi görmektedir (Erguvanlı, 1984; Göksel ve Kerslake, 2005; Kornfilt, 1997; Lewis, 1967):

- (43) a. Üç *gündür* uyumuyor.
b. Ders *bugünlük* bitti.
c. İki *haftalığına* Bursa'ya gidecek.

(43)'te yer alan tümcelerde BelÖ'lere eklenen *süresince* ve *-DAn beri* anlamlarına gelen *-Dİr*, *için* anlamındaki *-İlk* ve *süreliğine* anlamında kullanılan *-İlğİnA* ekleri ile belirtecimsi olarak kullanım söz konusudur. Bu dilsel birimlerin belirtecimsi işlevleri yerine yerleştirilecek belirteç özelliğine sahip *muhtemelen* gibi bir sözcük ile sınanabilir:

- (44) a. *Muhtemelen* uyumuyor
b. Ders *muhtemelen* bitti.
c. *Muhtemelen* Bursa'ya gidecek.

(43)'te verilen tümcelerin belirtecimsi işlevindeki sözcüklerin (44)'te yerine yerleştirilen *muhtemelen* belirteci, bu dilsel birimlerin belirtecimsi işlevine sahip olduklarını gösterir.

Türkçede bir diğer adıl yapılanma ise *-leyin* soneki ile gerçekleştirilmektedir (Erguvanlı, 1984; Kornfilt, 1997; Lewis, 1967):

- (45) Sabah*leyin* seni gördüm.

Günün vakitlerine gönderimde bulunan zaman ifadelerine eklenen *-leyin* soneki günün vakitlerini belirten adların tümcede belirtecimsi işlevi göstermesini sağlar.

Türkçede adlar ve BelÖ'lerin belirtecimsi işlevinde kullanılmalarını sağlayan bir diğer biçim ise birliktelik ve araçsallık belirticisi olan *ile/-(y)lA*⁷ *kaynaşığı* (ing. clitic) ile yapılanmalarıdır (Göksel ve Kerslake, 2005).

- (46) a. Ekmeği bıçakla keseriz.
b. Hızla aramızdan ayrıldı.

(46a)'da *bıçak* adı *-(y)lA* kaynaşığı ile araçsallık işlevinde; (46b) tümcesinde ise *hız* adı *-(y)lA* kaynaşığı ile nitelik işlevinde tümcede belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadır.

Türkçede ayrıca ödünçleme adlara eklenen ödünçleme *-An*⁸ ve *-ane* ekleri ile adlar tümcede belirtecimsi olarak yer almaktadırlar (Kornfilt, 1997; Lewis, 1967):

- (47) a. Kanunen boşandık.
b. Ali olayı şairane anlattı.

Eklendiği ödünçleme adlara belirtecimsi işlevi yükleyen *-An* (47a) tümcesinde *kanun* adını belirtecimsi yaparken; *-ane* eki (47b) tümcesinde *şair* adına belirtecimsi işlevi kazandırmıştır.

Bu başlık altında BelÖ'lerin belirli yapılanmalar ile belirtecimsi işlevinde kullanılabildiğini gösterdik. BelÖ'leri gibi belirteç ulamında yer almayan ancak belirtecimsi işlevine sahip olan bir diğer görünüm ise sıfat ulamında yer alan sözcükler ve bu sözcüklerin belirli yapılanmalarıyla gerçekleşmektedir. Bu yapılanmalara ilişkin ayrıntılı bilgi bir sonraki başlık altında sunulmaktadır.

⁷ Biçimsel olarak, Türkçede *ile* kaynaşığı bir BelÖ'ye *-(y)lA* olarak da eklenebilmekte ve BelÖ'yü ilgeç öbeğine dönüştürmektedir. Bu yapılanma, §1.2.1.7.2. Uyumlu İlgeçler'de ele alınmıştır. İlgeç olarak kullanılan '*ile*' birliktelik, araçsallık, nitelik, neden, zaman, değer, ölçü gibi çeşitli işlevsel özellikleri bulunmaktadır. Bununla birlikte *ile/-(y)lA* kaynaşığı bağlayıcı olarak da kullanılabilmekte (Özgen, 2017) ancak belirtecimsi incelemesinin kapsamına girmemesinden ötürü çalışmamızda bu işlevine yer vermedik.

⁸ Kornfilt'in (1997) Türkçede ödünçleme bir sonek olarak belirttiği *-an* eki (47a) tümcesindeki görünüşünden dolayı çalışmamızda *-An* olarak kullanılmaktadır.

1.2.1.3. Sıfatçıl Yapılanmalar

Dillerde temel işlevi sıfat olan sözcükler belirli yapılanmalar ve belirli belirteçleştirici ekler ile belirtecimsi işlevi kazandırmaktadır. Dile ait özelliklere bağlı olarak sıfatlar belirli dizimsel ve biçimsel yapılanmalar ile belirteç olarak kullanılabilmektedirler. Bu yapılanmaların görünüşleri dillerarası benzerlik ve farklılıklar göstermektedir.

(48) *Lezgince (Azerbaycan - Rusya)*

a. Jusuf-a ne-laj x̄ajit'ani q^hsan-diz mani-jar luhu-zwa
Yusuf-ÖZE kim-ÜSTÜN BELSZ iyi-BELCİ şarkı-ÇĞL say-BİTM
'Yusuf herkesten iyi şarkı söyler.'

(Haspelmath, 1993, s. 196)

Imondaca (Papua Yeni Gine)

b. õh-nəl ebes-nam fe-u
YAK-KYNK iyi-BELCİ yap-EMR
'Bunu iyi yap!'

(Seiler, 1985, s. 29)

İngilizce

c. Ali drives *slowly*.

'Ali *yavaş* araba sürer.'

d. Ayşe drives **fastly/fast*.

'Ali *hızlı* okur.'

Yukarıda verilen (48) tümcelerinde, Lezgince dilindeki (48a) tümcesinde sıfat olan q^hsan (tr. iyi) sözcüğüne eklenen -diz ekiyle, Imondacadaki (48b) tümcesinde sıfat olan ebes (tr. iyi) sözcüğüne eklenen -nam ekiyle ve İngilizce (48c) tümcesinde sıfat olan slow (tr. yavaş) sözcüğüne eklenen -ly ekiyle birlikte tümcedeki sıfatlar belirtecimsi işlevi kazanmaktadır. Bunun yanı sıra, (48d) tümcesindeki fast sözcüğü İngilizcede hem sıfat hem de belirteç işlevinde kullanılabilmektedir. Ayrıca fast sözcüğü İngilizcedeki -ly belirteçleştirici ekiyle birlikte kullanımında dilbilgisidışılık sergilemektedir. Bu durum sıfat olan her bir sözcüğün belirgin bir yapılanma ile

belirteç ulamına dönüştürmenin mümkün olmadığını göstermektedir. Bu açıklamaya Türkçedeki *kötü* sıfatının belirtecimsi işlevinde tek başına kullanılabilmesini ancak **kötüce* yapılanmasının olamadığını örnek olarak gösterebiliriz.

Türkçede temel işlevi sıfat olan çoğu sözlüksel birim tümcede eylem öncesi konumda bulunarak belirtecimsi işlevi görebilir (Erguvanlı, 1984; Göksel ve Kerslake, 2005; Kornfilt, 1997). Bu durum, sıfat ve belirteç arasında bir dizimsel ayırım söz konusu olduğu gibi bu ayırımın tanıtlanması gerektiğini göstermektedir.

- (49) a. Kadın *güzel/önemli* haberi anlattı.
b. Kadın haberi *güzel/*önemli* anlattı.

Verilen (49) tümcelerinde *güzel* sözcüğü (49a)'da sıfat işlevinde kullanılırken (49b)'de belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadır. Her iki tümcede de *güzel* sözcüğünün yerine, tek ve temel işlevi sıfat olan *önemli* sözcüğü ile (49b) tümcesindeki *güzel* sözcüğünün işlevinin sıfat, (49b) tümcesindeki *güzel* sözcüğünün ise sıfat olmadığı anlaşılmaktadır.

Sıfatların herhangi bir türetim biçim birimi almadan tümce içerisinde eylem öncesi konumundan dolayı başka bir deyişle diğer sözcükler ya da öbeklerle olan dizimsel ilişkisinden dolayı belirtecimsi işlevinde kullanılmasının yanısıra dillerdeki belirli biçim birimler ile sıfatlar tümcede belirtecimsi işlevi göstermektedirler. Türkçede belirtecimsilerin sıfatlardan türetilmesini sağlayan *-ane* ve *-CA* gibi belirli biçim birimler bulunmaktadır (Erguvanlı, 1984; Göksel ve Kerslake, 2005; Kornfilt, 1997).

- (50) a. Yargıç kararı *adilane/*adil* verdi.
b. Ali masayı itti *yavaşça/*yavaş*.

Verilen (50) tümcelerinde *adil* sıfatı *-ane* ve *yavaş* sıfatı *-CA* belirteçleştirici ekleriyle tümcede belirtecimsi işlevinde bulunmaktadırlar. (50a) tümcesinde eylem öncesi konumda bulunmasına karşın *adil* sıfatı tümcede dilbilgisidışılık sergilemektedir. Bunun nedeni *adil* sıfatının eylemini niteleyebilecek anlamsal içeriğe sahip olmayışıdır. (50b) tümcesinde ise *yavaş* sıfatı eylem sonrası konumda olması nedeniyle belirtecimsi işlevinde kullanılamayarak dilbilgisidışılık sergilemektedir.

Anımsanacağı üzere adıl sözcüklerin *şehir şehir* gibi yinelenmesi, bu anlatımlara belirtecimsi işlevi kazandırmaktaydı (bkz. (37-38)). Aynı durum, sıfatlar için de geçerlidir. Türkçede sıfatlar bir belirteçleştirici ek ile türetilmeden ya da eylem öncesi konumda bulunmadan yinelenerek belirtecimsi işlevi göstermektedirler (Erguvanlı, 1984; Göksel ve Kerslake, 2005; Kornfilt, 1997; Lewis, 1967):

- (51) a. Ali çayını *sessiz sessiz* içti.
b. Sınıfta *ikişer ikişer/ikişer üçer* oturuyorlar.

Verilen (51a) tümcesinde *sessiz* sıfatı yinelenerek belirtecimsi işlevi kazanmaktadır. Belirteçler sayı adları, adılar, belirli gösterme anlatımları ve bazı yansıma birimlerinden türetilbilmektedir. Benzer şekilde, (51b)'de temel işlevi sıfat olan *dağılımlı sayıların* (ing. distributive numeral) da aynı olması gerekmeden belirtecimsi işlevine sahip olabildiği görülmektedir. (51)'de sunduğumuz yapılanmaların belirtecimsi işlevini, yerine yerleştirileceğimiz *muhtemelen* gibi bir belirteç ile sınayabiliriz:

- (52) a. Ali çayını *muhtemelen* içti.
b. Sınıfta *muhtemelen* oturuyorlar.

(52) tümcelerinde, (48)'de yinelemeyle oluşturduğumuz *sessiz sessiz* ve *ikişer ikişer/ikişer üçer* yapılanmalarının yerine *muhtemelen* belirtecinin yerleştirilebildiği görülmektedir. Bu durum (51)'deki yinelenerek verilen anlatımların belirtecimsi işlevine sahip olduğunu tanıtlamaktadır.

Anlamsal açıdan eylemleri nitelemeye uygun olmayan sıfatlar ise ne dizimsel ne de biçimsel bir şekilde belirtecimsi işlevi gösteremezler:

- (53) a. *Kadın *mavi* konuştu.
b. *Kadın *mavice* konuştu.

Verilen (53a) örneğindeki *mavi* sıfatı eylem öncesi konumda olmasına karşın; (53b) örneğinde ise -CA belirteçleştirici ek ile türetilmiş olan *mavice* anlamsal açıdan eylemi nitelendiremediği için dilbilgisidışılık sergilemektedir. Bunun yanı sıra, anlamsal açıdan eylemi nitelendirebilen sıfatlar her zaman -CA gibi bir belirteçleştirici ek ile belirtecimsi işlevinde kullanılamamaktadır:

- (54) a. Ali şarkıyı kötü/*kötüce söyledi.
b. Ali fena/*fenaca yaralandı.

(54) tümcelerinde, tek başına anlamsal olarak eylemi niteleyebilen *kötü* ve *fena* sıfatları, tümcede -CA gibi bir belirteçleştirici ek ile türetilmemektedir. Bu nedenle bu tür sıfatların belirtecimsi işlevine biçimsel olarak değil dizimsel etmenlerle sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Şu ana kadar belirteç olmayan ad ve sıfat ulamlarının da belirli yapılanmalar ile belirtecimsi işlevinde sahip olabildiği bilgisi sunuldu. Bunun yanı sıra, eylemlerin de belirtecimsi işlevine kazandığı belirli görünümle söz konusudur. Bu yapılanmalar ve görünümle bir sonraki başlık altında ele alınmaktadır.

1.2.1.4. Eylemcil Yapılanmalar

Sözcük türlerinden eylemler belirli yapılanmalar ile dillerde belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadır. Bu yapılanmalar eylemcil bir sözcüğün yinelenerek kullanımı ya da belirteçleştirici ekler ile kullanımı ile gerçekleşmekte ve dillerarası farklı görünümle sergileyebilmektedir:

- (55) *Lakota Dili (Amerika Birleşik Devletleri)*

a. paha ki waŋkatu-ya he
dağ KONU ol.yüksek-BELCİ ol-

‘Dağ olmak yüksekçe duruyor’ ‘Dağ *yüksekte* duruyor’

(Ingham, 2003, s. 45)

Aynu Dili (Japonya)

b. Tunas-no pirka!

ol.hızlı-BELCİ ol.iyi

‘Hızlıca iyi ol!’

(Shibatani, 1990, s. 19)

Lakota diline ait (55a) tümcesinde *waŋkatu* (tr. yüksek ol-) eylemi -ya belirteçleştirici ekiyle ve Aynu diline ait (55b) tümcesinde *tunas* (tr. hızlı ol-) eylemi -no belirteçleştirici ekiyle tümcede belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadır.

Türkçede belirtecimsi olarak kullanılan *ulaçlı* (ing. gerundive) yapılar oluşturan ve belirticisi yantümcelerde baş olabilen belirli sonekler vardır. Bunların yanısıra Türkçede dizimi tümcesel olmayan ve eylemden türetilen belirtecimsiler bulunmaktadır. Eylemden türetilen belirtecimsiler, mevcut eylemlerin yinelenen *eşasılı* (ing. cognate) kullanımlarıyla oluşmaktadır (Kornfilt, 1997):

(56) *Bağır bağır* bağırdı.

(Kornfilt, 1997, s. 464)

(57) a. *Yaz yaz* bitmedi.

b. *Yürü yürü* varamadık.

Kornfilt (1997) (56) tümcesinde yinelenen eşasılı sözcükler ile başka bir deyişle tümcedeki ana eylemin kökünün yinelenerek belirteç olarak kullanımını sunmaktadır. Bunun yanı sıra (57) tümcelerinde verilen *yaz-* ve *yürü-* ile ana eylemin yinelenerek belirtecimsi oluşturulmasının yanısıra ana eylemin dışında farklı eylem kökenli sözcüklerin de yinelenerek belirtecimsi işlevinde kullanılabileceği görülmektedir.

Kornfilt (1997) *-(y)kEn* ekinin her ne kadar ulaçsıl *iken* anlamı üretse ve tümcesel dizimli belirtecimsilere ait olsa da, *geniş zaman* (ing. aorist) biçimindeki *de-* eylemine eklendiğinde özel bir kullanıma sahip olabildiğini belirtmektedir. Özel kullanım ile oluşturulan *derken* ifadesi *aniden*, *hemen o esnada* ya da *birden* anlamlarında kullanılmaktadır:

(58) a. Bütün gün ev baktık. Osmanbey, Şişli, Mecidiyeköy, Beşiktaş'ta dolaşıp durduk. *Derken* saat beş olmuş.

(Göksel ve Kerslake, 2005, s. 453)

b. Kapıyı açayım *derken* anahtarı kırdım.

Göksel ve Kerslake (2005), (58a) tümcesindeki *derken* dilsel anlatımını eylemi niteleyen bir belirtecimsi olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanısıra, (58b)'de sunduğumuz gibi *derken* dilsel anlatımını, belirteç yantümce olarak da değerlendirebiliriz.

Belirtecimsi olarak eylem temelli yapılanmalar daha çok yantümce oluşturarak gerçekleşmektedir. Ana tümcede içerisinde belirtecimsi işlevini taşıyan yantümceler, *belirteç yantümcesi* (ing. adverbial clause) olarak adlandırılmaktadır. Çalışmamızda

bu türden yantümceler §1.2.1.8. Belirteç Yantümce Yapılanmaları'nda ele alınmakta ve ayrıntılandırılmaktadır.

Farklı ulamlara ait sözcük yapılarının belirli biçimlenmeler ile belirtecimsi işlevi kazandırıldığını görülmektedir. Bununla birlikte, temelde işlevi belirtecimsi olan belirteçler de belirli biçimlenmeler ile yeniden belirtecimsi işlevinde kullanılabilmektedirler. Bu biçimlenmeler bir sonraki başlık altında ele alınmakta ve ayrıntılandırılmaktadır.

1.2.1.5. Belirteçli Yapılanmalar

Temelde de belirtecimsi işlevine sahip sözcükler belirli biçimlenmeler aracılığıyla belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadırlar. Bu yapılanmalar sözgelimi bir dilde belirteçleştirici bir ek ile gerçekleştirilirken bir diğer dilde öbek hatta tümce olarak da görülebilmektedir. Kısacası, bu yapılanmaların görünüşleri dillerarası farklılık ya da benzerlik gösterebilmektedir.

(59) *Kevaca (Papua Yeni Gine)*

a. *ába-rupa* pá-lua

önce-BELCİ git-1TKL.GEL

'I will go like I did before.' (Önceki gibi gideceğim.)

(Franklin, 1971'den aktaran Halling, 2018, s. 190)

İngilizce

b. Ali speaks very slowly.

'Ali çok yavaş konuşuyor.'

Yukarıda verilen (59a) tümcesinde *ába* (tr. önce) belirteci *-rupa* belirteçleştirici eki ile yeniden belirtecimsi işlevinde kullanılsa da *önceki gibi* şeklinde farklı bir anlam ifade etmektedir. (59b) tümcesinde ise *slowly* (tr. yavaş) belirteci *very* (tr. çok) belirteci ile nitelendirilerek belirteç öbeği olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda bu öbeğin anlamının pekiştirildiği görülebilir.

Türkçe bağlamında ise, Kornfilt (1997) ve Korkmaz (2009) belirteçler tümce içerisinde hiçbir türetim biçimbirimi almadan belirtecimsi işlevi göstermelerinin

yanısıra *-cAk* ve *-cIk* gibi belirli biçimbirimler ve yinelemeler ile türetilbildiğini belirtmektedir.

- (60) a. *Çabucak* hazırlandı.
b. *Kolaycacık* kavanozu açtı.

Yukarıdaki (60a) tümcesinde *çabuk* belirteci *-cAk* eki ile belirtecimsi işlevinde kullanılırken, (60b) tümcesinde *kolay* sıfatı ilk başta *-cA* belirteçleştirici ek ile belirteç işlevini kazandıktan sonra belirteçlere eklenen *-cIk* eki ile yeniden belirtecimsi işlevinde tümcede kullanılmaktadır.

Kornfilt (1997) (61b) tümcesinde yinelenen *çabuk* sözcüğünün belirteç olduğunu ve yinelenerek belirtecimsi işlevinde kullanıldığını belirtmekte ancak yinelenen *çabuk* belirtecinin yerine yerleştirilen *hızlıca* ya da *hep* gibi belirteçler yinellendiklerinde dilbilgisidışılık sergilemektedir:

- (61) a. Ayşe *çabuk* adımlarla kapıya koştu.
b. Ali evine doğru *çabuk çabuk/*hızlıca hızlıca/*hep hep* yürüyordu.

(61a)'daki *çabuk* sözcüğü sıfat işlevinde kullanılmakta ve (58b) tümcesinde yinelenen *çabuk* sözcüğü belirteç işlevi kazanmaktadır. Bu yapılanma, (51) tümcelerinde sıfat olan sözcüklerin yinelenerek belirtecimsi işlevi kazanmasıyla ortak bir görünüm sergilemektedir. Bu nedenle, (61b) tümcesindeki yinelenen *çabuk* sözcüğünün belirteç değil sıfat olduğunu söylemek mümkündür.

Bununla beraber, Türkçede belirteç yapılanmaları bir belirteci niteleyen başka bir belirteç ile birlikte bulunarak başka bir deyişle öbek oluşturarak belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadır:

- (62) a. Ali *hızlı* koşuyor.
b. Ali *çok hızlı/muhtemelen* koşuyor.

(62a)'da tek başına kullanılan *hızlı* belirteci (62b) tümcesindeki *çok* belirteciyle nitelendirilmekte ve *çok hızlı* şeklinde belirteç öbeği oluşturulmaktadır. Oluşturulan bu belirteç öbeğinin belirtecimsi işlevi, yerine yerleştirilecek *muhtemelen* gibi bir belirteç ile sınanabilmektedir.

Bu bölümde, belirtecimsi işlevindeki dilsel anlatımların, belirli yapılanmalarla yeniden belirtecimsi işlevinde kullanıldığı gördük. Temel işlevi belirtecimsi olmayan ancak belirtecimsi işlevinde kullanılan yapılanmalara geri dönecek olursak, bu yapılanmalara yansıma sözcüklerini örnek gösterebiliriz. Bir sonraki bölümde yansıma sözcüklerinin belirtecimsi işlevlerinde kullanımına yer vereceğiz.

1.2.1.6. Yansıma Sözcüklü Yapılanmalar

Yansıma sözcükler (ing. onomatopoeia) dillerde eylemcil, adıl, sıfatçıl gibi işlevlerde kullanıldığı gibi belirtecimsi işlevinde de kullanılabilmektedir (Sugahara, 2010). Yansıma sözcükler, doğa ve hayvan seslerine benzer seslerle yapılan, görüntüleri işitsel bir izlenim yansıtacak biçimde aktaran, bir gerçeği ses öykünmesi yoluyla belirten dilsel birimler olarak tanımlanmaktadır (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011, s. 262). Dillerde belirtecimsi işlevinde kullanılan yansıma sözcükler yapılanma açısından farklılık gösterdiği gibi yansıtılan ses öykünmelerini belirten dilsel birimler farklılık gösterebilmektedir:

(63) *İngilizce*

a. Something came *bounce* against the door.

‘Bir şey kapıya doğru *sekerek* geldi.’

b. The carriage went *bump, bump, bump* over the sleepers.

‘Vagon traverslerin üzerinden *pat pat* geçti.’

(Sugahara, 2010, s. 39)

(63a)’da *bounce* (tr. zıpla-) sözcüğü zıplama eylemi sonucu çıkan sesi yansıtarak ve tek başına kullanılarak belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadır. (63b) tümcesinde ise *bump* (tr. çarp-) sözcüğü çarpma eylemi sonucu çıkan sesi yansıtarak ve yinelenerek belirtecimsi işlevinde tümcede yer almaktadır.

Türkçede ise yansıma sözcükler adıl (horultu, takırtı vs.) ve eylemcil (horulda-, takırda- vs.) gibi işlevlerde kullanılmasının yanısıra yinelenerek belirtecimsi işlevinde tümce içerisinde bulunmaktadır (Kornfilt, 1997):

(64) Dere **şırıl/şırıl şırıl* akıyor.

(64) tümcesinde yinelenen *şırıl* yansıma sözcüğü yinelenerek belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadır. (63a) tümcesindeki *bounce* (tr. sekerek) gibi tek başına yapılanmış

olan bir yansıma sözcük Türkçede dilbilgisizlik sergilemektedir. Türkçede yansıma sözcüklerin yinelenerek kazandığı belirtecimsi işlevini, yinelenen sözcüklerin yerine yerleştirilen *hep* belirteciyle sıranabilmekte ve dilbilgisizlik sergilememektedir:

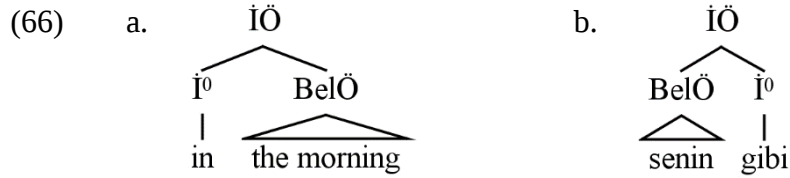
(65) Dere *hep* akıyor.

(64) tümcesinde *şırıl* yansıma sözcüğünün yinelenerek oluşturulan *şırıl şırıl* yapılanmasının yerine (65) tümcesinde yerleştirilen *hep* belirteci ile (64)'teki yapılanmanın belirtecimsi işlevine sahip bir biçim olduğu görülmektedir.

Belirtecimsi işlevinde kullanılan bir diğer biçimlenme ise ilgeçler ile gerçekleştirilmektedir. İlgeçli yapılanmaların belirtecimsi işlevinde kullanımlarına ilişkin ayrıntılı bilgi bir sonraki başlık altında sunulmaktadır.

1.2.1.7. İlgeçli Yapılanmalar

İlgeçler, temelde dilin tipolojik özelliklerine göre *öndurum ilgeçleri* (ing. prepositions) ve *sondurum ilgeçleri* (ing. postpositions) olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Bu ayrım, ilgecin tümleçlerinin önünde ya da ardında yer alması ile yapılmaktadır. Başın ilgeç ve tümlecinin adıl birim olduğu büyükçül yansıma ilgeç öbeği olarak tanımlanmaktadır (Adger, 2003).

Yukarıda verilen İngilizce (66a) gösteriminde *the morning* (tr. sabah) BelÖ'nün tümleç ve *in* (tr. içinde) ilgecinin baş olduğu ilgeç öbeği yapılanması verilmektedir. Verilen bu yapılanma, ilgecin tümleci olan adıl birimin önünde yer aldığını göstererek bu dilin öndurum ilgeçli bir dil olduğunu göstermektedir. Türkçe (66b) gösteriminde ise *senin* BelÖ'nün, *gibi* ilgecinin tümleci olduğu gösterim verilmektedir. (66b) yapılanmasında *gibi* ilgecinin *senin* tümlecinin ardında yer almasından dolayı Türkçe sondurum ilgeçli bir dil olduğu belirtilebilir.

Adger (2003) ilgeç öbeklerinin hem BelÖ'lerin hem de EÖ'lerin eklenti konumunda bulunabildiğini belirtmektedir. BelÖ'lerin eklenti konumunda bulunan

ilgeç öbekleri sıfatçıl işlevde kullanılırken, eylemcil öbeklerin eklenti konumunda bulunan ilgeç öbekler belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadır. Bu açıklamalar doğrultusunda, belirtecimsi işlevinde kullanılan ilgeç öbeklerini aşağıdaki tümcelerde inceleyelim:

(67) *Fransızca*

a. Louis fume *comme une cheminée*.

Louis tütür.GEN.SÜR gibi bir baca.DİŞ.BLSZ
'Louis *bir baca gibi* tütürüyor.'

İngilizce

b. He sings *like a nightingale*.

'O *bir bülbül gibi* şarkı söyler.'

(Haspelmath ve Buchholz, 1998, ss. 278-279)

Fransızca (67a) tümcesinde *comme* (tr. gibi) ilgeci, tümleci olan *une cheminée* (tr. bir baca) BelÖ ile; İngilizce (67b) tümcesinde *like* (tr. gibi) ilgeci, tümleci olan *a nightingale* (tr. bir bülbül) BelÖ ile ilgeç öbeği oluşturmaktadır. Verilen bu ilgeç öbekleri, iki tümcede de eylemi tutum açısından nitelemekte; başka bir deyişle, belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadır.

(67) tümcelerinde gördüğümüz belirtecimsi işlevinde kullanılan ilgeç öbeklerine benzer şekilde, Türkçede de ilgeçler ile oluşturulan yapılanmalar belirtecimsi işlevinde kullanılabilmektedir. Bunun yanında, sondurum ilgeçli bir dil olan Türkçede, ilgeç öbekleri sıfatçıl ve yüklemcil işlevlerde de kullanılmaktadır. Bununla beraber, tümce içerisinde işlevsel açıdan belirtecimsi işlev sergilemelerinden ötürü bu öbekleri de belirtecimsi başlığı altında inceleyeceğiz. Belirtecimsi işlevinde kullanılan ilgeçlerin, belirteçlerin sergiledikleri tüm sözdizimsel ve biçimsel özellikleri sergilemeleri gerekir:

(68) a. *Eşek kadar/*hep/şişman* adam ip atlıyor.

b. Ben de *senin gibiydim/*heptim/sevdim*.

c. Taha parayı *herkes kadar/hep* sever.

(68a)'da sıfatçıl işlevde *eşek kadar* kullanılmakta ve yerine yerleştirilen *hep* belirteci bu anlamda dilbilgisidişlilik sergilemektedir. Ancak, *şişman* gibi bir sıfat

yerleştirildiğinde dilbilgisidişilik ortadan kalkar. Bu doğrultuda, (68a)'daki *eşek kadar* ilgeç öbeğinin tümcede sıfatçıl bir özelliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. (68b)'de ise ilgeç öbeğinin üzerinde belirlenen kişi, zaman gibi uyumlar ile bu öbeğin yüklemcil işlevde kullanıldığını göstermektedir. Bu ilgeç öbeğinin yerine *hep* belirteci yerleştirildiğinde dilbilgisidişilik sergilerken; *sev-* eylemi yerleştirildiğinde dilbilgisel olduğu görülmektedir. (68c)'de ise belirtecimsi işlevinde kullanılan *herkes gibi* ilgeç öbeği yerine yerleştirilen *hep* belirteci dilbilgisel bir sonuç vermektedir. Buradan da (68c) tümcesindeki ilgeç öbeğinin belirtecimsi işlevi sergilediğini belirtebiliriz.

Kornfilt (1997) ve Şener (2006) Türkçedeki ilgeç biçimlenmelerini *yalın ilgeçler* (ing. bare postpositions) ve *uyumlu ilgeçler* (ing. agreeing postpositions) olarak iki temel başlık altında ele almaktadır. Göksel ve Kerslake (2005) ise Türkçedeki ilgeç yapılanmalarını yalın ilgeçler ve *iyelik belirtili ilgeçler*⁹ (ing. possessive-marked postpositions) olarak ayırmaktadır. Yalın belirteçler, bir durum belirticiyle belirlenmemiş ya da iyelik, yönelme ve ayrılma/çıkma durum belirticileri ile belirlenmiş olan tümleçler ile oluşturulan yapılanmalardır. Yalın olarak nitelendirilmesindeki neden ise ilgecin herhangi bir durum belirtici ile belirlenmemiş olmasından dolayıdır. Adlardan türetilen uyumlu ilgeçler, tümleci olan BelÖ'nün yanı sıra kişi uyumunu gösteren iyelik belirticileri ile belirlenmektedir. Bununla birlikte uyumlu ilgeçler ayrık durum belirticileri gibi belirli durum belirticileri, belirteçleştirici -CA eki ve araçsallık belirticisi -(y)IA ile de belirlenmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005; Kornfilt, 1997; Lewis, 1967; Şener, 2006). İzleyen iki alt başlıkta bu ilgeç türlerine göz atacağız.

1.2.1.7.1. Yalın İlgeçler

Türkçede yalın ilgeçler, herhangi bir durum belirticisi ile belirlenmeyen ya da iyelik, yönelme ve ayrılma/çıkma durum belirticileri ile belirlenen tümleç konumundaki BelÖ'ler ile yalın haldeki başka bir deyişle herhangi bir durum belirticisi ile belirlenmemiş ilgeçlerin baş olduğu yapılanmalardır. Yalın ilgeç ile gerçekleştirilen yapılanmaları, ilgeç öbeğinin tümleci üzerinde belirlenen durum belirticilerine göre

⁹ Göksel ve Kerslake (2005) belirtili ilgeç olarak adlandırdığı ilgeç biçimlenmeleri, Kornfilt (1997) ve Şener'in (2006) belirttiği uyumlu ilgeçlerin biçimlenmeleriyle arasında bir farklılık yoktur. Bu çalışma boyunca bu yapılanmalar uyumlu ilgeçler olarak adlandırılmaktadır.

ayırmak mümkündür (Göksel ve Kerslake, 2005; Kornfilt, 1997; Lewis, 1967; Şener, 2006).

Tümleç olan BelÖ'lerin herhangi bir durum belirticisi ile belirlenmediği ya da iyelik durum belirticisi ile belirlendiği ve *gibi*, *için*, *kadar* ve *ile/-(y)lA* ilgeçlerinin baş olduğu yapılanmalar şu şekildedir:

- (69)
- a. Sen *onun gibi* kokuyorsun.
 - b. Ben bu yemeği *kedim için* pişiriyorum.
 - c. Ahmet *çita kadar* hızlıdır.
 - d. Ahmet *uçakla* geldi.

Yukarıda verilen (69a) ve (69b) tümcelerinde *gibi* ve *için* ilgeçlerinin yalın biçimli, *o-nun* ve *kedi-m* BelÖ'leri tümleçlerinin iyelik durum belirticileri ile belirlendiği görülmektedir. (69c) ve (69d) tümcelerinde ise *kadar* ve *ile/-(y)lA* ilgeçleri ve bu ilgeçlerin tümleçleri olan *çita* ve *uçak* BelÖ'leri yalın biçimde yapılanmıştır. Bu yapılanmaların belirtecimsi işlevinde kullanıp kullanılmadığı yerlerine yerleştirilebilecek olan *hep* ya da *yine* gibi basit belirteçler sınanabilir:

- (70)
- a. Sen *hep* kokuyorsun.
 - b. Ben bu yemeği *yine* pişiriyorum.
 - c. Ahmet *hep* hızlıdır.
 - d. Ahmet *yine* geldi.

(70)'deki tümcelerde, (69)'da sunulan yalın ilgeçli yapılanmaların yerine *hep* ya da *yine* belirteçlerini yerleştirdiğimizde, bu dilsel anlatımların belirtecimsi işlevine sahip oldukları görülmektedir.

Tümleç olan BelÖ'lerin yönelme belirticisi ile belirlendiği ve *doğru*, *göre*, *kadar* ve *rağmen/karşın* ilgeçlerinin baş olduğu yapılanmalar da bulunmaktadır:

- (71)
- a. *Öğlene doğru* okuldan çıktı.
 - b. Bu çikolatalar *sana göre* güzel, *bana göre* değil.
 - c. *Haftaya kadar* raporu tamamlayacağım.
 - d. *Sabaha karşı* uyandım.

(71) tümcelerindeki belirtecimsi işlevindeki tüm ilgeç öbeklerinin tümleçleri yönelme durum belirticisi ile belirlenmektedir. Bununla birlikte (71a)'da *doğru* ilgeci, (71b)'de *göre* ilgeci, (71c)'de *kadar* ilgeci ve (71d)'de *karşı* ilgeci yalın halde bulunarak yönelme durum belirticisi ile belirlenmiş olan BelÖ ile birlikte ilgeç öbeğini oluşturmaktadır.

Tümleç olan BelÖ'lerin ayrılma/çıkma -DAn belirticisi ile belirlendiği ve *yana*, *başka/gayrı*, *beri*, *bu yana*, *itibaren*, *önce* ve *sonra* ilgeçlerinin baş olduğu yapılanmalar söz konusudur:

(72) a. Berna *akrabadan yana* şanslı sayılır.

(Göksel ve Kerslake, 2005, s. 263)

b. Bir *dayıdan başka* hiçbir akrabası yok.

(Lewis, 1967, s. 89)

c. *Geçen haftadan beri* hastayım.

d. O *günden bu yana* çalışmadım.

e. *Derslerden dolayı* televizyon izleyemiyorum.

f. *Bugünden itibaren* seni görmek istemiyorum.

g. Ali *dersten sonra* eve gidecek.

h. *Sınavdan önce* tuvalete gitti.

(72)'de verilen tümcelerde bulunan belirtecimsi işlevindeki ilgeç öbeklerinin tümleç konumundaki BelÖ'ler *akrabadan*, *bugünden* ve *dersten* şeklinde ayrılma/çıkma belirticisi ile belirlenmekte, baş konumunda bulunan ilgeçler ise *yana*, *beri* ve *önce* gibi yalın biçimde bulunmaktadır.

Belirtecimsi işlevinde kullanılan ilgeç öbekleri yapılanmasında baş konumundaki ilgeç açısından yalın ve uyumlu ilgeç olarak ikiye ayrıldığından söz etmiştik. Bu başlıkta sunulan ilgeç öbekleri, yalın ilgeç olarak tanımlanan ilgeçlerdir. Bir sonraki başlıkta ise belirtecimsi işlevinde kullanılan ve belirli belirticiler ile yapılan ilgeçler olan uyumlu ilgeçleri ele alacağız.

1.2.1.7.2. Uyumlu İlgeçler

Uyumlu ilgeçler, '*Ad + İyelik + Eğik Durum Belirticisi*' olarak biçimlenerek, *açı-m-dan* ya da *açı-n-dan* gibi adlardan türetilmektedir. Bu biçimlenme, iyelik

belirticisinden sonra eklenen bulunma, ayrılma/çıkma ve yönelme durum belirticilerinden oluşan eğik durum belirticilerinin adcıl bir köke eklenerek türetimin gerçekleştiğini göstermektedir. Aynı zamanda uyumlu ilgeçler durum belirticisi olmadan da kullanılabilirler. Bu yapılanmaların yanısıra belirli ilgeçler belirteçleştirici -CA ve -(y)IA ekleriyle de biçimlenmektedir.

Göksel ve Kerslake (2005), belirli yapılanmalar ile oluşturulan uyumlu ilgeçlerin türetildikleri adları *uzamsal ilişki* (ing. spatial relation) ve *soyut ilişki* (ing. abstract relation) açısından ikiye ayırmaktadır. İlgeçlerin türetildiği adlardan uzamsal ilişki çerçevesinde *ön, arka, iç, dış, üst/üzeri, alt, yan, karşı, ara, etraf/çevre* ve *öte* adları verilirken; soyut ilişki çerçevesinde *açı, ad, aracılık, bakım, boy, gerek, hak, itibar, konu, neden, saye, sıra, süre, taraf, uğ(u)r, vasıta, yer, yol* ve *yüz* adları sunulmaktadır (Korkmaz, 2009; Lewis, 1967).

- (73) a. *Kapının önünde bekliyorum.*
b. *Ali otobüsün arkasından koştu.*
c. *İki saat içinde her şeyi bitirdi.*
d. *Evin dışında beklemek istedi.*
e. *Onlar kağıt üstünde evliler.*
f. *Stres altında yaşamak zordur.*
g. *İyileşene kadar onun yanında kalacağım.*
h. *Hakimin karşısında sözlerini unuttu.*
i. *Bu konuları aile arasında çözebiliriz.*
j. *Güvenlik okulun etrafında dolaşıyor.*
k. *Sınırın ötesinde olaylar çok karışık.*
- (74) a. *Bu konu herkes açısından önemlidir.*
b. *Senin adına üzülüyoruz.*
c. *Şirket benim aracılığım/vasıtamla bu işi aldı.*
d. *Bu araştırma konu bakımından önemlidir.*
e. *Ders boyunca kimseye söz hakkı vermedi.*
f. *Kanun gereğince yeni bir sözleşme hazırlanacak.*
g. *Benim hakkımda konuşuyorlardı.*

- h. Ali *dış görünüş itibarıyla* ortama uygun değildi.
- i. Ali *eğitim konusunda* ilerleme kaydetti.
- j. Birçok firma *ekonomik kriz nedeniyle* işçi çıkarttı.
- k. Günümüzde *teknoloji sayesinde* her şey kolay.
- l. Pilot *uçuş sırasında* uyuya kaldı.
- m. Toplu taşıma *bayram süresince* ücretsiz oldu.
- n. Bu konu *herkes tarafından* bilinmemeli.
- o. *Güzellik uğruna* her şeyi yaptı.
- p. Aşçı *tavuk yerine* hindi kullandı.
- r. Haberi *sosyal medya yoluyla* almış.
- s. Ali *kumar yüzünden* tüm sevdiklerini kaybetti.

(73) tümcelerinde uzamsal ilişkiyi belirten adlardan türetilmiş ilgeçler ve (74) tümcelerinde ise soyut ilişkiyi aktaran adlardan türetilen ilgeçler görülmektedir. (73) ve (74) tümcelerinde sunduğumuz ilgeçlerle oluşturulan yapılanmalar belirtecimsi işlevine sahiptir.

Tümcede ilgeç öbeklerinin, işlev açısından belirtecimsi işlevini sergileyebileceğini görmüştük. Söz konusu belirtecimsi işlevindeki ilgeç öbeklerinin sergilediği bu işlevi, yerine yerleştirilecek belirtecimsi işlevine sahip bir dilsel birim ile sınayabiliriz. Bunun yanı sıra, tümcede hangi bileşenlerin beraber bulundukları bilgisini sunan *tümce bölütü* (ing. sentence fragment) adı verilen sınama ile de bu dilsel birimlerin hangi birimlerle birlikte yapılanıp yapılmadıkları sınayabiliriz. Tümce bölütü sınaması, tümcede bulunan birimlerin hangilerinin bir arada bulunduklarını belirli yöntemlerle¹⁰ sınanmasıdır (Merchant, 2004):

¹⁰ Bu çalışmada, tümcedeki birlikte duran bileşenlerin başka bir deyişle bölütlerin belirlenmesi için kullanılan tümce bölütü sınamasından *yanıt bölütleri* (ing. answer fragments) yönteminden yararlanılmaktadır. Yanıt bölütleri, sınanmak istenilen öbek yapıya yönelik yöneltilen tek bir soru sözcüğü ile sunulan soru ve sonrasında bu soruya verilen yanıt ile gerçekleştirilmektedir (Merchant, 2004).

(75) Öncül bağlam : Kapının kolu kırıldı.

Soru : Ne kırıldı?

C1 : [Kapının kolu] kırıldı.

C2 : [Kapının kolu] __

C3 : *[Kapının __] __

(75)'teki öncül bağlama uygun sorulan soruda C3 yanıtının bozuk olması C2 yanıtındaki *kapının kolu* öbeğinin birlikte bulunduğunu göstermektedir. Benzer bir sınamaya ilgeçler için de uygulandığında bu yapılanmaların öbek kurucu olarak işlediğini göstermektedir:

(76) Öncül bağlam : Ali [*kumar yüzünden*] tüm sevdiklerini kaybetti.

Soru : Ali neden tüm sevdiklerini kaybetti?

C1 : Ali [*kumar yüzünden*] tüm sevdiklerini kaybetti.

C2 : __ [*kumar yüzünden*] tüm sevdiklerini kaybetti.

C3 : __ [*kumar yüzünden*] __ kaybetti.

C4 : __ [*kumar yüzünden*] __ __

C5 : * __ [__ yüzünden] __ __

(76)'da öncül bağlamdaki *kumar yüzünden* öbeğine yönelik sorulan soruya verilen C5 cevabının bozuk olmasının nedeni bu öbekteki birimlerin bir bütün olarak tümcede yer aldığını göstermektedir. Bu durumda, C4 cevabında verildiği şekilde bölütleme aşamasında dilsel birimlerin tek tek değil kurucu kurucu bölütlenmesi gerekliliği söz konusudur.

Bu noktaya kadar farklı sözcük ulamlarına ait sözcüklerin ve öbeklerin belirli biçimsel ve sözdizimsel yapılanmalar ile belirtecimsi işlevi kazandığını gördük. Belirtecimsi işlevine sahip olan yapılanmalardan bir diğeri ise yantümcelerdir. Belirteç gibi davranan yantümcelerin yapılanmalarını bir sonraki başlık altında inceleyeceğiz.

1.2.1.8. Belirteç Yantümce Yapılanmaları

Yantümceler, ana tümcenin bir bileşeni olarak içeyerleşik tümceciklerdir. Oluşturdukları karmaşık tümcelerde adcıl, sıfatçıl ve belirtecimsi işlevlerinde kullanılabilmektedirler (Thompson, Longacre ve Hwang, 2007):

- (77) a. Ayşe [kitap okumayı] sever.
b. [Koşan] çocuk yere düştü.
c. Ali [müzik dinleyerek] kitap okur.

(77)'de ayrıçlanmış yantümcelerden (77a) adçıl, (77b) sıfatçıl ve (77c) belirtecimsi özelliklerini taşımaktadır. Bu özellikleri verilen yantümcelerin yerine yerleştirilecek aynı özelliklere sahip birimler ile sınavabiliriz:

- (78) a. Ayşe *pasta* sever.
b. *Yaramaz* çocuk yere düştü.
c. Ali *hep* kitap okur.

(77)'teki yantümcelerin yerlerine yerleştirilen (78a)'deki *pasta* adı, (78b)'deki *yaramaz* sıfatı ve (78c)'deki *hep* belirteci ile (77)'deki yantümcelerin sırasıyla adçıl, sıfatçıl ve belirtecimsi işlevlerine sahip olduğu görülmektedir.

Yantümcelerin belirli yapılanmalar ile belirtecimsi işlevinde kullanılabildiğini görmüştük (bkz. (77c)). Belirtecimsi işlevinde kullanılan bu yantümceler belirteç yantümce olarak adlandırılmakta ve belirtecin dizimsel ve biçimsel özelliklerini taşımaktadır. Hetterle (2015) belirteç yantümceleri anlamsal türleri açısından *zamansal*, *koşul*, *ödünlleyici* (ing. concessive), *nedensel*, *amaç*, *sonuç* ve *kip* tümcecikleri olarak ayırmaktadır. Bununla birlikte, belirteç yantümceleri biçimsel olarak eylemin *çekimli* (ing. finite) ya da *çekimsiz* (ing. nonfinite) olmaları açısından ikiye ayrılmaktadır. Kip, görünüş ve zaman belirticileri ile belirlenmiş olan yantümce yapılanmaları çekimli biçimdeki yantümcelerdir. Kip, görünüş ve zaman belirticileri ile belirlenmeyen olan yantümce yapılanmaları ise çekimsiz biçimdeki yantümcelerdir:

- (79) *Estonca*
a. Tema koju tul-les sa-i-n õnnetuse-st tea-da.
3TKL.İYE ev gel-BELCİ ulaş-GEÇ-1TKL kaza-AYR bil-MAS
'O eve geldiğinde, kazayı öğrendim.'
İngilizce
b. I learned about the accident *when* she came.
'O eve geldiğinde, kazayı öğrendim.'

(Hengeveld, 1998, s. 348)

Estonca olan (79a) tümcesinde *tul* (tr. gel-) eylemine eklenen *-les* belirteçleştirici ekiyle birlikte belirteç yantümcesi oluşturulmaktadır. Söz konusu *Tema koju tul-les* yantümcesinde herhangi bir kip, görünüş ya da zaman belirticisi bulunmamaktadır başka bir deyişle çekimsiz bir tümceciktir. İngilizce (79b) tümcesinde ise *yantümceleme bağlayıcısı* (ing. subordinating conjunction) olan *when* ile *when she came* (tr. o geldiğinde) belirteç yantümcesi oluşturulmaktadır. Bu yantümcedeki *came* (tr. gel.GEÇ) eylemi zaman açısından geçmiş zaman olarak belirlenmektedir ve bu nedenle de çekimli bir tümceciktir. (79) tümceleri doğrultusunda aynı anlamsal karşılığı belirteçleştirici ya da yantümceleme bağlayıcıları gibi farklı yapılanmalar ile verilebildiğini, ayrıca aynı anlamsal içeriğin çekimli ya da çekimsiz eylem açısından da dillerarası farklılıklar görüldüğünü söylemek mümkündür:

(80) *Çuvaşça (Rusya)*

- a. Nina kil-e *kil-ne* hæssan əp'e Boris kil-ni
 Nina ev-YÖN gel-GEÇ.ADL sonra ben Boris gel-GEÇ.ADL
 sineen pel-t-em.
 hakkında bil-GEÇ-1TKL
 'Boris'in vardığını Nina geldikten sonra öğrendim.'
- b. Nina kil-e *kil-sen* əp'e Boris kil-ni
 Nina ev-YÖN gel-EŞZAM.BELCİ ben Boris gel-GEÇ.ADL
 sineen pel-t-em.
 hakkında bil-GEÇ-1TKL
 'Boris'in vardığını, Nina eve geldiğinde öğrendim.'

(Hengeveld, 1998, s. 340)

(80a)'da adlaştırmış eylem biçimi *kilne* (tr. gel.GEÇ), ilgeç olan *hæssan* (tr. sonra) ile birlikte kullanılarak belirtecimsi işlevini edinirken, (80b)'de *kil* (tr. gel-) eylemi, *-sen* belirteçleştiricisiyle birlikte belirtecimsi işlevi kazanmaktadır.

Türkçede de belirteç yantümcelerini, çekimli ya da çekimsiz olarak iki ayrı ulamda ele almak mümkündür. Çekimli belirteç yantümceleri *diye*, *ki* gibi yantümceleme bağlayıcıları ile belirlenmekte ve belirteç yantümcelerde eylemler çekimli biçimde bulunmaktadır. Çekimsiz belirteç yantümceleri, *yantümceleme sonekleri* (ing. subordinating suffixes) ile yapılanmaktadır. Bununla birlikte, çekimsiz belirteç yantümceleri eğik ve iyelik durum belirticileriyle belirlenen adlaştırmış

eylemlerin ardından kullanılan yalın ilgeçler ya da uyumlu ilgeçler ile yapılanmaktadır. İlgeç yapılanmalarına benzer şekilde *adlaştırılan* (ing. nominalized) eylem ardı kullanılan ilgeçlerle de çekimsiz belirteç yantümce yapılanmaları bulunmaktadır (Erguvanlı, 1984; Göksel ve Kerslake, 2005; Kornfilt, 1997):

- (81) a. [Gece geç yattı *diye*] sabah derse gelmedi.
b. [Sen gece geç yatmış olmalısın *ki*] sabah derse gelmedin.
- (82) a. Okula [müzik dinleyerek] gider.
b. Ali [*aradığım sırada*] dersteydi.
c. [*Çalışmak için*] İzmir'e taşındı.

(81a-b) tümcelerindeki yantümcenin *ol-* eylemi kişi ve kip ile çekimli halde bulunmakta ve çekimli belirteç yantümcelerine örnek olarak gösterilebilmektedir. (82a) tümcesinde *dinle-* eylemine eklenen ulaşıl -(y)ArAk sonekiyle oluşturulan çekimsiz yantümce belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadır. (82b)'de adlaştırılan *ara-* eylemi iyelik ekiyle belirlendikten sonra ardından kullanılan *sırada* uyumlu ilgeci ile belirtecimsi işlevli çekimsiz bir yantümce oluşturmaktadır. (82c)'de *-mAk* ekiyle adlaştırılan *çalış-* eyleminin ardından kullanılan *için* yalın ilgeciyle çekimsiz belirteç bir yantümce oluşturulmuştur.

Tümcede belirteç yantümceleri işlev açısından belirtecimsi işlevi göstermektedirler. Belirteç yantümcelerin belirtecin gösterdiği özellikleri, yerine yerleştirilecek aynı özelliklerdeki bir dilsel birim ile sınanabilmektedir:

- (83) a. *Muhtemelen* sabah derse gelmedi.
b. Okula *hep* gider.

(81a)'daki çekimli *gece geç yattı diye* yantümcesinin yerine (83a) tümcesinde *muhtemelen* belirtecinin, (82a)'daki çekimsiz *müzik dinleyerek* yantümcesinin yerine ise (83b) tümcesinde yerleştirilen *hep* belirtecinin koyulabilmesi, çekimli ve çekimsiz yantümcelerin belirtecimsi işlevine sahip olduklarını göstermektedir.

Çalışmamızın ilerleyen başlıklarında, sırasıyla çekimli ve çekimsiz belirteç yantümcelerine yer verdik belirteç işlevine sahip olan yantümceleri ele aldık.

1.2.1.8.1. Çekimli Belirteç Yantümceleri

Belirteç yantümcelerinin eylemleri biçimsel açıdan kip, görünüş ve zaman belirticileri ile çekimli biçimde bulunmaktadır. Dillerde yantümcede çekimli olarak bulunan eylemler ile oluşturulan belirteç yantümcelerinin belirtecimsi işlevi genellikle yantümceleme bağlayıcıları ile sağlanmaktadır (Givón, 2001; Hetterle, 2015):

(84) *İngilizce*

a. *After* Peter left, she called Mr. Fox.

‘Peter ayrıldıktan *sonra*, o bay Fox’u aradı.’

b. I’ll call you *before* I leave.

‘Ben çıkmadan *önce*, seni arayacağım.’

(Hetterle, 2015, s. 48)

(84)’te verilen tümcelerde *after* (tr. sonra) ve *before* (tr. önce) yantümceleme bağlayıcıları ile oluşturulan *After Peter left* (tr. Peter ayrıldıktan sonra) ve *Before I leave* (tr. ben çıkmadan önce) yantümceleri belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadırlar. Bu yantümcelerde bulunan eylemler *called* (tr. ara.GEÇ) ve *leave* (tr. çık.GEN) kişi ve zaman belirticileri ile çekimli bir şekilde bulunmaktadır. (84a) ve (84b)’de verilen çekimli belirteç yantümcelerinin yerine yerleştirilebilecek (85a) ve (85b)’deki gibi *yesterday* (tr. dün) ve *tomorrow* (tr. yarın) belirteçleri ile yantümcelerin belirtecimsi işlevinde bulundukları görülebilmektedir:

(85) *İngilizce*

a. *Yesterday*, she called Mr. Fox.

‘*Dün* bay Fox’u aradı.’

b. I’ll call you *tomorrow*.

‘*Yarın* seni arayacağım.’

(84)’te yantümceleme bağlayıcıları ile oluşturulan yantümcelerin yerine (85a)’da yerleştirilen *yesterday* (tr. dün) ve (85b)’de yerleştirilen *tomorrow* (tr. yarın) belirteçleri, (84)’te sunulan yantümcelerin belirtecimsi işlevinde kullanıldıklarını göstermektedir.

Türkçede çekimli belirteç yantümceleri *diye*, *ki*, *madem(ki)*, *nasıl (ki)*, *(sanki)...* *-mİş/- (y)mİş* gibi ve *-DI mI* yantümceleme bağlayıcıları ile

oluşturulmaktadır. Belirtilen bağlayıcılar ile oluşturulan yantümceler sadece tümcenin ana tümcecik kısmını nitelendirebilmektedir. Çekimli belirteç yantümcelerinin işlevsel açıdan özellikleri aynı olsa da yapılanmalarını sağlayan yantümceleme bağlayıcıları açısından farklı sebep, amaç, sonuç gibi çeşitli anlamlar ifade etmektedir (Erguvanlı, 1984; Göksel ve Kerslake, 2005; Kornfilt, 1997; Lewis, 1967). Şimdi, Türkçede çekimli belirteç yantümce yapılanmalarını oluşturan yantümceleme bağlayıcılarını inceleyelim.

Türkçedeki yantümceleme bağlayıcılarından *diye* ana tümceyi sebep, amaç ve *önlem* (ing. precaution) anlamları ile nitelendirmektedir. Amaç anlamını ifade etmek için kullanılan *diye* ile oluşturulan yantümce genellikle *istem kipi* (ing. volition/optative) ile biçimlenirken, önlem anlamının verildiği zaman geniş zaman ve *-(y)A* ile biçimlenmektedir:

- (86) a. Ayşe [Ali’yi çağırmadım *diye*] bize küstü.
b. John [ben anlayayım *diye*] yavaş konuşur.
c. Ali [duymasınlar *diye*] sessizce anlattı.

Yukarıda *diye* bağlayıcısı ile oluşturulan ayraçlı çekimli belirteç yantümceleri (86a)’da sebep, (86b)’de amaç ve (86c)’de ise önlem ifade etmektedir. Eylemlerinin kip, zaman ve görünüş ulamlarıyla çekimle olan (86)’daki yantümcelerinin belirtecimsi işlevi, bu yantümcelerinin yerlerine yerleştirilecek olan *muhtemelen* ve *hep* basit belirteçleri ile sınanabilmektedir:

- (87) a. Ayşe *muhtemelen* bize küstü.
b. John *hep* yavaş konuşur.
c. Ali *muhtemelen* sessizce anlattı.

(86)’da ayraçlanmış çekimli belirteç yantümcelerinin (87) tümcelerinde yerlerine yerleştirilen *muhtemelen* ve *hep* belirteçleriyle birlikte belirtecimsi işlevinde kullanıldıkları saptanmaktadır.

Yantümceleme bağlaçlarından *ki* ile oluşturulan çekimli belirteç yantümceler ana tümceyi zamandaki yeri, amaç, sonuç ve çıkarım anlamları ile nitelendirmektedir. Zamandaki yeri belirtmek için kullanılan *ki* ile yantümcede bulunan eylem *-DI* ve Kişi ile işaretlenirken ana tümcenin eylemi *-(I)yordu*, *-mAktAyDI* ve *-mİşti* ve kişi ile

işaretlenmektedir ve ayrıca *tam* ya da *yeni* belirteçleri ile de yantümcede kullanılabilir. Amaç belirten *ki* bağlayıcısı ile ise ana tümcenin eylemi istem kipi ve kişi ile biçimlenmektedir. Sonuç belirten *ki* belirteç yantümcelerin niteliğini belirten *öyle*, *öylesine* ve *o kadar* ile kullanılmaktadır. Çıkarım anlamını ifade etmeyi sağlayan *ki* bağlayıcısı yardımcı eylem olan *ol-* ve tanıtıcılık kipiyle birlikte bulunmaktadır (Erguvanlı, 1984; Göksel ve Kerslake, 2005; Kornfilt, 1997):

- (88) a. Tam derse başlamıştık [*ki* zil çaldı].
b. Ceket giydim [*ki* üşümeyeyim].
c. O kadar çalıştı [*ki* elleri yara oldu].
d. Çok zeki olmalı [*ki* burada çalışıyor].

(88)'deki tümcelerde verilen ayrıçlanmış çekimli belirteç yantümceleri tümcelerdeki ortak olarak belirtecimsi işlevi gösterse de kattıkları anlamlar açısından farklılık söz konusudur. (88a)'da çekimli belirteç yantümce, ana eylemin yantümcedeki eylemin gerçekleştiği anda gerçekleştiğini başka bir deyişle ana eylemin gerçekleşme zamanındaki yerini belirtmektedir. (88b)'de verilen yantümce, ana eylemin yapılmasının amacını belirtmektedir. (88c)'deki belirteç yantümce ise ana eylemin sonucunun bilgisini aktarmak için kullanılmaktadır. (88d)'de çekimli belirteç yantümce, ana eylemin sonucuna ilişkin bir çıkarım belirtmektedir.

Yantümceleme bağlaçlarından *madem* ya da *mademki* ana tümcenin eylemine ilişkin bir neden gösterme amacı ile kullanılmaktadır:

- (89) [*Madem* dinlemiyorsun] ben gidiyorum.

(89)'da *madem* bağlayıcısı ile oluşturulan çekimli belirteç yantümce, ana tümcenin *git-*eyleminin gerçekleştirilmesinin nedenini aktarmak aktarmaktadır.

Çekimli belirteç yantümceleme yapmak için kullanılan *nasıl* (*ki*) bağlayıcısı ile oluşturulan yantümce ve ana tümcedeki durum arasında benzerlik ilişkisi ifade edilmektedir:

- (90) [*Nasıl* ben yapabiliyorum], o da yapabilir.

(90) tümcesinde yer alan belirteç yantümce, ana eylemin gerçekleştirilmesi bakımından bir benzerlik ilişkisi kurmaktadır.

Çekimli belirteç yantümceleme oluşturan bir diğer yapılanma ise *gibi* ilgeci ile biten (*sanki*)... *-mİş/-(y)mİş gibi* yapılanmasıdır. Oluşturulan yantümce ile meydana gelen bir olayın, gerçekleştirilen bir eylemin ya da bir kişinin davranışının gerçekleşmemiş bir durum ile ilişkilendirilmesi sağlanmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005; Lewis, 1967):

(91) Ali [*biliyormuşsun gibi*] konuşacak.

(91)'de ayrıçlanmış çekimli belirteç yantümcesi, *konus-* ana eylemini gerçek olmayan bir tutum ile nitelendirmektedir. Bu durum yantümcenin çekimli eyleminin gerçekleşmemiş olmasından kaynaklıdır.

Eylemin *-DI* bitmişlik biçimbirimi ile işaretlendiği ve sonrasında *mİ* kaynaşığının kullanıldığı belirteç yantümce yapılanması hem zamansal hem de koşullu bir işleve sahiptir (Göksel ve Kerslake, 2005):

(92) [Bu iş bitti *mİ*] rahatsın.

(92) tümcesinde ayrıçlı verilen belirteç yantümcesi hem *Bu iş bittiğinde rahatsın* şeklinde bir zamansal işlevi hem de *Bu iş biterse rahatsın* olarak bir koşul işlevi bulunmaktadır.

Çekimli eylem içeren belirteç yantümce çeşitlerinden bir diğeri ise *dA* biçimcesi ile oluşturulmaktadır. Oluşturulan yantümce ana tümce ile arasında eylemin önceden gerçekleştirildiğine ilişkin bilgi aktarmaktadır. Bununla birlikte *dA* biçimcesine benzer *-(y)Ip dA¹¹* şeklinde de kullanım söz konusudur (Erguvanlı, 1984; Göksel ve Kerslake, 2005; Korkmaz, 2009).

(93) [Yedim *de*] geldim.

(93)'te verilen çekimli belirteç yantümce, ana eylemden önce gerçekleştirildiğini ya da gerçekleştirileceğini belirtmek için kullanılmaktadır.

Çekimli belirteç yantümcelerinden bir diğeri ise *koşul yantümceleri* (ing. conditional clause) gösterilebilmektedir. Ana eyleme yönelik koşul belirten bu

¹¹ Bu yapı ile oluşturulan yantümceler çekimsiz olarak biçimlendikleri için §1.2.1.8.2. Çekimsiz Belirteç Yantümceler başlığı altında ele alacağız.

yantümceler belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadırlar. Koşul yantümceleri *eğer* ve *şayet* gibi belirli *koşul bağlayıcıları* (ing. conditional conjunctions) ile oluşturulmasının yanısıra *-(y)sA* koşul bildirme eki ile birlikte de oluşturulmaktadır (Erguvanlı, 1984; Göksel ve Kerslake, 2005; Lewis, 1967).

(94) [(*Eğer*) Ödevlerini hemen bitirirsen]/*Muhtemelen* sinemaya gideceğiz.

(94)'te verilen ayrıçlanmış çekimli belirteç yantümce/koşul yantümce ile *git-* ana eyleminin gerçekleştirilmesine yönelik bir koşul olduğu bilgisi aktarılmaktadır. Sunulan yantümcenin yerine yerleştirilecek olan *muhtemelen* gibi basit belirteçler ile dilbilgisidışılık sergilemediği görülmekte ve bu yantümcenin belirtecimsi işlevine sahip olduğu tanıtlanmaktadır.

Bu bölümde çekimli belirteç yantümcelerinin nasıl yapılandıkları sunulmuş ve yapılanan yantümceler biçim ve işlev açısından ele alınmıştır. Çalışmamızın bir sonraki bölümünde çekimli belirteç yantümcelerine benzer şekilde eylemlerden oluşturulan çekimsiz belirteç yantümce yapılanmaları biçim ve işlev bakımında inceleyeceğiz.

1.2.1.8.2. Çekimsiz Belirteç Yantümceleri

Çekimsiz belirteç yantümceleri temelde ulaçlar ve ilgeç yantümceleri olarak iki yapılanma ile oluşturulmaktadır. Ulaç ile oluşturulan çekimsiz belirteç yantümcelere ilişkin olarak, Haspelmath (1995) *ulaçsıl* (tr. converb) kavramını sunmakta ve bu kavramı, temel işlevi belirtecimsi olan çekimsiz eylemler olarak tanımlamaktadır. Dillerde, ulaçsıllar belirli ekler ile belirtilmekte ve belirtecimsi işlevine sahip olan çekimsiz yantümceler oluşturmaktadırlar:

(95) *Cavineña Dili (Bolivya)*

a. Tudy e-kwe e-mama e-kwe e-tata jadya kwa-kware
sonra 1TKL-İYE TKL-anne 1TKL-İYE TKL-baba ve git-UZ.GEÇ
nawi-*ra*
banyo yap-AMA
'Babam ve annem, *banyo yapmak için* gittiler.'

(Guillaume, 2008, s. 108)

Yunanca

- b. O Janis diavaze ksaplomenos sto krevati.
BEL-John-ADL oku-BİTM.3TKL uzan-ADL.ER içinde yatak-BEL
'John yatakta *uzanarak* okuyordu.'

(Alexiadou, 1997, s. 16)

Litvanca

- c. Saul-ei tek-ant, pasiek-e-m kryžkel-ę
güneş-YÖN doğma-BELCİ ulaş-1ÇĞL kavşak-BEL
'Güneş *doğarken*, bir kavşağa ulaştık.'

(Haspelmath, 1995, s. 2)

Japonca

- d. Uta o utat-te iki-mashita
şarkı BEL söyle-BELCİ git-GEÇ.SAY
'Şarkı söyleyerek ilerledi.'

(Bisang, 1998, s. 752)

(95a) tümcesinde *nawi* (tr. banyo yap-) eylemi amaç belirten *-ra* ekiyle; (95b) tümcesinde *ksaplo* (tr. uzan-) eylemi adlaştırma biçimi *-menos* ile; (95c)'de *tek* (tr. doğ-/yüksel-) eylemi *-ant* ekiyle; (95d) tümcesinde ise *utat* (tr. söyle-) eylemi *-te* ekiyle tümcede belirtecimsi işlevinde yantümce oluşturmaktadır.

Çekimsiz olan eylemler ile oluşturulan bir diğer belirteç yantümce yapılanması ise ilgeçler ile gerçekleştirilmektedir. İlgeç yantümceleri, ilgecin tümlecinin çekimsiz eylemden oluşturulan adcıl yantümcelerin olduğu belirtecimsi işlevine sahip yapılanmalardır. İlgeç yantümcelerindeki yapılanma §1.2.1.7. İlgeçli Yapılanmalar'da sunduğumuz yapılanmalarla benzerlik göstermektedir:

(96) İngilizce

- a. She went on *without thinking about it*.
'Onun *hakkında düşünmeden* devam etti.'

(Givón, 2001, s. 89)

b. They had hoped to escape *by joining the movement*.

‘Harekete katılarak kaçmayı ummuşlardı.’

(Hasselgård, 2010, s. 37)

Trumayca (Brezilya)

c. wan sa-a tam wan wal-e.

ÇĞL dans et-3K.İYE ile.BİR ÇĞL ağla-3K.YAL

‘Ağlayarak banyo yaptı.’

(Guirardello, 1999, s. 399)

(96a) tümcesinde *thinking about it* (tr. onun hakkında düşünmek) adlaşmış yantümcesi *without* (tr. olmadan) ilgeciyle; (93b)’de *joining the movement* (tr. harekete katılmak) adlaşmış yantümcesi *by* ilgeciyle; (93c)’de ise *sa* (tr. dans et-) eylemi hem *-a* üçüncü kişi iyelik durum belirticisi hem de *tam* birliktelik ilgeci ile yapılanarak belirtecimsi işlevindeki ilgeç yantümceleri oluşturulmuştur.

Türkçede ise çekimsiz belirteç yantümceleri $-(y)ArAk$, $-(y)IncA$ ve $-(y)Ip$ gibi belirli eklerin, belirteçleştirici eyleme direkt olarak eklenmesiyle oluşturulan ulaçsıllar ile yapılanmaktadır. Bununla birlikte $-dlk$, $-mAk$, $-mA$ ve $-(y)AcAk$ eklerinin eyleme adlaştırılması ve sonrasında bir iyelik ekinin, bir eğik durum belirticisinin ya da bir ilgecin kullanılmasıyla çekimsiz belirteç yantümcesi oluşturulmaktadır. Bunların dışında, çekimsiz belirteç yantümceler eylemlerin $-(y)AlI$, $-(y)AnA$ kadar ve *-mış gibi* biçimleriyle yapılanmasıyla da oluşturulmaktadır (Erguvanlı, 1984; Göksel ve Kerslake, 2005; Korkmaz; 2009; Kornfilt, 1997):

- (97) a. Ali [*koşarak*] otobüsü yakaladı.
b. Ali [*geç kaldığım için*] çok bekledi.
c. [*Seni görene kadar*] mutsuzdum.

(97a) tümcesinde *koş-* eylemi $-(y)ArAk$ ekiyle ulaç özelliği edinerek tümcede belirtecimsi işlevine sahip bir yantümce oluşturmaktadır. (97b)’de ise *kal-* eylemi $-dlk$ eki ile adlaştırılarak ve yantümce eyleminin özne bilgisini aktaran birinci tekil kişi iyelik durumu $-Im$ eki ile belirtilerek *için* ilgeci ile belirtecimsi işlevinde kullanılan çekimsiz belirteç yantümcesi oluşturulmaktadır. (97c) tümcesinde *gör-* eylemini belirtecimsi yantümce olarak biçimlendiren $-(y)AnA$ kadar yapısı sunulmaktadır. Bu

tümcelerın belirtecimsi işlevinde kullanıldığını görmek adına aşağıdaki örnekleri inceleyelim:

- (98) a. Ali *muhtemelen* otobüsü yakaladı.
b. Ali *muhtemelen* çok bekledi.
c. *Hep* mutsuzdum.

(97)'teki ayrıçlanmış yantümcelerın yerlerine yerleştirilen (98a-b)'deki *muhtemelen* ve (98c)'deki *hep* belirteçleri, (97) tümcelerindeki yantümcelerın belirtecimsi işlevinde kullanıldıklarını göstermektedir. Bununla beraber, Türkçede genellikle eyleme tek başlarına eklenerek belirteç yantümce oluşturan ulaçsıl sonekler $-(y)ArAk$, $-(y)IncA$, $-(y)Ip$, $-(y)A... (y)A$, $-(y)ken$, $-mAdAn$, $-mAksIzIn$, $-(A/I)r...-mAz$ ve $-DİkçA$ olarak listelenebilir (Erguvanlı, 1984; Göksel ve Kerslake, 2005; ; Korkmaz, 2009; Kornfilt, 1997):

Tutum belirten ulaçsıl soneklerden $-(y)ArAk$ genellikle ana tümce eyleminin öznesinden farklı bir özne ile bulunmasa da belirli koşullarda belirteç yantümcenin öznesi ana tümcenin öznesine gönderimde bulunan bir iyelik eki ile belirlenmektedir:

- (99) a. Çocuklar [koşarak] sınıfa girdi.
b. [Paltosunun etekleri yerlere sürünerek] yürüyordu.

(Göksel ve Kerslake, 2005, s. 406)

(99a)'da ana tümcenin öznesi olan *çocuklar* yantümcenin de öznesi durumundadır. Çekimsiz belirteç yantümcesi 'koşarak' *koş-* eyleminin $-(y)ArAk$ eki ile yapılandırılmış ve herhangi bir zaman, kip, görünüş ve kişi uyumu açısından belirlenmemiştir. (99b)'de ise ana tümcenin öznesi olan üçüncü tekil kişi uyumuna, yantümcedeki (*onun*) *palto-su* öbeğindeki *-sI* üçüncü tekil iyeliğİ ile gönderimde bulunmaktadır.

Çekimsiz belirteç yantümce oluşturmak için kullanılan $-(y)IncA$ soneki iki olay arasındaki ardışık ilişkiyi ifade etmektedir:

- (100) [Zil çalınca] çocuklar sınıfa girdi.

(100)'de ayrıçlı verilen *zil çalınca* yantümcesinde çekimsiz olarak bulunan *çal-* eylemi üzerinde bulunan $-(y)IncA$ soneki ile belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadır.

Verilen çekimsiz belirteç yantümcesi ana tümceden önce gerçekleştiği, daha sonra ana tümcenin gerçekleştiği bilgisini aktarmaktadır.

Bağlayıcı (ing. conjunctive) ulaşıl biçimi olarak $-(y)Ip$ soneki bulunduğu yantümce eyleminin ana tümce eyleminden önce gerçekleştiğini belirtir. Ayrıca olumsuzluk, kip, görünüş ve zaman açısından ana tümcenin eyleminin taşıdığı özellikleri üzerinde taşır:

- (101) a. [Eve uğrayıp] dışarı çıkacağım.
b. Eve uğra-yacağ-ım ve dışarı çık-acağ-ım.

(101a) tümcesindeki ayrıçlı olarak sunulan çekimsiz *uğra-* eylemin $-(y)Ip$ soneki biçimlendiği belirteç yantümcesi, (101b)'de verildiği gibi üzerinde ana tümcenin kip, görünüş, zaman ve kişi uyumu bilgisini taşımaktadır.

Aynı, benzer ya da anlamsal açıdan karşıtlık oluşturan eylem köklerine gelerek çekimsiz belirtecimsi yantümce oluşturan $-(y)A...-(y)A$ yapısı ana tümcede ifade edilen eylemin devamlı ya da tekrar eden özelliğini vurgulayan bir tutumu belirtir:

- (102) a. Ali [ağlaya ağlaya] eve gitti.
b. Eski yoldan [bata çıka] geldik.

Yukarıda $-(y)A...-(y)A$ yapılanmasıyla, (102a) tümcesinde aynı *ağla-* eyleminin yinelenerek, (102b)'de ise anlamsal açıdan karşıtlık oluşturan *bat-* ve *çık-* eylemlerinin kullanımıyla belirtecimsi işlevine sahip çekimsiz yantümce oluşturulmaktadır.

Türkçede çekimsiz belirteç yantümcenin oluşturan $-(y)ken$ eki, yantümcenin adcıl yüklemine ve $-(A/T)r$ ekiyle ya da sürerlik görünüşüyle belirtili gövdeye eklendiğinde, ana tümcenin eylemiyle eşsüremlilik ifade etmektedir. Bununla birlikte, $-(y)ken$ ulaşıl soneki, $-mİş$ bitmişlik belirticisiyle belirtili yantümcenin eylemine eklendiğinde oluşan çekimsiz belirteç yantümce, ana tümce tarafından ifade edilen zamanın öncesinde tamamlanmış bir durumu ifade etmektedir. Benzer şekilde, $-(y)ken$ ulaşıl soneki, $-(y)AcAk$ ile yapılandığında, gerçekleşmesi planlanmış ya da beklenmiş ancak henüz gerçekleşmemiş bir durumu ifade eden çekimsiz belirteç yantümce oluşturmaktadır:

- (103) a. [Uyu-*r-ken*] altıma yaptım.
b. [Buraya gel-*miş-ken*] boyoz yemelisin.
c. [Mesajı at-*acak-ken*] telefon kapandı.

(103a)'da $-(A/I)r$ belirtili *uyu-* eylemi $-(y)ken$ soneki çekimsiz belirteç yantümce olarak tümcede belirtecimsi işlevinde kullanılmaktadır. (103b)'de verilen *-miş* bitmişlik belirticisi ile belirtili *gel-* eylemi $-(y)ken$ eki ile birlikte ana tümcenin eyleminden önce gerçekleştirildiğini belirten çekimsiz belirteç yantümcesi oluşturulmaktadır. (103c)'de ise $-(y)AcAk$ ekiyle belirtili olan *at-* eylemi ve $-(y)ken$ ekiyle gerçekleşmesi planlanmış ancak gerçekleşmemişlik bilgisini aktaran çekimsiz belirteç yantümce olarak tümcede bulunmaktadır.

Çekimsiz belirteç yantümce oluşturmak için kullanılan *-mAdAn* soneki olumsuz yönde tutum belirtmektedir. Olumsuz yönde tutum ifade eden bu yapılanma, *-mA* olumsuzlayıcısı ardından getirilen ayrılma/çıkma durum eki olan *-dAn* biçimiyle oluşmaktadır:

- (104) Ali [*susmadan*] konuşuyor.

(104) tümcesinde ayraçlı olarak verilen *-mAdAn* biçiminin eylem üzerinde bulunarak oluşturulan çekimsiz belirteç yantümce, ana tümcenin eylemini tutum açısından nitelendirmektedir. Olumsuz yönde tutum belirten bu yantümce ana eylemin değil, eklendikleri eylemin gerçekleşmediği bilgisini aktarır.

Türkçede eşasılı biçimde yinelenen eylemlere eklenen $-(A/I)r...-mAz$ yapılanması çekimsiz belirteç yantümce meydana getirmektedir. Oluşturulan belirtecimsi işlevindeki çekimsiz yantümce, ana tümcenin eyleminin gerçekleştiği zamana ilişkin bilgi aktarmaktadır:

- (105) Öğrenciler [*zil çalar çalmaz*] sınıftan çıktılar.

(105)'te yinelenen *çal-* eyleminin üzerinde sırasıyla $-(A/I)r$ ve *-mAz* biçimlerinin eklenmesiyle oluşturulan çekimsiz belirteç yantümce, ana tümcenin *çık-* eyleminin gerçekleştiği zamana ilişkin bilgi aktarmaktadır.

Ana tümcenin eylemine *-diğİ oranda* anlamını veren ve derece miktar açısından niteleyen *-DİkçA* soneki, çekimsiz belirteç yantümce oluşturmaktadır.

Bununla birlikte, *-DIKÇA* soneki *-dlğl sürece/takdirde* anlamını vermekte ve ana tümcenin eylemini nedene bağlı bir süre ile nitelemektedir:

- (106) a. [Bekledikçe] acısı azalacak.
b. Ayşe [bu konu konuşuldukça] susuyor.

(106a)'da *bekle-* eylemi *-DıkÇA* eki ile belirtecimsi işlevindeki *bekledikçe* çekimsiz yantümcesini oluşturmaktadır. Oluşturulan yantümce, *bekle-* eylemiyle doğru orantıda ana tümcenin *azal-* eyleminin gerçekleşeceğini belirtmektedir. (106b) tümcesinde ise edilgen çatı ile belirtilen *konus-* eyleminin çekimsiz belirteç yantümce olmasını sağlayan *-DIKÇA* eki ile oluşturulan yapılanma ana tümcenin eylemini zaman açısından nitelendirmekte ve bununla birlikte ana tümcenin eyleminin gerçekleşmesine ilişkin bir neden sunmaktadır.

Türkçede çekimsiz belirteç yantümceler, eylemler üzerinde tek başına bulunan ekler ile ulaşılabilir olarak yapılmasının yanı sıra eylemlere getirilen *-DIk*, *-mA*, *-mAk* ve *-AcAk* adlaştırma eklerinin ardından kullanılan iyelik belirtecileri, eğik durum belirtecileri ve ilgeçler ile oluşturulan çekimsiz belirteç yantümceler de bulunmaktadır (Erguvanlı, 1984; Göksel ve Kerslake, 2005; Kornfilt, 1997). Bu yapılanmalar ile oluşturulan çekimsiz belirteç yantümceleri, §1.2.1.2. Adcıl Yapılanmalar ve §1.2.1.7. İlgeçli Yapılanmalar'da sunduğumuz yapılanmalarla benzer özellikler göstermektedir.

Çekimsiz belirteç yantümceler, eylemleri adlaştırmak için kullanılan *-DIk* eki ile gerçekleştirilebilmektedir. Bu yapılanmalar *-DIk* ekinin kullanımının ardından getirilen iyelik belirtecileri, eğik durum belirtecileri, ilgeçler ve adlar belirtecimsi olarak kullanımını sağlayan gerçekleştirilmektedir. Eylemi adlaştırmak çekimsiz belirteç yantümce oluşturan *-DIk* ekinin yapılanmaları şu şekilde sunabiliriz:

- (107) a. Geldiğin için mutluyum. (İYE + için)
b. Seni gördükten sonra dışarı çıktı. (AYR + sonra)
c. Uyuduğum sırada deprem olmuş. (İYE + sırada)
d. Söylediğim gibi olacak. (İYE + gibi)
e. Ali bildiği halde partiye gelmedi. (İYE + halde)
f. Öğrendiğim takdirde size haber veririm. (İYE + takdirde)
g. Yemediğin sürece iyileşemezsin. (İYE + sürece/müddetçe)

h. Duyduğuma göre evlenecekmışsin.	(İYE + YÖN + göre)
i. Çim suladığın oranda büyür.	(İYE + oranda/ölçüde)
j. Orada istediğim kadar eğleneceğim.	(İYE + kadar)
k. Sinirlendiğimde ağlarım.	(İYE + BUL)
l. Mola verdiğiniz zaman uyuyordum.	(İYE + zaman)
m. Yağmur yağdığından gelemedim.	(İYE + AYR)
n. Gözlerimi açtığım anda seni gördüm.	(İYE + anda/gibi)
o. Seni gördüğümde beri mutsuzum.	(İYE + AYR + beri)
p. Döndüğünden bu yana konuşmuyor.	(İYE + AYR + bu yana)
r. Sınava başladığından itibaren susmadı.	(İYE + AYR + itibaren)
s. Sınıfa girdiğim esnada sınav bitti.	(İYE + esnada)

(107)'de *-Dik* adlaştırma ekiyle gerçekleştirilen çekimsiz belirteç yantümce yapılanmalar verilmektedir. İyelik (İYE) belirticisi ile belirtilmeyen (107b)'ye benzer yapılanmalarda ana tümce ve yantümcenin özneleri ortaktır.

Türkçede çekimsiz belirteç yantümce oluşturmak için kullanılan bir diğer yapılanma ise eylem üzerine gelen *-mA* ekinin sonrasında belirli eğik durum belirticileri, ilgeçler ve iyelik belirticileri kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Oluşturulan belirteç yantümceler aşağıda yapılanmalarıyla birlikte sunulmaktadır:

(108)	a. Kitap almam için para yollamadı.	(İYE + için)
	b. Sigara içmesinden başka bir şeyi yoktu.	(İYE + AYR + başka)
	c. Koşmasına rağmen geç kaldı.	(İYE + YÖN + rağmen)
	d. Uyumamasına karşın dinç hissediyordu.	(İYE + YÖN + karşın)
	e. Her şeyi susmam şartıyla anlattı.	(İYE + şartıyla)
	f. Şimşek çakması gibi her yer aydınlandı.	(İYE + gibi)
	g. Tatilin bitmesi üzerine okullar doldu.	(İYE + üzerine)
	h. Ali okumaya İstanbul'a gitti.	(+ YÖN)
	i. Yemem için makarna yapmış.	(İYE + için)
	j. Bu haber mektupların postalanmasından önce gelmişti.	(İYE + AYR + önce/sonra/itibaren)

(Göksel ve Kerslake, 2005)

- k. Bilgisayarda oyun oynaman kadar gereksiz bir iş daha var.

(İYE + kadar)

l. <i>Susmanla</i> her şey son buldu.	(İYE + BİR)
m. Geç uyanman <i>yüzünden</i> geciktik.	(İYE + yüzünden)
n. Çalışmamamdan <i>dolayı</i> fakirim.	(İYE + AYR + dolayı)

(108)'de -mA adlaştırma ekiyle gerçekleştirilen çekimsiz belirteç yantümce yapılanmalar verilmektedir. (108h)'deki yapılanmaya benzer şekilde iyelik (İYE) belirticisi ile belirtilmeyen yapılanmalarda ana tümce ve yantümcenin özneleri ortakdır.

Türkçede çekimsiz belirteç yantümce oluşturmayı sağlayan bir diğer ek olan -mA eki ise diğer eklerden farklı olarak bulunduğu eylemin ardından herhangi bir şekilde yantümcenin öznesini yansıtacak iyelik belirticisi ile çekimlenmemektedir. Bu yapılanma ile ortaya çıkan yantümceler özneleri ana tümcenin öznesi ile ortakdır. Çekimsiz belirteç yantümce yapılanması eylemin üzerinde yer alan -mA ekinin sonrasında kullanılan belirli belirticiler, ilgeçler ve eğik durum belirticileri ile gerçekleştirilmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005; Kornfilt, 1997; Korkmaz, 2009). (109)'da -mA eki ile oluşturulan çekimsiz belirteç yantümceler yapılanmalarıyla birlikte verilmektedir:

(109)	a. Ders çalışmak için kütüphaneye gittim.	(+ için)
	b. Eğitmekten başka çare yok.	(AYR + başka)
	c. Ankara gitmek üzere yola çıktım.	(+ üzere)
	d. Borç vermekle hata yaptım.	(+ BİR)
	e. Ahmet bu konuda çok şey bilmekle birlikte bütün ayrıntıları anlamış değil.	(BİR + birlikte/beraber)
		(Göksel ve Kerslake, 2005)
	f. Geri vermek şartıyla ödünç alabilirsin.	(+ şartıyla)
	g. Dönmeksizin gitti.	(+ -sIzIn)
	h. Yüzmek yoluyla kilo verdim.	(+ yoluyla/suretiyle)
	i. Kitabını okumaktansa filmini izlerim.	(AYR + -sA)
	j. Eve gitmek yerine kafeye gitti.	(+ yerine)
	k. Yüzmek kadar güzel bir spor yok.	(+ kadar)
	l. Müzik dinlemekten (dolayı) başı ağrıyor.	(AYR + (dolayı))

m. Konuşmaktan yana sorunları var. (AYR + yana)

(109)'da görüldüğü üzere, *-mAk* biçimi ve belirli dilsel anlatımlarla oluşturulan çekimsiz belirteç yantümcelerinin öznesini yansıtan bir biçim yer almamakta, bu yapılanmalarla oluşturulan belirteç yantümcelerinin öznesi ile ana tümcelerinin özneleri her zaman ortaktır.

Çekimsiz belirteç yantümceler ayrıca eylemin *-(y)AcAk* adlaştırma eki ile çekimlenmesi ve çekimlenen eylemin üzerinde iyelik belirticileri, ilgeçler ve eğik durum belirticileri kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Aşağıda bu ek ile oluşturulan çekimsiz belirteç yantümceler yapılanmalarıyla birlikte (110)'de sunulmaktadır:

- (110)
- a. *Uyuyacağım için* radyoyu kapattım. (İYE + için)
 - b. Kitabı bitireceksin *gibi* duruyor. (İYE + gibi)
 - c. *Uyuyacağıma* ders çalışırım. (İYE + YÖN)
 - d. Çinceyi derdini anlatacak *kadar* biliyor. (+ kadar/derecede)
 - e. Parasını isteyeceğimden korktu. (İYE + AYR)
 - f. Kahve içmeyeceğime *göre* kalkabiliriz. (İYE + YÖN + göre)
 - g. Para vermeyeceğimden *dolayı* sinirlisin. (İYE + AYR + dolayı)

(110)'da *-(y)AcAk* adlaştırma ekiyle adlaştırılan eylemin belirli yapılanmalarla belirtecimsi işlevine sahip çekimsiz yantümceler oluşturulduğunu gördük. Türkçede çekimsiz belirteç yantümce oluşturmak için tek başına kullanılan ulaş eklerinin ya da eylemi adlaştıran *-DIk*, *-mA*, *-mAk* ve *-(y)AcAk* eklerinin sonrasında kullanılan bir iyelik belirticisi, eğik durum belirticisi ve ilgeçlerin kullanılmasının yanısıra eyleme eklenerek çekimsiz belirtecimsi yantümce oluşturmayı sağlayan belirli yapılar bulunmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005; Kornfilt, 1997). Bu yapılar anlam açısından diğer çekimsiz belirtecimsi yantümce oluşturan yapılar ile benzerlikler gösterse de belirli noktalarda farklılıklar da söz konusudur.

Anlam ve kullanım açısından (107o)'da verilen *-DIğIndAn beri* yapısı ile benzerlik gösteren *-(y)AlI (beri)* ve benzer şekilde *-DI...-(y)AlI* yapısı eylem üzerinde bulunarak çekimsiz belirteç yantümce oluşturmaktadır:

- (111)
- a. Seni [*görelî*] mutsuzum.
 - b. Seni [*gördüm görelî*] mutsuzum.

(111) tümcelerinin ayrıçlanan her iki çekimsiz belirteç yantümcesi de *-DIğIndAn beri* yapısı ile anlamsal açıdan benzerlik göstermektedir. Bunun yanı sıra (108a)'da yantümce eyleminin öznesini belirten herhangi bir belirtici bulunmadığı için yantümce ve ana tümcenin öznesi ortaktır. (111b)'de ise yinelenen yantümce eylemlerinden ilkinde yantümcenin öznesinin *-m* ekiyle belirtildiği görülmektedir.

Çekimsiz belirteç yantümce oluşturan *-(y)IncA* eki, yönelme *-(y)A* ve *kadar/değın/dek* ilgeçleriyle birlikte bulunarak ana tümcenin eylemini zaman açısından nitelendirmektedir. Çekimsiz belirteç yantümce oluşturan *-(y)IncAyA* *kadar/değın/dek* yapısı, (97c)'de sunulan *-(y)AnA* *kadar* yapısı ile aynı anlamsal içeriği taşımaktadır:

(112) Onu [*görünceye kadar*] / [*görene kadar*] bekledik.

(112)'de ayrıç içerisinde verilen ana tümcenin eylemini zaman açısından nitelendiren çekimsiz belirteç yantümceeleri birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir.

Ana tümce ile ortak özneye sahip olan ve gerçekleşmemiş bir eylem ile ana tümcenin eylemine benzerlik çağrıştıran ya da temeldeki bir nedeni ya da duyguyu gösteren *-(A/I)r gibi*, *-(A/I)rcAsInA*, *-mİş gibi* ve *-mİşçAsInA* yapıları ile çekimsiz belirteç yantümceeler oluşturulmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005; Kornfilt, 1997).

(113) a. [(Sanki) uykuda gezer *gibi*] dolaştım birkaç gün.

(Göksel ve Kerslake, 2005, s. 411)

b. [Her şeyi anlamış *gibi*] konuşuyorsun.

c. [Öldürürcesine] vurdular.

d. [Hiç yemek görmemişçesine] yiyorlar.

(113)'te ayrıç içerisinde verilen çekimsiz belirteç yantümceelerinin özneleri ana tümcenin öznesiyle ortaktır. Bununla birlikte, bu yantümceeler gerçekleşmemiş ancak gerçekleşmiş gibi bir tutum ile eylemi nitelendirmektedirler.

1.3. ARA SONUÇ

Çalışmanın bu bölümü temel olarak belirteç ve belirtecimsi olarak iki başlıktan oluşmaktadır. İlk olarak belirtecın işlevi olarak tanımlanan belirtecimsi işlevinin biçimbilimsel ve sözdizimsel özelliklerini ele aldık. Belirteçlerin yanı sıra farklı

ulamlardaki birimlerin de belirli yapılanmalar ile belirtecimsi işlevinde kullanıldığını gördük. Çalışmada yer verilen belirtecimsi işlevindeki yapılanmalar aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

1. Basit Belirteçler	Ali <i>hep</i> ağlar.
2. Adıl Yapılanmalar	Ali <i>üç saattir</i> konuşuyor.
3. Sıfatıl Yapılanmalar	Ali <i>hızlıca</i> camları sildi.
4. Eylemcil Yapılanmalar	Film <i>izle izle</i> bitmedi.
5. Belirteçli Yapılanmalar	Ali <i>hemencecik</i> kek yaptı.
6. Yansıma Sözcüklü Yapılanmalar	Ali <i>hüngür hüngür</i> ağladı.
7. İlgeçli Yapılanmalar	a. Ali <i>sabaha kadar</i> ders çalıştı. (Yalın İlgeçli) b. Ali <i>evin önünde</i> bekliyor. (Uyumlu İlgeçli)
8. Belirteç Yantümce Yapılanmaları	a. Sınav <i>bitti mi</i> rahatsın. (Çekimli Yantümce) b. <i>Okuyup</i> anladım. (Çekimsiz Yantümce)

Tablo 1: Belirtecimsi Yapılanma Türleri

Biz de bu çalışmada yukarıdaki tabloda ve bölüm boyunca ayrıntılı olarak betimlenen bu sınıflamayı belirtecimsi işlevinde sayıltılayıp bu tablodaki döküme koşturarak incelememizi gerçekleştireceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

KİP, GÖRÜNÜŞ VE ZAMAN

2.1. KİP VE KİPLİK

Kip ve kiplik (ing. modality) kavramı birbiriyle kimi zaman iç içe kullanılan kimi zaman ise ayrı olarak ele alınan kavramlardır. Yine de alanyazında bu kavramları ayrı olarak ele alan araştırmalar nicelik açısından daha fazladır. Sözgelimi, Palmer (2001) ve Bybee, Perkins ve Pagliuca (1994) kiplik ve kip arasında bir ayrım yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Kipliğin önermede sadece yüklemi değil tüm tümceyi kapsayan ve bakış açısı yansıtan anlamsal bir ulam olduğunu; bu nedenle de tek bir dilbilgisel yapıya indirgenemeyeceğini belirtmektedir. Araştırmacılar ayrıca, kipi, kipliğin dilbilgiselleşmiş biçimi olarak tanımlamaktadır. Çeşitli yaklaşımlar tarafından yapılan kiplik sınıflandırmalarında farklılıklar söz konusudur. Sözgelimi, Evans ve Green (2006) kipliği *bilgisellik* (ing. epistemic) ve *yükümlülük* (ing. deontic) başlıkları altında; Palmer (2001) ise kipliği *önerme* (ing. propositional) ve *olay* (ing. event) başlıkları altında ele almaktadır.

Evans ve Green (2006) bilişsel dilbilgisi çerçevesinde kipliği temel olarak bilgisellik ve yükümlülük başlıkları altında incelemektedir. Bilgisellik, tümcede ifade edilen önermenin *kesinliği* (ing. certainty), *olasılığı* (ing. possibility) ya da *olabilirliği* (ing. likelihood) hakkında konuşucunun bilgisine ilişkin tutumunu kodlayan bir dilbilgisel belirtici türüdür. Yükümlülük ise konuşucunun *izin* (ing. permission), *gereklik* (ing. obligation) ve *yasaklamaya* (ing. prohibition) ilişkin tutumunu göstermektedir:

(114) *İngilizce*

a. You *must* pay your income tax.

‘Gelir vergini ödemelisin./ödemem gerekir.’

b. She *might* open a bottle of champagne.

‘O, bir şişe şampanya açabilir.’

(Evans ve Green, 2006, ss. 532, 625)

(114a)'da yer alan *kipsel eylem* (ing. modal verb) olan *must* yükümlülük kipliğinin gereklilik anlamı; (114b) tümcesindeki *might* kipsel eylemi ise bilgisellik kipliğinin olasılık anlamını belirtmektedir.

Öte yandan, başka bir bakış açısıyla, Palmer (2001) kipliği, tipolojik açıdan ayrıntılı bir şekilde ele almakta ve temelde önerme ve olay kipliği olarak ikiye ayırmaktadır. Önermenin doğruluk değeriyle ilişkili tutumu belirten bilgisellik ve önermede verilen bilginin kaynağına ilişkin tutumu belirten *tanıtsallık* (ing. evidential(ity)) alt türleri önerme kipliğini oluşturmaktadır. Önerme türünü oluşturan bilgisellik alt türü, *tahmin* (ing. speculative), *çıkarımsal* (ing. deductive) ve *sayıltı* (ing. assumptive) alt başlıklarıyla; tanıtsallık alt türü ise *duyusal* (ing. sensory) ve *dolaylı* (ing. reported) alt başlıklarıyla ele alınmaktadır. Gereklilik, izin ya da *yüklemleyici* (ing. commission) ifade eden yükümlülük ve istem ya da *yeterlilik* (ing. ability) ifade eden *devingenlik* (ing. dynamic) kiplikleri, gerçekleşmemiş olaylara yönelik tutum belirten olay kipliğini oluşturmaktadır.

- (115) *İtalyanca*
- a. *Deve* venire domani.
KİP.3TKL.GEN.BLD gel- yarın
'O yarın gelmeli.'
- b. *Può* essere nel'ufficio.
KİP.3TKL.GEN.BLD ol- içinde.ofis
'O ofiste olabilir.'

(Palmer, 2001, s. 102)

(115a)'da yer alan ise *deve* kipsel eylemi önerme kipliğinin alt türü olan yükümlülük kipliğinin gereklilik anlamında kullanılmaktadır. (115b) tümcesinde ise *può* kipsel eylemi, olay kipliğinin alt türü olan bilgisellik kipliğinin tahmin anlamını vermektedir.

Başka bir bakış açısıyla, kip kavramını ele alan Mcshane, Nirenburg ve Zacharski (2004) kiplerin işlevleri doğrultusunda sınıflandırmaktadır. Araştırmacılar, kipleri işlevlerine göre, *bildirme* (ing. indicative/declarative), *koşul* (ing. conditional), *ardıl* (ing. consecutive), *söylenti* (ing. dubitative), *teşvik* (ing. hortative), *buyrum* (ing.

imperative), *çıkarımsal*¹² (ing. inferential), *amaçlılık* (ing. intentional), *uyarı* (ing. monitory), *anlatı* (ing. narrative/renarrate/indirect indicative), *yükümlülük/zorunluluk*, *istem*, *izin*, *olası* (ing. potential), *tahmini* (ing. predictive), *sözleşme* (ing. promissive), *isteme* (ing. subjunctive) başlıklarıyla adlandırmaktadır:

(116) *İngilizce*

a. Yes, Boris, you *may* call Stella.

‘Evet, Boris, sen Stella’yı *arayabilirsin*.

b. *Let’s* go.

‘Hadi *gidelim*.’

c. You *shouldn’t* go outside dressed like that.

‘Dışarı böyle giyinip *çıkamamalsın*.’

(Mcshane, Nirenburg ve Zacharski, 2004, s. 16-17)

Mcshane, Nirenburg ve Zacharski (2004), (116)’da verilen örneklerden, (116a)’da *may* kipsel eyleminin izin kipi; (116b)’de *let’s* dilsel anlatımının teşvik kipi; (116c)’deki *shouldn’t* (*should not*) kipsel eyleminin ise uyarı kipi olduğunu belirtir. Mcshane, Nirenburg ve Zacharski’nin (2004) yaptığı kip sınıflandırması ile Palmer (2001) ve Evans ve Green’in (2006) belirttiği kipler arasında benzerlik ve farklılıklar söz konusudur. Temel olarak adlandırma açısından benzerlik ve farklılık gösteren kipler, araştırmacıların kip kavramını inceleme amaçlarından kaynaklıdır. Sözgelimi, Mcshane, Nirenburg ve Zacharski’nin (2004), anlatı kipi olarak adlandırdığı kipi, Palmer (2001) dolaylı kip olarak adlandırırken; her iki yaklaşımda da izin kipi aynı şekilde adlandırmaktadır.

Farklı yaklaşımların kip kavramını farklı adlandırılmasının ya da belirli amaçlar doğrultusunda sınıflandırılmasının yanısıra, kipin temel ortak özelliklerinin olduğunu belirtmektedirler. Bu temel özelliklerden biri, kipleri ifade eden dilsel anlatımların, kipsel eylemlerden, eylem çekimlerinden ya da ekler, kaynaşıklar ve *parçacıklardan* (ing. particle) oluşmasıdır (Palmer, 2001):

¹² Palmer (2001), bu kipin çıkarımsal (ing. deductive) olarak adlandırılabilceğini belirtir.

(117) *Arnavutça*

- a. kjo këmişë *duhet* larë
bu gömlek KİP yıka-
'Bu gömlek yıkanmalı.'

(Frawley, 1992, s. 423)

Dyirbalca (Avustralya)

- b. ɲaɖa ɖiŋgaliɲu bili-*gu*
Ben.ÖZ koş.GEN (bir ağaca) tırman-AMA
'Tırmanmak için ağaca koşuyorum.'

(Dixon, 1973, s. 68)

İnka Dili (Kolombiya)

- c. chacapi-si yallinacú
üzerinde.köprü-TAN.DLY onlar.geçiyordu
'Köprü'nün üzerinden geçiyorlardı.'

(Levinsohn, 1975, s. 22)

(117)'de verilen örneklerden, (117a) tümcesinde *duhet* kipsel eylemi yükümlülük; (117b) tümcesinde *-gu* biçimiyle çekimlenen eylem amaçlılık; (117c) tümcesinde ise *-si* kaynaşığı dolaylı tanıtısalılık ifade etmektedir. Bu örnekler doğrultusunda, dillerarası kip ifade eden dilsel anlatımların; kipsel eylem, eylem çekimi ya da ek, kaynaşık, parçacıkla sağlanması gibi farklılık gösterebileceğini söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra, kipi dillerarası ortak özelliklerinden bir diğeri ise, kiplik belirten dilsel anlatımlar, ifade ettikleri kiplikler dışında belirli durumlarda farklı kiplik anlamlarını da verebilmektedir.

Dillerde kipliklerin anlamsal içeriklerini dilbilgisel olarak ifade eden her kipi kesin bir şekilde bir kiplik türüyle örtüştüğünü söylemek mümkün değildir. (114) ve (115)'te sunulan örneklerde, belirli kipsel eylemler ile bazı kiplik türlerinin anlamlarının verildiği görülmektedir. Bununla birlikte, aynı kipsel eylemler farklı kiplik türlerinin anlamlarında da kullanılabilmektedir:

(118) *İngilizce*

a. Lily *must* be too sad to dance.

‘Lily dans edemeyecek kadar mutsuz *olmalı*.’

b. You *can* go now.

‘Şimdi *gidebilirsin*.

(Evans ve Green, 2006, ss. 625, 631)

(119) *İtalyanca*

a. *Deve*

essere nel’ufficio.

KİP.3TKL.GEN.BLD

ol- içinde.ofis

‘O ofiste *olmalı*.’

b. *Può*

venire domani.

KİP.3TKL.GEN.BLD

gel- yarın

‘O yarın *gelebilir*.’

(Palmer, 2001, s. 102)

(114a) ve (115a)’dan farklı olarak, bilgisellik kipliğinin (118a) tümcesinde *must* ile olasılık anlamı; (119a)’da *deve* ile *çıkarım* (ing. deduction) anlamı verilmektedir. (114b) ve (115b)’den farklı olarak, (118b)’deki *can* ve (119b)’deki *può* kipsel eylemleri yükümlülük kipliğinin izin anlamında kullanılmaktadır. Bununla birlikte, kiplik türleri için kesin bir sınıflandırmanın yapılamadığı gibi, yapılan sınıflandırmalardaki kipliklerin anlamlarını veren dilsel anlatımlar kesin olarak belirlenmemektedir. Kısaca, bir dilsel anlatımın yalnızca tek bir kiplik türüne ait olduğunu söylemek mümkün olmayabilir (Emeksiz, 2008; Evans ve Green, 2006; Palmer, 2001). Öte yandan, dillerde belirtilen kipler farklılıklar gösterebilir; başka bir deyişle, bir dilde var olan kip, başka bir dilde var olmayabilir (Mcshane, Nirenburg ve Zacharski , 2004).

Kiplik ifade eden dilsel anlatımların dillerarası farklılık göstermesi ve bir kiplin bir dilde farklı kiplikleri ifade edebilmesi durumlarının yanısıra, bir dilde bulunan kiplin, bir başka dilde bulunmama durumu da söz konusudur. Sözgelimi, Tuyuca dilinde bulunan tanıtsallık kipliğini ifade eden dilsel anlatımlar, tümcedeki bilginin *görsel* (ing. visual) , *işitsel* (ing. auditory) ya da *çıkarılmış* (ing. deduced) olarak edinildiğini belirtirken; Almancada ise tanıtsallık kipliğini ifade eden dilsel anlatımlar,

tümcedeki bilginin dolaylı olarak aktarıldığını ya da tümcenin öznesi tarafından iddia edildiğini belirtmektedir. Öte yandan, İngilizce, Rusça, İspanyolca gibi belirli dillerde ise tipolojik olarak tanıtısalılık ifade eden dilsel bir anlatım bulunmamaktadır:

(120) *Tuyuca Dili (Kolombiya - Brezilya)*

a. *diigaapé-wi*

futbol oyna.3TKL.GEÇ-TAN.GÖR

‘O, futbol oynamış.’ (Ben onu gördüm.)

(Barnes, 1984, s. 257)

Orta Pomo Dili (Amerika Birleşik Devletleri)

b. *čʰéemul-nme'*

yağmur.düş-TAN.İŞİ

‘Yağmur yağdı.’ (Duydum.)

(Mithun, 1999, s. 181)

(121) *Almanca*

a. Er soll

steinreich sein

3TKL.ER söylen-.3TKL.GEN.BLD

çok zengin ol-

‘Zengin olduğu söyleniyor.’

b. Er will

eine Mosquito abgeschossen

3TKL.ER iddia et-.3TKL.GEN.BLD

bir sinek vur-

haben

YRDE

‘O sineği vurduğunu iddia ediyor.’

(Palmer, 2001, s. 9)

(120) tümcelerinde bulunan *-wi* ve *-ti* ekleriyle; (121) tümcelerinde ise *sollen* ve *wollen* kipsel eylemleriyle tanıtısalılık kipliği ifade edilmektedir. Verilen bu dilsel anlatımlardan, (120a)’da verilen *-wi* tanıtısalılığın görsel olarak; (120b)’de ise *-ti* tanıtısalılığın işitsel olarak sağlandığını dilbilgisel olarak belirtmektedir. Bir diğer yandan, (121a)’da *sollen* kipsel eylemi tanıtısalılığın dolaylı olarak, başka bir deyişle söylenerek sağlandığını; (121b)’deki *wollen* kipsel eylemi ise tanıtısalılığın tümcenin öznesi tarafından iddia edildiğini bildirerek sağlandığını gösterir (Barnes, 1984; Palmer, 2001). Kiplerin çeşitlilik göstermesi, bu çeşitliliklerin farklı dilsel anlatımlar

ile sunulması ve bu dilsel anlatımların farklı kiplikleri de ifade edebilmesi ile kipleri dillerarası bire bir tam olarak yansıtabilen bir sınıflandırma yapılamamaktadır. Bu nedenle, Palmer (2001) tüm dillerde bulunan kiplerin her birini tek tek sınıflandırmak yerine, bu kiplerin her birini kapsayacak bir sınıflandırma yapmaktadır.

Palmer (2001) yaptığı sınıflandırmada, kiplik kavramını önerme ve olay kipliği olarak iki temel başlığa ayırdığından bahsetmiştik. Araştırmacı, önerme kipliğini oluşturan bilgisel ve tanıtıcılık olmak üzere iki alt kiplik türü olduğunu; olay kipliğinin ise yükümlülük ve devingenlik alt kiplik türlerinden oluştuğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, bu alt kiplik türlerini oluşturan alt türler de bulunmaktadır:

ÖNERME KİPLİĞİ	OLAY KİPLİĞİ
1. Bilgisellik Tahmin Çıkarım Sayıltı	1. Yükümlülük Gereklilik İzin Yüklemleyici
2. Tanıtıcılık Dolaylı i. Dolaylı (2) ii. Dolaylı (3) iii. Dolaylı (FOLKLOR) Duyusal i. Görsel ii. Görsel Olmayan iii. İşitsel	2. Devingenlik İstem Yeterlilik

Tablo 2: Kiplik Sınıflandırması (Palmer, 2001’den uyarlandı)

Alt türleriyle verilen kiplik türleri yukarıda Tablo 2’de görülmektedir. Önerme kipliğinin alt kipliği olan bilgisellik kipliği, tahmin, sayıltı ve çıkarım alt türlerinden; tanıtıcılık kipliği ise belirli alt başlıklara ayrılan dolaylı ve duyumsal alt türlerinden oluşmaktadır. Olay kipliği oluşturan yükümlülük kipliği, gereklik, izin ve yüklemleyici alt türlerinden; devingenlik kipliği ise istem ve yeterlilik alt türlerinden oluşmaktadır.

Bilgiselliğin alt türlerinden tahmin kipliği, önermenin konuşucunun yorumuna dayandığını ve önermenin kesinlik taşımadığını; başka bir deyişle, muhtemel bir sonucu belirtir:

- (122) *İngilizce*
Kate *may* be at home now.
'Kate şu anda evde olabilir.'

(Palmer, 2001, s. 6)

(122)'de konuşucu *may* kipsel eylemiyle tümcedeki durumun muhtemel olduğunu, kesin olmadığını belirtir. Kiplerin farklı durumlarda farklı kiplikleri ifade edebileceğinden bahsetmiştik. Sözelimi, İspanyolcada isteme ayrıca tahmin kipliğini ifade etmek için de kullanılmaktadır:

- (123) *İspanyolca*
Quizá viene
belki gel.3TKL.GEN.İSTE
'O, belki geliyor.'

(Palmer, 2001, s. 112)

(123)'teki örnekte isteme kipi ile biçimlenen eylem, tahmin kipliği belirtmektedir (Palmer, 2001). Bilgiselliğin tahmin kipliğinin bir diğer alt türü ise çıkarım kipliğidir.

Çıkarım kipliği, konuşucunun önermeyi başka bir bilgiye dayanarak oluşturduğunu ve bu önermenin tek muhtemel sonuç olduğunu belirtir:

- (124) *İngilizce*
Kate *must* be at home now.
'Kate şu anda evde olmalı.'

(Palmer, 2001, s. 6)

(124)'teki *must* kipsel eylemi, tümcedeki durumun belirli bir bilgiye dayanarak ortaya çıktığını belirtir. Belirli dillerde çıkarım ifade etmek için farklı kiplerin kullanımı ile gerçekleştirilmektedir:

(125) *Tamilce (Hindistan)*

Gaṇēcan ippa Mannaarkuṭṭiyile irukka-ṇum
Ganesan ṣu anda Mannargudi.BUL ol- GER
'Ganesan ṣu anda Mannargudi'de olmalı.'

(Asher, 1982'den aktaran, Palmer, 2001, s. 87)

(125) tümcesinde *-ṇum* gereklilik kipi biçimlenen eylem, çıkarım kipliği ifade etmektedir. Bilgisellik kipliğini oluşturan alt türlerden bir diğeri ise sayıltı kipliğidir.

Sayıltı kipliği, herhangi kanıtla ilişkilendirilmese de benzer koşullarda genellikle gerçek olarak kabul edilen durumları belirtir:

(126) *İngilizce*

Kate *will* be at home.
'Kate evde olacak.'

(Palmer, 2001, s. 6)

(126) tümcesinde *will* kipsel eylemi, herhangi bir kanıt sunulmadan tümcedeki eylemin gerçekleşeceğine dair bir düşüncüyü aktarmaktadır. Dillerarası sayıltı kipliğini belirtmek için farklı kipler kullanılabilmektedir:

(127) *Wintuca (Amerika Birleşik Devletleri)*

ṭimto'n nuqa'ṭ-l
böğürtlenler olgun-BEKL
'Böğürtlenler olgun olmalı.'

(Schlicter, 1986'dan aktaran Palmer, 2001, s. 30)

Palmer (2001), yukarıdaki (127) tümcesinde *beklenti kipliği* (ing. expectational) ile belirtilen *nuqa'ṭ* (tr. olgun-) eyleminin sayıltı kipliği ifade ettiğini belirtmektedir. Tahmin, çıkarım ve sayıltı alt türlerinden oluşan bilgisellik, önerme kipliğinin bir alt başlığını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, önerme kipliğinin bir diğer alt başlığı ise temelde dolaylı ve duyumsal olarak ikiye ayrılan tanıtsallık kipliğidir.

Tanıtsallık, konuşucunun ifade ettiği düşüncenin ya da bilginin ne tür bir tanıtı ya da kaynağa dayandığını belirtmektedir. Tanıtsallık ifade eden dolaylı kipliği, konuşucunun kendisinin tanık olmadığı durumları ifade etmektedir. Bununla birlikte, dolaylı kiplik, dillerarası *ikinci el tanıt* (ing. second-hand evidence), *üçüncü el tanıt*

(ing. third-hand evidence) ve *folklor* (ing. folklore) olmak üzere üç farklı yolla belirtilmektedir. İkinci el tanıt, konuşucunun önermesindeki duruma doğrudan tanık olan bir kimsenin kaynak olduğunu; üçüncü el tanıt ise, konuşucunun önermesindeki duruma doğrudan tanık olmayan bir kimsenin kaynak olduğunu gösterir. Folklorun kaynak gösterildiği tanıtsallık durumlarında ise, konuşucu önermesindeki bahsedilen durumu varolan sözlü bir öykünün parçasına dayandırır ve durumun genellikle doğru olduğu belirtir (Palmer, 2001). Tanıtsallığın dolaylı olarak sağlandığı üç yol aşağıdaki örneklerdeki gibidir:

(128) *Hidatsa Dili (Amerika Birleşik Devletleri)*

a. wacéo úikipi kurè héo wareac

adam boru taşıdı 2TAN

‘Adam boru taşımış.’

b. wacéo wíira rakcí héo rahe

adam boru taşıdı 3TAN

‘Adam boru taşımış.’

(G. H. Matthews, 1965’ten aktaran Palmer, 2001, s. 42)

Tuyuca Dili (Kolombiya - Brezilya)

c. ãñá kííre baka-yigí

‘Bir yılan onu ısırması.’ (Masalın bir bölümü)

(Barnes, 1984, s. 261)

(128)’deki tümcelerde sırasıyla belirtilen ikinci el, üçüncü el ve folklor tanıt belirticileri ile tanıtsallık kipliği ifade edilmektedir. Konuşucunun kendisi dışında başka bir kaynağı tanıt göstererek tanıtsallık sağlayabilmesinin dışında; konuşucu belirttiği düşünce ya da bilgiyi, duyusal olarak elde ettiği tanıtı da dayandırarak tanıtsallık kipliğini ifade edebilmektedir.

Duyusal tanıt, konuşucunun önermenin kaynağını kendi gözleriyle gördüğü, kendi kulaklarıyla işittiği ya da hissettiği (koklamak, tatmak gibi) bilgiye dayandığını gösterir. Konuşucunun gördüğü durumu kaynak göstermesi görsel; duyduğu durumu kaynak göstermesi işitsel; diğer duyular aracılığıyla edindiği bilgiyi kaynak göstermesi ise *çıkarsanmış/görsel olmayan* (ing. non-visual) duyusal kiplik

ulamını oluşturmaktadır (Barnes, 1984; Palmer, 2001). Aşağıda verilen tümcelerde sırasıyla görsel, işitsel ve görsel olmayan tanıtısal örnekleri bulunmaktadır:

(129) *Orta Pomo Dili (Amerika Birleşik Devletleri)*

a. č^héemul-ya

yağmur.düş-TAN.GÖR

‘Yağmur yağdı.’ (Gördüm.)

b. č^héemul-nme '

yağmur.düş-TAN.İŞİ

‘Yağmur yağdı.’ (Duydum.)

(Mithun, 1999, s. 181)

Tuyuca Dili (Kolombiya - Brezilya)

c. díiga apé-ti

futbol oyna.3TKL.GEÇ-TAN.GÖRS

‘O, futbol oynamış.’ (Ben onu duydum, ancak görmedim.)

(Barnes, 1984, s. 257)

Yukarıda verilen örneklerden, (129a)’da -ya biçimi ile görsel tanıtısal; (129b)’de -nme biçimi ile işitsel tanıtısal; (129c)’de ise -ti biçimi ile görsel olmayan tanıtısal ifade edilmektedir. Tanıtısal ifade eden bu yapılanmalarda, kaynak konuşucunun kendi duyularıdır. Palmer’ın (2001) yaptığı kiplik sınıflandırmasındaki temel iki başlıktan önerme kipliğini oluşturan bilgisellik ve tanıtısal kipliklerini ve bu kiplikleri dilbilgisel olarak ifade eden kipleri inceledik. Yükümlülük ve devingenlik alt başlıklarından oluşan olay kipliği ise, Palmer’ın (2001) sınıflandırmadaki bir diğer temel başlıktır.

Olay kipliğini oluşturan iki alt kiplikten birisi yükümlülük kipliğidir. Yükümlülük kipliği, gereklilik, izin ve yüklemler olmak üzere üç alt türden oluşmaktadır. Gereklilik, konuşucunun ifade edilen önerinin yerine getirilmesi zorunluluğuna ilişkin düşüncesini gösterir. Bununla birlikte, gereklilik ifade eden dilsel anlatımlar dillerarası farklılık göstermektedir (Palmer, 2001):

(130) *İngilizce*

a. You *must* go now.

‘Şimdi gitmelisin/gitmen gerek.’

(Palmer, 2001, s. 89)

Tamilce (Hindistan)

b. avan aṅke pooka-*ṇum*

o.3TKL oraya git-GER

‘O, oraya gitmeli/gitmesi gerek.’

(Asher, 1982’den aktaran, Palmer, 2001, s. 87)

(130a)’da *must* kipsel eylemi; (130b)’de ise *-ṇum* eki tümcedeki durumun gerçekleştirilmesine ilişkin gereklilik ifade etmektedir.

Yükümlülük kipliğinin bir diğer alt türü ise izindir. İzin, konuşucunun önerinin yerine getirilmesine izin verme durumunu gösterir (Palmer, 2001):

(131) *Tübatulabal Dili (Amerika Birleşik Devletleri)*

hatda:w-*aha*-bi

geç-İZN-EŞZAM

‘Geçebilirsin.’

(Steele, 1975, s. 207)

(131) örneğinde, tümcenin öznesinin, izin ifade eden *-aha* ile biçimlenen eylemi gerçekleştirmesine izin verildiği belirtilmektedir.

Yüklemleyici, genellikle söz ve tehdit aracılığıyla konuşucunun önerinin yerine getirilmesine ilişkin kendisini adadığını ya da garanti verdiğini ifade eder (Palmer, 2001):

(132) *İngilizce*

a. John shall have the book tomorrow.

‘John yarın kitapları getirecek.’

b. You shall do as you are told.

‘Sana söylendiği gibi yapacaksın.’

(Palmer, 2001, s. 73)

(132a) tümcesindeki *shall* kipsel eylemi, öznenin üçüncü kişi olmasından da kaynaklı olarak, konuşucunun kendisine bu durumun gerçekleşeceğine dair bir söz verdiğini göstermektedir. (132b)’deki *shall* kipsel eylemi ise, konuşucunun, alıcının eğer ona söylenileni yapmaması durumunda, başına bir şey geleceğinin sözünü veriyor başka bir deyişle tehdit ediyor. Alt ulamlarıyla ele aldığımız yükümlülük, olay kipliğini oluşturan bir alt kipliktir. Olay kipliğinin bir diğer alt kipliği ise istem ve yeterlilik olarak iki alt türe ayrılan devingenliktir.

Diğer kipliklerin aksine öznel olmayan devingenlik kipliği, tümcenin öznesinin yeterliliği ve istemi ile ilişkilidir. Bu nedenle, devingenlik kipliği, istem ve yeterlilik olmak üzere iki alt türden oluşur. İstem/isteme, konuşucunun önermeye ilişkin beklenti, istek ya da korku tutumunu ifade eden kipliktir (Palmer, 2001):

(133) *İtalyanca*

a. Dio vi benedica

Tanrı siz kutsa.2ÇĞL.GEN.İSTE

‘Tanrı sizi kutsasın/korusun.’

Klasik Yunanca

b. mé: soús diaphthéire:i gámous

OLMSZ senin boz.3TKL.GEN.İSTE evlilik

‘Korkarım, o, senin evliliğini bozacak.’

(Palmer, 2001, ss. 131, 13)

Yukarıda verilen örneklerden, (136a)’da istem kipi ile çekimlenen eylem, konuşucunun tümcenin öznesine ilişkin bir istekte bulunduğunu gösterirken; (136b)’de eylem üzerinden bulunan istem kipi, konuşucunun korkusunu ifade etmektedir. Devingen kipliğini oluşturan alt türlerden istemin yanısıra bir de yeterlilik bulunduğunu belirtmiştik.

Yeterlilik, tümcenin öznesinin fiziksel ya da zihinsel olarak yeterli ve uygun olduğunu belirtir (Gisborne, 2007; Palmer, 1990):

(134) *Lisu Dili (Çin – Myanmar)*

a. ása nya ami khwa kwú-a

Asa KONU tarla çapala- YET-BLD

‘Asa tarlaları çapalayabilir.’ (Nasıl yapılacağını biliyor.)

b. ása nya ami khwa khwu-a

Asa KONU tarla çapala- YET-BLD

‘Asa tarlaları çapalayabilir.’ (Fiziksel olarak yeterli.)

(Hope, 1974, s. 123)

(134)’teki tümcelerde *kwú-* ve *khwu-* dilsel anlatımları yeterlilik ifade etmektedirler. Bu dilsel anlatımlardan *kwú-* zihinsel yeterlilik; *khwu-* ise fiziksel yeterlilik belirtmektedir.

Bu alt başlıkta kip ve kiplik kavramlarını ele alıp ayrıntılandırmaya çalıştık. Kiplik anlamını belirtmek için kullanılan kip kavramının dillerarası daha farklı biçimlenmeler gösterebildiğini ve aynı dilsel anlatımların farklı kiplik türlerine ilişkin anlamları ifade edebildiğini gördük. Bir sonraki alt başlıkta ise Türkçede kiplik kavramına ilişkin alanyazındaki görüşlere yer verdik ve kiplik anlamlarını ifade eden kip biçimleri ele aldık.

2.1.1. Türkçede Kip ve Kiplik

Türkçe alanyazında kip ve kiplik üzerine çeşitli çalışmalar ve görüşler bulunur. Bunlardan bir tanesi olan, Sebzecioğlu (2004) Türkçede geleneksel dilbilgisel anlayışın kip için yaptığı tanımlar ele alındığında bu anlayışın kiplik tanımlamadığını sadece hangi yöntemlerle oluşturulduğu belirsiz olan bir kip sınıflandırmasının yinelenildiğini belirtmektedir. Bununla birlikte Korkmaz’ın (1992) kip için verdiği “Kip, fiil kök veya gövdesinin gösterdiği oluş ve kılışın zaman ve şahıs kavramlarına bağlı olarak ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösteren gramer kategorisi, Türkçede kipler; bildirme kipleri ve istek kipleri olarak ikiye ayrılır.” tanımıyla birlikte geleneksel dilbilgisi anlayışında Türkçedeki kip olgusuna yönelik bir belirsizlik olduğunu dile getirmektedir.

Türkçede geleneksel dilbilgisi anlayışına göre, kipin sınırlı bir sayıya sahip olması söz konusudur. Bunun aksine, geleneksel dilbilgisi yaklaşımı dışındaki yaklaşımlar kip kavramını daha farklı yorumlarlar. Sözelimi, Uzun (1998) kip kavramını konuşucunun tümcedeki önermeyi sunuş biçimi, bu önerme karşısındaki tutumu olarak tanımlarken; Aksan (1995) ise kip kavramını, eylemin bildirdiği devinim, oluşum, kılışın konuşan açısından ne tarzda ne yolda yansıttığını gösteren dilbilgisel bir ulam ve açıklamada beliren ruh durumu olarak tanımlar. Bununla birlikte Dilaçar (1971) konuşucunun ruhsal durumunu ve iş, olay, durum karşısındaki tutumunu yansıttığını belirtmesi sonucu insanın ruhsal durumları kadar kip olduğu belirtmektedir.

Türkçede kiplik ve dilbilgisel kiplik biçimi olan kipler farklı bakış açıları ile ele alınarak incelenmektedir. Uzun (1998) görünüş ve zaman gibi kip ulamının da bağlam, dünya bilgisi, ortak bilgi gibi etmenlerden oluşmadığı, bu ulamların kendi içerisinde etkileşimli biçimsel yapıya sahip oldukları görüşündedir. Emeksiz (2008) kiplik anlamı aktaran biçimlerin bağlam bağımlı ve şematik bilgi ile bağımlı olmasının yanısıra, tümcedeki anlamsal rollerin de kiplik anlamlarının belirlenmesinde etkili olduğunu belirtmektedir. Erguvanlı-Taylan (2018) ise kiplik türlerini ve bu türleri ifade eden biçimleri Palmer'ın (2001) yaptığı kiplik sınıflandırması bağlamında ele almaktadır. Kiplik türlerini belirten dilbilgisel biçimleri, bulundukları dilbilgisel ve söylemsel bağlam ile belirlendiklerini savunmaktadır. Kiplik türlerini belirten kipler farklı bakış açılarıyla ele alınsa da Türkçede *-(y)Abil*, *-(A/I)r*, *-mİş*, *-mAll*, *-sA*, *-Dİr*, *-(y)A*, *-(y)mİş* ve *-(y)AcAk* sonekleri kiplik ifade eden dilbilgisel biçimler olarak kabul edilmektedir¹³ (Emeksiz, 2008; Erguvanlı-Taylan, 2018; Lewis, 1967; Sebzecioğlu, 2004; Underhill, 1976; Uzun, 1998).

¹³ Kiplik belirten *-(y)abil*, *-(A/I)r*, *-mİş*, *-mAll*, *-(y)AcAk*, *-sA*, *-Dİr*, *-(y)A*, *-(y)mİş* soneklerin dışında Sebzecioğlu (2004) *-(I)yor* sonekinin de belirli kiplik anlamlarını ifade etmek için kullanıldığını belirtmektedir. Bu çalışma kapsamında *-(I)yor* eki Uzun'un (1998) da belirttiği gibi kip değil görünüş olarak ele alınmaktadır.

Uzun (1998) Türkçede kipi, *başkası* kipi ve *konusucu* kipi¹⁴ olmak üzere iki farklı ulam olduğu belirtmektedir. Başkası kipi tamamen konuşucu kipine bağılyken, konuşucu kipi başkası kipine yalnızca bir açıdan bağılıdır. Bu durum başkası kipinin bulunduğu bir yapılanmada izin verilen $-(y)mIş$ biçiminin kullanımıdır. Kullanılan bu biçim ikinci tür konuşucu kipini oluşturmakta ve başkası kipi olarak kullanılan diğer biçimlere bağılı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de tanıtısalılık kipliğini belirtmek için $-(y)mIş$ ve $-mIş$ olarak iki farklı biçim ortaya çıkmaktadır. Biçimlenme açısından bu iki ek, $-mIş$ kip ekinin eylemcil yükleme tek başına ya da $-(y)mIş$ biçimi ile $-mIşmIş$ bileşimi şeklinde kullanılabilmesi ancak $-(y)mIş$ kip ekinin $-(y)AcAk$, $-(A/I)r$, $-mIş$, $-mAll$, $-(y)AcAk$, $-sA$, $-(y)A$ ve $-\emptyset$ (sıfır eki) kip eklerinin ardından kullanılabilmesi açısından farklılık göstermektedir:

- (135) a. Ali eve gel-*miş*.
b. Ali eve gelmeli-*ymiş*.

(135a)'da $-mIş$ eki ile verilen *gel-* eylemi ve (135b)'de $-mAll$ kipi ile belirtilmiş olan *gel-* eylemindeki $-(y)mIş$ eki tanıtısalılık kipliği belirtmektedir. (135a) ve (135b) tümcelerindeki $-mIş$ ve $-(y)mIş$ tanıtısalılık kipleri arasındaki fark, (135a) tümcesindeki tanıtısalılığın tümcenin konuşucusunun kendisi tarafından sağlandığını belirtmesi; (135b) tümcesindeki tanıtısalılığın tümcenin konuşucusunun dışındaki bir konuşucu tarafından sağlandığı belirtmesidir. Başka bir deyişle, (135a)'daki tanıtısalılık konuşucu tarafından dolaysız olarak sağlanırken; (135b)'deki tanıtısalılık dolaylı olarak sağlanmaktadır.

Evans ve Green (2006) tarafından yapılan ayrıma benzer şekilde Emeksiz (2008) Türkçede kipliği bilgisellik ve yükümlülük olarak iki temel başlık altında ele almaktadır. Bununla birlikte $-(y)Abil$, $-(A/I)r$, $-mIş$, $-mAll$ ve $-(y)AcAk$ eklerinin hem bilgisellik hem de yükümlülük kiplik türlerini ifade edebildikleri belirtmektedir. Buna

¹⁴ Bu çalışmada Uzun'un (1998) önerdiği başkası ve iki türden oluşan konuşucu kipi sınıflandırmasını çalışmanın amacı doğrultusunda inceleme dışında tuttuk. Bunun nedeni, ilgili çalışmada sözü edilen başkası ve konuşucu kiplerinin diğer çalışmalarda benzer içerikle fakat yükümlülük, bilgisellik, tanıtısalılık gibi farklı adlandırmalarla karşılanmış olmasıdır (Erguvanlı-Taylan, 2018; Corcu, 2010). Biz de bu anlamda, yaygın kullanımı yeğlediğimizden bu kavramları inceleme dışında bıraktık. Başkası kipi ve konuşucu kipine ilişkin daha geniş bilgi için okuyucuyu Uzun'a (1998) yönlendiriyoruz.

ek olarak, Emeksiz (2008) -*mAll* sonekinin farklı okumalarını, kiplerin bağlam bağımlı ve şematik bilgi ile bağıntılı olmasıyla ilişkilendirmesinin yanısıra, farklı okumaların tümcedeki birimlerin anlamsal rolleriyle de ilişkili olduğunu savunmaktadır:

- (136) a. Çatı tamir edil-*meli*.
b. Ali evde ol-*malı*.

Emeksiz (2008) -*mAll* kipinin, (136a)'da yükümlülük kipliğini belirtmesinin nedeninin edilgen tümceler; başka bir deyişle, dolaylı kılıcı-yükümlülük ilişkisi olduğunu belirtir. Araştırmacı, dolaylı kılıcılı tümcelerin önerme yapısının '(X) diye biri/birileri) Y durumunu/işini Z aracılığıyla yerine getirmek zorunda.' şeklinde tanımlamaktadır. Araştırmacı, (136b)'de ise -*mAll* kipinin bilgisellik başlığı altında olasılık anlamının belirtilmesini, kılıcı olmayan yapılanmalar ile ilişkilendirmektedir.

Türkçede gereklilik ifade eden -*mAll* kipinin yanısıra, Corcu (2006) gereklilik¹⁵ ifade eden *zorunlu/zorunda*, *mecbur*, *şart* ve *gerek* dilsel anlatımlarının da bulunduğunu belirtir. Bununla birlikte, *lazım* biriminin çok fazla türetiminin olmasına ve *icap* biriminin çok sınırlı bir kullanım sergilemesine karşın; *lazım* ve *icap et-* dilsel anlatımlarının gereklilik kipliği ifade ettiğini belirtmektedir:

- (137) a. Bu kitabı okumak zorundayım. (-*mAk* zorunda+KİŞİ)
b. Burada yaşamaya mecburuz. (-*mA* + YÖN mecbur+KİŞİ)
c. Okula gitmen şart. (-*ma*+KİŞİ şart)
d. Okulu bitirmen gerekecek. (-*mA*+KİŞİ gerek)
e. Sınavları geçmem lazım. (-*mA*+KİŞİ lazım)
f. Seni görmem icap etti. (-*mA*+KİŞİ icap et-)

(137)'de biçimlenmeleriyle verilen dilsel anlatımlar gereklilik kipliğini ifade etmektedir.

Erguvanlı-Taylan (2018) ise Palmer'ın (2001) kiplik sınıflandırmasına dayanarak, Türkçedeki kiplik ifade eden -(y)*Abil*, -(A/I)r, -*mAll* ve -*Dlr* biçimlerini

¹⁵ Corcu (2006) çalışmasında zorunluluk ve gereklilik ayrımı yapmaktadır. Çalışmanın bu başlığında ele aldığımız Palmer'ın (2001) kiplik sınıflandırması doğrultusunda zorunluluk ve gereklilik ayrımı yapmayarak; gereklilik kipliğini kapsayıcı kabul ettik.

ele almakta ve belirli biçimlenmeler ile bu eklerin farklı kiplik anlamlarını ifade ettiğini belirtmektedir. Bu kiplerden $-(y)Abil$, önerme kipliğinin tahmin anlamını [$-(y)Abil + -(A/I)r$] biçimi ile, olay kipliğinin ise beceri anlamını $-(y)Abil$ sonrasında getirilebilecek tüm kip, zaman ve görünüş biçimleriyle ve izin anlamını ise [$-(y)Abil + -(A/I)r$] biçimi ile sağlar:

- (138) a. Ayşe bu akşam partiye gel-*ebil*-ir. (Önerme – Tahmin)
b. Ali projeyi haftaya kadar bitir-*ebil*-meli. (Olay – Beceri)
c. Ali bu sınıfta ders çalış-*abil*-ir. (Olay – İzin)

(138a) tümcesinde $-(A/I)r$ ekiyle birlikte bulunan $-(y)Abil$ kipi önerme kipliğini oluşturan kiplik türlerinden bilgisellik kipliğinin tahmin anlamını vermektedir. (138b)'de $-mAli$ biçimiyle birlikte $-(y)Abil$ eki olay kipliğini oluşturan alt türlerden devingenliğin beceri anlamını ifade eder. (138c)'de ise $-(y)Abil$ kipi $-(A/I)r$ ekiyle olay kipliğinin bir diğer alt türü yükümlülüğün izin anlamını sağlamaktadır. (138)'de ifade ettiği kiplik anlamlarıyla verilen $-(y)Abil$ eklerinden beceri anlamının tüm kip, zaman ve görünüş biçimlerinin kullanımıyla verilebileceğinden belirtmiştik. Beceri anlamını ifade etmek için $-(A/I)r$ ekiyle $-(y)Abil$ kipinin kullanılması durumunda tüm kiplik anlamlarında ortak görünüm sergileyebilecek bir yapı ortaya çıkmaktadır:

- (139) Ali bu kitabı oku-*yabil*-ir.

(139) tümcesinde $-(y)Abil$ ve $-(A/I)r$ ile oluşturulan yapılanmanın önerme kipliğinin tahmin anlamında bir okumasının yanısıra olay kipliğinin hem beceri hem de izin anlamlarını ifade eden okumaları bulunmaktadır. Bu durumda (138a) ve (138c) tümcelerinin de birden fazla okuması olduğu söylenebilir.

Bir diğer kiplik ifade eden biçim olan $-(A/I)r$ eki ise olay önerme kipliğinin sayıltı anlamını, olay kipliğinin ise istem anlamını belirtmektedir:

- (140) a. Ali bu kitabı bitir-*ir*. (Önerme – Sayıltı)
b. Keki ben pişir-*ir*-im. (Olay – İstem)

(140a) tümcesinde eylemin biçimlendiği $-(A/I)r$ eki önerme kipliğinin sayıltı anlamını ifade etmektedir. (140b)'de ise $-(A/I)r$ ekinin olay kipliğine ait istem anlamını vermesinin nedeni, öznenin $-(I)m$ birinci kişi belirticisiyle belirtilmiş olmasıdır.

Türkçede kiplik ifade etmek için kullanılan bir diğer biçim ise *-Dir* ekidir. Kerimoğlu ve Aksu (2015) *-Dir* ekinin kesinlik ya da olasılık bildiren bir bilgisellik kipi olduğunu ve bilgisellik kipliğine ait kesinlik ya da olasılık anlamlarının bağlama bağımlı olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, Erguvanlı-Taylan (2018) bilgisellik kiplik biçimi olan *-Dir* ekinin eylemin en dışında biçimlenmesi nedeniyle tüm tümceyi kapsamına alan *sözedim gücünü* (ing. illocutionary force) yansıtan bir gösterge olduğunu belirtmektedir:

- (141) a. At bir hayvan-*dur*.
b. Ali bu saatte uyuyor-*dur*.
(142) Sence Ali bu kitabı okumuş mu-*dur*?

(141a) tümcesinde *-Dir* eki adıl yüklem üzerinde biçimlenerek olgusalılık anlamı ifade ederken, (141b)'de *uyu-* eylemi ve üzerindeki *-yor* ekinin ardına eklenerek konuşucunun güçlü bir sayıltısını belirtmektedir. Bunun yanısıra, (142)'de *-Dir* eki soru imi *mI*'dan sonra gelerek söylem düzeyinde bulunduğunu ve *sözedim* gücüne sahip olduğu görülmektedir.

Kornfilt (1997) *-(y)A* biçimini istem belirten kip olarak değerlendirmektedir. Kornfilt (1997) ve Sebzecioğlu (2004) istem belirten kiplik biçimi olan *-(y)A* ekine benzer şekilde istem ifade etmek için *-sA* biçiminin de kullanılabileceğini belirtmektedir:

- (143) a. Şu odayı hemen toparla-*ya-lım*.
b. Şu odayı hemen toparla-*sa-k*.

(143a-b) tümcelerinde *toparla-* eylemlerinde sırasıyla *-(y)A* ve *-sA* biçimleri ile yapılanmakta ve eylem üzerinde biçimlenen kişiye yönelik eylemin gerçekleştirilmesi için istem ifade etmektedir.

Uzun (1998) ve Erguvanlı-Taylan (2018) Türkçede daha çok gelecek zaman olarak değerlendirilen *-(y)AcAk* ekini kip olarak değerlendirmektedir. Erguvanlı-Taylan (2018) *-(y)AcAk* kip olarak kişisel veriye ya da deneyime dayalı olarak sayıltı ifade ettiğini belirtir:

- (144) Öncül Bağlam: *Ali Bey'in ofisi kaçınıcı katta acaba, biliyor musunuz?*
Üçüncü katta ol-acak.

(Erguvanlı-Taylan, 2018, ss. 15-16)

Öncül bağlamı ile sunulan (144) örneğinde *ol-* eylemi ve *-(y)AcAk* kipi ile oluşturulan eylem biçimi kişisel deneyime dayalı bir sayıltı anlamını yansıtır.

Palmer'ın (2001) kiplik için yaptığı sınıflandırma çerçevesinde bu aşamaya kadar sunulan Türkçedeki kiplik anlamı ifade eden dilsel anlatımları değerlendirirsek aşağıda verilen tablodaki görünümü elde etmiş oluruz:

ÖNERME KİPLİĞİ	OLAY KİPLİĞİ
1. Bilgisellik Tahmin: $[-Abil + -(A/I)r]$ Çıkarım: $[ol- + -mAlI]$ Sayıltı: $-(A/I)r / -DIr / -(y)AcAk$	1. Yükümlülük Gerekliklik: $-mAlI$ $-mAk$ zorunda+KİŞİ $-mA+YÖN$ mecbur+KİŞİ $-mA+KİŞİ$ şart $-mA+KİŞİ$ gerek $-mA+KİŞİ$ lazım $-mA+KİŞİ$ icap et- İzin: $[-Abil + -(A/I)r]$ Yüklemleyici: -
2. Tanıtsallık Dolaylı: $-(y)mIş$ i. Dolaylı (2) ii. Dolaylı (3) iii. Dolaylı (FOLKLOR) Duyusal: $-mIş$ i. Görsel ii. Görsel Olmayan iii. İşitsel	2. Devingenlik İstem: $-(A/I)r / -(y)A / -sA$ Yeterlilik: $-Abil + Kip/Görünüş/Zaman$ $[-(y)A + -mA]$ (Olumsuz)

Tablo 3: Türkçede Kiplik Belirten Dilsel Anlatımlar (Corcu, 2006; Emeksiz, 2008; Erguvanlı-Taylan, 2018; Uzun, 1998 vd.'den uyarlandı)

Palmer'ın (2001) kiplik sınıflandırmasına göre Türkçedeki kiplik ifade eden dilsel anlatımlar Tablo 3'te görülmektedir. Bu sınıflandırmada, Türkçede yükümlülüğün alt türü olan yüklemleyici kipliğinin bulunmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, tanıtısal kipliğinin dolaylı alt türünü genel olarak ifade eden *-(y)mİş* dilsel anlatımının ve duyusal alt türünü genel olarak ifade eden ise *-mİş* dilsel anlatımının bulunduğu görülmektedir. Şimdi Tablo 3'te sunulan girdileri sırasıyla verdiğimiz aşağıdaki örnek dökümünde somut olarak inceleyelim:

(145) **A. Önerme Kipliği**

1. Bilgisellik

i. *Tahmin*

Ali evde ol-*abilir*.

ii. *Çıkarım*

Ali evde ol-*malı*.

iii. *Sayıltı*

Ali bu kitabı bitir-*ir*.

Ali bu saatte uyuyor-*dur*.

Ali akşam eve gid-*ecek*.

2. Tanıtısallık

i. *Dolaylı*

Ali okula gitmiyor-*muş*.

ii. *Duyusal*

Ali ödevlerini bitir-*miş*.

(146) **B. Olay Kipliği**

1. Yükümlülük

i. *Gereklilik*

Ödevlerim yarına kadar bit-*meli*.

Ödevlerimi bitir-*mek zorundayım*.

Çalış-*maya mecburuz*.

Bu kitabı okumam *şart*.

Evi temizlemeleri *gerekecek*.

Odayı toparlamam *lazım*.

Burada oturman *icap etti*.

ii. *İzin*

İçeri girebilirsin.

2. Devingenlik

i. *İstem*

Yemeği sen yaparsın.

Bu şiiri ben okuyayım.

Bu şiiri ben okusam.

ii. *Yeterlilik*

Kavanozu hemen açabildi.

Bu kitabı anlayamam.

Türkçedeki kiplik sınıflandırmasının alt ulamlarını ve yapılanmalarını sunduğumuz Tablo 3'ün, (145)'te önerme kipliğinin ve (146)'da olay kipliğinin tümcedeki görünümelerini verdik.

Bu alt başlıkta Türkçedeki kipleri Palmer'ın (2001) sunduğu kiplik sınıflandırması bağlamında ele aldık ve ifade ettikleri kipliklere göre sınıflandırdık. Uzun (1998) kip, görünüş ve zaman ulamlarının sıkı sıkıya bağlı olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde, sonraki başlıklar altında sırasıyla görünüş ve zaman ulamlarına yer verdik.

2.2. GÖRÜNÜŞ

Görünüş, temelde *sözlüksel görünüş* (ing. lexical aspect) ve *dilbilgisel görünüş* (ing. grammatical aspect) olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır. Çeşitli bakış açıları sözlüksel görünüşü *kılınış* (ing. Aktionsart, actionality) ya da *durum görünüşü* (ing. situational aspect) olarak da adlandırır. Sözlüksel görünüş, eylemler ve katılımcıları tarafından ifade edilen anlamsal ulamdır. Başka bir deyişle, sözlüksel görünüş eylemin doğasında var olan özellikleriyle ilişkilidir. Eylemin anlamına yönelik en temel sınıflandırma *bitimli* (ing. telic) ve *bitimsiz* (ing. atelic) olarak yapılmaktadır. Eylemin bitimli özelliği, doğası gereği belirli bir sonu olmasını belirtirken; bitimsiz özelliği ise belirli bir sonu olmamasını belirtir (Dahl, 1985; De Swart, 2012; Filip, 2012; Smith, 1991):

(147) *İngilizce*

a. John recovered in an hour / *for an hour.

‘John bir saatte / *bir saat boyunca iyileşti.’

b. John swam *in an hour / for an hour

‘John *bir saatte / bir saat boyunca yüzdü.’

(Filip, 2012, s. 722)

Yukarıdaki tümcelerin her ikisinde de geçmiş zaman ile kodlu olan eylemlerden (147a)’da *recover* (tr. iyileş-) eylemi bitimli özelliğe sahip bir eylemken; (147b) tümcesindeki *swim* (tr. yüz-) eylemi bitimsiz özelliğe sahip bir eylemdir. Yukarıdaki örneklerde bitimli ve bitimsiz anlamsal özelliğe sahip eylemler (147) tümcelerinde bulunan *in an hour* (tr. bir saatte) ve *for an hour* (tr. bir saat boyunca) belirtecimsi yapılanmalarıyla birlikte verilmektedir. (147a)’da bitimli anlamsal özelliğe sahip olan *recover* eylemi *in an hour* belirteç yapılanmasıyla kullanılabilirken, *for an hour* ile dilbilgisidişlik sergilemektedir. (147b)’de ise bitimsiz anlamsal özellikli *swim* eylemi *for an hour* belirteç yapılanmasıyla kullanılabilen ancak *in an hour* yapılanmasıyla dilbilgisidişlik sergilemektedir. Bu durum eylemlerin bitimli ve bitimsiz anlamsal özelliklerinin tümcedeki belirtecimsi işlevindeki yapılarla da ilişkili olduğunu göstermektedir¹⁶. Bunun yanısıra, görünüş dilde dilbilgisel birimler aracılığıyla da belirtilmektedir.

Dilbilgisel görünüş, olayın dilbilgisel zamanının, gerçek zamanda işaretlediği konuma, o olayın yerleşme şeklini gösterir. Dilbilgisel görünüş, dilbilgisel birimler ile bir eylemin farklı bakış açılarını yansıttığı için *bakış açısı görünüşü* (ing. viewpoint aspect) olarak da adlandırılır (Smith, 1991). Dilbilgisi görünüş, dillerarası farklılık gösterse de temelde *bitmişlik görünüşü* (ing. perfective aspect) ve *bitmemişlik görünüşü* (ing. imperfective aspect) olarak iki başlık altında ele alınır. Bitmişlik görünüşü, bir durumu, onu oluşturan çeşitli ayrı aşamalardan ayırmadan tek bir bütün

¹⁶ Çalışmanın amacı doğrultusunda sözlüksel görünüşe yer verilmemektedir. Bunun nedeni, belirtili yapıların, sözlüksel görünüşün içsel ilişkilerine göre daha belirleyici olmasıdır. Anlamsal açıdan bitimli ya da bitimsiz olan eylemlere ve bu eylemlerin kullanımlarına ilişkin ayrıntılı bilgi için Comrie (1976), Dahl (1985), De Swart, (2012), Filip (2012), Smith (1991), Vendler (1967)’ye bakınız.

olarak gösterir; başka bir deyişle, eylemin sunduğu durumun tamamlanmış olduğunu yansıtır (Comrie, 1976):

(148) *Rusça*

a. Vasja *otkry-l* dver' za minut-u
Vasja aç.BİT-GEÇ.ER kapı.BEL içinde dakika-BEL
'Vasja kapıyı bir dakika içerisinde açtı.'

(Tatevosov ve Ivanov, 2009, s. 84)

b. On pri-det.

o.ER BİT-git.GEÇDİŞİ.3TKL
'O, gelecek.'

(Hogeweg, Hoop ve Malchukov, 2009, s. 2)

(148) tümcelerinde eylemlerin bitmişlik görünüşü ile çekimlenmiş biçimleri verilmektedir. (148a) ve (148b) tümcelerinde bitmişlik ile çekimlenen eylem biçimlerinde ayrıca *geçmiş* (ing. past) ve *geçmişdışı* (ing. non-past) zaman da belirtilmektedir. (148a) tümcesinde bitmişlik görünüşü ile biçimlenen eylem sonlanmış, gerçekleşmiştir. (148b) tümcesinde geçmişdışı zaman ve bitmişlik görünüşüyle belirtilen eylem, gelecekteki bir noktaya gönderimde bulunmaktadır. (148) tümcelerindeki bu durum, bitmişlik görünüşünün, geçmiş ya da geçmişdışı zaman belirticilerinin her ikisiyle de bulunabileceğini gösterir. Benzer durumlar, bitmemişlik görünüşü için de geçerlidir.

Bitmemişlik görünüşü durumun içyapısıyla ilgilenerek eylemin *sürme* (ing. continuous) ve *alışkanlık* (ing. habitual) durumlarını belirtir. Sürme ise kendi içerisinde *sürerlik* (ing. progressive) ve *sürerli olmayan* (ing. non-progressive) olarak ikiye ayrılmaktadır. Bitmişliğin karşıtı olarak düşünülebilecek olan bitmemişlik, temel olarak eylemin sonlanmadığını belirtmektedir (Comrie, 1976):

(149) *Rusça*

a. Vasja po-otkr-yva-l dver' pjat' minut i brosi-l.
Vasja SÜRÇ-aç-BİTM-GEÇ.ER kapı.BEL beş dakika ve pes et.GEÇ.ER
'Vasja beş dakika kapıyı açmaya çalıştı ve pes etti.'

(Tatevosov ve Ivanov, 2009, s. 84)

b. On idet.

o.ER git.BİTM.GEÇDİŞİ.3TKL

‘O, gider.’

(Hogeweg, Hoop ve Malchukov, 2009, s. 2)

(149) tümcelerinde eylemlerin bitmemişlik görünüşü ile çekimlenmiş biçimleri verilmektedir. (149a) ve (149b) tümcelerindeki eylem biçimlerinde sırasıyla, (148) örneğine benzer şekilde geçmiş ve geçmişdışı zaman belirtilmektedir. (149a) tümcesinde bitmemiş görünüşüyle biçimlenen eylem belirtildiği geçmiş zamanda, sonlanmamış, gerçekleşmemiştir. (149b) tümcesinde ise geçmişdışı zaman ile belirtilen eylem, bitmemişlik görünüşü ile alışkanlık durumu belirtmektedir. Alışkanlık görünüşünün, bitmemişlik görünüşü ile sağlanmasının yanısıra, belirli dillerde alışkanlık görünüşünü belirten belirli dilsel anlatımlar bulunmaktadır:

(150) *Gungbe Dili (Benin)*

Súrù nò kùn mótò cè.

Suru ALIŞ sür- araba benim

‘Suru benim arabamı (alışkın bir şekilde) sürer.’

(Aboh ve Nauze, 2008, s. 217)

(150)’de alışkanlık görünüşünü ifade eden *nò* dilsel anlatımı, *kùn* (tr. sür-) eyleminin alışlagelmiş biçimde gerçekleştirildiğini ifade eder. Bitmemişlik ile alışkanlık görünüşünün ifade edilmesinin yanı sıra alışkanlık görünüşünü belirten dilsel anlatımlar da bitmemişlik görünüşün bir alt ulamı olarak kabul edilmektedir (Comrie, 1976). Cinque (1999) ve Comrie (1976) alışkanlık görünüşünün, *yineleme* (ing. repetitive/iterative) ve *sıklık* (ing. frequentative) görünüşleriyle karıştırılmaması gerektiğini vurgulamakta; bununla birlikte yineleme ve sıklık görünüşlerinin de kendi aralarında da bir fark olduğunu belirtmektedir.

Cinque (1999), yineleme görünüşünün bir kere tekrar eden eylemi ifade etmek için kullanıldığını; sıklık görünüşünün ise, birkaç kez tekrar eden eylemi ifade etmek için kullanıldığını belirtir:

(151) *Yavapai Dili (Amerika Birleşik Devletleri)*

a. ʈala-c mi:-yi-km.

ʈala ağla-YİNE-SÜR

‘ʈala yeniden ağlıyor.’

(Kendall, 1976’dan aktaran Cinque, 1999, s. 163)

Yareba Dili (Papua Yeni Gine)

b. yau-r-edib-eb-a-su

otur-EÇ-SIK-ALIŞ-GEÇDİŞİ-3TKL.ER

‘O, alışkın bir şekilde ve tekrar ederek oturur.’

(Weimer, 1972’den aktaran Cinque, 1999, s. 91)

(151a) tümcesinde -yi- biçimi yineleme ifade ederek, *mi-* (tr. ağla-) eyleminin yeniden/bir kez daha gerçekleştiğini gösterir. (151b)’de ise sıklık görünüşü ifade eden -*edib-* biçimi, -*yau-* (tr. otur-) eyleminin birkaç kez gerçekleştiğini belirtir. Yineleme ve sıklık görünüşleri de bitmemişlik görünüşünün alt ulamıdır. Bitmemişlik görünüşünün bir diğer alt ulamı ise *süreçlik görünüşü*dür (ing. durative/delimitative aspect).

Süreçlik görüşünü, bir olay ya da eylemin belirli bir zaman süreci boyunca gerçekleştiğini gösterir (Comrie, 1976):

(152) *Nankinaca (Papua Yeni Gine)*

kamin de kap ʌŋ-gepm-gwiʌŋ-ŋ...

köpek bir opossum TKL.NES-kova-SÜRÇ-AYNI.ÖZ

‘Bir köpek bir süreliğine opussumu kovaladı.’

(Spaulding ve Spaulding, 1994, s. 60)

(152) tümcesindeki -*gwiʌŋ-* dilsel anlatımı, -*gepm-* (tr. kovala-) eyleminin belirli bir süreliğine; başka bir deyişle, bir zaman süreç içerisinde gerçekleştiğine ilişkin bilgi aktarmaktadır.

De Swart (2012) bitmişlik ve bitmemişlik görünüşlerinin, tipolojik olarak görünüşe ilişkin yapılan en temel ayrım olarak görüldüğünü; ancak, tüm dillerin bu ikili yaklaşıma uymadığını belirtir. Sözgelimi, Slav dillerinden Rusçada eylemi görünüş açısından bitmişlik ve bitmemişlik olarak belirten belirli biçimler söz konusu

iken İngilizcede eylemlerin bitmişlik ve bitmemişlik görünüşünü kesin bir şekilde belirten belirli biçimler bulunmamaktadır. İngilizcede bitmişlik ya da bitmemişlik belirten bir biçim olmamasına karşın, bitmişlik görünüşü yerine benzer bir görünüş olarak *bitmiş/bitmemiş* (ing. perfect/non-perfect) ayrımı bulunur. De Swart (2012) söz konusu ayrımın bitmişlik (ing. perfective) ile karıştırılmaması gerektiğini de belirtir. Bunun nedeni, (154a)'da bitmiş olarak verilen eylem biçimi, (153a) tümcesindeki eylem biçiminin ifade ettiği bitmişlik görünüşünü karşılamamaktadır. (153a)'da sunulan olay sonlanmış iken, (154a) örneğinin ise sonlanmış ve sonlanmamış olarak iki farklı okuması bulunmaktadır. Bununla birlikte, İngilizcede bitmemişlik görünüşüne benzer bir görünüş olarak da sürerlik görünüşü kullanılır:

(153) *Rusça*

- a. Vasja *otkry-l* dver' za minut-u
Vasja aç.BİT-GEÇ.ER kapı.BEL içinde dakika-BEL
'Vasja kapıyı bir dakika içerisinde açtı.'
- b. Vasja *po-otkr-yva-l* dver' pjat' minut i
Vasja SÜRÇ-aç-BİTM-GEÇ.ER kapı.BEL beş dakika ve
brosi-l
pes et-GEÇ.ER
'Vasja beş dakika kapıyı açmaya çalıştı ve pes etti.'

(Tatevosov ve Ivanov, 2009, s. 84)

(154) *İngilizce*

- a. Mary has lived in London for five years.
(i) Mary beş yıl önce Londra'ya taşındı ve hala orada yaşamakta.
(ii) Mary Londra'da geçmişte beş yıl süresince yaşadı.
- b. Sara was writing a dissertation in 2009.
'Sara 2009'da bir tez yazıyordu'
(i) Tez Eylül'de tamamlandı.
(ii) Bence hala onun üzerinde çalışıyor.
(iii) O yıl eylül ayında öldüğü için asla tezini bitiremedi.

(De Swart, 2012, ss. 762, 753)

Yukarıda sunulan örneklerdeki eylem biçimleri, (153a)'da bitmişlik görünüşü belirtirken; (153b)'de bitmemişlik görünüşünü belirtmektedir. De Swart (2012)

(154a)'da tümcenin eylemini *has lived* (tr. yaşadı / yaşamakta) şeklinde bitmiş biçimde olduğunu belirtmektedir. Bunun yanı sıra bu tümcenin iki okumasının olduğunu ve bunlardan ilkinin (i) eylem durumunun bitmemiş olduğunu ikincisinin (ii) eylem durumunun ise bitmiş olduğunu belirtir. (154a)'da eylem bitmiş bir durumu belirten *has lived* şeklinde biçimlenmesine karşın, görünüş açısından (153)'te sunulan bitmişlik ve bitmemişlik görünüşleri gibi kesin bir görünüş belirtmez. De Swart (2012), (154b) tümcesinde ise geçmiş zaman ve sürerlik görünüşü ile biçimlenmiş olan *was writing* (tr. yazıyordu) eyleminin ardından verilebilecek üç tamamlayıcı durum sunar. Bu durumlardan birincisinde (i) önceden tamamlandığını; ikincisinde (ii) günümüze kadar sürdüğünü; üçüncüsünde (iii) ise tamamlanmadan son bulduğuna ilişkin bilgi vermektedir. Comrie (1976), yukarıda örnekleriyle sunduğumuz ve açıkladığımız bitmiş görünüşünü, *artgörümlü görünüş* (ing. retrospective aspect) olarak da değerlendirmektedir.

Artgörümlü görünüş, eylemi sunulan referans noktasından kısa bir süre öncesine konumlandırmaktadır (Cinque, 1999):

- (155) *Haitice (Haiti)*
Jan fèk ap kuri
Jan ART SÜR koş
'Jan daha yeni koşuyor.'

(Sylvain, 1979'dan aktaran Cinque, 1999, s. 75)

(155) tümcesindeki *fèk* dilsel anlatımı artgörümlü görünüşü ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu görünüş, *kuri* (tr. koş-) eylemi, tümcede belirtilen referans noktasından kısa bir süre önce başladığını göstermektedir. Cinque (1999) artgörümlü görünüşün karşıtının ise *yaklaşıklık görünüşü* (ing. proximative aspect) olduğunu belirtmektedir.

Yaklaşıklık görünüşü, eylemi sunulan referans noktasından kısa bir sonrasına konumlandırmaktadır (Cinque, 1999; Fox, 1979):

(156) *Nambas Dili (Vanuatu Cumhuriyeti)*

ipa-p'əh-lav'-i

3TKL-YKL-al-onu

'O, birazdan onu alacak.'

(Fox, 1979, s. 64)

(156) tümcesinde yaklaşıklık görünüşünü belirten *-p'əh-* biçimi, eylemin belirtilen referans noktasının kısa bir sonrasında gerçekleşeceği bilgisini aktarmaktadır. Cinque'nin (1999) yaklaşıklık görünüşünü, artgörümlü görünüşün karşıtı olarak sunduğunu söylemiştik. Bununla birlikte, Comrie (1976) artgörümlü görünüşün karşıtı olarak *öngörü görünüşünü* (ing. prospective aspect) sunmaktadır.

Öngörü görünüşü, belirli bir referans noktasından sonra meydana gelecek bir olayı ya da eylemi tanımlayan dilbilgisel bir görünüştür. Bununla birlikte, öngörü görünüşü, olayın ya da eylemin çok kısa bir süre ardından gerçekleşeceğini de belirtmektedir (Frawley, 1992). İngilizcede bu dilbilgisel görünüş, *to be going to* ya da *to be about to* gibi yapılarla aktarıldığı gibi belirli dillerde bu görünüşü belirten çeşitli dilsel anlatımlar bulunmaktadır (Comrie, 1976):

(157) *İngilizce*

a. The ship *is going to* / *is about to* sail.

'Gemi denize açılacak / denize açılmak üzere.'

(Comrie, 1976, s. 64)

Lakota Dili (Amerika Birleşik Devletleri)

b. psil-kínil náži

zıpla-ÖNG ayakta dur-

'O, zıplamak üzere.'

(Pustet, 2008, s. 338)

(157a)'da *is going to* ve *is about to* biçimleri; (157b)'de ise *-kínil* dilsel anlatımı öngörü görünüşünü belirtmektedir. Her iki dilde de ifade edilen öngörü görünüşü, belirli bir referans noktasından sonrasında meydana gelen bir olay ya da durumu göstermektedir.

Bütünsellik görünüşü (ing. completive aspect) ise, belirli dillerde bulunan bir diğer görünüş türüdür. Bütünsellik görünüşü, bir olay/eylemin tümüyle

gerçekleştirildiğini; başka bir deyişle, tüm aşamalarının ve sürecin bütünüyle gerçekleştiğini belirtmektedir (Cinque, 1999).

(158) *Keçuva Dili (Peru)*

a. Wara-kaaku-sha.

(gün) ağar-BÜT-3TKL

‘Gün tamamen ağardı.’

(Weber, 1989, s. 152)

Fula Dili (Kamerun)

b. Kuugal timm-id-i.

İş bitir-BÜT-ZAMAN

‘İş tam olarak bitirilir.’

(Fagerli, 1994’den aktaran Cinque, 1999, s. 100)

(158a)’da bütünsellik görünüşünü ifade eden *-kaahu-* dilsel anlatımı, *wara-* (tr. (gün) ağar-) eyleminin; (158b)’de ise bütünsellik belirten *-id-* dilsel anlatımı *tim-* (tr. bitir-) eyleminin bütünüyle, tam olarak gerçekleştiğini/yapıldığını belirtmektedir.

Çeşitli dillerde bulunan bir diğer görünüş ikiliği ise *sonlandırma* (ing. terminative/cessative) ve *başlama* (ing. inceptive/inchoative/ingressive) görünüşleridir. Sonlandırma görünüşü, eyleme, olayın ya da durumun sonlandığı bilgisini katarken; başlama görünüşü, eyleme, olayın ya da durumun başladığı bilgisini katar (Cinque, 1999; Cinque, 2006; Comrie, 1976):

(159) *Garö Dili (Hindistan)*

a. ca’-man-jok.

ye-SON-GEÇ

‘O, yemeyi bıraktı/sonlandırdı.’

(Campbell, 2000, s. 593)

Ika Dili (Kolombiya)

b. İngi-ri tšoutšo kanak-AM-pana keiwi.

küçük-KONU korkmuş olmak-SÜR-BAŞL hemen

‘Hemen korkmaya başladı.’

(Frank, 1990’dan aktaran Cinque, 1999, s. 163)

(159a)'da bulunan *-man-* dilsel anlatımı, *ca'-* (tr. ye-) eyleminin bırakıldığı, sonlandırıldığı bilgisini verirken; (159b)'de ise *-am-* dilsel anlatımı, *kanak-* eylemine, tümcedeki olayın ya da durumun başladığı bilgisini katar.

Başarım (ing. success) ve *başarısızlık* (ing. frustrative) görünüşü ise dillerde bulunan bir diğer karşıt iki görünüştür. Başarısızlık görünüşü, olay ya da durumun başarısız olduğu ve sonuç elde edilmediği bilgisini aktarırken; başarımlar görünüşünü ise, olay ya da durumun başarılı olduğu bilgisini aktarır (Carlson, 1996; Jensen, 1994; Cinque, 1999):

(160) *Wayampi Dili (Brezilya)*

a. Oro-eka-eka tite mutu.

1ÇĞL-ara-ara BŞRZ motor

'Biz, motoru boşu boşuna (tekrar tekrar) aradık.'

(Jensen, 1994, s. 359)

Spokane Dili (Amerika Birleşik Devletleri)

b. ʔuʔ-nú-nt-en

bıçakla-BŞR-GEÇİŞ-1TKL

'Onu, bıçaklamayı başardım.'

(Carlson, 1996, s. 62)

(160a)'da başarısızlık görünüşünü belirten *tite* dilsel anlatımı, *eka* (tr. ara-) eyleminin bir sonuca ulaşmadığı; başka bir deyişle bu eylemin başarımları olan *bul-* eyleminin gerçekleşmediği bilgisini aktarmadık. (160b)'de ise başarımlar görünüşünü aktaran *-nú-* dilsel anlatımı, eylemin başarılı bir şekilde gerçekleştiği bilgisini katmaktadır.

Cinque (1999) dillerde bulunan bir diğer görünüşün ise *çaba görünüşü* (ing. conative) olduğunu belirtmektedir. Çaba görünüşü, eyleme, olayın ya da durumun belirli bir efor gerektirdiği ya da denendiği bilgisini katmaktadır:

(161) *Tauya Dili (Papua Yine Gine)*

si-ni nu-tu-fu-we-ene-ʔa

1ÇĞL-ÖZE 3ÇĞL-ver-BİT-ÇAB-1/2ÇĞL-BLD

'Biz, onlara (onu) vermeyi denedik.'

(MacDonald, 1985, s. 343)

(161) tümcesinde çaba görünüşünü belirten *-we-* dilsel anlatımı, *-fu-* (tr. ver-) eyleminin denendiği, çabalandığı bilgisini göstermektedir.

Belirli dillerde bulunan bir diğer görünüş türü ise *devinimsellik* (ing. celerative) görünüşüdür. Devinimsellik görünüşü, eylemin, belirli bir devinimli hareket ile gerçekleştirildiği bilgisini katmaktadır (Cinque, 1999):

- (162) *Fula Dili (Kamerun)*
o-mabb-ilawii-nde
o.ER-kapat-DEV-o.3TKL
'O, onu hızlıca kapattı.'

(Arnott, 1970'ten aktaran Cinque, 1999, s. 212)

(162) tümcesindeki devinimsellik görünüşünü ifade eden *-ilaw-* biçimi, *mabb-* (tr. kapat-) eyleminin kademeli bir hızla gerçekleştirildiği bilgisini katmaktadır.

Şu ana kadar sözünü ettiğimiz tartışmalardan elde edilen gözlemlere göre görünüş olgusunu aşağıdaki gibi ulamlayabiliriz:

SÖZLÜKSEL	DİLBİLGİSEL
1. Bitimli 2. Bitimsiz	1. Bitmişlik 2. Bitmemişlik Sürme i. Sürerlik ii. Sürerli Olmayan Alışkanlık Yineleme Sıklık Süreçlik 3. Artgörümlü 4. Yaklaşıklık 5. Öngörü 6. Bütünsellik 7. Sonlandırma 8. Başlama

	9. Devinimsellik 10. Başarısızlık 11. Başarım 12. Çabalama
--	---

Tablo 4: Sözlüksel ve Dilbilgisel Görünüş (Cinque, 1999; Comrie, 1976 vd.’den uyarlandı)

Tablo 4’te dünya dillerinden örneklerle sunduğumuz dilbilgisel görünüşleri sınıflandırdık. Dilbilgisel görünüşün dillerarası farklılık gösterdiğini ve belirli dillerde yer alan görünüş belirticilerinin belirli dillerde bulunmadığını gördük. Bu nedenle, dillerarası çeşitlilik gösteren görünüş kavramını, bu başlık altında genel hatlarıyla ele aldık. Bir sonraki başlıkta ise görünüşün Türkçedeki görünümelerini inceleyeceğiz.

2.2.1. Türkçede Görünüş

Uzun (1998), dilbilgisel görünüşteki ana ayrım olan bitmişlik ve bitmemişliğin, Türkçede de benzer şekilde bitmişlik ve sürerlik¹⁷ belirticileri ile sağlandığını belirtmektedir. Buna ek olarak, eylemin başlamama görünüşünü aktaran bir sıfır eki ‘Ø’ olduğunu da belirtmektedir. Uzun (1998) bitmişlik görünüşü belirleyicisi olarak –*DI* ekini, sürerlik görünüşü belirleyicisi olarak ise –(*I*)*yor* ekinin kullanıldığını belirtir:

- (163) a. Ali kitap oku-yor-du.
b. Ali kitap oku-du.
c. Ali kitap oku-Ø-yacak-tı.

(163a)’da zaman açısından –(*y*)*DI* geçmiş zaman belirleyicisiyle verilen *oku-* eylemi sürerlik belirten –(*I*)*yor* ekiyle birlikte eylemin bulunduğu geçmiş zamanda sürme durumunda olduğunu gösterir. (163b)’de ise *oku-* eylemi bitmişlik görünüşü belirleyicisi olan –*DI* ile biçimlenerek eylemin bitmiş olduğunu ifade eder. (163c)’de ise *okuyacaktı* olarak biçimlenen *oku-* eylemi, her ne kadar yalnızca –(*y*)*AcAk* kip ve –(*y*)*DI* geçmiş zaman belirleyicileri ile biçimlenmiş gibi görünse de Ø biçimi ile başlamama görünüşünü belirtir. Bunun yanı sıra, Sezer (2001) ve Göksel ve Kerslake

¹⁷ Uzun (1998) Türkçede görünüş olarak bitme ve sürme olarak adlandırdığı iki görünüşün var olduğunu belirtir. Bu çalışmada, Türkçedeki bu iki görünüş bitmişlik ve sürerlik olarak adlandırılmaktadır.

(2005) -*DI* ekinin yalnızca bitmişlik görünüşünü değil ayrıca geçmiş zamanı da ifade ettiğini belirtir:

- (164) a. Ali eve gel-*di*.
b. Diyelim ki Ali dün/şimdi/yarın eve gel-*di*.
c. Diyelim ki Ali dün/*şimdi/*yarın eve gel-*di-ydi*.

Çeşitli araştırmacılar, (164a) tümcesindeki -*DI* ekinin hem bitmişlik görünüşünü hem de geçmiş zamanı ifade ettiğini belirtmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005; Sezer, 2001). Bunun aksine, Uzun (1998) (164b)'de verildiği üzere, -*DI* ekinin geçmiş zamana ait bir belirteç olan *dün* kullanımına izin verdiği gibi şu ana ait bir zaman belirten *şimdi* ve gelecek bir zamanı ifade eden *yarın* belirteçlerinin de kullanımına izin verdiğini belirtir. (164c)'de *yarın* ve *şimdi* belirteçlerinin eyleme eklenen -(y)*DI* geçmiş zaman belirticisiyle dilbilgisıdıılık sergilerken, (164b)'de *yarın* ve *şimdi* belirteçlerinin kullanımına izin veren biçimin geçmiş zaman ya da bitmişlik görünüşü olarak düşünülebilecek -*DI* ekinden kaynaklı olmadığını gösterir.

Kornfilt (1997) ve Uzun (1998) tanıtısal kipi olarak da gördüğümüz -*mİş* ekinin ayrıca Türkçede bitmişlik görünüşünü belirten bir biçim olduğunu belirtmektedir:

- (165) a. Ali kitabını yaz-*mış* ol-acak.
b. Ali yarışı kazan-*mış* ol-du.

(165) tümcesinde *ol-* yardımcı eylemiyle birlikte *yaz-* ve *kazan-* eylemlerinde bulunan -*mİş* eki bitmişlik belirtmektedir. Uzun (1998) tanıtısal kipi ve bitmişlik belirten -*mİş* ekinin belirli durumlarda anlam bulanıklığı taşıdığını ve bu anlam bulanıklığının ancak başka tümcelerle kurulabilecek bütünlük ile ortadan kalkacağını belirtmektedir:

- (166) a. Ali geçen yıl Amerika'ya gitmişti. Bunu ilk duyduğumda çıldırarak gibi olmuştum.
b. Ali geçen yıl Amerika'ya gitmişti. Onu yolcu ederken ne kadar üzölmüştüm.

(Uzun, 1998, s. 18)

(166) tümcelerinde ortak olarak bulunan *Ali geçen yıl Amerika'ya gitmişti* tümcesindeki -*mİştI* yapıları, (166a)'da tanıtısal kipi ifade ederken; (166b) tümcesinde

bitmişlik görünüşünü ifade etmektedir. (166b) tümcesinde ilk tümceye bütünlük oluşturan ikinci tümce bir diğer bitmişlik belirten *-DI* ekiyle yapılan bir tümceye de aynı şekilde bütünlük oluşturulmaktadır:

(167) Ali geçen yıl Amerika'ya gitti.

(Uzun, 1998, s. 18)

(166b) örneğindeki ilk tümce ile benzerlik gösteren (167) tümcesi (166b)'deki ikinci tümce ile de bütünlük göstermektedir. Bu durum *-mİş* ekinin *-DI* eki gibi bitmişlik görünüşü belirten bir biçim olduğunu göstermektedir.

Erguvanlı-Taylan (2001) *-mAk* adlaştırma eki ve *-DA* bulunma durumu belirticisi ile belirtilen eylem biçiminin sürerlik görünüşü ifade ettiğini belirtmektedir. Eyleme sürerlik görünüşünü kazandıran *[-mAktA]* yapılanması *durum eylemleri* (ing. stative verbs) ile uyumluluk göstermemektedir:

- (168) a. Ayşe piyano çal-mak-ta/çal-ıyor.
b. Ayşe o soruyu *bil-mek-te/bil-iyor.

(Erguvanlı-Taylan, 2001, s. 125)

(168a)'da *-mAk* ve *-DA* ekleriyle biçimlenen *çal-* eyleminin sürerlik görünüşü ifade ettiğini yerine yerleştirilen sürerlik görünüşü belirten *-(I)yor* ekiyle biçimlenen *çal-* eylemi ile aynıdır. Bunun yanı sıra, (168b)'de durum eylemi olan *bil-* eylemi *-mAK* ve *-DA* ekleriyle biçimlendiğinde dilbilgisizlik sergilemekte; ancak, sürerlik görünüşünü belirtmek için *-(I)yor* ekinin kullanımına izin vermektedir.

Bu noktaya kadar, görünüşe ilişkin belirtilen açıklamalar doğrultusunda, Türkçedeki görünüş belirten biçimleri aşağıdaki tabloda sunduk:

DİLBİLGİSEL GÖRÜNÜŞ	
1. Bitmişlik	3. Artgörümlü: -
<i>-mİş</i>	4. Yaklaşıklık: -
<i>-DI</i>	5. Öngörü: -
2. Bitmemişlik	6. Bütünsellik: -
Sürme	7. Sonlandırma: -
i. Sürerlik: <i>-(I)yor / -mAktA</i>	8. Başlama: -

ii. Sürerli Olmayan: -	9. Devinimsellik: -
Alışkanlık: -	10. Başarısızlık: -
Yineleme: -	11. Başarım: -
Sıklık: -	12. Çabalama: -
Süreçlik: -	13. Başlamama: -Ø

Tablo 5: Türkçede Dilbilgisel Görünüş (Erguvanlı-Taylan, 2001; Uzun, 1998'den uyarlandı)

Yukarıda belirttikleri görüşleri ile verilen biçimler doğrultusunda, Türkçede dilbilgisel görünüş olarak bitmişlik, sürerlik ve başlamama görüşlerinin belirten biçimlerin olduğu görülmektedir. Tablo 5'te sunulan Türkçedeki dilbilgisel görüş ifade eden dilsel anlatımları aşağıdaki örnek dökümünde inceleyelim:

- (169) *1. Bitmişlik*
 Ali kitap oku-du-ydu.
 Ali kitap oku-muş-tu.
 2. Sürerlik
 Ali kitap oku-yor-du.
 Ali kitap oku-makta.
 3. Başlamama
 Ali kitap oku-Ø-yacak-tı.

(169)'da Türkçedeki dilbilgisel görüşü sunduğumuz Tablo 5'teki biçimlerle yapılan eylem biçimlerini sunduk. (169)'da yapılanmalarıyla verdiğimiz eylem biçimlerinin, bitmişlik, sürerlik ve başlamama görüşlerinin bilgisini aktardığını görmekteyiz.

Kip ve görüş ile kimi zaman iç içe kimi zaman ise bağımsız olan bir diğer ulam ise zamandır. Görüş-zaman ilişkisini ve ayrımını açıklamak için çalışmanın bir sonraki başlığı altında zaman ulamını ele aldık.

2.3. ZAMAN

Genellikle eylem üzerinde belirtilen zaman, gösterimsel olarak eylem tarafından ifade edilen durum ya da olayların zamanına gönderimde bulunan dilbilgisel bir ulamdır. Comrie (1985) dillerde temel olarak zaman ulamının *mutlak zaman* (ing. absolute tense) ve *göreceli zaman* (ing. relative tense) olarak iki bölümden

oluşturduğunu belirtir. Mutlak zaman *şimdiki zaman* (ing. present tense), *geçmiş zaman* (ing. past tense) ve *gelecek zaman* (ing. future tense) olarak üçe ayrılır ve konuşma anıyla ilişkili zamanı işaret eder. Şimdiki, geçmiş ve gelecek zaman olan üç mutlak zaman aşağıdaki gibi betimlenmektedir:

(170) *Şimdiki Zaman* ($O = K$)

Olay ve konuşma anı eşzamanlıdır.

Geçmiş Zaman ($O < K$)

Olay konuşma anından öncedir.

Gelecek Zaman ($O > K$)

Olay konuşma anından sonradır.

Mutlak zamanlara ilişkin (170) gösterimlerinde zamanın olay anı (O) ve konuşma anı (K) arasındaki ilişki ile belirlendiği görülmektedir. Mutlak zamana ilişkin verilebilecek örnekler şu şekildedir:

(171) *İngilizce*

a. Eiffel Tower stands in Paris.

‘Eyfel Kulesi Pariste bulunur.’

b. John lived in Manchester from 1962 to 1982.

‘John 1962’den 1982’ye kadar Manchester’da yaşadı.’

c. John will leave tomorrow.

‘John yarın ayrılacak.’

(Comrie, 1985, ss. 37, 41, 46)

(171a)’da şimdiki zamanla belirtilen *stand* (tr. bulun-) eylemi, konuşma anında; (171b)’de ise geçmiş zamanla belirtilen *live* (tr. yaşa-) eylemi, konuşma anından önceki bir zamanda; (171c)’de ise gelecek zaman ile belirtilen *leave* (tr. ayrıl-) eylemi, konuşma anından sonraki bir zamanda bulunmaktadır.

(170)’te verilen üçlü mutlak zaman ayrımının aksine aslında birçok dilde zaman ya geçmiş/geçmişdışı ya da gelecek/gelecek dışı (ing. non-future) olarak ikili biçimde ayrılır. Geçmiş/geçmişdışı ayrımına sahip birçok Avrupa dilinden İngilizce örnek gösterilebilirken, gelecek/gelecek dışı ayrımının yapıldığı dillere ise Huaca örnek

gösterilebilir. Geçmiş/geçmişdışı ya da gelecek/gelecek dışı ikiliklerinin olay anı ve konuşma anı ilişkileri aşağıdaki gibidir:

(172) *Geçmiş* ($O < K$)

Olay konuşma anından öncedir.

Geçmişdışı ($O = K$) ya da ($O > K$)

Olay ve konuşma anı eşzamanlı ya da olay konuşma anından sonradır.

(173) *Gelecek* ($O > K$)

Olay konuşma anından sonradır.

Gelecek dışı ($O < K$) ya da ($O = K$)

Olay konuşma anından önce ya da olay ve konuşma anı eş zamanlıdır.

(172)'de verilen geçmiş/geçmişdışı ve (173)'te verilen gelecek/gelecek dışı ikiliklerinin, olay (O) ve konuşma anı (K) arasındaki ilişkiyle zamanı belirttiğini göstermektedir. Geçmiş/geçmişdışı ve gelecek/gelecek dışı zamanın dillerdeki görünümüleri aşağıdaki örneklerde sunulmaktadır:

(174) *İngilizce*

a. John ran. (Geçmiş)

'John koştu.'

b. John runs. (Geçmişdışı)

'John koşar.'

(Comrie, 1985, s. 10)

(175) *Huaca (Papua Yeni Gine)*

a. hu-Ku-ne (Gelecek)

yap-GEL.1K-ÇĞL

'Biz onu yapacağız.'

b. hu-ne (Gelecek Dışı)

yap.1K-ÇĞL

'Biz onu yaptık.'

(Haiman, 1980, s. 158)

(174) tümcelerinde *run* (tr. koş-) eylemi, (174a)'da geçmiş zaman olarak biçimlenerek, olayın konuşma anından önce olduğunu; (174b) tümcesinde geçmiş zaman belirten bir biçimlenme olmadığı için geçmişdışı zamanı ifade eder. Benzer durum, (175)

tümcelerinden (175a)’da *hu-* (tr. yap-) eylemi *-ku* gelecek zaman belirticisi ile belirtilirken, (175b)’de herhangi bir gelecek zaman belirticisinin olmaması bu eylemin gelecek dışı bir zamanı ifade ettiğini gösterir. Dillerde zamanı yansıtan bir diğer bir diğer boyut ise göreceli zamandır (Comrie, 1985).

Göreceli zaman, bağlamsal olarak belirlenmiş bir zamansal referans noktasına ilişkin bir zamanı, konuşma anıyla ilişkili olan ikincil zamandan bağımsız olarak ifade etmektedir. Mutlak zamandan farklı olarak göreceli zaman, olay ve referans noktası (R) arasındaki ilişki ile aşağıdaki gibi belirtilir:

- (176) a. *Göreceli Şimdiki Zaman* ($O = R$)
Olay ve referans noktası eşzamanlıdır.
b. *Göreceli Geçmiş Zaman* ($O < R$)
Olay, referans noktasından öncedir.
c. *Göreceli Gelecek Zaman* ($O > R$)
Olay, referans noktasından sonradır.

(176)’da verilen göreceli zamanlar, (170)’deki mutlak zamanların gösterimden farklı olarak zamanı, olay anı (O) ve referans noktası (R) ile açıklamaktadır. Bununla birlikte, mutlak zamana bağlı olarak zaman çizgisine yerleşen göreceli zamanların, mutlak zamanlar ile arasında *öncelik* (ing. anterior/perfect/pluperfect), *sonralık* (ing. posterior) ya da *eşzamanlık* (ing. simultaneous) durumları ortaya çıkar:

- (177) *Japonca*
a. Taro-wa terebi-o mi-ta ato-de benkyoo-suru.
Taro-KONU televizyon-BEL izle-ÖNC sonra-BUL ders çalış-GEN
‘Taro televizyon izledikten sonra ders çalışacak.’
(Ogihara, 1999’dan aktaran Bohnemeyer, 2014, s. 945)

Kituba (Demokratik Kongo Cumhuriyeti)

- b. Ntángu ya María ata kwis, muna béto méne di-áka.
zaman BÜT Maria SNR gel sonra biz BTŞ ye-ÖNC
‘Maria geldiğinde, biz yemek yemiş olacağız [uzun bir süre önce].’
(Mufwene, 1990, s. 100)

Çuvaşça (Rusya)

c. Nina kil-e *kil-sen* əp'e Boris kil-ni
Nina ev-YÖN gel-EŞZAM.BELCİ ben Boris gel-GEÇ:ADL
sineen pel-t-em.
hakkında bil-GEÇ-1TKL
'Boris'in varlığını, Nina eve geldiğinde öğrendim.'

(Hengeveld, 1998, s. 340)

(177a) tümcesinde, yantümcenin *mi-* (tr. izle-) eylemi *-ta* ekiyle birlikte, ana tümcenin belirttiği zamana yönelik öncelik durumunu; başka bir deyişle, daha önce gerçekleşeceğini belirtir. (177b) tümcesinde, *ata* dilsel anlatımı sonralık durumu belirtirken; aynı tümcede *-áka* eki öncelik durumu ifade eder. Bu durum, öncelik durumu belirten *-áka* ile belirtilen eylemin, sonralık ifade eden *ata* dilsel anlatımının yer aldığını yantümcenden daha önce gerçekleşeceğini gösterir. (177c)'de ise *kil-* (tr. gel-) eylemine eklenen ve hem eşzamanlık hem de belirteçleştirici olan *-sen* eki, yantümce oluşturmaktadır. Bununla birlikte *-sen* eki oluşturduğu bu yantümce ile ana tümcenin *pel-* (tr. bil-/öğren-) eyleminin belirttiği olayın aynı anda gerçekleştiğini belirtir.

Dillerarası zaman ayrımının temel olarak ikiye boyuttan oluştuğunu ve bunların mutlak zaman ve göreceli zaman olduklarından bahsettik. Bununla birlikte, mutlak zamanların dillerarası daha kapsayıcı olabilmesi adına, zaman kavramı geçmiş/geçmişdışı ve gelecek/gelecek dışı şeklinde ayrıldığını belirttik. Bu doğrultuda, aşağıdaki tablo alanyazındaki zaman kavramına ilişkin temel ayrımları sunmaktadır:

MUTLAK ZAMAN	GÖRECELİ ZAMAN
1. Geçmiş / Geçmişdışı	1. Şimdiki (Eşzamanlık)
2. Gelecek / Gelecek Dışı	2. Geçmiş (Öncelik)
	3. Gelecek (Sonralık)

Tablo 6: Zaman ve Göreceli Zaman (Comrie, 1985'ten uyarlandı)

Tablo 6'da zaman ve göreceli zamanı gösteren bir sınıflandırma verilmektedir. Bu tabloda verilen, zaman geçmiş/geçmişdışı ve gelecek/gelecek dışı ayrımının dillere

göre deðiştikten bahsettik. Bir sonraki alt başlıkta ise Türkçenin bu zaman ikiliklerinden hangisine sahip olduğunu inceleyeceğiz.

2.3.1. Türkçede Zaman

Dillerde zamanın geçmiş/geçmişdişı ve gelecek/gelecek dışı olarak ayrıldığından bahsettik. Uzun (1998) Türkçede zamanın bu ikiliklerden geçmiş ve geçmişdişı ile belirtildiğini savunur. Eylemin üzerinde çekimlenerek geçmiş beliren biçim olarak $-(y)DI$ eki sunulurken, bu biçimin yer almadığı eylemler geçmişdişı zamanı ifade eder. Uzun (1998) ayrıca geçmiş beliren $-(y)DI$ ekinin bulunmadığı eylem biçimlerinde geçmişdişı zamanı ifade etmek için $\emptyset$ ekinin bulunduğunu belirtir:

- (178) a. Ali kitap oku-yor-*du*.
b. Ali kitap oku-yor- $\emptyset$.

(178) tümcelerinde $-(I)yor$ sürerlik belirticisi ile biçimlenmiş *oku-* eylemleri (178a)'da belirtilen $-(y)DI$ ekiyle geçmiş belirtirken, (178b)'de ise $\emptyset$ ekiyle başka bir deyişle geçmiş beliren $-(y)DI$ ekinin olmayışıyla geçmişdişı zaman belirtmektedir. Bu durumu aşağıda (179)'da zaman belirteçleri içeren tümcelerle ile tanıtlamak mümkündür:

- (179) a. Ali yarın/*dün gel-ecek- $\emptyset$.
b. Ali yarın/dün gel-ecek-ti.

(179a)'da $-(y)AcAk$ kipi ve $\emptyset$ geçmişdişı belirticisi ile biçimlenen *gel-* eylemi ileriki bir zaman gönderimde bulunan *yarın* belirtecinin kullanımına izin verirken, zamansal açıdan geçmiş olan bir noktayı belirten *dün* belirtecinin kullanımı dilbilgisidışılık sergilemektedir. (179b)'de ise *yarın* ve *dün* belirteçlerinin kullanımına izin veren biçimlenme *gel-* eyleminin üzerindeki $-(y)AcAk$ kipi ve $-(y)DI$ geçmiş belirticisi ile oluşmaktadır. Bu durumda (179) tümceleri arasında yapılacak olan basit bir sağlama ile $-(y)AcAk$ biçiminin (179a)'daki *yarın* belirtecinin kullanımına izin verdiği gibi (179b)'deki *yarın* belirtecinin kullanımına da izin verdiği anlaşılır. (179a)'da *dün* belirtecinin kullanımına izin veren herhangi bir biçimin olmayışından dolayı dilbilgisidışılık sergilediği; ancak, (179b)'de $-(y)DI$ geçmiş belirticisinin *dün* belirticisine izin verdiği görülmektedir.

Zamanı yansıtan bir diğer boyutun ise şimdiki, geçmiş ve gelecek ulamlarından oluşan göreceli zaman kavramı olduğundan ve göreceli zamanın, bağlamda belirtilen bir referans noktasına ilişkin zamanı ifade ettiğinden bahsetmiştik. Türkçede ise göreceli zaman kavramı belirtecimsi işlevine sahip yantümce yapılanmalarıyla ortaya çıkmaktadır:

(180) *Göreceli Şimdiki Zaman (Eşzamanlık)*

- a. [Yemek yerken/yiyorken] kapı çaldı. -(I)rken / -(I)yorken
b. Ali [ağlayarak] ders çalışıyor. -(y)ArAk
c. Ali [kapı çaldığı esnada] uyuyordu. [-DIk + İYE +
esnada/sırada/zaman]
d. [Onu gördüğümde] kitap okuyordu. [-DIk + İYE + BUL]

(181) *Göreceli Geçmiş Zaman (Öncelik)*

- a. [Kapıyı açınca] beni göreceksin. -(y)InCA
b. [Sınavlar bitmişken] tatile çıkalım. -mİşken
c. [Yemek yiyip] geleceğim. -(y)Ip
d. [Seni görelî] kötü hissediyorum. -(y)AlI
e. [Ata biner binmez] düştü. -(A/I)r...-mAz
f. [Ders çalışmadan] sınavları geçti. -mAdAn
g. [Onu gördükten sonra] vazgeçtim. [-DIk + AYR + sonra]
h. [Uyandığından beri] konuşmadı. [-DIk + İYE + AYR +
beri/bu yana/itibaren]
i. [Baktığım anda] soruyu çözdüm. [-DIk + İYE + anda/gibi]
j. [O kadar çalıştı ki] elleri yara oldu. [-DI + KİŞİ ki]
k. [Tezimi bitirdim mi] rahatım. [-DI + KİŞİ mI]
l. [Ekmeğimi böldüm de] yedim. [-DI + KİŞİ/-(y)Ip dA]
m. Öğrenciler [zil çaldığında] dışarı koştu. [-DIk + İYE + BUL]

(182) *Göreceli Gelecek Zaman (Sonralık)*

- a. [Ödevi yapmadan önce] biraz uyudum. -mAdan önce
b. [Eve geldiğinde] yemek pişmiş olacak. [-DIk + İYE + BUL]

Yapılanmalarıyla sunulan ayraçlı yantümceler, (180)'de ana tümcenin eylemiyle aynı anda gerçekleştiğini; (181)'de ana tümcenin eyleminin gerçekleşme anından önceki bir zamanı; (182)'de ise ana tümcenin eyleminin gerçekleşme anından sonrasındaki

bir zamanı göstermektedir. Yukarıda Türkçedeki göreceli zamanların verdiğimiz başlıklarda yer alan [-Dİk + İYE + BUL] yapılanmasının, (180d)'de eşzamanlık; (181m)'de öncelik; (182b)'de ise sonralık durumu belirtmektedir.

Tüm göreceli zamanları ifade eden bu [-Dİk + İYE + BUL] yapılanmasının öncelik, sonralık ya da eşzamanlık durumlardan hangisini gösterdiğini ana tümcenin eylem biçimi belirlemektedir. [-Dİk + İYE + BUL] yapılanması, ana eylemin *-(I)yor* sürerlik görünüşü ile çekimlendiği durumlarda eşzamanlık; *-(I)yor* sürerlik görünüşü ile çekimlenmediği durumlarda öncelik; *-mİş* ya da *-DI + -yDI (-DİyDI)* yapısı ile çekimlendiği durumlarda ise sonralık ifade etmektedir:

- (183) a. [Ali aradığında] uyuyordum. (Eşzamanlık)
b. [Okuldan geldiğinde] uyuyacak/uyudu. (Öncelik)
c. [Eve geldiğinde] temizlik (çoktan) bitmişti. (Sonralık)

(183)'te [-Dİk + İYE + BUL] yapılanmasıyla birlikte oluşturulan yantümceler sırasıyla eşzamanlık, öncelik ve sonralık ifade etmektedirler. Bu yapılanma, (183a)'da ana eylemin *-(I)yor* sürerlik belirticisi ile bulunmasıyla eşzamanlık durumunu; (183b)'de ana eylemin *-(y)AcAk* kipi ve *-DI* bitmişlik belirticisi ile bulunmasıyla öncelik durumunu; (180c)'de ise ana eylemin *-mİş* tanıtısal kipiyle biçimlenmesiyle sonralık durumunu ifade eder.

Çalışmada ele aldığımız zaman kavramı doğrultusunda, bir dilde ifade edilen zamanın geçmiş/geçmişdışı ya da gelecek/gelecek dışı ayrımlarından biriyle ifade edildiğinden bahsetmiştik. Bu noktaya kadar verilen açıklamalar doğrultusunda, Türkçede zaman kavramının, geçmiş/geçmişdışı ayrımıyla yapıldığını ve belirli yapılanmalarla göreceli zamanın ifade edildiğini gördük. Türkçede zaman ve göreceli zaman belirten biçimler aşağıda sunulan tablodaki gibidir:

MUTLAK ZAMAN	GÖRECELİ ZAMAN
1. Geçmiş <i>-(y)DI</i>	1. Şimdiki (Eşzamanlık) <i>-(I)yorken / -(I)rken</i>
2. Geçmişdışı <i>-Ø</i>	<i>-(y)ArAk</i> [-Dİk + İYE + sırada/zaman/esnada] [-Dİk + İYE + BUL]

	2. Geçmiş (Öncelik) -(y)IncA -mİşken -(y)Ip -(y)AlI -(A/I)r...-mAz -mAdAn [-DIk + AYR + sonra] [-DIk + İYE + AYR + bu yana/itibaren] [-DIk + İYE + BUL] [-DIk + İYE + anda/gibi] [-DI + KİŞİ ki] [-DI + KİŞİ mI] [-DI + KİŞİ dA] 3. Gelecek (Sonralık) -mAdAn önce [-DIk + İYE + BUL]
--	---

Tablo 7: Türkçede Zaman ve Göreceli Zaman (Uzun, 1998'den uyarlandı)

Tablo 7'de Türkçede zamanın geçmiş/geçmişdişi ikiliği ile sağlandığı görülmektedir. Ayrıca, göreceli zamanın belirli yapılanmalarla ifade edildiği sunulmaktadır. Dilin her iki boyutunu da verdiğimiz Tablo 7'deki yapıların dildeki görünümelerini aşağıdaki örnek dökümünde somut olarak inceleyelim:

(184) **A. Mutlak Zaman**

1. *Geçmiş*

Ali dün eve geldi-ydi.

2. *Geçmişdişi*

Ali kitap okuyor-Ø.

(185) **B. Göreceli Zaman**

1. *Eşzamanlık*

Ali kitabı oku-yorken/oku-rken notlar aldı.

Ali müzik dinle-yerek kitap okudu.

Eve gel-diğim esnada herkes uyuyordu.

2. Öncelik

Okuldan gel-ince uyudu.
Gitmiş-ken onu ziyaret ettim.
Sınavları oku-yup notları girdi.
İzmir'e dön-eli bizi hiç aramadı.
Var-ır var-maz haber ver.
Ali düşün-meden kararlar alıyor.
Ali düşün-dükten sonra üzülüyor.
Gel-diğinden beri hiç konuşmadı.
Beni gör-düğü gibi koşmaya başladı.
O kadar çok ye-dim ki karnım ağrıyor.
Ödevlerimi bitir-dim mi rahatım.
İşlerimi bitir-dim de/bitir-ip de geldim.
Klimayı aç-tığımda içerisi ısındı.

3. Sonralık

Makaleyi gönder-meden önce tekrar okudum.
Okula git-tiğimde ders (çoktan) bitmişti.

Tablo 7'de zaman ve göreceli zaman ifade eden yapılar sırasıyla yukarıdaki (184) ve (185)'te sunulmaktadır. (184)'te Türkçede zamanın geçmiş ve geçmişdışı olarak ifade edildiği görülürken; (185)'te göreceli zamanın ise eşzamanlık, öncelik ve sonralık olarak üç gönderimi olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Türkçede gelecek zaman olarak adlandırabileceğimiz bir zaman başlığının olmadığı; konuşma anındaki ya da konuşma anından sonraki bir zamansal noktayı ifade etmek için geçmişdışı (Ø) zamanın kullanıldığı sonucuna vardık. Bununla birlikte, belirli belirtecimsi yantümce yapılanmalarıyla göreceli zamanın ifade edildiğini gördük.

2.4. KİP, GÖRÜNÜŞ VE ZAMAN BİLEŞMELERİ

Çalışmanın bu bölümünde, alanyazında tek ya da çok işlevli yaklaşımla incelenen kip, görünüş ve zaman ulamlarını ifade eden ekleri, tek işlevli yaklaşımı takip ederek ele almaya ve Türkçedeki görünümelerini saptamaya çalışacağız. Birbiriyle iç içe görünümeler sunan bu üç ulamın eylem üzerindeki sıralanışına baktığımızda temel olarak aşağıdaki dizilimler karşımıza çıkar:

- (186) a. Görünüş > Kip
Ali gel-iyor-muş.
b. Görünüş > Zaman
Ali gel-di-ydi.
c. Kip > Zaman
Ali gel-ecek-ti.

(186)'da verilen dizilimler ile Türkçedeki temel olarak kip, görünüş ve zaman arasındaki dizilimin *Görünüş > Kip > Zaman* şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Türkçedeki görünüş, kip ve zaman diziliminin bütününe görmek adına aşağıdaki örneğe göz atalım:

- (187) Ev boya -t -tır -ıl -ıyor ol -malı -ydı
Ettirgen Ettirgen Edilgen Sürerlik Çıkarımsal Geçmiş

(187)'de eylem üzerinde sırasıyla *Ettirgen > Ettirgen > Edilgen > Görünüş > Kip > Zaman* biçimlenmesi Türkçedeki eylem üzerinde bulunan biçim dizilimlerinin daha geniş bir görünümünü sunmaktadır. Bununla birlikte, sunduğumuz bu basit dizilim dillerarası farklılıklar gösterebilmektedir:

- (188) Kip > Görünüş
Ali may be sleeping.
'Ali uyuyor olabilir.'

(188)'deki İngilizce örnekte görüldüğü üzere *may* kipsel eylemi ardından *sleep* (tr. uyu-) eylemi sürerlik ile biçimlenmektedir. Ayrıca, Türkçede belirli kiplerin eylem üzerinde aynı anda biçimlendiği durumlar da söz konusudur:

- (189) a. Ali akşama gel-ecek-tir.
Sayılı - Sayılı
b. Akşama gel -e -me -yebilir -miş.
Beceri Olumsuzluk Tahmin Dolaylı Tanıtsallık

(189)'daki tümcelerde sırasıyla ifade ettikleri kiplik anlamlarıyla verilen biçimler sunulmaktadır. Bu durum, kiplerin belirli bir şekilde birbirleriyle öncelik ya da sonralık şeklinde bir dizilim ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Bu başlık altında, kısaca kip, görünüş ve zaman ulamlarının eylem üzerindeki çekimlenişlerini inceledik. Bu doğrultuda, genel dizilim *Eylem > Ettirgen > Ettirgen > Edilgen > Kip > Görünüş > Zaman* görünümünde olduğunu gördük.

2.5. ARA SONUÇ

Çalışmanın bu bölümünde, alanyazındaki belirli görüşlere değinerek, kip, görünüş ve zaman kavramlarını kapsamlı bir biçimde ele aldık. İncelediğimiz bu üç temel başlıkların ardından, Türkçedeki görünümelerini ele aldık ve ayrıntılandırdık. Bunun sonucunda, Palmer'ın (2001) belirttiği kiplik sınıflandırmasında yer alan yüklemleyici dışındaki diğer kipliklerin Türkçede dilbilgisel olarak belirtildiğinin sonucuna ulaştık (bkz. Tablo 3). Bununla birlikte, alanyazındaki en yaygın olan yaklaşımın belirttiği bitmişlik ve bitmemişlik görünüşünün, Türkçede görüldüğünden ve bunun bitmişlik ve sürerlik görünüşlerinin dilbilgisel ulamlarıyla belirtildiğinden bahsettik. Aynı zamanda, Türkçede Uzun'un (1998) belirttiği başlamama görüşünün de bulunduğunu gördük (bkz. Tablo 5). Son olarak ise, dillerde zamanın geçmiş/geçmişdışı ya da gelecek/gelecek dışı olarak temelde ikiye ayrıldığından; Türkçede de zamanın geçmiş/geçmişdışı olarak belirtildiğini sunduk (bkz. Tablo 7). Bununla birlikte, bu üç ulamın eylem üzerindeki çekimlenişlerini §2.4. Kip, Görünüş ve Zaman Bileşmeleri başlığı altında genel hatlarıyla ele aldık.

Bu noktaya kadar, belirteçlerin ve eylem biçimlerinin birbiriyle karşılıklı bir ilişki içerisinde olduğundan; kip, görünüş ve zaman ulamlarının birbiriyle olan öncelik ya da sonralık dizilim ilişkisi içerisinde olduğundan bahsettik. Cinque (1999) kip, görünüş ve zaman biçimlerinin kendi aralarındaki dizilim ilişkisini, belirtecimsi yapılanmalarıyla ilişkilendirilmektedir. Başka bir deyişle, araştırmacı, kip, görünüş ve zaman ulamlarının kendi aralarındaki dağılım ilişkisini, belirteçlerin diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilimle benzerlik taşıdığını savunmaktadır. Bir sonraki başlıkta, kip, görünüş ve zaman ulamlarının kendi aralarındaki dizilim özelliklerini ve Cinque'nin (1999) bu dizilimle ilişkili olduğu sayıltıldığı belirtecimsi yapılarının da kendi aralarındaki dizilim ilişkisini inceleyeceğiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞLEVSEL BAŞ OLARAK BELİRTEÇLERİN KONUMLANIŞI

3.1. BELİRTEÇ KONUMLANIŞI

Cinque (1999) tümcede belirteçlerin konumlanışının sistematik bir şekilde gerçekleştiğini ve belirteçlerin konumlanışlarının evrensel bir görünüm taşıdığını belirtmektedir. Bununla birlikte, araştırmacı belirteçlerin dillerarası tümce konumlarını gösteren bir aşama sunmaktadır:

- (190) BÖSözeylem
BÖDeğerlendirme
BÖTanıtsallık
BÖBilgisellik
BÖGeçmiş/Gelecek
BÖZorunluluk
BÖOlasılık
BÖAlışkanlık
BÖGecikmişlik
GörünüşEğilimsellik
BÖYineleme
BÖSıklık
BÖİstem
BÖDevinimsellik
BÖÖncelik
BÖSonlandırma
BÖSürdürme
BÖSürme
BÖArtgörümlü
GörünüşYaklaşıklık
BÖSüreçlik
BÖÖngörü
BÖGerekliklik
BÖBaşarısızlık
BÖBütünsellik
BÖTutum

(190)'da belirteçlerin birbirlerine arasındaki aşamalı sırası sunulmaktadır. Bu aşamalı sırada, belirli belirteçler diğerlerine göre daha yüksek ya da daha alçak konumlarda bulunmaktadır. (190)'da yer alan gösterimdeki belirteçlerin aşamalı sırasının gösterdiği dizilim şu şekildedir:

(191) *İngilizce*

a. John doesn't *any longer always* win his games.

'John artık her zaman maçlarını kazanmıyor.'

b. *John doesn't *always any longer* win his games.

'*John her zaman artık maçlarını kazanmıyor.'

(192) *Norveççe*

a. Jon aksepterer *ikke lenger alltid* vår invitasjon.

Jon kabul et.GEÇDİŞİ artık her zaman bizim davet

'Jon, artık her zaman bizim davetimizi kabul etmiyor.'

b. *Jon aksepterer *alltid ikke lenger* vår invitasjon.

Jon kabul et.GEÇDİŞİ her zaman artık bizim davet

'*Jon, her zaman artık bizim davetimizi kabul etmiyor.'

(Cinque, 1999, s. 33, 35)

(191)'deki tümcelerde *no longer* (tr. artık) ve *always* (tr. her zaman) ve (192)'deki tümcelerinde *ikke lenger* (tr. artık) ve *alltid* (tr. her zaman) belirteçlerinin konumlanışları farklılık göstermektedir. (191a) ve (192a) tümcelerinde önce *no longer* ve *ikke lenger* daha sonrasında ise *always* ve *alltid* belirteçlerinin kullanımında bir dilbilgisidışılık söz konusu değilken (191b) ve (192b) tümcelerinde önce gelen *always* ve *alltid* ardından kullanılan *no longer* ve *ikke lenger* belirteçleriyle birlikte dilbilgisidışılık sergilemektedir. (191)'de belirtilen aşamalı sırada, *no longer* ve *ikke lenger* belirteçlerinin *sonlandırma belirteç* (ing. terminative adverb) ulamı içerisinde yer alırken, *always* ve *alltid* belirteçleri *sürme belirteç* (ing. continuous adverb) ulamında yer almaktadır. Bu iki ulamın birbirleri arasındaki aşamalı sırası, (192)'de verildiği üzere sonlandırma belirteç ulamı, sürekli belirteç ulamının daha yukarıda konumlanmaktadır. Bu durum da (191a-192a) tümcelerinin dilbilgisel, (191b-192b) tümcelerinin ise dilbilgisidışı olmasının nedenini açıklamaktadır.

Dillerde belirteçlerin ve eylemi biçimlendiren kip, görünüş, zaman gibi ulamların ilişkili olduğundan §2.2. Görünüş ve §2.3. Zaman başlıklı bölümlerde bahsetmiştik. Belirteçlerin aşamalı sıradaki konumlarını gösteren (190) gösterimindeki ulamların her birisi eylemi biçiminde yer alan kiplik, kip, görünüş, zaman ve çatı ulamlarıyla eşleşerek farklı bir aşamalı sıra ortaya çıkartmaktadır (Cinque, 1999; Rizzi ve Cinque, 2016):

- (193) KipSözeylem
KipDeğerlendirme
KipTanıtıcılık
KiplikBilgisellik
ZamanGeçmiş/Gelecek
KiplikZorunluluk
KiplikOlasılık
GörünüşAlışkanlık
GörünüşGecikmişlik
GörünüşEğilimsel
GörünüşYineleme
GörünüşSıklık
Kiplikİstem
GörünüşDevinimsellik
ZamanÖncelik
GörünüşSonlandırma
GörünüşSürdürme
GörünüşSürme
GörünüşArtgörümlü
GörünüşYaklaşıklık
GörünüşSüreçlik
GörünüşÖngörü
KiplikGereklilik
GörünüşBaşarısızlık
GörünüşBütünsellik
ÇatıEdilgen

Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque (2016), (190)'da sunulan aşamalı sırayla eşleşen (193) gösteriminde kiplik, kip, görünüş, zaman ve çatı ulamlarının aşamalı sırasını

sunmaktadır. Cinque (1999) birbiriyle eşleşen bu iki aşamalı sıranın, eşleşen ulamlarını birlikte ele alarak açıklamaktadır. Çalışmamızın bir sonraki alt başlıklarında, Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) sunduğu belirteç öbeklerini ve bu belirteç öbekleriyle eşlenen kiplik, kip, görünüş ve zaman ulamlarını en yüksek konumdan en alçak konuma doğru sırasıyla inceleyeceğiz.

3.1.1. Sözeylem Belirteçleri ve Sözeylem Kipi

Genellikle belirli ekler ile eylem üzerinde çekimlenen *sözeylem kipi* (ing. speech act mood), bir tümcede *eyleyici güç* (ing. illocutionary force) belirtmektedir. Eyleyici güç aracılığıyla, konuşucu bir iddia, öneri, talep, vaat ya da yemin bildirmektedir. Sözeylem kipi, dilde bildirme, buyrum/emir, *soru* (ing. interrogative) ve *teklif* (ing. propositive) biçimleriyle ifade edilmektedir. Sözeylem kipi bir ek ile ifade edildiği durumlarda, genellikle en dıştaki konumda bulunmaktadır; başka bir deyişle, *çekim öbeğinde* (ing. inflection phrase) yer alan en yüksekteki baştır (Cinque, 1999; Searl ve Vanderveken, 1985):

- (194) *Korece*
- a. pi ka o-n-ta.
yağmur YAL gel-BLD-BLD
'Yağmur yağıyor.'
- b. yeki tto w-ala.
buraya tekrar gel-EMR
'Buraya tekrar gel!'
- c. pi ka o-na?
yağmur YAL gel-SOR
'Yağmur yağıyor mu?'
- d. yeki tto o-ca.
buraya tekrar gel-TEK

(Sohn, 1999, s. 269-270)

Sözeylem kipi olarak (194)'te sunulan örneklerden, (194a)'da -n- ve -ta biçimleri bildirme; (194b)'de -ala biçimi buyrum/emir; (194c)'de -na biçimi soru; (194d)'de -ca biçimi teklif ifade etmektedir. Sözeylem kipinin, en dış çeperde bulunduğunu

(193)'teki gösterimde görmüştük. Bu durumu aşağıdaki örnek doğrultusunda ayrıntılandırılalım:

(195) *Korece*

Ku pwun-i cap-hi-si-ess-ess-keyss-sup-ti-kka?

BEL insan-YAL yaka-ED-UY-ÖNC-GEÇ-BİLG-UY-TAN-SORU

‘Onun yakalandığını hissettin mi?’

(Sohn, 1994’ten aktaran Cinque, 1999, s. 53)

(195)’te söylem kipi, eylem üzerinde *-kka* soru biçimi ile ifade edilmektedir. Ayrıca, bu biçimin eylem üzerinde çekimlendiği aşamaya baktığımızda en son konumlanan biçim olduğu da görülmektedir.

Cinque (1999), söylem belirteçleriyle de bildirimin konuşucu edimini nitelendirildiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, araştırmacı *frankly* (tr. açıkçası), *honestly* (tr. doğrusu), *sincerely* (tr. samimiyetle) gibi belirteçleri, söylem belirteci olarak değerlendirmektedir. Bahsettiğimiz söylem belirteçleri, tümcedeki diğer belirteçler ile arasındaki konumlanma ilişkisinde en üst konumda yer aldığını; başka bir deyişle, en yüksek belirteç ulamı olduğunu söyleyebiliriz:

(196) *İngilizce*

a. *Honestly* I am *unfortunately* unable to help you.

‘Doğrusu ben maalesef sana yardım edemem.’

b. **Unfortunately* I am *honestly* unable to help you.

‘*Maalesef ben doğrusu sana yardım edemem.’

(197) *Çince*

a. *laoshi-shuo* wo *buxing* dui tamen you pian-jian.

doğrusu ben maalesef YÖN onlar sahip ol- önyargı

‘Doğrusu ben onlara karşı maalesef önyargıya sahibim.’

b. **buxing* wo *laoshi-shuo* dui tamen you pian-jian.

maalesef ben doğrusu YÖN onlar sahip ol- önyargı

‘*Maalesef ben onlara karşı doğrusu önyargıya sahibim.’

(Cinque, 1999, s. 33)

Dilbilgisel olan (196a) ve (197a) tümcelerini incelediğimizde, *honestly* ve *laoshi-shuo* (tr. doğrusu) belirteçlerinin, *unfortunately* ve *buxing* (tr. maalesef) belirteçlerinin

öncesinde bulunduğu; başka bir deyişle, daha yukarıda konumlandığı görülmektedir. (196b) ve (197b)’de sunulduğu gibi, söylem belirteçlerinden önce *unfortunately* ve *buxing* belirteçlerinin bulunduğu durumlarda, tümce dilbilgisidışılık sergilemektedir. Bu durum, söylem belirteçlerinin, *unfortunately* ve *buxing* belirteçlerinin içinde yer aldıkları ulama göre daha yüksek bir konumda bulunduklarını göstermektedir.

Cinque (1999), söylem belirteçlerinden sonra konumlanan *unfortunately* ve *buxing* (tr. maalesef) belirteçlerini *değerlendirme belirteci* (ing. evaluative adverb) olarak adlandırmaktadır. Çalışmanın bir sonraki başlığında ise değerlendirme belirteçlerini ve kipini ele alacağız.

3.1.2. Değerlendirme Belirteçleri ve Değerlendirme Kipi

Dillerarası bağımlı ya da bağımsız biçimbirimler ile belirtilen değerlendirme kip, konuşucunun önermede anlatılan olaylara ilişkin olumluluk, olumsuzluk, şaşırma gibi değerlendirmelerini belirtmektedir. Bununla birlikte, değerlendirme kipi, önermenin doğruluk değerini etkilemez (Cinque, 1999):

(198) *Ngiyambaa Dili (Avustralya)*

- a. Mandaŋ-gul-dhii-ndu waŋa:y ŋiyiyi
DEĞER-1K.NESNE-2K.YAL OLMSZ söyle-GEÇ
‘İyi ki, bana söylemedin!’
- b. Ga:mbada yana-nhi.
DEĞER gel-GEÇ
‘Maalesef, geldi!’

(Donaldson, 1977, s. 290-291)

(199) *Korece*

- ne coh-un os ip-ess-kwun-a.
sen iyi-ADIM elbise giy-BİT-DEĞER-BLD
‘Sen, güzel bir elbise giyiyorsun!’

(Sohn, 1999, s. 363)

Değerlendirme kiplerinin bulunduğu yukarıdaki örneklerden, (198a)’da *mandaŋ-* (tr. iyi ki) biçimi, konuşucunun olayı olumlu bir şekilde değerlendirdiğini; (198b)’de *ga:mbada* (tr. maalesef) disel anlatımı, konuşucunun olayı olumsuzluk ile karşıladığını ya da değerlendirdiğini göstermektedir. (199)’da ise değerlendirme kipi *-kwun-* ile

konuşucu önermedeki olaya ilişkin şaşkınlığını belirtmektedir. Bununla birlikte, (199)'da değerlendirme kipinin, bildirme kipinden daha önce konumlandığı; başka bir deyişle değerlendirme kipi, çekim öbeğinde bildirme kipinden daha aşağıda yer aldığı anlaşılmaktadır.

Cinque (1999), İngilizcedeki değerlendirme belirteçlerinin, *fortunately* (tr. neyse ki/iyi ki/şükür ki), *unfortunately* (tr. maalesef), *luckily* (tr. neyse ki/iyi ki), *regrettably* (tr. ne yazık ki), *surprisingly* (tr. şaşırtıcı bir şekilde), *strangely/oddly* (tr. tuhaf tuhaf/garip garip/acayip şekilde/acayip biçimde), *expectedly* (tr. beklendiği gibi) ve *unexpectedly* (tr. beklenmedik bir şekilde) gibi belirteçlerin olduğunu; buna ek olarak, diğer dillerdeki eşdeğer dilsel anlatımların da değerlendirme belirteci olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte, tümcede, söylem belirteçlerinin, değerlendirme belirteçlerine göre daha yukarıda konumlandığından bahsetmiştik (bkz. 193-194). Benzer şekilde, değerlendirme belirteçlerinin de diğer belirteçlerle arasında konumlanma ilişkisi bulunmaktadır:

(200) *İngilizce*

a. *Fortunately*, he had *evidently* had his own opinion of the matter.

‘Neyse ki, konuyla ilgili kendi fikrine apaçık sahipti.’

b. **Evidently* he had *fortunately* had his own opinion of the matter.

‘*Apaçık, konuyla ilgili neyse ki kendi fikrine sahipti.’

(Siewierska, 1992, s. 418)

(201) *İbranice*

a. *Le mazal-a kanir’e* Rina tenaceax.

neyse ki muhtemelen Rina kazan-GEL

‘Neyse ki, muhtemelen Rina kazanacak.’

b. **Kanir’e le mazal-a* Rina tenaceax.

muhtemelen neyse ki Rina kazan-GEL

‘*Muhtemelen, neyse ki Rina kazanacak.’

(Cinque, 1999, s. 38)

Yukarıdaki örnekleri incelediğimizde, (200a) tümcesinde, *fortunately* (tr. neyse ki) değerlendirme belirtecinin, *evidently* (tr. apaçık) belirtecinden önce bulunmakta, başka bir deyişle daha yukarıda konumlanmaktadır. Öte yandan, *evidently* belirtecinin,

fortunately belirtecinden önce verildiği (200b) tümcesi ise dilbilgisizlik sergilemektedir. Benzer dizilim, (201)'de değerlendirme belirteci olan *le mazal-a* (tr. neyse ki) ve *kanir'e* (tr. muhtemelen) belirteçleri arasında sunulmaktadır. (201a)'da *le mazal-a* değerlendirme belirtecinin, *kanir'e* belirtecinden önce bulunduğu ve dilbilgisel olduğu görülürken; *kanir'e* belirtecinin, *le mazal-a* belirtecinden önce bulunduğu durumun gösterildiği (201b) tümcesi dilbilgisizlik sergilemektedir.

(200-201) örneklerinde *fortunately* ve *le mazal-a* değerlendirme belirteçlerinin, *evidently* ve *kanir'e* belirteçleriyle arasındaki konumlanma ilişkisini inceledik. Cinque (1999), *evidently* belirtecini, tanıtsallık belirteci olarak; *kanir'e* belirtecini ise bilgisellik belirteci olarak ulamlaştırmaktadır. Bu durum, değerlendirme belirteçlerinin, tanıtsallık ve bilgisellik belirteçlerinden daha yukarıda konumlandığını; bu belirteç ulamlarıyla eşgüdümlü olan eylem üzerinde çekimlenen biçimlerin de aynı konumlanışı sergilediğini göstermektedir. Değerlendirme belirteçlerinin ve kipinden daha aşağıda konumlandığını belirttiğimiz *tanıtsallık belirteç* (ing. evidential adverb) ve kiplerini bir sonraki başlıkta inceleyeceğiz.

3.1.3. Tanıtsallık Belirteçleri ve Tanıtsallık Kipi

Tanıtsallık kipi, eyleme konuşucunun anlattığı olay ya da durumun bir kaynağa dayandığı bilgisini katmaktadır. Dilde bağımlı ya da bağımsız biçimlerle ifade edilen tanıtsallık kipinin, dillerde kaynağa ilişkin yapılan bir ulamlaştırma ile temelde dolaylı ve duyusal olmak üzere iki farklı şekilde ifade edildiğinden bahsetmiştik (bkz. Tablo 2):

(202) *Hidatsa Dili (Amerika Birleşik Devletleri)*

a. wacéo íiki kurè héo wareac

adam boru taşıdı 2TAN

‘Adam boru taşımış.’

(G. H. Matthews, 1965'ten aktaran Palmer, 2001, s. 42)

b. č^hémul-ya

yağmur.düş-TAN.GÖR

‘Yağmur yağdı.’ (Gördüm.)

(Barnes, 1984, s. 261)

(202a)'da dolaylı tanıtısalılık belirten *wareac* dilsel anlatımıyla, konuşucu önermedeki duruma tanık olan bir kaynağa gönderimde bulunurken; (202b)'de *-ya* biçimi, konuşucunun önermedeki olaya doğrudan kendisinin tanık olduğunu; başka bir deyişle, kaynağın konuşucunun kendisi olduğunu göstermektedir.

Cinque (1999), İngilizcedeki *allegedly* (tr. iddiaya göre, sözde), *reportedly* (tr. söylentilere/anlatıldığına göre), *apparently* (tr. görünüşe göre), *obviously* (tr. belli ki), *clearly* (tr. açıkça (görünüyor ki)), *evidently* (tr. besbelli, apaçık) gibi belirteçleri, tanıtısalılık belirteci olarak tanımlamakta; dillerde bulunan benzer belirteçlerin de aynı işlevde kullanıldığını belirtmektedir. Bununla birlikte, araştırmacı, tanıtısalılık belirteçlerinin de önceden sunduğumuz belirteçler gibi diğer belirteçlerle aşamalı bir ilişki içerisinde olduğunu savunmaktadır:

(203) *İngilizce*

a. *Allegedly* John will *probably* give up.

‘İddiaya göre, John muhtemelen pes edecek.’

b. * *Probably* John will *allegedly* give up.

‘*Muhtemelen, John iddiaya göre pes edecek.’

(Cinque, 1999, s. 135)

(204) *Norveççe*

a. Per skjønner *tydeligvis sannsynligvis* problemet godt.

Peter anla-GEÇDİŞİ belli ki herhalde sorun.BEL iyice

‘Belli ki Peter sorunu herhalde iyice anlıyor.’

b. *Per skjønner *sannsynligvis tydeligvis* problemet godt.

Peter anla-GEÇDİŞİ herhalde belli ki sorun.BEL iyice

‘*Herhalde Peter sorunu belli ki iyice anlıyor.’

(Cinque, 1999, s. 34)

(203) ve (204) tümcelerinde, tanıtısalılık belirteci olarak sırasıyla, *allegedly* (tr. iddiaya göre/sözde) ve *tydeligvis* (tr. belli ki) belirteçleri bulunmaktadır. (203a)'da tanıtısalılık belirtecinin, *probably* (tr. muhtemelen) belirtecinden önce bulunduğu, daha yukarıda konumlandığı; (204a)'da ise tanıtısalılık belirtecinin, *sannsynligvis* (tr. herhalde) belirtecinden önce bulunduğu, daha yukarıda konumlandığı görülmektedir. Bununla yanısıra, (203-204b) örneklerinde, tanıtısalılık belirteçlerinden öncesinde yer alan

probably ve *sannsynligvis* belirteçleriyle oluşturulan tümceler dilbilgisidışılık sergilemektedir.

(203) ve (204) örneklerinde, tanıtısallık belirtecinin diğer belirteçlerle arasındaki sıralanışı arasında bir ilişki olduğunu gördük. Tanıtısallık belirteçleri, *probably* (tr. muhtemelen) ve *sannsynligvis* (tr. herhalde) gibi belirteçlerden daha yukarıda konumlanmalarından dolayı, tümcede bu belirteçlerden daha önde bulunmaktadırlar. Cinque (1999), tümcede tanıtısallık belirteçlerinden sonra konumlanabilen, önce konumlandığında dilbilgisidışılığa neden olan *probably* (tr. muhtemelen) ve *sannsynligvis* (tr. herhalde) belirteçlerini, bilgisellik belirteçleri olarak tanımlamaktadır. Bir sonraki başlıkta, *bilgisellik belirteç* (ing. epistemic adverb) ulamı ve bilgisellik kipini ele ele alacağız.

3.1.4. Bilgisellik Belirteçleri ve Bilgisellik Kipliği

Bilgisellik kipliği, konuşucunun önermedeki doğruluk değerine ilişkili tutumunu göstermektedir. Palmer'ın (2001) bilgisellik kipliğini oluşturan üç alt tür sunduğundan söz etmiştik (bkz. Tablo 2). Ancak, Cinque (1999), bilgisellik kipliğini üç alt tür olarak değil, tek bir ulam altında değerlendirerek, yalnızca bilgisellik kipliği olarak ele almaktadır¹⁸:

(205) *Korece*

a. Ku pwun-i cap-hi-si-ess-ess-keyss-sup-ti-kka?

BEL insan-YAL yaka-ED-UY-ÖNC-GEÇ-BİLG-UY-TAN-SORU

‘Onun yakalandığını hissettin mi?’

(Sohn, 1994’ten aktaran Cinque, 1999, s. 53)

¹⁸ Çalışmada bu aşamadan itibaren, Palmer'ın (2001) yaptığı sınıflandırmadaki üç alt türden oluşan bilgisellik kipliğini, Cinque'nin (1999) de belirttiği gibi ayrı bir ulam olan bilgisellik kipliği (BİLG) olarak inceleyeceğiz. Palmer'ın (2001) sınıflandırmasında bilgisellik kipliği altında yer alan tahmin/çıkarım/sayıltı alt başlıklarını, §3.1.7. Olasılık Belirteçleri ve Olasılık Kipleri başlığı altında inceleyeceğiz.

Guyanese Kıрма Dili (Guyana)

b. Jaan shuda bin kyaan get fu gu.

Jaan BİLG GEÇ OLMZ.YET İZİN git-

‘Jaan’ın gitmesine izin verilememeliydi.’

(Gibson, 1986, s. 572)

Yukarıdaki örneklerde, bilgisellik kipliği, (205a)’da *-keyss-* ve (205b)’de ise *shuda* dilsel anlatımlarıyla verilmektedir. (205a)’da bilgisellik kipliği olan *-keyss-* ekinin, tanıtsallık kipi *-ti-* ve soru ifade eden *-kka* sözeylem kipine göre eyleme daha yakın bir konumda olduğunu görebiliriz. Bu kurulum, aşamalı yapıda daha alçak bir konumdadır ve bilgisellik kipliği belirten *-keyss-* ekinin, sırasıyla *-ess-* geçmiş zaman belirticisine, öncelik ifade eden *-ess-* ekine ve *-hi-* edilgen çatı belirticisine göre eylemden daha uzak bir konumda bulunduğunu belirtebiliriz. Dolayısıyla, bu yapı daha yüksek bir konumda yer alır. (205b)’de ise *shuda* bilgisellik kipliği, geçmiş zaman belirten *bin* dilsel anlatımına, *kyaan* olumsuz biçimlenmiş yeterlilik kipliğine ve *get fu* izin kipliğine göre eyleme daha uzak bir noktada bulunarak aşamalı yapıda daha yüksek bir konumda bulunduğu anlaşılmaktadır. Cinque (1999), bilgisellik kipliğinin diğer ulamlarla arasındaki dizilim ilişkisinin, bilgisellik belirteç ulamının diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilimle eşgüdümlü olduğunu savumaktadır.

Cinque (1999), İngilizcede *probably* (tr. muhtemelen/herhalde), *likely* (tr. büyük ihtimalle), *presumably* (tr. galiba/tahminen), *supposedly* (tr. tahminen) ve benzeri belirteçleri, bilgisellik belirteci olarak kabul etmekte; dillerarası benzer belirteçleri aynı işleve sahip olduğunu belirtmektedir. Bilgisellik belirteçlerinin de diğer belirteçlerle aralarında dizimsel ilişki söz konusudur:

(206) *İbranice*

a. Hu *kanir’e be-dere klal me’axer.*

o galiba genellikle geç

‘O, muhtemelen genellikle geç kalır.’

b. *Hu *be-dere klal kanir’e me’axer.*

o genellikle galiba geç

‘*O, genellikle galiba geç kalır.’

(Cinque, 1999, s. 38)

(207) *Norveççe*

a. Per forlater heldigvis sannsynligvis nå selskapet.

Peter terk et-GEÇDİŞİ neyse ki herhalde şimdi parti.BEL

‘Neyse ki Peter herhalde partiyi şimdi terk eder.’

b. Per forlater heldigvis nå sannsynligvis selskapet.

Peter terk et-GEÇDİŞİ neyse ki şimdi herhalde parti.BEL

‘Neyse ki Peter şimdi partiyi herhalde terk eder.’

(Cinque, 1999, s. 34)

Yukarıdaki örneklerde sırasıyla sunulan *kanir’e* ve *sannsynligvis* (tr. muhtemelen/herhalde) bilgisellik belirteçlerinin, *be-dereklal* (tr. genellikle) ve *nå* (tr. şimdi) belirteçleriyle arasındaki dizilim ilişkisi sunulmaktadır. Bilgisellik belirteci olan *kanir’e* belirtecinin, *be-dereklal* belirtecinden önce geldiği (206a) tümcesi dilbilgisel iken; *be-dereklal* belirtecinin *kanir’e* belirtecinden önce geldiği (206b) tümcesi dilbilgisi dışılık sergilemektedir. (207)’de ise, *sannsynligvis* belirtecinin, Cinque’nin (1999) zaman belirteci olarak tanımladığı *nå* belirtecinden önce ve sonra bulunduğu (207a-b) tümcelerinin dilbilgisel olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, zaman belirteç ulamının aşamalı yapıdaki konumunun, bilgisellik belirteç ulamına göre hem daha alçak hem daha yüksek olabilmesinin temel nedeni, zaman belirteç ulamının sergilediği dağılım özelliğidir. Zaman belirteç ulamının sergilediği dağılım özelliğini §3.1.5 Zaman Belirteçleri ve Zaman başlığında ele alacağız.

Bilgisellik belirteçlerinin diğer ulamlardaki belirteçlerle arasındaki dizilim ilişkisini sunduğumuz (206a) ve (207a)’da, bilgisellik belirtecinin *be-dereklal* ve *nå* belirteçlerinden önce bulunduğunu, aşamalı yapıda daha yukarıda konumlandığını, (207b)’de ise bilgisellik belirtecinin *nå* belirtecinden sonra da konumlanabildiğini gördük. Cinque (1999) *be-dereklal* belirtecini, alışkanlık belirteci olarak; *nå* belirtecini ise zaman belirteci olarak ulamlaştırmaktadır. Bu durum, aşamalı yapıda bilgisellik belirteci gibi, bilgisellik kipinin de devinimsellik kipi ve zaman belirtecilerinden daha yukarıda konumlanacağını göstermektedir. Buna karşın, zaman belirteçlerinin, bilgisellik belirteçlerinden önce konumlandığını da (207b) tümcesinde gördük. Bu durumu, bir sonraki başlık altında zaman ve *zaman belirteçlerini* (tr. tense adverbs) ele alarak ayrıntılandıracağız.

3.1.5. Zaman Belirteçleri ve Zaman

Zamanın dilde temelde mutlak ve göreceli zaman olarak iki boyuttan oluştuğundan bahsetmiştik. Mutlak zamanın, geçmiş/geçmişdışı ve gelecek/gelecek dışı ikilikleri ile ifade edildiğini; göreceli zaman öncelik, sonralık ve eşzamanlık durumlarından oluştuğunu da belirtmiştik (bkz. Tablo 6). Bu başlık altında ele aldığımız zaman kavramı, mutlak zamana yöneliktir. Mutlak zamanı oluşturan geçmiş/geçmişdışı ve gelecek/gelecek dışı ikilikleri, olay ve konuşma anı arasındaki zamanla ilişkilidir. Bir dil, olay ve konuşma anı arasındaki ilişki doğrultusunda belirtilen bu zaman ikiliklerinden yalnızca bir tanesine sahiptir. Sözelimi, İngilizcede zaman geçmiş/geçmişdışı ikiliğiyle ifade edilirken; Huaca dilinde gelecek/gelecek dışı ikiliğiyle verilmektedir. Cinque (1999), dillerdeki zaman belirtici dilsel anlatımları, kip ve görünüş belirten dilsel anlatımlarla dizimlenme ilişkisi içerisinde olduğunu belirtmektedir:

- (208) *Macarca*
a. Meg-javít-t-ott-ad-e?
BÜT-tamir et-GEÇ-2TKL-SORU
'Sen (tamamen) tamir ettin mi?'

(Cinque, 1999, s. 154)

Ngiyambaa Dili (Avustralya)

- b. yana-buna-biya-y-aga
git-geri-ZOR-EÇ-GEL
'Bizim geri gitmemiz şart.'

(Donaldson, 1977, s. 227)

Yukarıdaki örnekleri incelediğimizde, (208a) tümcesinde geçmiş zaman belirticisiyle birlikte eylem üzerinde, *meg-* bütünsellik görünüşü ve soru ifade eden *-e* sözeylem kipi bulunmaktadır. Aşamalı yapıda, geçmiş zaman belirticisinin, bütünsellik belirticisine göre daha yukarıda; sözeylem kipiden ise daha aşağıda yapılandığı; (208b)'de ise eylem üzerinde gelecek zamanla birlikte bulunan zorunluluk kipi arasındaki dizilim hakkında, aşamalı yapıda gelecek zamanın, zorunluluk kipinden daha yukarıda bulunduğu görülmektedir.

Zaman belirtici eklerin, kip ve görünüş belirticileriyle belirli bir dizilim içerisinde olduğundan bahsettik. Benzer bir dizilim, zaman belirteçleri için geçerli değildir. Zaman belirteçleri, diğer ulamlardaki tüm belirteçlerden önce ya da sonra gelebilmektedir (Bonami, Godard ve Kampers-Manhe, 2004, s. 174). Bununla birlikte, Cinque (1999) İtalyancadaki *ora/adesso* (tr. şimdi, şu anda), *allora* (tr. sonra, o zaman(lar)) ve *un tempo/una volta* (tr. eskiden, bir zamanlar) gibi konuşma anına bağlı olan zaman belirten belirteçlerin, *özne odaklı* (ing. subject-oriented) ve *forse* (tr. belki) belirteçlerinden önce bulunduğunu¹⁹; ancak, zaman belirten belirteçlerin, diğer belirteç ulamlarıyla birlikte diziliminin serbest olduğunu belirtmektedir:

(209) *İtalyanca*

- a. Gianni ha ora saggiamente ceduto.
Gianni YRDE şu anda akıllıca teslim oldu.GEÇ
'Gianni, şu anda akıllıca teslim oldu.'
- b. *Gianni ha saggiamente ora ceduto.
Gianni YRDE akıllıca şu anda teslim oldu.GEÇ
'*Gianni, akıllıca şu anda teslim oldu.'
- c. Gianni è ora forse partito.
Gianni YRDE şu anda belki git.GEÇ
'Gianni, şu anda belki gitti.'
- d. *[?]Gianni è forse ora partito.
Gianni YRDE belki şu anda git.GEÇ
'*[?]Gianni, belki şu anda gitti.'

(Cinque, 1999, s. 13)

Yukarıda sunulan tümcelerden, (209a-b)'de *ora* (tr. şimdi/şu anda) ve *saggiamente* (tr. akıllıca) belirteçleri arasındaki dizilim ilişkisi sunulmaktadır. Bu dizilim ilişkisinde, *ora* belirtecinin *saggiamente* belirtecinden önce bulunmakta; aksi durumda, tümce

¹⁹ Cinque (1999), zaman belirten belirteçlerin özne odaklı ve *forse* (tr. belki) belirteçlerinden önce geldiğini belirtmektedir. Ancak, Rizzi ve Cinque'nin (2016) sunduğu belirteç ve kip, görünüş, zaman eşgüdümlü dizilimini gösteren bir diğer aşamalı yapıda ise özne odaklı ve belki belirteçlerine yer vermemektedir. Çalışmamızın amacı doğrultusunda, Rizzi ve Cinque'nin (2016) aşamalı modelini temel almanın yanı sıra, Cinque'nin (1999) zaman belirten belirteçlerin dizilimi göstermek için kullandığı ve ayrı bir ulam olarak ele aldığı *forse* (tr. belki) belirtecine yer verdik.

dilbilgisidışılık sergilemektedir. Benzer şekilde, *ora* belirtecinin *forse* (tr. belki) belirteciyle dizilim ilişkisinin verildiği (209c-d) tümcelerinde, *ora* belirtecinin *forse* belirtecinden önce bulunduğu; sonra bulunduğu durumların ise, (206d) tümcesinde görüldüğü üzere, dilbilgisidışılık sergilediği görülmektedir. Ancak, aşağıda verilen (210) tümcelerinde *ora* belirtecinin diğer belirteç ulamlarıyla serbest bir dağılım gösterdiği görülmektedir:

(210) *İtalyanca*

a. *Probabilmente ora ci ascolterà.*

muhtemelen şu anda bizi dinle-GEL.3TKL

‘O, muhtemelen şu anda bizi dinleyecek.’

b. *Ora probabilmente ci ascolterà.*

şu anda muhtemelen bizi dinle-GEL.3TKL

‘O, şu anda muhtemelen bizi dinleyecek.’

c. *Fortunatamente ora sei con noi.*

neyse ki şu anda ol.2TKL ile biz

‘Neyse ki şu anda bizimlesin.’

d. *Ora fortunatamente sei con noi.*

şu anda neyse ki ol.2TKL ile biz

‘Şu anda neyse ki bizimlesin.’

(Cinque, 1999, s. 13)

Yukarıda sunulan tümcelerdeki *ora* (tr. şimdi, şu anda) belirteci, (210a-b) tümcelerinde *probabilmente* (tr. muhtemelen, herhalde) bilgisellik belirtecinin hem öncesinde hem de sonrasında; (210c-d) tümcelerinde ise *fortunatamente* (tr. neyse ki, iyi ki) değerlendirme belirtecinin hem öncesinde hem de sonrasında bulunmaktadır. Bu durumda, zaman belirten *ora* belirtecinin, (209) doğrultusunda tutum ve *forse* (tr. belki) belirteçlerinden sonra geldiğini; ancak, (210) doğrultusunda diğer belirteç ulamlarıyla daha serbest bir dağılım sergilediğini söyleyebiliriz.

Bu başlık altında ele aldığımız zaman belirtici biçimlerin, kip ve görünüş ile belirli bir dizilim ilişkisi içerisinde olduğunu; zaman belirten belirteçlerin ise, tutum ve dillerdeki *forse* (tr. belki) gibi belirteçlerin öncesinde bulunduğunu ancak, diğer belirteç ulamlarıyla belirli bir dizilim ilişkisi olmadığı sonucuna ulaştık. Çalışmamızın

bir sonraki başlığında ise, *zorunluluk belirteç* (ing. necessity adverb) ulamını ve zorunluluk kipini ele alacağız.

3.1.6. Zorunluluk Belirteçleri ve Zorunluluk Kipliği

Cinque (2006), zorunluluk kipini ikinci bölümde ele aldığımız gereklilik kipinden farklı bir kiplik olarak değerlendirmektedir. Araştırmacı, zorunluluk kipliğinin gereklilik kipinden hem daha güçlü bir yaptırım ifade ettiğini hem de aşamalı yapıda daha yukarıda yapılandığını belirtmektedir:

(211) *Ngiyambaa Dili (Avustralya)*

yana-buna-biya-y-aga

git-geri-ZOR-EÇ-GEL

‘Bizim geri gitmemiz şart.’

(Donaldson, 1977, s. 227)

(211) tümcesinde, zorunluluk kipliğini gösteren *-buna-* biçiminin, gelecek zaman *-aga* biçiminden daha önce eylem üzerinde biçimlendiği görülmektedir. Bu durum, zorunluluk kipliğinin aşamalı yapıdaki konumunun zaman ulamına göre daha alçak olduğunu göstermektedir.

Cinque (1999), zorunluluk belirteçlerinin, zaman belirtici dilsel anlatımlardan daha aşağıda çekim öbeğine eklenen zorunluluk kipliğine benzer şekilde, diğer belirteçlerle bir dizilim ilişkisi sergilediğini belirtmektedir. Araştırmacı, zorunluluk belirteci olarak İtalyancadaki *necessariamente* (tr. zorunlu olarak) ve *non necessariamente* (tr. zorunlu olmadan) belirteçlerini sunmakta ve bu belirteçlerin diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisini aşağıdaki örneklerle sunmaktadır:

(212) *İtalyanca*

a. Neanche loro saranno allora necessariamente dalla vostra
bile.OLMZ onlar ol.GEL.3ÇĞL o zaman zorunlu olarak BUL senin
parte.

taraf

‘Onlar bile o zaman zorla senin tarafında olmayacaklar.’

b. *Neanche loro saranno *necessariamente allora* dalla vostra
bile.OLMZ onlar ol.GEL.3ÇĞL zorunlu olarak o zaman BUL senin
parte.
taraf

“*Onlar bile zorla o zaman senin tarafında olmayacaklar.”

(Cinque, 1999, s. 89)

(212) tümcelerindeki *necessariamente* (tr. zorla, zorunlu olarak) zorunluluk belirtecinin, *allora* (tr. sonra, o zaman(lar)) zaman belirteci arasındaki dizilim ilişkisi sunulmaktadır. (212a)’da *necessariamente* zorunluluk belirtecinin *allora* zaman belirtecinden sonra gelmesi ve bu durumun dilbilgisel olması, zorunluluk belirteçlerinin zaman belirteçlerinden daha aşağıda konumlandığını göstermektedir. Aksi durumun verildiği (212b)’de ise, tümcenin dilbilgisidışılığı zorunluluk belirteçlerinin, zaman belirteçlerinden daha aşağıda bulunduğu görülmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, zorunluluk belirteçlerinin ve kipliğinin diğer ulamlardaki belirteç ve kip, görünüş, zaman ile arasındaki dizilim ilişkisini ele aldık. Rizzi ve Cinque’nin (2016) belirteç ulamlarının dizilimlerini gösterdikleri aşamalı yapıda, zorunluluk belirtecinden sonra gelen, daha aşağıda konumlanan belirteç ulamı olarak *olasılık belirteç* (ing. possibility adverb) ulamını sunmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmamızın bir sonraki başlığında olasılık belirteçlerini ve olasılık kipliğini inceleyeceğiz.

3.1.7. Olasılık Belirteçleri ve Olasılık Kipliği

Cinque’nin (1999) olasılık kipliğini, bilgisellik kipliğinden farklı bir ulam olarak ele aldığından söz etmiştik. Araştırmacı, olasılık kipliği olarak belirttiği dilbilgisel ulam, Palmer’ın (2001) yaptığı sınıflandırmadaki (bkz. Tablo 2) bilgisellik kipliğinin altında yer alan tahmin, çıkarım ve sayıltı alt başlıklarının tümüne gönderimde bulunmaktadır. Bu doğrultuda biz de çalışmamızın geri kalan kısmında, tahmin, çıkarım ve sayıltı ifade eden dilsel anlatımları olasılık kipliği olarak değerlendireceğiz.

Cinque’nin (1999) olasılık kipliği olarak tek bir ulam değerlendirdiği, Palmer’ın (2001) bilgisellik kipliğinin üç alt ulam olarak belirttiği kiplikler sırasıyla; önermenin bir yoruma dayandığını, kesinlik taşımadığını gösteren tahmin kipi;

önermenin başka bir bilgiye dayandığını gösteren çıkarım kipi; herhangi bir kanıtlı ilişkili olmayan ancak gerçek olarak kabul edilen durumları gösteren sayıltı kipidir. Bu üç ulamı tek bir başlık altında inceleyen Cinque (1999), olasılık kipliğinin diğer kip, görünüş ve zaman ulamlarıyla arasında dillerarası ortak olan bir dizilim ilişkisinin bulunduğunu savunmaktadır:

(213) *Bagandji Dili (Avustralya)*

Bada-nda-d-uru-uma.

ısr-YET.OL-GEL-3TKL.ÖZE-2TKL.NES

‘O, seni ısrabilir.’

(Hercus, 1982, s. 197)

(213) tümcesinde, *-nda-* olasılık kipliğinin, gelecek zaman belirticisi olan *-d-* biçiminden önce geldiği; başka bir deyişle, daha aşamalı yapıda zamandan daha aşağıda eklendiği görülmektedir.

Cinque (1999), olasılık kipliğinin diğer kip, görünüş ve zaman ulamlarıyla arasındaki dizilimle, olasılık belirteçlerinin, diğer ulamlardaki belirteçlerle arasındaki dizilimin eşgüdümlü olduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda, olasılık belirteci olarak İngilizcedeki *possibly* (tr. mümkünse, imkan dahilinde, muhtemelen) belirtecini sunmaktadır:

(214) *İngilizce*

a. *Oddly* he has *possibly* lost.

‘Tuhaf bir şekilde, o, *muhtemelen* yenilmiş olabilir.’

b. **Possibly* he has *oddly* lost.

**Muhtemelen*, o, *acayip bir şekilde* yenilmiş olabilir.’

(Cinque, 2006, s. 138)

Cinque (2006), (214)’te verilen tümcelerden, *oddly* (tr. tuhaf tuhaf, garip garip, acayip/garip/tuhaf bir biçimde/şekilde) değerlendirme belirtecinin, *possibly* (tr. mümkünse, imkan dahilinde, muhtemelen) olasılık belirtecinden önce geldiği, daha yukarıda konumlandığı (214a) tümcesinin dilbilgisel olduğunu; bunun yanı sıra, değerlendirme belirtecinin sonra geldiği, daha aşağıda konumlandığı (214b) tümcesinin ise dilbilgisizlik sergilediğini belirtmektedir.

Bu başlık altında, Cinque'nin (1999) bilgisellik kipliği ve belirteçlerinden ayrı bir ulam olarak ele aldığı olasılık kipliği ve belirteçlerinin aşamalı yapıdaki diğer ulamlar ile arasındaki dizilimin nasıl işlediğine yer verdik. Çalışmamızın, bir sonraki başlığında ise Cinque'nin (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) aşamalı yapıda, olasılık belirteçleri ve kipliğinden aşağıda konumlanan *alışkanlık belirteç* (ing. habitual adverb) ulamını ve alışkanlık görünüşünü vermektedir. Bu nedenle, biz de çalışmamızın bir sonraki başlığı altında alışkanlık belirteçlerine ve alışkanlık görünüşüne yer vereceğiz.

3.1.8. Alışkanlık Belirteçleri ve Alışkanlık Görünüşü

Comrie (1976), bitmemişlik görünüşünün bir alt ulamı olan alışkanlık görünüşünün, bir olay ya da durumun gerçekleşmesinin uzun bir zaman sürecinin özelliği olduğu bilgisini eyleme kattığını ifade etmektedir. Cinque (1999) ise bu görünüşün, diğer görünüşlere göre en yukarıda yapılanan görünüş olarak sunmakta; bununla birlikte, zaman ve kip ulamlarıyla da dizilim açısından ilişki içerisinde olduğunu belirtmektedir:

(215) *Khmu Dili (Laos)*

ò kù pè mäh hòoc...

ben ALIŞ ye- yemek BTŞ

'Ben yemek yemiş oluyorum...'

(Svantesson, 1994, s. 273)

(216) *Ute Dili (Amerika Birleşik Devletleri)*

túkua-túkà-na-pugá-vaaci.

et-ye-ALIŞ-GEÇ-TAN.İŞİ

'O, et (eskiden) yermiş.'

(Givón, 1982, s. 40)

(215)'te alışkanlık ve bitmiş görünüşü arasındaki dizilim ilişkisi verilmektedir. Alışkanlık görünüşünü belirten *kù* dilsel anlatımının, *hòoc* bitiş görünüşünden önce geldiği; başka bir deyişle, daha aşamalı yapıda daha yukarıda yapılandığı görülmektedir. (216) tümcesinde ise, alışkanlık görünüşünü belirten *-na-* biçiminin, geçmiş zaman *-pugá-* ve tanıtsallık *-vaaci* biçimlerinden önce geldiği görülmektedir.

Bu durum, alışkanlık görünüşünün zaman ve tanıtısallık kipinden daha aşağıda yapılandığını göstermektedir.

Alışkanlık görünüşünün, zaman, kip ve diğer görünüş ifade eden dilsel anlatımlarla arasındaki dizilim ilişkisini inceledik. Cinque (1999), İngilizcedeki *usually* (tr. genellikle), *habitually* (tr. alışkanlıkla, genelde), *customarily* (tr. alışıldığı gibi), *generally* (tr. genelde, genel olarak), *regularly* (tr. düzenli olarak, devamlı) belirteçlerinin alışkanlık belirteci olduklarını belirtmekte; alışkanlık belirteçlerinin, alışkanlık görünüşünün dizilim özellikleriyle aynı özellikleri sergilediğini savunmaktadır:

(217) *Boşnakça*

a. On *obično često* navraća u moju kancelariju.

o.ER genellikle sık sık gel.GEÇDİŞİ YÖN benim ofis

‘Genellike, benim ofisime sık sık gelir.’

b. *On *često obično* navraća u moju kancelariju.

o.ER sık sık genellikle gel.GEÇDİŞİ YÖN benim ofis

‘*Sık sık genellikle benim ofisime gelir.’

(Cinque, 1999, s. 36)

(217)’de *obično* (tr. genellikle) alışkanlık belirticinin *često* yineleme belirteciyle arasındaki dizilim ilişkisi verilmektedir. (217a) tümcesinde, *obično* alışkanlık belirtecinin, *često* yineleme belirtecinden önce geldiği, daha yukarıda eklendiği durumun dilbilgisel olarak kabul edildiği; (217b) tümcesinde ise, *često* yineleme belirtecinden sonra gelen *obično* alışkanlık belirtecinin tümcenin dilbilgisidışılık sergilemesine neden olduğu görülmektedir. Bu durum, alışkanlık belirteçlerinin, yineleme belirteçlerinden önce geldiği, aşamalı yapıda daha yukarıda konumlandığını göstermektedir.

Bu başlık altında incelediğimiz alışkanlık görünüşü ve alışkanlık belirteçlerinin diğer ulamlar ile arasındaki dizilim ilişkisini inceledik. Alışkanlık görünüşünün, (215)’te bitiş görünüşünden daha yukarıda; (216)’da ise zaman ve tanıtısallık kipinden daha aşağıda konumlandığı sonucuna ulaştık. (217)’de ise alışkanlık belirteçlerinin, yineleme belirteçlerinden daha yukarıda konumlandığını gördük. Cinque (1999) sunduğu aşamalı yapıda, alışkanlık görünüşü ve alışkanlık belirteçlerinden sonraki

ulam olarak yineleme görünüşünü ve belirteçlerinin bulunduğunu belirtir. Bu doğrultuda, çalışmamızın bir sonraki başlığı altında yineleme görünüşü ve yineleme belirteçlerine yer verdik.

3.1.9. Yineleme Belirteçleri ve Yineleme Görünüşü

Yineleme görünüşünün, eyleme, eylemin yeniden, bir kere daha, tekrardan gerçekleştiği bilgisini kattığını söylemiştik (bkz. §2.2. Görünüş). Cinque (1999) ve Comrie (1976), her ne kadar alanyazında yineleme ile sıklık terimlerinin benzer olduğu belirtilse de farklı ulamlar olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Bununla birlikte, Cinque (1999) yineleme ve sıklık görünüşlerinin arasındaki ayrımın dilbilgisel görünüşten daha çok, sözlüksel görünüş ile ilişkili olabileceğini belirtir. Yineleme görünüşünün, kip, görünüş ve zaman ulamlarıyla arasındaki dizilimi aşağıdaki örneklerde inceleyelim:

(218) *Yavapai Dili (Amerika Birleşik Devletleri)*

a. θala-c mi:-yi-km.

θala ağla-YİNE-SÜR

‘θala yeniden ağlıyor.’

(Kendall, 1976’dan aktaran Cinque, 1999, s. 163)

Nambas Dili (Vanuatu Cumhuriyeti)

b. a-d-a-v-mur-ma.

onlar-ÖNC-OLMSZ-ÇĞL-YİNE-gel

‘Onlar önceden hiç gelmediler.’

(Fox, 1979’dan aktaran Cinque, 1999, s. 161)

Yukarıda sunduğumuz tümcelerden, (218a)’da -yi- yineleme görünüşünün, -km sürerlik görünüşünden; (218b)’de ise yineleme görünüşü -km biçiminin, öncelik ifade eden -d- biçiminden daha sonra geldiği, daha yukarıda konumlandığı görülmektedir. Bu doğrultuda, yineleme görünüşünün aşamalı yapıda, sürerlik görünüşü ve öncelik belirten göreceli zamana göre daha yukarıda yapılandığını söyleyebiliriz.

Cinque (1999) yineleme görünüşünün, diğer görünüş, zaman ve kipler arasındaki dizilimle, yineleme belirteçlerinin diğer belirteçlerle arasındaki dizilim ilişkisinin eşgüdümlü olduğunu belirtmektedir. Araştırmacı, en belirgin yineleme

belirteci olarak İngilizcedeki *again* (tr. bir daha, yeniden, yine) belirtecini sunmaktadır:

(219) *Italianca*

a. Gianni ha *di nuovo rapidamente* cambiato opinione.

Gianni YRDE bir daha hızlı değiştir.BTŞ fikir

‘Gianni bir daha hızlı fikir değiştirdi.’

b. ??Gianni ha *rapidamente di nuovo* cambiato opinione.

Gianni YRDE hızlı bir daha değiştir.BTŞ fikir

‘??Gianni hızlı bir daha fikir değiştirdi.’

(Cinque, 1999, s. 93)

(219a)’da sunulan *di nuovo* (tr. bir daha, yeniden, yine) yineleme belirtecinin, devinimsellik belirteci olan *rapidamente* (tr. hızlı, hızla, süratle, çabucak, hızlı bir şekilde) belirtecinden önce bulunduğu ve bu tümcenin dilbilgisel olduğu; yineleme belirtecinin, devinimsellik belirtecinden sonra gelmesinin ise, tümcenin dilbilgisidışılık sergilemese de anlamsal açıdan bir sorun yarattığı (219b)’de görülmektedir. Bununla birlikte, yukarıda ele aldığımız yineleme ve sıklık görüşleri arasındaki dizilimi, Cinque (1999), yineleme ve sıklık belirteçleri arasındaki dizilime dayandırmaktadır:

(220) *Italianca*

a. Gianni *di nuovo raramente* vede la stessa persona...

Gianni yine ara sıra gör-GEÇDİŞİ BEL aynı insan

‘Gianni aynı kişiyi yine ara sıra görür.’

b. *Gianni *raramente di nuovo* vede la stessa persona...

Gianni ara sıra yine gör-GEÇDİŞİ BEL aynı insan

‘*Gianni aynı kişiyi ara sıra yine görür.’

(Cinque, 1999, s. 93)

(220)’deki tümceleri incelediğimizde, *di nuovo* (tr. bir daha, yeniden, yine) yineleme belirtecinin, *raramente* (tr. ara sıra, nadiren) sıklık belirtecinden önce geldiği (220a) tümcesinin dilbilgisel olduğu; yineleme belirtecinin, sıklık belirtecinden sonra geldiği (220b) tümcesinin ise dilbilgisidışılık sergilediği görülmektedir. Aşamalı yapıda,

yineleme belirteçlerinin, sıklık belirteçlerinden daha yukarıda konumlanması, yineleme görünüşünün, sıklık görünüşünden daha yukarıda konumlandığını göstermektedir.

Bu başlık altında, yineleme belirteçlerinin diğer ulamlardaki belirteçler ile; yineleme görünüşünün ise kip, görünüş ve zaman ulamları ile arasındaki dizilim ilişkisini inceledik. Bununla birlikte, her ne kadar sıklık ve yineleme görünüşleri benzerlik gösterse de bu iki görünüş arasındaki dizilim ilişkisinin, yineleme ve sıklık belirteçleri arasındaki dizilim ile saptandığını gösterdik. Cinque (1999) sunduğu aşamalı yapıda, yineleme görünüşü ve belirteçlerinden sonraki konuma ise *sıklık belirteç* (ing. frequentative adverb) ulamını ve sıklık görünüşünü yerleştirmektedir. Bu doğrultuda, biz de çalışmamızın bir sonraki başlığında sıklık görünüşünü ve belirteçlerini ele ele alacağız.

3.1.10. Sıklık Belirteçleri ve Sıklık Görünüşü

Yineleme ve sıklık terimleri alanyazında benzer terimler olarak belirtilse de Cinque (1999) ve Comrie'nin (1976), yineleme ve sıklık terimlerini ayrı terimler olarak ele aldığından bahsetmiştik. Bununla birlikte, Cinque'nin (1999), yineleme ve sıklık görünüşü arasındaki dizilim ilişkisini, yineleme ve sıklık belirteçleri ile saptadığını göstermiştik. Yineleme görünüşünden farklı bir ulam olarak, Cinque (1999), sıklık görünüşünün, eyleme, eylemin anlattığı olay ya da durumun birkaç kez tekrar gerçekleştiği bilgisini kattığını belirtir. Buna ek olarak, araştırmacı, sıklık görünüşünün diğer görünüş, kip ve zaman ulamlarıyla arasında bir dizilim ilişkisi içerisinde olduğunu ifade etmektedir. Sıklık görünüşünün sergilediği dizilim özelliklerini aşağıdaki örneklerde inceleyelim:

(221) *Yareba Dili (Papua Yeni Gine)*

a. *yau-r-edib-eb-a-su.*

otur-EÇ-SIK-ALIŞ-GEÇDİŞİ-3TKL.ER

'O, (alışkın bir şekilde ve tekrar ederek) oturur.'

(Weimer, 1972'den aktaran Cinque, 1999, s. 91)

Makaa Dili (Kamerun)

b. Mò á dú ngè dè idûw kú nè bààgè.
ben GEÇ SIK SÜR ye- yemek OLMSZ BİR acı biber
'Ben sık sık acı bibersiz yemek yiyordum.'

(Heath, 1991'den aktaran Cinque, 1999, s. 157)

(221)'de sunulan örnekleri incelediğimizde; (221a)'da sıklık görünüşü belirten *-edib-* biçiminin, *-eb-* alışkanlık görünüşü ve geçmişdışı zaman belirten *-a-* biçiminden daha önce geldiği, aşamalı yapıda daha aşağıda bulunduğu görülmektedir. (221b)'de ise sıklık görünüşü belirten *dú* dilsel anlatımının, geçmiş zaman ifade eden *á* dilsel anlatımından daha sonra geldiği, aşamalı yapıda daha aşağıda konumlandığı; sürerlik görünüşünü belirten *ngè* dilsel anlatımından ise daha önce geldiği; bu yönüyle deaşamalı yapıda daha yukarıda konumlandığı belirtilebilir.

Cinque (1999), sıklık görünüşünün, diğer görünüş, kip ve zaman ulamlarına yönelik dizilim özelliklerinin; sıklık belirteçlerinin, diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim özelliklerinin eşgüdümlü olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra, araştırmacı, İngilizcedeki *often* (tr. sık sık, sıklıkla), *rarely* (tr. nadiren), *frequently* (tr. sık sık, zırt pırt, sıkça), *many times* (tr. çok kez/defa, birçok kere/kez/defa), *few times* (tr. birkaç kere/kez/defa) gibi belirteçleri, sıklık belirteci olarak ulamlaştırmakta ve bu ulama ait belirteçlerin, diğer ulamlardaki belirteçlerle arasında dizilim ilişkisi olduğunu savunmaktadır. Aşağıdaki örnekler doğrultusunda, sıklık belirteçlerinin, diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki ilişkiye göz atalım:

(222) *İtalyanca*

a. Gianni ha spesso rapidamente cambiato opinione.

Gianni YRDE sıklıkla çabuk değiştir.GEÇDİŞİ fikir

'Gianni sıklıkla çabuk fikir değiştirir.'

b.*?Gianni ha spesso rapidamente cambiato opinione.

Gianni YRDE sıklıkla çabuk değiştir.GEÇDİŞİ fikir

''*?Gianni çabuk sıklıkla fikir değiştirir.'

(Cinque, 1999, s. 93)

(223) *Boşnakça*

a. On *često već* rana ujutro navrati u moju kancelariju.

o.ER sık sık çoktan erken sabah gel.GEÇDİŞİ YÖN benim ofis

‘O, benim ofisime sık sık sabah erkenden çoktan gelmiş oluyor.’

b. *On *već često* rana ujutro navrati u

o.ER çoktan sık sık erken sabah gel.GEÇDİŞİ YÖN

moju kancelariju.

benim ofis

‘*O, benim ofisime çoktan sabah erkenden sık sık gelmiş oluyor.’

(Cinque, 1999, s. 36)

(222)’de *spesso* (tr. sık sık/sıklıkla) sıklık belirteci ile *rapidamente* (tr. hızlıca, çabuk) belirteci arasındaki dizilim ilişkisi sunulmaktadır. Sıklık belirteci olan *spesso* belirtecinin, *rapidamente* belirtecinden önce geldiği, daha yukarıda konumlandığı (222a) tümcesinin dilbilgisel olduğu; ancak, *spesso* belirtecinin, *rapidamente* belirtecinden sonra geldiği, daha aşağıda konumlandığı (222b) tümcesinin dilbilgisidişilik sergilediği görülmektedir. Benzer şekilde, *često* (tr. sık sık/sıklıkla) sıklık belirteci ile *već* (tr. çoktan, zaten, önceden) belirteci arasındaki dizilim ilişkisinin gösterildiği (223) tümcelerinden; *već* belirtecinden önce gelen, daha yukarıda konumlanan *često* sıklık belirteciyle oluşturulan (220a) tümcesi dilbilgisel iken; *već* belirtecinden sonra gelen, daha aşağıda konumlanan *često* sıklık belirteciyle oluşturulan (220b) tümcesi dilbilgisidişilik sergilemektedir.

Bu başlık altında, sıklık görünüşü ve sıklık belirteçlerinin diğer ulamlardaki dilsel anlatımlar ile arasındaki dizilim ilişkilerini inceledik. (218) tümceleriyle, sıklık görünüşünün, aşamalı yapıda zaman ve alışkanlık görünüşünden daha aşağıda; sürerlik görünüşünden ise daha yukarıda konumlanan bir ulam olduğu; (219) ve (220) tümceleriyle ise, Cinque’nin (1999) devinimsellik belirteci olarak adlandırdığı *rapidamente* (tr. hızlıca, çabuk) ve öncelik belirteci olarak adlandırdığı *već* (tr. çoktan, zaten, önceden) belirteçlerinden, sıklık belirteçlerinin önce geldiği; diğer bir ifadeyle, aşamalı yapıda daha yukarıda konumlandığı sonucuna ulaştık. Bu doğrultuda, çalışmamızın ilerleyen başlıklarında devinimsellik ve öncelik belirteçlerine yer verdik; ancak ilk olarak, bu belirteç ulamlarından daha yukarıda, sıklık belirteçlerinden de

daha aşağıda konumlanan *istem belirteci* (ing. volition adverb) ve istem kipliğini ele alacağız.

3.1.11. İstem Belirteçleri ve İstem Kipliği

Palmer (2001), istem kipliğini, olay kipliğinin alt ulamı olan devingenlik kipliğini altında incelemektedir (bkz. Tablo 2). Palmer'a (2001) göre, istem kipliğiyle, konuşucu önermedeki olay ya da duruma ilişkin istek, beklenti hatta korku tutumunu göstermektedir. Cinque (1999) ise istem kipliğini, *kök kipliği* (ing. root modality) olarak tanımladığı kiplik ulamı altında incelemektedir. Ayrıca, araştırmacı bu kipliğin, diğer kip, görünüş ve zaman ulamlarıyla arasında belirli bir konumlanış ilişkisi bulunduğunu belirtmekte ve sergilediği dağılım özelliğinin evrensel olduğunu savunmaktadır. Aşağıdaki örneklerde, istem kipliğinin, diğer ulamlarla arasındaki dizilim ilişkisine göz atalım:

(224) *Aleut Dili (Amerika Birleşik Devletleri)*

a. Sağa-tu-laga-aqila-aâ-txin.

uyu-çok-OLMSZ-GEL-İSTE

‘Geç uyuma!’

(Bergsland, 1994, s. 340)

İtalyanca

b. Dio vi benedica

Tanrı siz kutsa.2ÇĞL.GEÇDİŞİ.İSTE

‘Tanrı sizi kutsasın/korusun.’

(Palmer, 2001, s. 131)

(224) tümcelerini incelediğimizde, istem kipliğinin zaman ulamının ardından geldiği; başka bir deyişle, aşamalı yapıda daha aşağı konumlandığı görülmektedir. Alanyazında, istem kipinin detaylı bir şekilde diğer kip ve görünüş ulamlarıyla arasındaki dizilimin gösterildiği kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra, Cinque (1999) ise, istem kipliğinin aşamalı yapıdaki konumunu, istem belirteçlerinin diğer belirteçlerle arasındaki dizilim ilişkisinden yola çıkarak belirlemektedir.

Cinque (1999) İngilizcedeki *intentionally* (tr. isteyerek, kasten, bile bile), *voluntarily* (tr. kendi isteğiyle/iradesiyle, gönüllü olarak, isteyerek, seve seve), *deliberately* (tr. kasten, kasti olarak, bilerek, bile bile) ve *willingly* (tr. kendi isteğiyle, bayıla bayıla, seve seve) gibi belirteçleri, istem belirteci olarak ulamlaştırmaktadır. Bununla birlikte, araştırmacı, istem belirteçleri olarak belirlediği belirteçlerin diğer belirteç ulamlarıyla arasında bir dizilim ilişkisinden söz etmektedir. Bu dizilim ilişkisini aşağıdaki örnekte inceleyelim:

(225) *Italianca*

a. Gianni si presenta *volentieri obbligatoriamente* al posto di polizia.

‘Gianni seve seve zorunlu olarak polis merkezine gider.’

b. *Gianni si presenta *obbligatoriamente volentieri* al posto di polizia.

‘*Gianni zorunlu olarak seve seve polis merkezine gider.’

(Cinque, 1999, s. 90)

İstem belirteci *volentieri* (tr. kendi isteğiyle/iradesiyle, gönüllü olarak, isteyerek) ile farklı bir ulama ait olan *obbligatoriamente* (tr. gerekli olarak) belirteci arasındaki dizilim ilişkisinin verildiği (225) tümcelerini incelediğimizde, (225a) tümcesinde, *volentieri* belirtecinin *obbligatoriamente* belirtecinden önce geldiği, daha yukarıda konumlandığı; *volentieri* belirtecinin *obbligatoriamente* belirtecinden sonra geldiği, daha aşağıda konumlandığı (225b) tümcesi gibi bir durumun ise dilbilgisidışılık sergilediği görülmektedir. Cinque (1999), *obbligatoriamente* belirtecini, gereklilik belirteç olarak değerlendirmektedir. Bu durumda, istem belirteçlerinin, aşamalı yapıda gereklilik belirteçlerinden daha yukarıda konumlanması söz konusudur.

İstem görünüşüne ve belirteçlerine yer verdiğimiz bu başlık altında, her ne kadar, istem görünüşünün, (224) örneklerinde olduğu gibi, yalnızca zaman ulamı ile arasındaki dizilim ilişkisine yönelik bir dizilim özelliği sergilediği görülse de, (225)’te yer alan tümcelerde istem belirteçleri ile gereklilik belirteçleri arasındaki dizilim ilişkisi, istem görünüşü ve belirteçlerinin aşamalı yapıdaki konumlarını belirlememizi sağlamaktadır. Ancak, bunun için gereklilik ulamına ait belirteçlerin diğer ulamlardaki belirteçlerle arasındaki dizilim ilişkisinden de söz edilmesi gerekmektedir. İlerleyen başlıklarda yer verdiğimiz gereklilik görünüşü ve belirteçlerinden önce, bir sonraki başlık altında Cinque’nin (1999) istem görünüşü ve belirteçlerinden hemen sonra

aşamalı yapıda yer verdiği, *devinimsellik belirteci* (ing. celerative adverb) ve devinimsellik görünüşü ulamlarını inceleyeceğiz.

3.1.12. Devinimsellik Belirteçleri ve Devinimsellik Görünüşü

Cinque (1999) ortaya koyduğu aşamalı yapıdaki bir diğer görünüş ulamı ise devinimsellik görünüşüdür. Ancak, araştırmacı, eyleme, eylemin belirli bir devinimli hareket ile gerçekleştirildiği bilgisini katan devinimsellik görünüşünün, diğer görünüş, zaman ve kip ulamlarıyla arasında belirli dizilim ilişkisi bulunduğunu öne sürse de bu duruma ilişkin ayrıntılı somut bir örnek dökümü sunmamaktadır:

(226) *Fula Dili (Kamerun)*

a. o-mabb-ilawii-nde

o.ER-kapat-DEV-o.3TKL

‘O, onu hızlıca kapattı.’

(Arnott, 1970’ten aktaran Cinque, 1999, s. 212)

(226) tümcesindeki, devinimsellik görünüşü olan *-ilaw-* biçimi, *-mabb-* (tr. kapat-) eyleminin devinimli bir hareketle yapıldığını belirtmektedir. Ancak, verilen bu örnekle devinimsellik kipliğinin, diğer ulamlarla arasındaki dizilim ilişkisinin saptanması açısından yeterli değildir. Cinque’nin (1999), devinimsellik kipinin aşamalı yapıdaki konumunu, devinimsellik belirteçlerine ve bu belirteçlerin diğer ulamlardaki belirteçlere yönelik sergilediği dizilim özelliklerine dayandırmaktadır.

Devinimsellik görünüşünün diğer ulamlarla arasındaki dizilimini belirlenmesini sağlayan devinimsellik belirteçleri olarak, Cinque (1999) İngilizcedeki *quickly* ve *rapidly* (tr. hızla, süratle, çabucak, hızlı bir şekilde) belirteçlerini sunmaktadır. Araştırmacı, devinimsellik belirteçlerinin, diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki belirli bir dizilim ilişkisi içerisinde bulunduğunu belirtmektedir. Bu dizilim ilişkisini aşağıdaki tümcelerde inceleyelim:

(227) *İtalyanca*

a. Se Mario mi avrà *rapidamente* già avvisato per le due...

‘Eğer Mario saat ikiye kadar *hızla* çoktan beni uyarmış olursa...’

b. *Se Mario mi avrà *già rapidamente* avvisato per le due...

‘‘Eğer Mario saat ikiye kadar *çoktan hızla* beni uyarmış olursa...’’

(Cinque, 1999, s. 93)

Cinque (1999), yukarıdaki örneklerde sunduğu *rapidamente* (tr. hızla, süratle, çabucak, hızlı bir şekilde) devinimsellik belirtecinin, farklı bir ulama ait *già* (tr. zaten, çoktan, önceden) belirtecinden daha önce bulunduğu, daha yukarıda konumlandığı (227a) tümcesinin dilbilgisel olduğunu; *rapidamente* devinimsellik belirtecinin, *già* (tr. zaten, çoktan, önceden) belirtecinden daha aşağı konumlandığı (227b) tümcesinin ise dilbilgisizlik sergilediğini belirtmektedir. Cinque (1999) *già* (tr. zaten, çoktan, önceden) belirtecini, öncelik belirteci olarak tanımlamaktadır. Bu doğrultuda, devinimsellik belirteçlerinin aşamalı yapıdaki konumunun, öncelik belirteçlerine göre daha yukarıda olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmanın bu başlığında, Cinque’nin (1999) devinimsellik görünüşünün, diğer görünüş, zaman ve kip ulamlarıyla olan dizilim ilişkisini, aşamalı yapıdaki konumunu ayrıntılı bir somut dilsel veriye dayandırmadan, bu görünüşün konumunu, eşgüdümlü konuma sahip olduğunu sayıltıladığı devinimsellik belirteçleri aracılığıyla belirlediğini gördük. Devinimsellik belirteçlerinin, öncelik belirteçlerine göre aşamalı yapıda daha yukarıda konumlandığını gözlemledik. Devinimsellik belirteçlerinin aşamalı yapıdaki konumunu tam olarak belirlemek adına, bir sonraki başlık altında *öncelik belirteci* (ing. anterior adverb) ve bu belirteçler ile eşgüdümlü konumlanan öncelik zamanını ele alacağız.

3.1.13. Öncelik Belirteçleri ve Öncelik

Göreceli zamanın bir alt ulamı olan öncelik, tümcedeki olayın, referans noktasından öncesinde yer aldığını belirtmektedir (Comrie, 1985). Cinque (1999), öncelik göreceli zamanının, eylem biçiminde dillerarası evrensel bir konumda yer aldığını ve diğer kip, görünüş ve zaman ulamlarıyla belirli bir dizilim ilişkisi içerisinde olduğunu belirtmektedir. Öncelik göreceli zamanının, diğer ulamlarla arasındaki dizilim ilişkisini aşağıdaki örneklerde inceleyelim:

(228) *Korece*

a. Ku say-ka cwuk-ess-keyss-kwun-a!

GÖS kuş-YAL öl-ÖNC-BİLG-DEĞER-BİLD

‘Bu kuş ölmüş olmalı!’

(Sohn, 1994’ten aktaran Cinque, 1999, s. 53)

Una Dili (Endonezya)

b. E-an-se.

söyle-ÖNC-GEÇ.1TKL

‘Çoktan söylediydim/söylemiştim.’

(Louwerse, 1988, s. 66)

Yukarıdaki tümceleri incelediğimizde, (228a) tümcesinde öncelik ifade eden -ess biçiminin, -keyss bilgisellik, -kwun değerlendirme ve -a sözeylem kiplerinden önce geldiği; başka bir deyişle, aşamalı yapıda daha alçak bir konumda yer aldığı görülmektedir. (228b)’de ise öncelik zamanının, aşamalı yapıdaki diğer bir zaman ulamı ile de dizilim özelliğinin bulunduğu ve bu dizilimde öncelik belirten -an- biçiminin, geçmiş zaman belirticisi olan -se biçiminden daha alçak bir konumda yer aldığı anlaşılmaktadır. Cinque (1999), öncelik göreceli zamanının aşamalı yapıdaki konumunu, aşamalı yapıda aynı konumda bulunan öncelik belirteçleriyle de desteklemektedir.

Cinque (1999), göreceli belirteç ulamı için İngilizcedeki *already* (tr. çoktan, zaten, önceden) belirtecini sunmaktadır. Bununla birlikte araştırmacı, öncelik göreceli zamanının diğer ulamlara göre önce ya da sonra gelme ilişkisini, göreceli belirteçlerin, diğer belirteç ulamlarıyla sergilediğini savunmaktadır. Bu açıklamayı göz önünde bulundurarak, aşağıdaki örnekleri inceleyelim:

(229) *Norveççe*

a. Per elsker allerede ikke lenger sin kone.

Per sev.GEÇDİŞİ çoktandır artık onun karı

‘Per çoktandır artık karısını sevmiyor.’

b. *Per elsker ikke lenger allerede sin kone.

Per sev.GEÇDİŞİ artık çoktandır onun karı

‘*Per artık çoktandır karısını sevmiyor.’

(Cinque, 1999, s. 35)

(229) tümcelerinde, *allerede* (tr. çoktan, zaten) öncelik belirteci ile Cinque’nin (1999) sonlandırma belirteci olarak tanımladığı *ikke lenger* (tr. artık, bundan böyle) belirteci arasındaki dizilim ilişkisi sunulmaktadır. Öncelik belirteci olarak sunulan *allerede* belirtecinin, farklı bir ulama ait *ikke lenger* belirtecinden önce geldiği (229a) tümcesi dilbilgisel; sonra geldiği (229b) tümcesi dilbilgisidışılık sergilediği görülmektedir.

Bu başlık altında, Cinque’nin (1999) aşamalı yapıda birbiriyle eşgüdümlü olarak konumlandıklarını belirttiği öncelik göreceli zamanının ve öncelik belirteçlerinin diğer ulamlar ile aralarındaki dizilim ilişkilerini inceledik. Bu doğrultuda, öncelik belirteçlerinin sonlandırma belirteçlerinden daha yüksek bir konuma sahip olduklarını gördük. Bir sonraki başlıkta ise, aşamalı yapıda öncelik belirteçlerinden daha alçak konumda yer alan ulamları belirlemek adına *sonlandırma belirteci* (ing. terminative adverb) ve sonlandırma görünüşünü ele aldık.

3.1.14. Sonlandırma Belirteçleri ve Sonlandırma Görünüşü

Sonlandırma görünüşü, Cinque’nin (1999) diğer görünüş, kip ve zaman ulamlarıyla arasında belirli bir dizilim ilişkisinin olduğunu savunduğu ve aşamalı yapıda belirli bir konuma yerleştirdiği bir diğer dilbilgisel ulamdır. Sonlandırma görünüşünün, eyleme, olayın ya da durumun sonlandığı bilgisini kattığından bahsetmiştik (Cinque, 1999; Comrie, 1976). Aşağıdaki tümcelerde, hem sonlandırma görünüşünün nasıl bir anlatım kattığını hem de diğer ulamlarla arasındaki dizilim ilişkisini inceleyelim:

(230) *Garó Dili (Hindistan)*

a. ca’-man-jok.

ye-SON-GEÇ

‘O, yemeyi bıraktı/sonlandırdı.’

(Campbell, 2000, s. 593)

Fore Dili (Papua Yeni Gine)

b. na-kai-ʔta-i-e.

ye-SON-GEÇ-3TKL-BİLD

‘O, yemeyi bıraktı/sonlandırdı.’

(Foley, 1986’dan aktaran Cinque, 1999, s. 161)

(230a)’da sonlandırma görünüşü belirten *-man* biçiminin, yalnızca geçmiş zaman belirticisinden daha aşağıda bir konuma yerleştiği; (230b)’de ise sonlandırma görünüşünü belirten *-kai* biçiminin, hem geçmiş zaman belirticisi hem de sözeylem kipinden daha aşağıda bir konuma yerleştiği bilgisine ulaşılmaktadır. Bu doğrultuda, (230) tümcelerinin, Cinque’nin (1999) aşamalı yapıda, sonlandırma görünüşü için belirttiği konuma yönelik açık bir belirleyici özelliği taşıdığını söylemek mümkün değildir. Alanyazındaki çalışmalarda sonlandırma görünüşünün bulunduğu dillere yönelik ilişkin ayrıntılı bir çalışmanın yer almamasından dolayı, Cinque (1999) bu görünüşün aşamalı yapıdaki konumunu, sonlandırma belirteçleri aracılığıyla belirlemektedir.

Sonlandırma belirteçleri, sonlandırma görünüşünün, diğer ulamlara arasındaki konumlanışını belirlemeye yönelik olarak bir araç özelliği taşımaktadır. Cinque (1999), İngilizcedeki *no longer* ve *not any longer* (tr. artık, bundan böyle) ve diğer dillerdeki benzer belirteçleri, sonlandırma belirteci olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte, araştırmacı, ayrı bir ulam olarak sunduğu sonlandırma belirteçlerinin, diğer ulamlardaki belirteçler ile belirli bir konumlanma ilişkisi içerisinde olduğunu savunmaktadır. Bu yönde, aşağıda sunduğumuz sonlandırma belirteçlerinin, diğer ulamlardaki belirteçlerle olan dizilim ilişkisine göz atalım:

(231) *İngilizce*

a. John doesn’t *any longer* always win his games.

‘John artık her zaman maçlarını kazanmıyor.’

b. *John doesn’t *always any longer* win his games.

‘*John her zaman artık maçlarını kazanmıyor.’

(232) *Norveççe*

a. Jon aksepterer *ikke lenger alltid* vår invitasjon.

Jon kabul et.GEÇDİŞİ artık her zaman bizim davet

‘Jon, artık her zaman bizim davetimizi kabul etmiyor.’

b. *Jon aksepterer *alltid ikke lenger* vår invitasjon.

Jon kabul et.GEÇDİŞİ her zaman artık bizim davet

‘*Jon, her zaman artık bizim davetimizi kabul etmiyor.’

(Cinque, 1999, ss. 33, 35)

(231) ve (232) tümcelerinde sonlandırma belirteci olarak sunulan *any longer* ve *ikke lenger* (tr. artık, bundan böyle) belirteçlerinin, Cinque’nin (1999) sürme belirteci olarak ulamlaştırdığı *always* ve *alltid* (tr. hep, daima, her zaman) belirteçleriyle sergiledikleri dizilim ilişkisi verilmektedir. Sonlandırma belirteçlerinin, sürme belirteçlerinden önce geldiği, başka bir deyişle daha yukarıda konumlandığı (231a) ve (232a) tümcelerinin dilbilgisel olduğu; sonra geldiği, aşamalı yapıda daha alçak bir konumda bulunduğu (231b) ve (232c) tümcelerinin dilbilgisidışılık sergilediği görülmektedir.

Bu başlık altında, sonlandırma görünüşünün diğer görünüş, kip ve zaman ulamlarıyla olan dizilim ilişkisinin belirgin bir şekilde görüldüğü ayrıntılı dilsel verilerin bulunmadığından, aşamalı yapıdaki konumunun belirlenmesi için, Cinque’nin (1999) sonlandırma görünüşünün konumuyla, eşgüdümlü bir konumda bulunan sonlandırma belirteçlerinin belirleyici olarak kullandığından bahsettik. Farklı bir ulamda yer alan belirteçlerle arasındaki dizilim ilişkisini incelediğimiz (228) ve (229) örnekleri sonucunda, sonlandırma belirteçlerinin, aşamalı yapıda, sürme belirteçlerinden daha yukarıda konumlandığını gördük. Ancak, sürme belirteç ve görünüşünden bahsetmeden önce, bir sonraki başlıkta Cinque’nin (1999) sürme belirtecinden de önce bir konumda bulunduğunu belirttiği ve sonlandırma ulamına karşıt olarak sunduğu *sükdürme belirteçleri* (ing. continuative adverb) ve sükdürme görünüşüne yer verdik.

3.1.15. Sükdürme Belirteçleri ve Sükdürme Görünüşü

Cinque’nin (1999) sonlandırma görünüşüne karşıt olarak ve sürme görünüşünden farklı bir ulam olduğunu belirttiği sükdürme görünüşü, eyleme, eylemin

anlattığı olay ya da durumun hala devam ettiği bilgisini katmaktadır. Dillerarası çeşitli dilsel anlatımlar ile belirtilen sürdürme görünüşüne, aşağıda sunulan tümcelerde inceleyelim:

(233) *Kuku-Yalanji Dili (Avustralya)*

a. dinda-l-dinda-l

kızart-BB-kızart-BB

‘kızartmaya devam et-’

b. Ko m’ok wiel.

fakat SÜRD yürü-

‘O, yürümeye devam etti.’

(Bybee, Perkins ve Pagliuca, 1994, ss. 161, 166)

Yukarıda sunulan tümcelerden, (233a)’da *dinda-* (tr. kızart-) eylemi yinelenerek; (233b)’de ise bağımsız bir biçimbirim olan *m’ok* dilsel anlatımıyla sürdürme görünüşünü ifade edildiği görülmektedir. Bu örnekler doğrultusunda, sürdürme görünüşünün, diğer görünüş, zaman ve kip ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisinin ayrıntılı bir şekilde saptanmasının mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Cinque (1999), sürdürme görünüşün bulunduğu aşamalı yapıdaki konumunu, bu görünüş ulamıyla eşgüdümlü konuma sahip olan sürdürme belirteçlerinin diğer ulamlara ait belirteçlerle olan dizilim ilişkisine dayandırmaktadır.

Cinque (1999), sürdürme görünüşünün, diğer ulamlara göre aşamalı yapıdaki konumunun belirlenmesini sağlayan sürdürme belirteçlerinin, diğer ulamlara ait belirteçlere göre daha yukarıda ya da daha aşağıda konumlandığını ve sürdürme belirteçlerinin bu dağılım özelliklerinin evrensel nitelikte olduğunu savunmaktadır. Araştırmacı, İngilizcedeki *still* (tr. hala) ve dillerdeki benzer belirteçleri sürdürme belirteci olarak tanımlamaktadır. Bu doğrultuda, aşağıda çeşitli dillerden sunulan örneklerde, sürdürme belirteçlerini ve bu belirteçlerin diğer belirteçler ile olan dizilim ilişkisine göz atalım:

(234) *Arnavutça*

a. Ai ende gjithnjë ka fuqi.

o.ER hala hep var güç

‘Onun, hala hep gücü var.’

b. *Ai *gjithnjë* *ende* ka fuqi.

o.ER hala hep var güç

‘*Onun, hep hala gücü var.’

(Cinque, 1999, s. 42)

(235) *İtalyanca*

a. Gianni vince *ancora sempre* tutte le partite.

Gianni kazan.GEÇDİŞİ hala hep tüm BEL oyun.ÇĞL

‘Gianni tüm oyunları hala hep kazanır.’

b. *Gianni vince *ancora sempre* tutte le partite.

Gianni kazan.GEÇDİŞİ hala hep tüm BEL oyun.ÇĞL

‘*Gianni tüm oyunları hep hala kazanır.’

(Cinque, 1999, s. 96)

(234) ve (235)’te sürdürme belirteçleri *ende* ve *ancora* (tr. hala) ile Cinque’nin sürme belirteci olarak tanımladığı *gjithnjë* ve *sempre* (tr. hep, daima) belirteçleri arasındaki dizilim ilişkisi sunulmaktadır. (234a) ve (235a)’da, *ende* ve *ancora* sürdürme belirteçlerinin, *gjithnjë* ve *sempre* sürme belirtecinden önce geldiği, daha yukarıda konumlandığı durumların dilbilgisel olduğu görülürken; (234b) ve (235b)’de *gjithnjë* ve *sempre* sürme belirteçlerinin, sürdürme belirteçlerinden önce geldiği durumların dilbilgisidışılık sergilediği görülmektedir. Bu doğrultuda, sürdürme belirteçlerinin aşamalı yapıdaki konumlarının, sürme belirteçlerine göre daha yukarıda bulunduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmanın bu başlığında, sürdürme görünüşü ve sürdürme belirteçlerini inceledik. Sürdürme görünüşünün, sürme görünüşü ile aynı olmadığından bahsetmiştik. Bu iki görünüşün aynı olmadığını, sürdürme görünüşünün aşamalı yapıdaki konumuyla aynı konuma sahip olan sürdürme belirteçlerinin, sürme belirteçleriyle arasındaki dizilim ilişkisini ele alarak tanıtlamış olduk. Bununla birlikte, sürdürme ulamının, sürme belirteçlerinden daha önce geldiği, daha yukarıda konumlandığını gördük. Çalışmamızın bir sonraki başlığında, Rizzi ve Cinque’nin (2016) sürdürme belirteçlerinden daha sonra geldiğini, aşamalı yapıda daha aşağıda bir konuma sahip olduğu belirttiği *sürme belirteci* (ing. continuous adverb) ve görünüşünü inceleyeceğiz.

3.1.16. Sürme Belirteçleri ve Sürme Görünüşü

Rizzi ve Cinque'nin (2016) sunduğu aşamalı yapıda sürdürme görünüş ve ulamlarından farklı bir ulam olarak, bir sonraki konumda sürme görünüş ve belirteç ulamları bulunmaktadır. Cinque (1999), bu ulamı bitmiş/bitmemiş olarak da adlandırılmaktadır. Ancak, Cinque (1999) bu noktada, Comrie'nin (1976) bitmişlik/bitmemişlik ayrımından ayrıca söz etmemekle beraber, dillerdeki bitmişlik/bitmemişlik görünüşlerini de bu ulam içerisinde değerlendirmektedir. Bununla birlikte, Cinque (1999) sürme görünüşünü, Comrie'nin (1976) alışkanlık ve sürerlik görünüşlerinden oluştuğunu belirttiği sürme görünüşünden farklı bir ulam olarak incelemektedir. Bu doğrultuda, Rizzi ve Cinque (2016) ve Cinque'nin (1999) sürme görünüş ulamı altında, aslında temel olarak bitmiş/bitmemiş ve bitmişlik/bitmemişlik ikiliklerini incelediğini söyleyebiliriz. Aşağıdaki örneklerde bitmiş/bitmemiş görünüşlerini ve bu görünüşlerin diğer görünüş, kip ve zaman ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisini inceleyelim:

(236) *Tokelau Dili (Tokelau)*

a. ko au kua kā fano.

İLG 1TKL BTŞ ÖNG git

'Gitmek üzereyim.'

(Vonen, 1994, s. 387)

Quechua Dili (Ekvador - Peru)

b. shamu-ju-shka-ni.

gel-SÜR-BTŞ-1K

'Geliyorum.'

(Cole, 1985, s. 152)

(236) tümcelerini incelediğimizde, (236a)'da *kua* dilsel anlatımının, bitmiş görünüşünü ifade ettiği ve öngörü görünüşüne göre eylem daha uzakta konumlandığı, başka bir deyişle öngörü görünüşüne göre aşamalı yapıda daha yukarıda konumlandığı görülmektedir. (236b)'de ise bitmiş görünüşünü belirten *-shka-* biçiminin, sürerlik görünüşüyle arasındaki dizilim ilişkisi sunulmaktadır. Bu durum, bize hem bitmiş görünüşüyle sürerlik görünüşünün birlikte bulunabildiğini hem de bitmiş görünüşünün

sürerlik görünüşünden daha sonra geldiğini, daha yukarıda bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Cinque (1999), sürme ulamı altında ele aldığı bitmiş/bitmemiş ikiliğinin diğer görünüş, kip ve zaman ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisini, sürme belirteçlerinin diğer belirteç ulamlarıyla sergilediğini belirtmektedir.

Sürme belirteçlerinin, bitmiş/bitmemiş ikiliğinin diğer görünüşleriyle arasındaki dizilim ilişkisini, diğer belirteç ulamlarıyla sergilediğinden bahsettik. Cinque (1999), sürme belirteci olarak, İngilizcedeki *always* (tr. hep, daima, her zaman) belirtecini ve bu belirtecin diğer dillerdeki karşılıklarını sunmaktadır. Cinque'nin (1999) diğer belirteçlere göre belirli ve dillerarası ortak bir konumda yer aldığını savunduğu sürme belirteçlerini aşağıdaki örneklerde inceleyelim:

(237) *İngilizce*

- a. Whenever I meet him, John has *always just* returned from abroad.
'Ne zaman onunla buluşsam, John yurtdışından hep yeni dönmüş oluyor.'
- b. *Whenever I meet him, John has *just always* returned from abroad.
'*Ne zaman onunla buluşsam, John yurtdışından yeni hep dönmüş oluyor.'

(Rizzi ve Cinque, 2016, s. 148)

(238) *İtalyanca*

- a. Gianni ha *sempre lungamente* parlato
Gianni YRDE hep uzun süre konuş.GEÇDİŞİ
dei suoi problemi.
TNM.ÇĞL onun problem
'Gianni hep uzun süre problemlerini konuşur.'
- b. *Gianni ha *lungamente sempre* parlato
Gianni YRDE uzun süre hep konuş.GEÇDİŞİ
dei suoi problemi.
TNM.ÇĞL onun problem
'*Gianni uzun süre hep problemlerini konuşur.'

(Cinque, 1999, s. 98)

Yukarıda verilen örneklerde sırasıyla, *always* ve *sempre* (tr. hep, daima) sürme belirteçlerinin, farklı belirteç ulamlarına ait *just* (tr. yeni, biraz önce) ve *lungamente*

(tr. uzun süre/zaman, epeydir) belirteçleriyle arasındaki dizilim ilişkisi sunulmaktadır. (237a)'da *always* sürme belirtecinin, *just* belirtecinden önce geldiği, daha yukarıda konumlandığı ve tümcenin dilbilgisel iken; sürme belirtecinden önce gelen, daha yukarıda bir konumda bulunan *just* belirtecinin bulunduğu (237b) tümcesi dilbilgisidışılık sergilemektedir. Aynı durum, *sempre* sürme belirtecinin farklı bir belirteç ulamıyla arasındaki dizilim ilişkisinin sunulduğu (238)'de verilmektedir. (238a)'da *sempre* sürme belirtecinin, *lungamente* belirtecinden önce bulunduğu ve tümcenin dilbilgisel olduğu; ancak, *lungamente* belirtecinin, sürme belirtecinden daha yukarıda bir konuma sahip olduğu (238b) tümcesi dilbilgisidışılık sergilemektedir. Bu durumda, sürme belirteçlerinin, aşamalı yapıda, *just* ve *lungamente* belirteçlerinin içinde bulundukları ulamlardan daha yukarıda bir konumda bulunmaları söz konusudur.

Her ne kadar bu başlığı Rizzi ve Cinque (2016) sürme görünüşünü olarak adlandırsa da Cinque'nin (1999), bu başlık altında temel olarak bitmiş/bitmişlik ve bitmemiş/bitmemişlik görünüşlerini incelediğini ve aşamalı yapıda ise bu ulamı bitmiş/bitmemiş olarak tanımladığını gördük. Bu başlık altında incelediğimiz bitmiş/bitmişlik görünüşlerinin ve sürme görünüşüyle ifade edilen bitmemiş/bitmemişlik görünüşlerinin, diğer görünüş, zaman ve kip ulamlarına göre aşamalı yapıdaki konumunu gösterdik. Bununla birlikte, diğer belirteç ulamlarına yönelik sergilediği dizilimle, sürme görünüşün aşamalı yapıdaki konumuyla aynı konumda bulunan sürme belirteçlerini inceledik. Bu doğrultuda, sürme belirteçlerinin, Cinque'nin (1999) artgörümlü belirteç olarak tanımladığı *just* ve süreçlik belirteci olarak tanımladığı *lungamente* belirteçlerinden daha yukarıda bir konumda yer aldığı sonucuna ulaştık. Bu nedenle, bir sonraki başlıkta *artgörümlü belirteç* (ing. retrospective adverb) ulamına ve artgörümlü görünüşüne yer vereceğiz.

3.1.17. Artgörümlü Görünüş ve Artgörümlü Belirteçler

Artgörümlü görünüşün, eylemin tümcede sunulan referans noktasından kısa bir süre önce gerçekleştirildiği bilgisini kattığından bahsetmiştik. Artgörümlü görünüş, alanyazında çeşitli yaklaşımlarla, *yakınlık görünüşü* (ing. immediate aspect) ya da *anlık görünüşü* (ing. momentaneous aspect) olarak da adlandırılmaktadır (Foley, 1991; Louwerse, 1988). Bununla birlikte, Cinque (1999), artgörümlü görünüşün kodlandığı

dillerden yola çıkarak, bu görünüşünün diğer görünüş, zaman ve kip ulamlarına göre aşamalı yapıda daha yukarıda ve alçak bir konumda yer aldığını belirtmektedir. Aşağıdaki örneklerde hem artgörümlü görünüşü hem de artgörümlü görünüşün diğer ulamlarla arasındaki dizilim ilişkisini inceleyelim:

(239) *Yimas Dili (Papua Yeni Gine)*

a. Ti-n-ti-mpa-t.

NES-3TKL.ÖZ-yap-ART-BİT

‘O, yeni bitirdi.’

(Foley, 1991’den aktaran Cinque, 1999, s. 97)

Una Dili (Endonezya)

b. E-n-we.

söyle-ART-1TKL.GEÇ

‘Ben, biraz önce söylüyordum.’

(Louwerse, 1988, s. 63)

Yukarıdaki tümcelerden, (239a)’da artgörümlü görünüşü ifade eden *-mpa* biçiminin, bitmişlik görünüşünden önce geldiği; başka bir deyişle, bitmişlik görünüşüne göre aşamalı yapıda daha aşağıda bir konumda yer aldığı görülmektedir. (239b)’de ise aynı yapının geçmiş zaman belirticisine göre hem eyleme daha yakın bir konumda bulunarak hem de önce gelerek, aşamalı yapıda zamana göre daha aşağıda konumlandığı görülmektedir. Cinque (1999), artgörümlü belirteçlerin de artgörümlü görünüşün konumunu belirlediğini savunmaktadır.

Cinque (1999), diğer görünüş, zaman ve kip ulamlarına göre belirli bir dizilim özelliğine sahip olan artgörümlü görünüşün aşamalı yapıdaki konumuyla aynı konumda artgörümlü belirteçlerin bulunduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, araştırmacı, İngilizcedeki *just* (tr. yeni, biraz önce), *recently* (tr. yakınlarda), *lately* (tr. yakınlarda) belirteçlerini ve diğer dillerdeki benzer belirteçleri artgörümlü belirteç olarak değerlendirmekte ve artgörümlü belirteçlerin hem diğer belirteç ulamlarıyla arasında bir dizilim ilişkisi olduğunu hem de bu dizilim ilişkisinin dillerarası ortak görünüm sergilediğini ifade etmektedir. Aşağıda sunulan örnekler doğrultusunda, artgörümlü belirteçlerin diğer belirteçlerle arasındaki dizilim ilişkisini inceleyelim:

(240) *İtalyanca*

a. Gianni ha *appena brevemente* parlato con il suo capo.

Gianni YRDE biraz önce kısa süreliğine konuş.GEÇ BİR BEL onun patron
'Gianni, biraz önce kısa süreliğine patronuyla konuştu.'

b. *Gianni ha *brevemente appena* parlato con il suo capo.

Gianni YRDE kısa süreliğine biraz önce konuş.GEÇ BİR BEL onun patron
*'Gianni, kısa süreliğine biraz önce patronuyla konuştu.'

(Cinque, 1999, s. 98)

(241) *Boşnakça*

a. Ja sam *upravo gotovo* pao.

ben ol- biraz önce neredeyse düş.GEÇ
'Ben biraz önce neredeyse düşecektim.'

b. *Ja sam *gotovo upravo* pao.

ben ol- neredeyse biraz önce düş.GEÇ
*'Ben neredeyse biraz önce düşecektim.'

(Cinque, 1999, s. 36)

Yukarıdaki tümcelerde, aynı anlama gelen İtalyanca *appena* ve Boşnakça *upravo* (tr. yeni, biraz önce) artgörümlü belirteçlerinin, farklı ulamlardaki belirteçlerle arasındaki dizilim ilişkisi gösterilmektedir. (240)'ta, *appena* artgörümlü belirtecinin, *brevemente* (tr. kısa (bir) süreliğine, kısaca) belirtecinden önce geldiği, daha yukarıda konumlandığı (240a) tümcesinin dilbilgisel olduğu; *appena* artgörümlü belirtecinin, *brevemente* belirtecinden sonra geldiği, daha alçak bir konumda bulunduğu (240b) tümcesinin ise dilbilgisidışılık sergilediği görülmektedir. Benzer durum sunulduğu (241) tümcelerinde, *upravo* artgörümlü belirtecinin, *gotovo* (tr. neredeyse) belirtecinden önce geldiği, daha yukarıda konum aldığı (241a) tümcesi dilbilgisel iken; *upravo* artgörümlü belirtecinin, *gotovo* belirtecinden sonra geldiği, daha alçak bir konumda bulunduğu (241b) tümcesi dilbilgisidışılık sergilemektedir. Bu durumda, aşamalı yapıda artgörümlü belirteçlerinin, *brevemente* ve *gotovo* belirteç ulamlarından daha yüksek bir konumda bulunduklarını söyleyebiliriz.

Bu başlık altında incelediğimiz, artgörümlü görünüşü ve belirteçlerinin diğer ulamlarla arasındaki dizilim ilişkisini inceledik. (239) örneği doğrultusunda, artgörümlü görünüşünün, zaman ve bitmişlik ulamından daha aşağıda konumlandığını;

(240) ve (241) örneklerinde ise artgörümlü belirteçlerin, Cinque'nin (1999) süreçlik ulamında sunduğu *brevemente* ve öngörü ulamında sunduğu *gotovo* belirteçlerinden daha yukarıda bulunduğunu gördük. İlerleyen başlıklarda incelediğimiz süreçlik ve öngörü ulamlarından önce, bir sonraki başlıkta, Cinque'nin (1999) artgörümlü görünüşü ve belirteçlerinin karşıtı olarak gösterdiği *yaklaşıklık belirteci* (ing. proximative adverb) ve görünüşüne yer verdik.

3.1.18. Yaklaşıklık Görünüşü ve Yaklaşıklık Belirteçleri

Yaklaşıklık görünüşünün, eyleme tümcede sunulan referans noktasından kısa bir sonrasında gerçekleştiği bilgisini kattığından bahsetmiştik (Fox, 1979). Cinque (1999), dillerarası farklı dilsel anlatımlar ile belirtilen yaklaşıklık görünüşünün, diğer kip, görünüş ve zaman ulamlarıyla arasındaki belirli dizilim sergilediği ve bu dizilim özelliğinin, yaklaşıklık görünüşünün belirtildiği dillerde ortak olduğunu savunmaktadır. Aşağıda verdiğimiz örneklerde, yaklaşıklık görünüşünü ve diğer ulamlarla arasındaki dizilime göz atalım:

(242) *Nambas Dili (Vanuatu Cumhuriyeti)*

a. ipa-p'əh-lav'-i

3TKL-YKL-al-onu

'O, birazdan onu alacak.'

b. p'e-pəh-vra-ma

1K-YKL-ÇĞL-gel

'Birazdan geleceğiz.'

(Fox, 1979, s. 64)

(242) tümcelerinde, *-pəh-* dilsel anlatımı, yaklaşıklık görünüşünü ifade etmekte ve eklendiği eylemin, kısa bir süre sonrasında gerçekleşeceği bilgisini aktarmaktadır. Ancak, (242) tümceleri, Cinque'nin (1999) öne sürdüğü yaklaşıklık görünüşünün diğer görünüş, kip ve zaman ulamlarıyla dizilimi göstermemektedir. Alanyazında diğer ulamlarla birlikte yaklaşıklık görünüşünün ele alındığı ayrıntılı bir çalışmanın yer almamasına karşın, Cinque (1999) yaklaşıklık görünüşünün aşamalı yapıdaki konumunu, yaklaşık belirteçleriyle saptamaktadır.

Yaklaşıklık görünüşünün, diğer ulamlara göre aşamalı yapıdaki konumunun belirlenmesini sağlayan yaklaşıklık belirteçleri olarak, Cinque (1999), İngilizcedeki

soon (tr. birazdan, kısa bir süre sonra, az/biraz sonra), *immediately* (tr. hemen, derhal) belirteçlerini ve diğer dillerdeki benzer belirteçleri sunmaktadır. Bununla birlikte, araştırmacı, yaklaşıklık belirteçlerinin, diğer belirteç ulamlarıyla dizilim açısından belirli bir özellik sergilediğini ve bunun evrensel nitelikte olduğunu savunmaktadır. Bu durumu, yaklaşıklık belirteçlerinin, diğer ulamlara ait olan belirteçlerle sergilediği dizilim ilişkisini inceleyelim:

(243) *İngilizce*

a. He will soon almost be there.

‘Birazdan neredeyse orada olacak.’

b. *He will almost soon be there.

‘*Neredeyse birazdan orada olacak.’

(Cinque, 1999, s. 136)

(244) *İtalyanca*

a. Gianni ha poco fa immediatamente accettato.

Gianni YRDE biraz önce hemen kabul et.GEÇDİŞİ

‘Gianni biraz önce hemen kabul etti.’

b. *Gianni ha immediatamente poco fa accettato.

Gianni YRDE hemen biraz önce kabul et.GEÇDİŞİ

‘Gianni hemen biraz önce kabul etti.’

(Cinque, 1999, s. 98)

Yukarıdaki örneklerden, (243a)’da *soon* (tr. birazdan, kısa bir süre sonra, az/biraz sonra) yaklaşıklık belirtecinin, Cinque’nin (1999) öngörü ulamı içerisinde sunduğu *almost* (tr. neredeyse) belirtecinden daha yukarıda bulunarak önce gelmekte ve dilbilgisel olarak kabul edilmektedir. (243b)’de ise bu durum, *almost* öngörü belirteçlerinin, yaklaşıklık belirteçlerinden önce geldiği, daha yüksek bir konumda yer aldığı ve tümcenin dilbilgisidışılık sergilediği görülmektedir. Benzer durumun verildiği (244) tümcelerinde ise, Cinque’nin (1999) yaklaşıklık görünüş olarak değerlendirdiği *immediatamente* (tr. hemen, derhal) belirtecinin, *poco fa* (tr. yeni, biraz önce) artgörümlü belirteçlerinin dizilim ilişkisi verilmektedir. Yaklaşıklık görünüşünün, artgörümlü belirteçlerine göre daha önce geldiği, daha yukarıda konumladığı (244a) tümcesi dilbilgiselken; daha sonra geldiği, daha alçak bir konumda bulunduğu (244b) tümcesi dilbilgisidışılık sergilemektedir.

Çalışmamızın bu başlığında incelediğimiz, yaklaşıklık görünüşünün, diğer ulamlarla arasındaki dizilim ilişkisini yeterli somut veriye dayandırılmadığından; ancak, bu görünüşün konumunun eşgüdümlü olduğu varsayıldığı yaklaşıklık belirteçlerinin diğer belirteçlerle olan dizilimiyle belirlendiğinden bahsettik. Bu doğrultuda, yaklaşıklık belirteçlerinin, öngörü belirteçlerinden daha yüksek bir konumda; artgörümlü belirteçlere göre ise daha alçak bir konumda yer aldığını gördük. Çalışmamızın ilerleyen başlıklarında, yaklaşıklık belirteçlerinden sonraki bir konumda bulunan öngörü belirteçlerine ve öngörü görünüşüne yer verdik. Ancak, ilk olarak Cinque'nin (1999) öngörü belirteç ve görünüşünden daha yüksek bir konumda yer aldığını belirttiği *süreçlik belirteci* (ing. durative adverb) ve süreçlik görüşünü inceleyeceğiz.

3.1.19. Süreçlik Belirteçleri ve Süreçlik Görünüşü

Süreçlik görüşünün, eyleme, eylemin anlattığı olay ya da durumun belirli bir zaman süreci boyunca gerçekleştiği bilgisini kattığından bahsetmiştik (Comrie, 1976). Cinque (1999) ise süreçlik görüşünü diğer görünüş, zaman ve kip ulamlarına göre çizgisel açıdan önce ya da sonra geldiği savunmakta ve diğer ulamlara göre aşamalı yapıda daha yüksek ya da alçak bir konuma yerleştiğini belirtmektedir. Aşağıdaki örneklerde süreçlik görünüşünü ve bu görünüşün diğer ulamlarla sergilediği dizilim ilişkisini inceleyelim:

(245) *Guyanese Kıрма Dili (Guyana)*

Shi doz aalweez de singing.

o.DİŞ ALIŞ daima SÜRÇ şarkı.söyle.SÜR

‘O, daima (bir süre) şarkı söylüyor oluyor.’

(Gibson, 1986, s. 572)

(245) tümcesini incelediğimizde, süreçlik görünüşü belirten *de* dilsel anlatımının, alışkanlık görüşünü ifade eden *doz* dilsel anlatımından daha sonra geldiği, başka bir deyişle daha aşağıda konumlandığı; ancak, sürerlik görünüşünü belirten *-ing* dilsel anlatımından daha sonra geldiği, daha yukarıda konumlandığı görülmektedir. Cinque (1999), süreçlik görünüşünün, diğer ulamlarla sergilediği dağılım özelliklerinin, süreçlik belirteçlerinin de diğer belirteç ulamlarıyla sergilediğini savunmaktadır. Bu

dağılımı göz önünde bulundurarak, Cinque, süreçlik görünüşü ve belirteçlerinin aşamalı yapıda eşgüdümlü bir konumda yer aldığını belirtmektedir.

Cinque'nin (1999), süreçlik görünüşlerinin, diğer ulamlarla sergilediği dizilim ilişkisinin, süreçlik belirteçlerinin de diğer belirteç ulamlarıyla sergilediğinden bahsettik. Bu doğrultuda, araştırmacı, süreçlik belirteci olarak İngilizcedeki *briefly* (tr. kısa bir süre, kısaca), *long* (tr. uzun süre/zaman, epeydir) ve diğer dillerdeki benzer belirteçleri sunmakta ve süreçlik belirteçlerinin, süreçlik görünüşüyle aşamalı yapıda eşgüdümlü konumlarda yer aldıklarını belirtmektedir. Süreçlik belirteçlerinin, diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisi aşağıdaki tümcelerde sunulmaktadır:

(246) *İngilizce*

a. John can *normally* be *briefly* seen in his office on Mondays.

‘Pazartesi, John normalde kısa süreliğine ofisinde görülebiliyor.’

b. *John can *briefly* be *normally* seen in his office on Mondays.

‘*Pazartesi, John kısa süreliğine normalde ofisinde görülebiliyor.’

(Rizzi ve Cinque, 2016, s. 148)

(247) *İtalyanca*

a. Gianni ha *appena brevemente* parlato con il suo capo.

Gianni YRDE biraz önce kısa süreliğine konuş.GEÇ BİR BEL onun patron

‘Gianni, biraz önce kısa süreliğine patronuyla konuştu.’

b. *Gianni ha *brevemente appena* parlato con il suo capo.

Gianni YRDE kısa süreliğine biraz önce konuş.GEÇ BİR BEL onun patron

‘*Gianni, kısa süreliğine biraz önce patronuyla konuştu.’

(Cinque, 1999, s. 98)

Yukarıdaki tümcelerde, *briefly* ve *brevemente* (tr. kısa (bir) süreliğine) süreçlik belirteçlerinin sırasıyla, *normally* (tr. normalde, genelde) alışkanlık belirteci ve *appena* (tr. yeni, biraz önce) artgörümlü belirteciyle aralarındaki dizilim ilişkisi sunulmaktadır. Alışkanlık ifade eden *normally* belirtecinin, *briefly* süreçlik belirtecinden önce bulunduğu, daha yüksek bir konuma yerleştiği (246a) tümcesi dilbilgiselken; bu iki belirtecin yer değiştirildiği, alışkanlık belirtecinin, süreçlik belirtecinden sonra geldiği (246b) tümcesi ise dilbilgisidışılık sergilemektedir. Benzer şekilde, (247a)’da *brevemente* süreçlik belirtecinin, *appena* artgörümlü belirtecinden

sonra geldiği ve bu durumun dilbilgisel olduğu; süreçlik belirtecinin, artgörümlü belirteçten önce geldiği (247b) tümcesi dilbilgisidişlilik sergilediği görülmektedir. Bu doğrultuda kısaca, süreçlik belirtecinin, alışkanlık ve artgörümlü belirteç ulamlarına göre daha alçak bir konumda yer aldığını söyleyebiliriz.

Süreçlik görünüşü ve süreçlik belirteçlerini incelediğimiz bu başlıkta, ilk olarak (245)'te süreçlik görünüşünün alışkanlık görünüşünden daha alçak bir konumda; sürerlik görünüşünden ise daha yüksek bir konumda yer aldığını gördük. Süreçlik görünüşünün alışkanlık görünüşünden daha alçak bir konumda yer aldığını, süreçlik belirtecinin alışkanlık belirteciyle dizilim ilişkisinin sunulduğu (246) tümceleriyle de destekledik. Bununla birlikte, süreçlik belirteçlerinin, artgörümlü belirteç ulamından da daha alçak bir konumda yer aldığını (247) tümcesinde gördük. Çalışmamızın bir sonraki başlığında ise, süreçlik belirtecinden daha alçak bir konumda yer alan, dizilim açısından sonra gelen sürerlik görünüşünü inceleyeceğiz.

3.1.20. Sürerlik Görünüşü ve Aşamalı Yapıdaki Yansıması

Cinque (1999) sunduğu aşamalı yapıda, süreçlik ulamından sonraki konumda sürerlik görünüşüne yer verirken; Rizzi ve Cinque (2016) sundukları aşamalı yapıda, süreçlik ulamından sonra öngörü belirteç ve görünüşü bulunmaktadır. Bunun nedeni, Rizzi ve Cinque'nin (2016) sunduğu aşamalı yapıda, işlevsel baş özelliği taşıyan belirteçler ile kip, görünüş ve zaman ulamlarının eşgüdümlü dizilimi sunulmakta; ancak, hem Cinque (1999) hem de Rizzi ve Cinque (2016), sürerlik ulamı için, sürerlik belirten ve işlevsel baş olan bir belirteç belirtmemektedir. Biz de çalışmamızın bu noktasında, Cinque'yi (1999) takip ederek, sürerlik belirteçlerine ilişkin bir tartışmaya yer vermeden, yalnızca sürerlik görünüşünü ele aldık.

Sürerlik görünüşü, eyleme, eylemin anlattığı olay ya da durumun devam ediyor oluşu bilgisini katan bir bitmemişlik görünüşüdür (Comrie, 1976). Sürerlik görünüşü dillerde farklı biçimler ile belirtse de Cinque (1999), sürerlik görünüşü ifade eden bu biçimlerin diğer kip, görünüş ve zaman ulamlarıyla aralarında bir dizilim ilişkisinin bulunduğunu ve bu ilişkinin evrensel nitelikte olduğunu savunmaktadır. Aşağıdaki örneklerde, sürerlik görünüşünü ve bu görünüşün diğer ulamlarla arasındaki dizilim ilişkisini ayrıntılı bir şekilde inceleyelim:

(248) *Quechua Dili (Ekvador - Peru)*

a. Juan taki-yka-sqa.

Juan şarkı söyle-SÜR-BTŞ

‘Juan şarkı söylemekte.’

(Landerman ve Frantz, 1972’den aktaran Cinque, 1999, s. 187)

Seyşeller Kıрма Dili (Seyşeller)

b. Jan fè kap kuri.

Jan ART SÜR koş-

‘Jan az önce koşuyordu.’

(Cinque, 1999, s. 75)

(249) *Tayca (Tayland)*

a. Kháw kamlang cà? pay mîawaannii.

o.ER SÜR ÖNG git- dün

‘O, dün gidecekti.’

(Steele, 1975’ten aktaran Cinque, 1999, s. 187)

b. Kháw kamlang cà? thuuk wícaan.

o.ER SÜR ÖNG ED eleştir-

‘O, eleştirilmek üzere.’

(Cinque, 1999, s. 75)

Sürerlik görünüşünün diğer ulamlara yönelik sergilediği dağılım özelliklerinin sunulduğu yukarıdaki örneklerden, (248)’de sürerlik görünüşünden daha alçak bir konumda bulunan ulamlar; (249)’da ise sürerlik görünüşünden daha yüksek bir konumda yer alan ulamlar sunulmaktadır. (248a)’da -yka sürerlik görünüşünün, -sqa bitmiş görünüşüne göre eyleme daha yakın olduğu; (248b)’de ise sürerlik görünüşü belirten *kap* dilsel anlatımının, artgörümlü görünüş belirten *fè* dilsel anlatımına göre eyleme daha yakın olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, sürerlik bitmiş görünüşünün, bitmiş ve artgörümlü görünüşüne göre aşamalı yapıda daha alçak bir konumda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, sürerlik görünüşü belirten *kamlang* dilsel anlatımının, (249a)’da öngörü görüşü belirten *cà?* dilsel anlatımına göre eyleme daha uzak bir konumda bulunduğu, (249b)’de hem *cà?* öngörü görünüş belirticisine hem de *thuuk* edilgen çatı belirticisine göre daha uzakta bir noktada konumlandığı

görülmektedir. Bu bağlamda, sürerlik görünüşünün, öngörü görünüş ve edilgen çatı ulamlarına göre aşamalı yapıda daha yüksek bir konumda bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bu başlıkta, sürerlik görünüşünün diğer görünüş, zaman ve kip ulamlarına yönelik sergilediği dağılımı ele aldık. Daha önceden incelediğimiz bitmiş ve artgörümlü görünüşlerine göre daha alçak bir konumda yer aldığını gördüğümüz sürerlik görünüşünün, öngörü görünüşü ve edilgen çatı ulamına göre ise daha yüksek bir konumda bulunduğu sonucuna ulaştık. Rizzi ve Cinque'nin (2016) sürerlik görünüşüyle, eşgüdümlü konumda bulunan bir sürerlik belirteci belirmemekte; bu nedenle, araştırmacıların sundukları aşamalı yapıda bu ulam bulunmamaktadır. Bu noktada Cinque'nin (1999) sürerlik belirteci olarak bir ulam belirtmese de sürerlik görünüşünü ayrı başlıkta ele almasını ve bu görünüşün evrensel olarak diğer ulamlarla arasında bir dizilim ilişkisi olduğu sayılıştısını takip ettik. Çalışmamızın bir sonraki başlığında ise, sürerlik görünüşünden daha alçak bir konumda bulunduğunu gördüğümüz öngörü görünüşünü ve bu görünüş ile aşamalı yapıda eşgüdümlü konumda sunulan *öngörü belirteç* (ing. prospective adverb) ulamını ele alacağız.

3.1.21. Öngörü Belirteçleri ve Öngörü Görünüşü

Dillerde çeşitli dilsel anlatımlarla belirtilen öngörü görünüşünün, eyleme, eylemin anlattığı olay ya da durumun belirli bir referans noktasından kısa bir süre sonra gerçekleşeceği bilgisini katan dilbilgisel bir görünüş olduğundan bahsetmiştik (Comrie, 1976; Frawley, 1992). Cinque (1999) ise bu görünüşün, diğer ulamlarla arasında belirli ve dillerarası ortak bir dizilim ilişkisi olduğunu savunmaktadır. Aşağıdaki örneklerde öngörü görünüşünü ve Cinque'nin (1999) belirttiği öngörü görünüşünün dizilim ilişkisini inceleyelim:

(250) *Gungbe Dili (Benin)*

a. Àsíbá tò nà xò móto lò.

Asiba SÜR ÖNG satın al- araba BEL

‘Asiba araba satın almak üzere.’

Tayca (Tayland)

b. Kháw kamlang cà? thuuk wícaan.

o.ER SÜR ÖNG ED eleştir-

‘O, eleştirilmek üzere.’

(Aboh, 1996’dan aktaran Cinque, 1999, ss. 64, 159)

(250)’de öngörü belirten *nà* ve *cà?* dilsel anlatımlarının diğer ulamlarla arasındaki dizilim ilişkisi sunulmaktadır. (250a)’da öngörü görünüşü ifade eden *nà* dilsel anlatımının, sürerlik görünüşü belirten *tò* dilsel anlatımına göre eyleme daha yakın olduğu, daha yukarıda bir konumda bulunduğu görülmektedir. (250b)’de ise öngörü ifade eden *cà?* dilsel anlatımına göre, edilgen çatı belirticisi *thuuk* eyleme daha yakın bir konumda bulunarak, aşamalı yapıda öngörü görünüşüne göre daha alçak bir konumda yer aldığı anlaşılmaktadır. Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque (2016), sundukları aşamalı yapıdaki öngörü görünüşünün konumunu, bu görünüş ile eşgüdümlü konumda yer alan öngörü belirteçleriyle de tanıtlamaktadır.

Cinque (1999) öngörü görünüşünün diğer ulamlarla sergilediği dizilim ilişkisini, öngörü belirteçlerinin de diğer belirteç ulamlarıyla sergilediğini savunmaktadır. Araştırmacının, öngörü belirteci olarak sunduğu İngilizcedeki *almost* (tr. neredeyse, az kalsın), *nearly* (tr. neredeyse), *imminently* (tr. yakında) belirteçlerinin ve diğer dillerdeki benzer belirteçlerin diğer belirteç ulamlarına göre dillerarası ortak olarak aşamalı yapıda daha yüksek ya da daha alçak konumda bulunduğunu belirtmektedir. Aşağıdaki örneklerde öngörü belirteçlerinin diğer ulamlarda yer alan belirteçlerle sergilediği dağılım sunulmaktadır:

(251) *İtalyanca*

a. Gianni ha *quasi* *completamente* rinunciato alle
Gianni YRDE neredeyse tamamen reddet.BTŞ TNM
sue pretese.
onun iddialar

‘Gianni, neredeyse iddialarını tamamen reddetti.’

b. *Gianni ha *completamente quasi* rinunciato alle
Gianni YRDE tamamen neredeyse reddet.BTŞ TNM
sue pretese.
onun iddialar

‘*Gianni, tamamen neredeyse iddialarını reddetti.’

(Cinque, 1999, s. 100)

(252) *Boşnakça*

a. Ja sam ga *gotovo potpuno* zaboravio.

ben ol- onu neredeyse tamamen unut.BTŞ

‘Ben neredeyse onu tamamen unuttum.’

b. *Ja sam ga *potpuno gotovo* zaboravio.

ben ol- onu tamamen neredeyse unut.BTŞ

‘*Ben tamamen onu neredeyse unuttum.’

(Cinque, 1999, s. 37)

Yukarıdaki örneklerde sırasıyla, öngörü belirteci olarak sunulan *quasi* ve *gotovo* (tr. nerdeyse) belirteçlerinin, Cinque’nin (1999) bütünsellik belirteci ulamı içerisinde sunduğu *completamente* ve *potpuno* (tr. tamamen) belirteçleriyle arasındaki dizilim ilişkisi gösterilmektedir. (251a-252a)’da *quasi* ve *gotovo* öngörü belirteçlerinin aşamalı yapıda daha yüksek bir konumda yer alarak, bütünsellik belirteçlerinden daha önce geldiği dilbilgisel tümceler sunulurken; *quasi* ve *gotovo* öngörü belirteçlerinin, daha alçak bir konuma yerleşerek bütünsellik belirteçlerinden önce geldiği (251b-252b) tümcelerinin dilbilgisidışılık sergilediği görülmektedir.

Bu başlıkta ele aldığımız öngörü görünüşü ve öngörü belirteçlerinin, aşamalı yapıdaki diğer ulamlarla aralarındaki konumlanış ilişkisini inceledik. Bu doğrultuda, öngörü görünüşünün, sürerlik görünüşüne göre daha alçak bir konumda; ancak, edilgenlik çatı ulamına göre daha yüksek bir konumda bulunduğunu; bununla birlikte, Cinque’nin (1999) sürerlik görünüşünün bulunduğu konumda yer aldığını belirttiği sürerlik belirteçlerinin de bütünsellik belirteçlerine göre daha yüksek bir konumda yer aldığını gördük. Çalışmamızın bir sonraki başlığında ise, Cinque’nin (2006) öngörü görünüşü ve belirteçlerinden bir alt aşamada sunduğu ulam olan *gereklilik belirteci* (ing. obligation adverb) ve gereklilik görünüşünü inceleyeceğiz.

3.1.22. Gereklilik Belirteçleri ve Gereklilik Kipliği

Cinque'nin (2006), gereklilik ve zorunluluk kiplik olarak bir ayırım yaptığından ve zorunluluk kipliğinin, eyleme, gereklilik kipliğine göre daha güçlü yaptırım anlamı kattığından bahsetmiştik. Bununla birlikte, araştırmacı, gereklilik kipliğinin, zorunluluk kipliğine göre eyleme daha yakın bir konumda yer aldığını; başka bir deyişle, daha alçak bir konumda yer aldığını savunmaktadır. Araştırmacı bu durumu, konuşucunun ifade ettiği önermenin yerine getirilmesi gerektiği bilgisini eyleme katan gereklilik kipliğinin, öngörü görünüşüyle arasındaki dizilim ilişkisine dayandırmaktadır:

(253) *Italianca*

a. *Gli stava per dover* ridare tutti i soldi che le aveva prestato.

‘Ona, ödünç aldığı tüm parayı geri vermek zorunda olmak üzereydi.’

b. **Gli per dover stava* ridare tutti i soldi che le aveva prestato.

‘*Ona, ödünç aldığı tüm parayı geri vermek olmak üzere zorundaydı.’

(Cinque, 2006, s. 91)

Yukarıda verilen örnekte, gereklilik kipliği olan *dover* dilsel anlatımının, *stava per* öngörü görünüşünü ile arasındaki dizilim ilişkisi sunulmaktadır. Gereklilik kipliğinin, öngörü görünüşünden sonra geldiği, *ridare* (tr. geri ver-) eylemine daha yakın olduğu (253a) tümcesinin dilbilgisel olduğu görülürken; gereklilik kipliğinin, öngörü görünüşünden önce bulunduğu (253b) tümcesinin dilbilgisizlik sergilediği görülmektedir. Bu durum, gereklilik kipliğinin, öngörü görünüşüne göre aşamalı yapıda daha alçak bir konumda yer alması gerektiğini göstermektedir. Rizzi ve Cinque (2016), gereklilik kipliğinin gösterdiği bu dağılımın aynı şekilde diğer belirteç ulamları ve gereklilik belirteçleri arasında sergilendiğini belirtmektedir.

Rizzi ve Cinque (2016), zorunluluk kipliğinin diğer kip, görünüş ve zaman ulamlarına göre konumlanışıyla, zorunluluk belirteçlerinin diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki konumlanışın eşgüdümlü olduğunu belirtmektedir. Cinque (1999) zorunluluk belirteci olarak İngilizcedeki *obligatorily* (tr. gerekli/zorunlu olarak, zorunlu bir şekilde), *per force* (tr. zorla), *inevitably* (tr. kaçınılmaz şekilde/olarak), *coercively* (tr. zorlayarak, mecburi bir şekilde) belirteçlerini ve diğer dillerdeki benzer

belirteçleri sunmaktadır. Bu doğrultuda, aşağıdaki örneklerde zorunluluk belirteçlerini ve diğer belirteç ulamlarıyla olan dizilim ilişkisini inceleyelim:

(254) *İtalyanca*

a. Gianni si presenta *volentieri obbligatoriamente* al posto di polizia.

‘Gianni isteyerek gerekli olarak polis merkezine gider.’

b. *Gianni si presenta *obbligatoriamente volentieri* al posto di polizia.

‘*Gianni gerekli olarak isteyerek polis merkezine gider.’

(Cinque, 1999, s. 90)

(254)’te, *volentieri* (tr. isteyerek) istem belirteci ile *obbligatoriamente* (tr. gerekli/zorunlu olarak, zorunlu bir şekilde) belirtecinin arasındaki dizilim ilişkisi sunulmaktadır. İstem belirtecinin, gereklilik belirtecinden önce geldiği (254a) tümcesinin dilbilgisel olduğunu; istem belirtecinin, gereklilik belirtecinden ise sonra bulunduğu (254b) tümcesinin ise dilbilgisizlik sergilediği görülmektedir. Bu doğrultuda, gereklilik belirteçlerinin istem belirteçlerine göre daha alçak bir konumda bulundukları anlaşılmaktadır.

Çalışmamızın bu başlığında, zorunluluk kipliğinden ayrı bir kiplik olarak ele aldığımız gereklilik kipliğinin diğer kip, görünüş ve zaman ulamlarıyla arasında belirli bir dizilim ilişkisi sergilediğini belirttik. Benzer şekilde, gereklilik belirteçlerinin de diğer belirteç ulamlarına göre aşamalı yapıda daha alçak ya da yüksek bir konumda yer aldıklarını gördük. Bir sonraki başlıkta ise, Cinque’nin (2006) gereklilik kipliğinden bir alt konumda bulunduğunu belirttiği yeterlilik görünüşünü ve olası *yeterlilik belirteçlerini* (ing. ability adverb) inceleyeceğiz.

3.1.23. Yeterlilik Belirteçleri ve Yeterlilik Kipliği

Yeterlilik kipliğinin, tümcedeki öznenin fiziksel ya da zihinsel olarak yeterliliğini ve uygunluğunu ifade ettiğinden bahsetmiştik (Gisborne, 2007; Palmer, 1990). Cinque (2006), bu kipliğin diğer ulamlarla arasındaki dizilim ilişkisinin evrensel nitelikte olduğunu savunmakta ve sunduğu yapılanmada bu kipliği gereklilik

kipliğinden sonraki, başarıml/başarısızlık görünüşünden ise önceki konuma yerleştirmektedir²⁰:

(255) *Ladakh Dili (Hindistan)*

kho-e ləs čo-tsər-thub-duk-pin
o.ER iş yap-BÜT-YET-GÖZ.GEÇ
'O, işi tamamen bitirebildi.'

(Koshal, 1979, s. 232)

(255)'te yeterlilik ifade eden *-thub* ekinin, *-tsər* bütünsellik görünüşüne göre eyleme daha uzak, aşamalı yapıda daha yukarıda; geçmiş zaman ifade eden [*duk + pin*] yapılanmasına göre ise eyleme daha yakın, aşamalı yapıda daha alçak bir konumda bulunduğu görülmektedir.

Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque (2016) sundukları aşamalı sıralarda, yeterlilik kipliğinin, diğer ulamlarla arasındaki dizilimle eşgüdümlü bir dizilimi, diğer belirteç ulamlarıyla sergileyen bir yeterlilik belirteç ulamı sunmamaktadır. Bunun yanı sıra, Cinque (1999) İngilizcedeki *cleverly* (tr. zekice, akıllıca), *skillfully* (tr. ustaca, ustalıkla, maharetle), *competently* (tr. yeteneklice), *clumsily* (tr. beceriksizce, sakarca) ve *stupidly* (tr. aptalca, ahmakça, aptal aptal) belirteçlerinin, yeterlilik belirteç ulamı için uygun belirteçler olduğunu belirtmektedir:

(256) *İtalyanca*

a. Gianni *inevitabilmente* lascerà *goffamente* cadere la tazza.

'Gianni kaçınılmaz bir şekilde bardağı sakarca düşürecek.'

b. *Gianni *goffamente* lascerà *inevitabilmente* cadere la tazza.

'*Gianni sakarca bardağı kaçınılmaz bir şekilde düşürecek.'

(Cinque, 1999, s. 90)

(256) tümcelerini incelediğimizde, *goffamente* (tr. beceriksizce, sakarca) yeterlilik belirtecinin, gereklilik belirteci olan *inevitabilmente* (tr. kaçınılmaz (bir) şekilde/olarak) belirtecinden sonra geldiği (256a) tümcesi dilbilgisel iken; dilbilgiseldışılık sergileyen (256b)'de *goffamente* yeterlilik belirteci, *inevitabilmente*

²⁰ Koshal (1979), (255) tümcesindeki [*duk + pin*] yapılanmasını *gözlemlenmiş geçmiş zaman* (ing. observed past tense) olarak adlandırmaktadır.

gereklilik belirtecinden önce gelmektedir. Bu durum, yeterlilik belirteç ulamının aşamalı yapıdaki konumunun, gereklilik belirteç ulamına göre daha alçak olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde, Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) sunduğu aşamalı sıralarda bulunmayan; ancak, Cinque'nin (2006) ayrı bir ulam olarak ele aldığı yeterlilik kipliğini ele aldık. Bununla birlikte, Cinque'nin (1999) aşamalı sırada yer vermediği yeterlilik belirteç ulamı için belirli olası belirteçler sunduğunu ve bu belirteçlerin diğer belirteç ulamlarıyla dizilim sergilediğini savunduğunu gördük. Bir sonraki başlıkta, Cinque (2006)'nın yeterlilik kipliğinden sonraki konumda bulunduğunu belirttiği başarısızlık görünüşünü ve Rizzi ve Cinque'nin (2006) bu görünüşün dağılım özellikleriyle eşgüdümlü özelliklere sahip olduğunu savunduğu *başarısızlık belirteci* (ing. frustrative adverb) ulamını inceleyeceğiz.

3.1.24. Başarısızlık Belirteçleri ve Başarısızlık Görünüşü

Çeşitli dillerde bulunan ve alanyazında birbirlerine karşıt iki görünüş olarak sunulan başarımlık ve başarısızlık görünüşünden; başarısızlık görünüşünün, eyleme, eylemin anlattığı olay ya da durumun başarısız olduğu ve sonuç elde edemediği bilgisini kattığından; başarımlık görünüşünü ise, eyleme, eylemin anlattığı olay ya da durumun başarılı olduğu bilgisini kattığından bahsetmiştik (Carlson, 1996; Jensen, 1994). Cinque (2006) ise bu karşıt iki görünüşü tek bir ulam altında, başarısızlık görünüşü değerlendirmekte ve başarısızlık görünüşünün diğer görünüş, kip ve zaman ulamlarıyla belirli bir dağılım sergilediğini savunmaktadır. Aşağıdaki örnekte, başarısızlık görünüşünün diğer ulamlarla olan dizilim ilişkisini inceleyelim:

(257) *Asheninka Dili (Peru)*

i=pos-a-vai-ve-t-ak-a=na

1K.ER.ÖZ-tokat at-TS-SÜRÇ-BŞRZ-TS- BİT-BLD-1.TKL.ÖZ

'O, bana (bir süre) tokat attı (fakat uyanmadım).

(Mihas, 2010, s. 105)

(257) tümcesinde, başarısızlık görünüşü ifade eden *-vai* biçiminin, çeşitli kip ve görünüş ulamlarıyla dizilim ilişkisi sunulmaktadır. Bu doğrultuda, *-vai* başarısızlık görünüşünün, *-ak* bitmişlik görünüşüne ve *-a-* bildirme kipine göre eyleme daha yakın olduğu, daha aşağıda konumlandığı; ancak, süreçlik görünüşüne göre ise eyleme daha

uzak olduğu, daha alçak bir konumda bulunduğu görölmektedir. İlk bakışta, süreçlik görünüşü ile başarısızlık görünüşü arasındaki dizilim ilişkisi, Cinque'nin (2006) sunduğu dizilim ile uyuşmuyor gibi görünse de Mihas (2010) başarısızlık görünüşünün süreçlik görünüşüne göre eyleme daha yakın bir konumda olmasını gerektiğini belirtmektedir. Mihas (2010) bu durumu, Payne (2002) tarafından belirtilen, Asheninka dilinde eylem üzerinde iki ya da üç çekimin bulunduğu durumlarda, eylemin üzerindeki soneklerin sırasının değıştiğı bilgisine dayandırmaktadır. Biz de Mihas'un (2010) belirttiğı gibi, çalışmamızda (257) tümcesinde süreçlik görünüşünün, başarısızlık görünüşüne göre eyleme kanonik olarak daha yakın olduğunu savunarak devam ettik. Rizzi ve Cinque (2016) başarısızlık görünüşünün diğ er ulamlarla arasındaki konumlanış ilişkisini sunduğu aşamalı yapıdaki konumuyla eşgüdömlü konumda başarısızlık belirteç ulamını sunmaktadır.

Rizzi ve Cinque (2016) başarısızlık görünüşünün diğ er ulamlarla arasındaki dizilim ilişkisini, eşgüdömlü şekilde başarısızlık belirteçlerinin diğ er belirteç ulamlarıyla gösterdiğ ini belirtmektedir. Araştırmacılar, bu belirteç ulamına yönelik İngilizcedeki *in vain* (tr. boşuna/boşu boşuna) belirtecini sunmakta; ancak, bu belirtec in diğ er belirteç ulamlarına yönelik sergilediğı dağılımı yansıtan somut bir örnek sunmamaktadır. Ancak, başarısızlık belirtec inin sergilediğı dizilimi aşağıda bizim sunduğ umuz örnekle belirleyebiliriz:

(258) *İngilizce*

...I *habitually* try *in vain*.

'Genelde boşu boşuna denerim.'

(Corpus of Contemporary American English, 2020)

(258) tümcesini incelediğ imizde, *habitually* (tr. alışkanlıkla, genelde) alışkanlık belirtec inden daha sonra geldiğı, daha alçak bir konumda yer aldığı görölmektedir. Her ne kadar (258) tümcesi başarısızlık belirteçlerinin diğ er belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisini ayrıntılı bir şekilde göstermese de Rizzi ve Cinque'nin (2016) sunduğu aşamalı yapıdaki konumunu destekler niteliktedir. Başarısızlık belirteçlerinin diğ er belirteç ulamlarıyla sergilediğı dağılım bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Çalışmamızın bu başlığı altında, başarısızlık/başarım görünüş ve belirteç ulamlarını ele aldık. Bu doğrultuda, başarısızlık/başarım belirteçlerinin diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilimi gösteren ayrıntılı bir somut örnek dökümü bulunmasa da başarısızlık/başarım görünüşünün diğer ulamlarla arasındaki dizilim ilişkisini (257) tümcesinde sunduk. Çalışmamızın bir sonraki başlığında ise, Cinque'nin (2006) başarısızlık görünüşünden bir alt konumda yer aldığını belirttiği bütünsellik görünüşünü ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) bu görünüşle eşgüdümlü konumda bulunduğunu savunduğu *bütünsellik belirteci* (ing. completive adverb) ulamını ele aldık.

3.1.25. Bütünsellik Belirteçleri ve Bütünsellik Görünüşü

Önceki bölümde, bütünsellik görünüşünün, eyleme, eylemin anlattığı bir olay ya da durumun tümüyle gerçekleştirildiği, tüm aşamalarının tamamlandığı, sürecinin bütünüyle gerçekleştiği bilgisini kattığından bahsetmiştik. Cinque (1999) bütünsellik görünüşünün bulunduğu dillerde belirli bir konumda yer aldığını, diğer ulamlara göre eyleme daha yakın ya da daha uzak bir noktaya konumlandığını belirtmektedir. Aşağıdaki örneklerde hem yeniden bütünsellik görünüşüne hem de bu görünüşün diğer ulamlarla arasındaki dizilim ilişkisine göz atalım:

(259) *Çince*

a. Ta zuotian xie-wan-le yifeng xin.

o.ER dün yaz-BÜT-BİT bir mektup

'O, dün bir mektup yazdı (sonuna kadar).'

(Smith, 1987'den aktaran Cinque, 1999, s. 100)

Fula Dili (Kamerun)

b. Kuugal timm-id-i.

İş bitir-BÜT-ZAMAN

'İş tam olarak bitirilir.'

(Fagerli, 1994'den aktaran Cinque, 1999, s. 100)

(259) tümcelerini incelediğimizde, (259a)'da *-wan* bütünsellik görünüşünün, bitmişlik zamanına göre eyleme daha yakın olduğu; (259b)'de ise *-id* bütünsellik görünüşünün, *-i* zaman belirticisine göre eyleme yakın olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda,

bütünsellik görünüşünün, zaman ve bitmişlik görünüş ulamına göre aşamalı yapıda daha alçak bir konumda bulunduğunu söyleyebiliriz. Ancak, Cinque'nin (1999) sunduğu bütünsellik görünüş ulamının aşamalı yapıdaki konumunu tam olarak belirlemek için, bütünsellik belirteçlerinin diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilimi incelemek gerekmektedir.

Cinque (1999), bütünsellik görünüşünün, sunduğu aşamalı yapıdaki en alçak konumda yer alan edilgen çatı ulamından daha yüksek bir konumda yer aldığını; diğer tüm ulamlara göre ise daha alçak bir konumda bulunduğunu belirtmektedir. Araştırmacının, bütünsellik belirteci olarak İngilizcedeki *completely* (tr. tam olarak, tamamen, eksiksiz, komple) belirtecini ve diğer dillerdeki benzer belirteçleri sunmaktadır. Bu doğrultuda, aşağıdaki örneklerde bütünsellik belirteçlerini ve diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisini inceleyelim:

(260) *İngilizce*

a. John *frequently completely* forgets his duties.

‘John sorumluluklarını sık sık tamamen unuttur.’

b. *John *completely frequently* forgets his duties.

‘*John sorumluluklarını tamamen sık sık unuttur.’

(Rizzi ve Cinque, 2016, s. 149)

(261) *İbranice*

a. Hu tamid hevin *legamrey heitev* ‘et dvarexa.

o.ER her zaman anla.GEÇDİŞİ tamamen iyi senin sözlerini

‘O, her zaman senin sözlerini tamamen iyi anlıyor.’

b. *Hu tamid hevin *heitev legamrey* ‘et dvarexa.

o.ER her zaman anla.GEÇDİŞİ iyi tamamen senin sözlerini

‘O, her zaman senin sözlerini iyi tamamen anlıyor.’

(Cinque, 1999, s. 39)

Yukarıda sunulan örneklerde sırasıyla, *completely* ve *legamrey* (tr. tam olarak, tamamen, eksiksiz, komple) bütünsellik belirteçlerinin çeşitli belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisi sunulmaktadır. Sıklık belirteci olan *frequently* belirtecinin, *completely* bütünsellik belirtecinden önce geldiği, aşamalı yapıda daha yüksek bir konumda bulunduğu (260a) dilbilgisel iken; sonra geldiği, daha alçak bir konumda

eklendiği (260b) tümcesi ise dilbilgisidışılık sergilemektedir. Bunun yanısıra, dilbilgisel (261a) tümcesindeki *legamrey* bütünsellik belirtecinin, Cinque'nin (1999) *tutum* (ing. manner) belirteci olarak ulamlaştırdığı *heitev* belirtecinden önce gelmekte, aşamalı yapıda daha yüksek bir konumda yer almaktadır. Tutum belirteci olan *heitev* belirtecinin, *legamrey* bütünsellik belirtecinden önce geldiği, daha yüksek bir konuma yerleştiği (261b) tümcesi ise dilbilgisidışılık sergilemektedir. Bu durum, bütünsellik belirteçlerinin, aşamalı yapıda sıklık belirteçlerinden daha alçak bir konumda bulunduğunu; ancak, tutum belirteçlerinden daha yüksek bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.

Bütünsellik görünüş ve bütünsellik belirteç ulamlarını ele aldığımız bu bölümde, Cinque'nin (1999) bütünsellik görünüşünün aşamalı yapıdaki konumunu gösteren hem alanyazında bulunan hem de Cinque'nin (1999) sunduğu ayrıntılı somut bir örnek dökümü bulunmadığından bahsettik. Bunun yanısıra, Cinque'nin (1999) bütünsellik görünüşünün aşamalı yapıdaki konumunu, bütünsellik görünüşüyle eşgüdümlü konumda yer alan bütünsellik belirteçleriyle belirlendiğini gördük. Çalışmamızın bir sonraki başlığında ise, Rizzi ve Cinque'nin (2016) sunduğu aşamalı yapıdaki en alçak konumda yer alan tutum belirteçlerini ve edilgen çatı ulamlarını inceledik.

3.1.26. Tutum Belirteçleri ve Edilgen Çatı

Edilgen çatı, etken çatını karşıtı olarak gösterilen ve birçok dilde bulunan dilbilgisel bir yapılanmadır. Edilgen çatının bulunduğu bir tümcede, dilbilgisel özne, tema ya da *erek* (ing. goal) rolüne sahiptir (Crystal, 2008). Cinque (1999), edilgen çatı ulamının kip, görünüş ve zaman ulamlarıyla belirli bir dizilim ilişkisi içerisinde olduğunu ve bu ulamlara göre bulunduğu konumun dillerarası evrensel özellik taşıdığını savunmaktadır. Cinque'nin (1999) en alçak konumda sunduğu edilgen çatı ulamının, eylem biçimindeki tüm kip, görünüş ve zaman ulamlarına göre daha yakın bir noktada bulunduğu savunmaktadır. Aşağıdaki örneklerde çeşitli dilsel anlatımlarla belirtilen edilgen çatının, kip, görünüş ve zaman ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisini inceleyelim:

(262) *Tayca (Tayland)*

a. Kháw kamlang cà? thuuk wícaan.

o.ER SÜR ÖNG ED eleştir-

‘O, eleştirilmek üzere.’

(Cinque, 1999, s. 75)

Korece

b. Ku pwun-i cap-hi-si-ess-ess-keyss-sup-ti-kka?

BEL insan-YAL yaka-ED-UY-ÖNC-GEÇ-BİLG-UY-TAN-SORU

‘Onun yakalandığını hissettin mi?’

(Sohn, 1994’ten aktaran Cinque, 1999, s. 53)

(262a)’da *kamlang* sürerlik görünüşünün ve *cà?* öngörü görünüşünün, edilgen çatı belirticisi olan *thuuk* dilsel anlatımıyla arasında bir dizilim ilişkisi sunulmaktadır. Bu dizilim, eyleme en yakın konumda *thuuk* edilgen çatı belirticisinin bulunduğu; edilgen çatı belirticisinin, *kamlang* sürerlik ve *cà?* öngörü görünüşlerine göre daha alçak bir konumda yer aldığı görülmektedir. (262b)’de ise benzer şekilde, edilgen çatı belirticisi olan *-hi* ekinin sırasıyla, *-ess* öncelik ve *-ess* geçmiş zamanlarına, *-sup* bilgisellik kipliğine, *-kka* söylem ve *-ti* tanıtısal kipine göre eyleme daha yakın bir konumda bulunduğu; başka bir deyişle, daha alçak konumda yer aldığı anlaşılmaktadır. Cinque (1999), edilgen çatı ulamıyla eşgüdümlü konumda yer alan belirteç ulamı olarak tutum belirteçlerini bulunduğunu belirtmektedir.

Tutum belirteçlerinin diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisinin, edilgen çatı ulamının kip, görünüş ve zaman ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisiyle eşgüdümlü olduğunu savunan Cinque (1999), tutum belirtecinin diğer belirteç ulamlarına göre konumu, İngilizcedeki *well* (tr. iyi) ve diğer dillerdeki benzer belirteçleri temel alarak incelemektedir. Bu noktada, bir önceki başlıkta incelediğimiz bütünsellik belirteçleri ile tutum belirteçleri arasındaki dizilim ilişkisine yeniden göz atalım:

(263) *İbranice*

a. Hu tamid hevin legamrey heitev ‘et dvarexa.

o.ER her zaman anla.GEÇDİŞİ tamamen iyi senin sözlerini

‘O, her zaman senin sözlerini tamamen iyi anlıyor.’

- b. *Hu tamid hevin heitev legamrey ‘et dvarexa.
o.ER her zaman anla.GEÇDIŞİ iyi tamamen senin sözlerini
‘O, her zaman senin sözlerini iyi tamamen anlıyor.’

(Cinque, 1999, s. 39)

(264) *Norveççe*

- a. ...han ikke lenger alltid helt sov godt.
o.ER artık hep tamamen uyu.GEÇ iyi
‘O, artık hep tamamen iyi uyumuyordu.’

- b. ...*han ikke lenger alltid sov godt helt.
o.ER artık hep uyu.GEÇ iyi tamamen
‘*O, artık hep iyi tamamen uyumuyordu.’

(Cinque, 1999, s. 35)

(263)’te bütünsellik belirteci *legamrey* (tr. tam olarak, tamamen, eksiksiz, komple) ile tutum belirteci *heitev* (tr. iyi) arasındaki dizilim ilişkisi sunulmaktadır. Bütünsellik belirteci olan *legamrey* belirtecinin, *heitev* tutum belirtecinden önce geldiği, daha yüksek bir konumda bulunduğu (263a) tümcesi dilbilgisel iken; *heitev* tutum belirtecinden sonra gelen *legamrey* bütünsellik belirtecinin sunulduğu (263b) tümcesi dilbilgisidişilik sergilemektedir. Bununla birlikte, (263a)’da *heitev* tutum belirtecinin, *tamid* (tr. hep, daima, her zaman) sürme belirtecinden de sonra geldiği, daha aşağıda konumlandığı görülmektedir. (264)’te ise tutum belirteci *godt* (tr. iyi) ve bütünsellik belirteci *helt* (tr. tam olarak, tamamen, eksiksiz, komple) arasındaki dizilim ilişkisi gösterilmektedir. Bütünsellik belirteci olan *helt* belirtecinden sonra gelen *godt* tutum belirtecinin verildiği (264a) tümcesi dilbilgisel iken; dilbilgisidişilik sergileyen (264b)’de *godt* tutum belirteci, *helt* bütünsellik belirtecinden önce gelmektedir. Ayrıca, dilbilgisel olan (264a) tümcesinde *godt* tutum belirtecinin, *ikke lenger* (tr. artık, bundan böyle) sonlandırma belirteç ulamından ve *alltid* (tr. hep, daima, her zaman) sürme belirteç ulamından daha sonra geldiği, daha alçak bir konumda yer aldığı görülmektedir.

Bu başlıkta, Rizzi ve Cinque’nin (2016) sunduğu aşamalı yapıdaki en alçak konumda bulunan edilgen çatı ve tutum belirteç ulamlarını inceledik. Bu doğrultuda, edilgen çatı ulamının, bulunduğu eylem biçimlerindeki kip, görünüş ve zaman ulamlarına göre eyleme en yakın konumda bulunduğunu; tutum belirteçlerinin ise,

önceki başlıkta diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisini incelediğimiz bütünsellik belirtecine göre daha sonra geldiğini, daha alçak bir konumda yer aldığını gördük.

3.2. ARA SONUÇ

Çalışmamızın bu bölümünde, Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) belirli belirteç ulamlarıyla kip, kiplik, görünüş ve zaman ulamlarının eşgüdümlü ve evrensel nitelikte bir dizilim sergilediklerini savunduğundan bahsettik. Bununla birlikte, araştırmacıların sunduğu ve belirteç ulamlarıyla kip, kiplik, görünüş ve zaman ulamların eşleştirdikleri iki aşamalı sırayı gösterdik ve ayrıntılandırdık. Rizzi ve Cinque'nin (2016) sunduğu iki aşamalı sırasının, Cinque'nin (1999) sunduğu aşamalı sırayla ilişkilendirilmiş biçimini temel aldığımız çalışmamızda, ortaya çıkan ve bir sonraki bölümde Türkçedeki işleyişini inceleyeceğimiz aşamalı sıra şu şekildedir:

KipSözeylem > KipDeğerlendirme > KipTanıtsallık > KiplikBilgisellik > ZamanGeçmiş/Gelecek > KiplikZorunluluk > KiplikOlasılık > GörünüşAlışkanlık > GörünüşYineleme > GörünüşSıklık > Kiplikİstem > GörünüşDevinimsellik > ZamanÖncelik > GörünüşSonlandırma > GörünüşSürdürme > GörünüşSürme/Bitmiş > GörünüşArtgörümlü > GörünüşYaklaşıklık > GörünüşSüreçlik > GörünüşSürerlik > GörünüşÖngörü > KiplikGereklilik > KiplikYeterlilik > GörünüşBaşarısızlık/Başarım > GörünüşBütünsellik > ÇatıEdilgen

Çizelge 1: Kip, Kiplik, Görünüş, Zaman ve Çatı Ulamlarının Dağılımları

Çizelge 1'de hem bu bölümde hem de bir sonraki bölümde temel aldığımız ve incelediğimiz kip, kiplik, görünüş, zaman ve çatı ulamları ve bu ulamların aralarındaki dizilim ilişkisi sunulmaktadır. Bu ulamların aralarındaki dizilimi, belirteçlerin de kendi aralarında eşgüdümlü bir şekilde sergilediğinden bahsetmiştik. Aşağıdaki gösterimde ise, Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'den (2016) temel alarak oluşturduğumuz, çalışmamızda temel aldığımız ve bir sonraki bölümde Türkçedeki

görünümlemlerini inceleyeceğimiz belirteç ulamları ve bu ulamlar arasındaki dizilim ilişkisi sunulmaktadır²¹:

BÖSözeylem > BÖDeğerlendirme > BÖTanıtsallık > BÖBilgisellik > BÖGeçmiş/Gelecek > BÖZorunluluk > BÖOlasılık > BÖAlışkanlık > BÖYineleme > BÖSıklık > BÖİstem > BÖDevinimsellik > BÖÖncelik > BÖSonlandırma > BÖSürdürme > BÖSürme/Bitmiş > BÖArtgörümlü > BÖYaklaşıklık > BÖSüreçlik > BÖSürerlik(?) > BÖÖngörü > BÖGereklilik > BÖYeterlilik > BÖBaşarısızlık/Başarım > BÖBütünsellik > BÖTutum > (BÖDevinimsellik (II) > BÖYineleme (II) > BÖSıklık (II) > BÖBütünsellik (II))

Çizelge 2: Belirteç Ulamlarının Dağılımları

Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) sundukları aşamalı sıraları temel olarak sunduğumuz Çizelge 2'de, belirteç ulamlarının kendi aralarındaki sergiledikleri dağılım gösterilmektedir. Çizelge 2'deki belirteç ulamlarıyla, Çizelge 1'de verdiğimiz kip, kiplik, görünüş ve zaman ulamları eşleşmektedir. Bir sonraki bölümde Türkçedeki dizilim ilişkilerini inceleyeceğimiz Çizelge 2'deki belirteç ulamlarının dillerdeki somut görünümlemlerinden ayrıntılı bir şekilde söz etmiştik. Yine de genel görünümü incelemek adına, Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) bu belirteç ulamları altında sunduğu belirteçleri sırasıyla aşağıdaki tabloda sunduk:

²¹ Cinque'nin (1999) sunduğu belirteç öbeklerin aşamalı sıradaki dizilimde, tutum belirteç ulamının ardından sırasıyla ikincil olan devinimsellik, yineleme, sıklık ve bütünsellik belirteç ulamının bulunduğunu belirtmektedir. Rizzi ve Cinque'nin (2016) sunduğu aşamalı sırada ise bu belirteç ulamlarının bulunmamasının nedeni, araştırmacıların kip, kiplik, görünüş, zaman ve çatı ulamlarıyla belirteçleri eşleştirmesi ve bu eşleşmede çatı ulamından daha alçak bir konumda yer alan herhangi bir başka ulamının bulunmamasıdır. Başka bir deyişle, araştırmacılar çatı ulamının altında yer alan ikincil bir devinimsellik, yineleme, sıklık ya da bütünsellik görünüşün bulunmamasından dolayı bu ulamlara ait belirteçlerin ikincil konumlarına yer vermemişlerdir. §4.1. Türkçede Belirteçlerin Konumlanması'nda incelediğimiz belirteç ulamlarının Türkçedeki dizilim ilişkilerinde sırasıyla ikincil konuma sahip olan devinimsellik, yineleme, sıklık ve bütünsellik belirteç ulamlarının olduğunu da ön görerek Çizelge 2'de bu belirteç ulamlarını parantez içerisinde sunduk.

BELİRTEÇ TÜRLERİ	
Sözeylem Belirteçleri	<i>frankly</i> (tr. açıkçası) <i>honestly</i> (tr. doğrusu) <i>sincerely</i> (tr. samimiyetle)
Değerlendirme Belirteçleri	<i>fortunately</i> (tr. neyse ki, iyi ki, şükür ki) <i>unfortunately</i> (tr. maalesef) <i>luckily</i> (tr. neyse ki, iyi ki) <i>regrettably</i> (tr. ne yazık ki) <i>surprisingly</i> (tr. şaşırtıcı bir şekilde) <i>strangely/oddly</i> (tr. tuhaf tuhaf, garip garip, acayip/garip/tuhaf bir biçimde/şekilde) <i>expectedly</i> (tr. beklendiği gibi) <i>unexpectedly</i> (tr. beklenmedik bir şekilde)
Tanıtsallık Belirteçleri	<i>allegedly</i> (tr. iddiaya göre, sözde) <i>reportedly</i> (tr. söylentilere/anlatıldığına göre) <i>apparently</i> (tr. görünüşe göre) <i>obviously</i> (tr. belli ki) <i>clearly</i> (tr. açıkça (görünüyor ki)) <i>evidently</i> (tr. besbelli, apaçık)
Bilgisellik Belirteçleri	<i>probably</i> (tr. muhtemelen, herhalde) <i>likely</i> (tr. büyük ihtimalle) <i>presumably</i> (tr. galiba, tahminen) <i>supposedly</i> (tr. tahminen)
Zaman Belirteçleri	<i>then</i> (tr. sonra, o zamanlar) <i>now</i> (tr. şimdi, şu anda) <i>once</i> (tr. eskiden, bir zamanlar)
Zorunluluk Belirteçleri	<i>necessarily</i> (tr. zorunlu olarak) <i>not necessarily</i> (tr. zorunlu olmadan)
Olasılık Belirteçleri	<i>possibly</i> (tr. mümkünse, imkan dahilinde, muhtemelen)

Alışkanlık Belirteçleri	<i>usually</i> (tr. genellikle) <i>habitually</i> (tr. alışkanlıkla, genelde) <i>customarily</i> (tr. alışıldığı gibi) <i>generally</i> (tr. genelde, genel olarak) <i>regularly</i> (tr. düzenli olarak, devamlı)
Yineleme Belirteçleri	<i>again</i> (tr. bir daha, yeniden, yine)
Sıklık Belirteçleri	<i>often</i> (tr. sık sık, sıklıkla) <i>rarely</i> (tr. nadiren) <i>frequently</i> (tr. sık sık, zırt pırt, sıkça) <i>many times</i> (tr. çok kez/defa, birçok kere/kez/defa) <i>few times</i> (tr. birkaç kere/kez/defa)
İstem Belirteçleri	<i>intentionally</i> (tr. isteyerek, kasten, bile bile) <i>voluntarily</i> (tr. kendi isteğiyle/iradesiyle, gönüllü olarak, isteyerek, seve seve) <i>deliberately</i> (tr. kasten, kasti olarak, bilerek, bile bile) <i>willingly</i> (tr. kendi isteğiyle, bayıla bayıla, seve seve)
Devinimsellik Belirteçleri	<i>quickly/rapidly</i> (tr. hızlı, hızla, süratle, çabucak, hızlı bir şekilde)
Öncelik Belirteçleri	<i>already</i> (tr. çoktan(dır), zaten, önceden)
Sonlandırma Belirteçleri	<i>no longer/not any longer</i> (tr. artık, bundan böyle)
Sürdürme Belirteçleri	<i>still</i> (tr. hala)
Sürme Belirteçleri	<i>always</i> (tr. hep, daima, her zaman)
Artgörümlü Belirteçleri	<i>just</i> (tr. yeni, biraz önce) <i>recently</i> (tr. yakınlarda) <i>lately</i> (tr. yakınlarda)
Yaklaşıklık Belirteçleri	<i>soon</i> (tr. birazdan, kısa bir süre sonra, az/biraz sonra) <i>immediately</i> (tr. hemen, derhal)

Süreçlik	<i>briefly</i> (tr. kısa bir süre, kısaca)
Belirteçleri	<i>long</i> (tr. uzun süre/zaman, epeydir)
Sürerlik	Belirtilmemektedir.
Belirteçleri	
Öngörü	<i>almost</i> (tr. neredeyse, az kalsın)
Belirteçleri	<i>nearly</i> (tr. neredeyse) <i>imminently</i> (tr. yakında)
Gerekliklik	<i>obligatorily</i> (tr. gerekli/zorunlu olarak, zorunlu bir şekilde)
Belirteçleri	<i>per force</i> (tr. zorla) <i>inevitably</i> (tr. kaçınılmaz (bir) şekilde/olarak) <i>coercively</i> (tr. zorlayarak, mecburi bir şekilde)
Yeterlilik	<i>cleverly</i> (tr. zekice, akıllıca)
Belirteçleri	<i>skillfully</i> (tr. ustaca, ustalıkla, maharetle) <i>competently</i> (tr. yeteneklice) <i>clumsily</i> (tr. beceriksizce, sakarca) <i>stupidly</i> (tr. aptalca, ahmakça, aptal aptal)
Başarısızlık	<i>in vain</i> (tr. boşuna/boşu boşuna)
Belirteçleri	
Bütünsellik	<i>completely</i> (tr. tam olarak, tamamen, eksiksiz, komple)
Belirteçleri	<i>partially</i> (tr. kısmen, kısmi olarak)
Tutum	<i>well</i> (tr. iyi)
Belirteçleri	

Tablo 8: Belirteç Uamları ve Belirteçler (Cinque, 1999'dan uyarlandı)

Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) sunduğu aşamalı sıranın çalışmamızdaki yapılandırılmış biçiminde bulunan belirteç ulamları ve belirteçler Tablo 8'de sunulmaktadır. Bir sonraki başlıkta ele aldığımız Türkçedeki belirteçlerin dizilim ilişkileri Tablo 8'deki belirteç ulamlarını ve belirteçleri temel alacağız.

Çalışmamızın bir sonraki bölümünde, bu noktaya kadar incelediğimiz kip, kiplik, görünüş, zaman ve çatı ulamları arasındaki dizilim ilişkisi ve bu dizilimle eşgüdömlü bir görünüm sergileyen belirteçlerin sergiledikleri dağılımın Türkçedeki işleyişini inceleyeceğiz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKÇEDE İŞLEVSEL BAŞ OLARAK BELİRTEÇLERİN KONUMLANIŞI

4.1. TÜRKÇEDE BELİRTEÇLERİN KONUMLANIŞI

Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016), işlevsel baş özelliği taşıyan belirteçlerin kendi aralarında bir dizilim ilişkisi olduğunu (bkz. Çizelge 2) ve bu dizilim ilişkisinin, kip, kiplik, görünüş, zaman ve çatı ulamlarının birbirleriyle olan konumlanış ilişkisiyle eşgüdümlü olduğunu (bkz. Çizelge 1) savunduğundan bahsetmiştik. Çalışmamızın bu bölümünde, Cinque'nin (1999) işlevsel baş özelliği taşıyan belirteç olarak sunduğu belirteç ulamlarını ve bu doğrultuda, bir sonraki başlık altında, Cinque'nin (1999) belirteç ulamlarının konumlarıyla eşleştiğini savunduğu kip, kiplik, görünüş, zaman ve çatı ulamlarının Türkçedeki işleyişini sırasıyla inceleyeceğiz. Bu başlık altında konumlanışlarını ele aldığımız Türkçedeki belirteç ulamlarının dizilim özelliklerini incelerken, bir önceki başlıkta sunduğumuz Cinque (1999, 2006) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) sunduğu belirteç ulamlarının dizilim özelliklerini gösteren aşamalı sırayı takip edeceğiz:

BÖSözeylem > BÖDeğerlendirme > BÖTanıtıcılık > BÖBilgisellik > BÖGeçmiş/Gelecek > BÖZorunluluk > BÖOlasılık > BÖAlışkanlık > BÖYineleme > BÖSıklık > BÖİstem > BÖDevinimsellik > BÖÖncelik > BÖSonlandırma > BÖSürdürme > BÖSürme/Bitmiş > BÖArtgörümlü > BÖYaklaşıklık > BÖSüreçlik > BÖSürerlik(?) > BÖÖngörü > BÖGereklilik > BÖYeterlilik > BÖBaşarısızlık/Başarım > BÖBütünsellik > BÖTutum > (BÖDevinimsellik (II) > BÖYineleme (II) > BÖSıklık (II) > BÖBütünsellik (II))

Çizelge 2: Belirteç Ulamlarının Dağılımları

Çizelge 2, bu başlık altında Türkçede konumlanış ilişkilerini inceleyeceğimiz belirteç ulamlarını ve bu ulamların dizilimlerini göstermektedir.

Türkçede belirteçlerin serbest bir dağılım sergilediğinden söz etmiştik (bkz. §1.2. Belirtecimsi). Ancak, bu serbest dağılım bir belirtecin tek başına tümcede bulunduğu durumlar ya da zaman belirteç ulamı için geçerlidir (bkz. §3.1.5. Zaman Belirteçleri ve Zaman). Bunun yanısıra, birden fazla belirtecin tümcede yer aldığı durumlarda belirteç ulamlarının kendi aralarında belirli bir dağılım sergilediğini görmüştük (bkz. §3.1. Belirteç Konumlanması). Çalışmamızın bu başlığı altında, Türkçedeki belirteç ulamlarının tümcedeki konumlanışını değil, tümcedeki diğer belirteçlerle arasındaki konumlanışı ele alacağız. Bundan dolayı, belirteçlerin diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisini, belirteçlerin serbest dağılım özelliğini göstermediği durumlarda; başka bir deyişle, belirteçlerin tümcedeki temel konumlarındayken inceleyeceğiz. Bu duruma ilişkin olarak, Kural (1992), tümcelerdeki birimlerin *odak* (ing. focus) özelliğiyle birlikte temel konumlarında, olağan durumda bulunacağını savunmaktadır.

Odaklama, belirli sözdizimsel ve sesbilimsel stratejilerle gerçekleştirilmektedir. Sözdizimsel stratejilerle *sunumsal odak*²² (ing. presentational focus); sesbilimsel stratejilerle ise *karşıtsal odak* (ing. contrastive focus) türleri belirlenmektedir. İşsever (2000), Türkçede odaklamanın hem ezgisel hem de sözdizimsel stratejiler ile gerçekleştirilebildiğini savunmakta; ancak, bu iki stratejinin aynı anda varlığının mümkün olmadığını, bu nedenle de kullanımsal ve yapısal açıdan bir ayrımın gerekliliğini belirtmektedir:

- (265) a. Camı ALİ kırdı.
b. ALİ camı kırdı.

Yukarı verdiğimiz her iki tümcede de odak *ALİ* birimi üzerinde bulunmaktadır. (265a) tümcesindeki odaklama sözdizimsel bir strateji olan *eylem öbeği öncelemesi* (ing. verb phrase preposing) ile gerçekleştirilirken; (265b) tümcesinde odaklama, ezgisel stratejiyle; başka bir deyişle vurgulama ile gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle, (265a) tümcesinde odağın sunumsal odak, (265b) tümcesinde ise odağın karşıtsal odak olduğunu söyleyebiliriz.

²² Sunumsal odak kavramını, Erguvanlı (1984) *yansız odak* (ing. neutral focus), Hoffman (1995) ise *bilgisel odak* (ing. informational focus) olarak adlandırmaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde belirteçlerin temel konumlarında bulunduğu durumlarda, diğer belirteçlerle arasındaki dizilim ilişkisini inceleyeceğimizi belirtmiştik. Bu doğrultuda, bu başlıkta inceleyeceğimiz belirteçlerin olağan konumlarını, tümcenin bütünün odak özelliğini sabit tutarak belirlemek mümkündür. Buna ilişkin olarak, İşsever (2000) tümcedeki diğer birimlerin de odaklanmasının, *çoklu ne-sorusu* (ing. multiple wh-question) ile gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir:

(266) a. Ali kitabı ne yaptı?

Ali₁ kitabı₂ [t₁ t₂ AYŞE'YE verdi].

b. Ali ne yaptı?

Ali₁ [t₁ kitabı AYŞE'YE verdi].

c. Ne oldu?

[Ali kitabı AYŞE'YE verdi].

(İşsever, 2000, s. 181)

İşsever (2000), sözdizimsel odaklama stratejilerinin kullanıldığı tümcelerdeki odaklanan birimleri ayraç içerisinde sunmaktadır. Bu doğrultuda, ön bağlamdaki soruların farklılık gösterdiği (266a) ve (266b) tümcelerinde odaklanan birimlerin de farklılık gösterdiği görülmektedir. Buna bağlı olarak, (266a)'da *Ali* ve *kitabı* birimlerinin ve (266b)'de *Ali* biriminin odak dışına taşındığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, *Ne oldu?* ön bağlam sorusuna (266c) tümcesinin tamamının odak birim belirtilmektedir. Bu doğrultuda, *Ne oldu?*, *Ne olmuş?*, *Ne olacak?* gibi ön bağlam sorularına yönelik yanıt niteliğindeki odak olan tümcelerin dilsel birimlerinin olağan bir dizilimde olması söz konusudur:

(267) Ne oldu?

a. Ali dün camı kırdı.

b. *Camı Ali dün kırdı.

(268) Ne olur?

a. Ali genellikle kitabını okur.

b. *Ali kitabını genellikle okur.

(267) ve (268) tümcelerinde sırasıyla *Ne oldu?* ve *Ne olur?* ön bağlam sorusuna, uygun cevap nitelikteğindeki (267a) ve (268a) tümcelerinin temel dizilim özelliklerini gösterdiği; ön bağlam sorularına yönelik geçersiz cevap (267b) ve (268b) tümcelerinin temel dizilim özelliklerini göstermediği görülmektedir. Bu nedenle, bu başlık altında sunduğumuz örnek tümcelerin öncesinde *Ne oldu?*, *Ne olmuş?*, *Ne olacak?* gibi ön bağlam sorularının bulunduğunu varsayıyoruz, çünkü belirteçlerin konumlanışı hakkındaki en temel sezdirimi belirteçlerin türetime ilk girdikleri basamak sunar. Bunun dışındaki dizilimlerde bilgi yapısına bağlı yer değiştirmeler gerçekleştiğinden belirteçlerin dağılımlarını etkileyen farklı dilbilgisel etkilerde gözlemlenir. Biz de bu etkileri sıfıra indirmek için aşağıda sunduğumuz örneklerde odağı sabit tutmaya çalıştık.

Cinque'nin (1999) sunduğu aşamalı sıradaki belirteç ulamlarında yer alan belirteçleri (bkz. Tablo 8) karşılayan diğer dillerdeki benzer belirteçlerin dizilim özelliklerinin aynı olduğundan söz etmiştik. Bununla birlikte, yukarıda ele aldığımız odak aracılığıyla, Cinque'nin (1999) aşamalı sıradaki en yüksek belirteciyle hemen altındaki belirteci ele alalım. Bu doğrultuda, araştırmacının sunduğu aşamalı yapıdaki en yüksek konumda yer alan sözeylem belirteç (SözB) ulamı için Türkçedeki *açıkçası* ve *doğrusu* belirteçlerini temel alabiliriz²³. Sözeylem belirtecinin bir alt konumunda bulunan değerlendirme belirteç (DeğB) ulamına yönelik dizilim ilişkisi şu şekildedir:

(269) SözB > DeğB

Ne olmuş?

a. Ali *açıkçası* iyi ki seni aramamış.

b. *Ali iyi ki *açıkçası* seni aramamış.

Ne olmuş ön bağlam sorusuna yanıt niteliğinde sunduğumuz yukarıdaki tümcelerde, *açıkçası* sözeylem belirtecinin, *iyi ki* değerlendirme belirtecinden önce geldiği (269a) tümcesi dilbilgisel olduğu; *iyi ki* değerlendirme belirtecinin, *açıkçası* sözeylem belirtecinden önce geldiği (269b) tümcesi ise dilbilgisizlik sergilediği

²³ Çalışmamızın bu noktasında ve ilerleyen aşamalarında belirttiğimiz belirteçleri tek tek sınavıp metne aktarmak yerine, en tipik olanını seçip buraya örnek olarak koyduk. İlgili okuyucunun burada yer alan benzer ulamdaki tüm belirteçleri ilgili konuma yerleştirebilir ve tümcenin dilbilgiselliğinin değişmediğini görebilir.

görülmektedir. Bu durum, sözeylem belirteçlerinin aşamalı yapıdaki konumunun değerlendirme belirteçlerine göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu başlık altında ele aldığımız diğer belirteç ulamlarının dizilim ilişkisini, (269) örneğindeki *Ne olmuş?* ön bağlam sorusuna benzer şekilde, bulunduğunu varsaydığımız *Ne oldu?*, *Ne olacak?* gibi ön bağlam sorularına yanıt niteliğindeki olağan dizilime sahip tümcelerle inceleyeceğiz.

Türkçede, değerlendirme belirteçlerinin (DeğB) sözeylem belirteçlerinden daha alçak bir konumda yer aldığını gördük. Cinque'nin (1999) değerlendirme belirteç ulamı içerisinde sunduğu belirteçler doğrultusunda, Türkçedeki *neyse ki*, *iyi ki*, *şükür ki*, *maalesef*, *ne yazık ki*, *şaşırtıcı bir şekilde*, *tuhaf tuhaf*, *garip garip*, *acayip/garip/tuhaf bir şekilde/biçimde*, *beklenmedik bir şekilde* belirteçlerini değerlendirme belirteci olarak tanımlayabiliriz. Türkçedeki değerlendirme belirteçlerinin dizilim ilişkisini, değerlendirme belirteç ulamına göre daha alçak bir konumda yer alan tanıtsallık belirteçleriyle (TanB) birlikte inceleyelim:

(270) DeğB > TanB

- a. Ali *neyse ki görünüşe göre* yarışı kazanacak.
- b. *Ali *görünüşe göre neyse ki* yarışı kazanacak.

Dilbilgisel (270a) tümcesinde *neyse ki* değerlendirme belirtecinin, *görünüşe göre* tanıtsallık belirtecinden önce geldiği; dilbilgiseldışı olan (270b)'de ise *neyse ki* değerlendirme belirtecinin, *görünüşe göre* tanıtsallık belirtecinden sonra geldiği görülmektedir. Bu doğrultuda, değerlendirme belirteçlerinin, tanıtsallık belirteçlerine göre önce geldiğini; dolayısıyla, aşamalı olarak daha yukarıda konumlandığını söyleyebiliriz.

Tanıtsallık belirteçlerinin, değerlendirme belirteçlerine göre daha alçak bir konumda bulunduğundan söz ettik. Cinque'nin (1999) tanıtsallık belirteç ulamı için sunduğu belirteçleri incelediğimizde, Türkçedeki *iddiaya göre*, *sözde*, *söylentilere göre*, *anlatıldığına göre*, *görünüşe göre*, *belli ki*, *açıkça (görünüyor ki)*, *besbelli*, *apaçık* belirteçlerini, tanıtsallık belirteci olarak ulamlaştırmamız mümkündür. Türkçede tanıtsallık belirteçlerinin diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisini, tanıtsallık belirteç ulamından daha alçak bir konumda bulunan bilgisellik belirteç (BilB) ulamıyla inceleyelim:

(271) TanB > BilB

- a. Ali *görünüŖe bakılırsa herhalde* iŖi bırakacak.
- b. *Ali *herhalde görünüŖe bakılırsa* iŖi bırakacak.

(271a)'da *görünüŖe bakılırsa* tanıtısalılık belirtecinin *herhalde* bilgisellik belirtecinden daha önce geldiği ve tümcenin dilbilgisel olduğu; *görünüŖe bakılırsa* tanıtısalılık belirtecine göre *herhalde* bilgisellik belirtecinin daha önce geldiği (271b) tümcesinin dilbilgisidışılık sergilediği görölmektedir. Bu durum, Türkçede tanıtısalılık belirteçlerinin, bilgisellik belirteçlerine göre aşamalı yapıda daha yukarıda konumlandığını göstermektedir.

Bilgisellik belirteçlerinin tanıtısalılık belirteçlerine göre aşamalı yapıda daha alçak bir konumda yer aldıklarını gördük. Belirli belirteçleri, bilgisellik belirteci olarak sunan Cinque'yi (1999) takip ederek, biz de bilgisellik belirteç ulamı içerisinde Türkçedeki *muhtemelen*, *herhalde*, *büyük ihtimalle*, *galiba*, *tahminen* belirteçlerini gösterebiliriz. Bununla birlikte araştırmacı, aşamalı yapıda, bilgisellik belirteçlerinin bir alt konumunda zaman belirteçlerini (ZamB) sunmaktadır. Ancak, bir önceki bölümde zaman belirteçlerinin diğer belirteç ulamlarına yönelik serbest bir dağılım sergilediğinden bahsetmiştik (bkz. §3.1.5 Zaman Belirteçleri ve Zaman). Bu durumu Türkçedeki bilgisellik belirteçleriyle zaman belirteçleri arasındaki dizilim ilişkisinde de görmekteyiz:

- (272) a. *Muhtemelen* Ali *Ŗu anda* yemek yiyordur.
b. *Ŗu anda* Ali *muhtemelen* yemek yiyordur.

(272) tümcelerini incelediğimizde, *muhtemelen* bilgisellik belirtecinin, *Ŗu anda* zaman belirtecinden önce geldiği, daha yukarıda konumlandığı (272a) tümcesinin dilbilgisel olmasının yanısıra; sonra geldiği, daha aşağıda konumlandığı (272b) tümcesi de dilbilgiseldir. Zaman belirteçlerin serbest dağılım göstermesi duruma bağlı olarak, bilgisellik belirteç ulamının diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisini zaman belirteçleriyle belirlenememektedir. Bu nedenle, bilgisellik belirteçlerinin diğer belirteçlerine göre aşamalı yapıdaki konumunu, bilgisellik belirteç ulamından daha alçak bir konumda yer alan zorunluluk belirteçleriyle (ZorB) belirlemek mümkündür:

(273) BilB > ZorB

- a. Ali *büyük ihtimalle* işe zorunlu olarak gidiyor.
- b. *Ali zorunlu olarak işe *büyük ihtimalle* gidiyor.

(273)'te *büyük ihtimalle* bilgisellik belirteci ve *zorunlu olarak* zorunluluk belirteci arasında bir dizilim ilişkisini gösterdik. Dilbilgisel olan (273a)'da *büyük ihtimalle* bilgisellik belirteci, *zorunlu olarak* zorunluluk belirtecinin öncesinde bulunurken; dilbilgisidışılık sergileyen (273b)'de ise *büyük ihtimalle* bilgisellik belirteci, *zorunlu olarak* zorunluluk belirtecinden sonra gelmektedir. Dolayısıyla, Türkçede bilgisellik belirteçlerinin belirgin bir şekilde zorunluluk belirteçlerinden daha yüksek bir konumda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Zaman belirteç ulamı ile diğer belirteç ulamlarıyla arasında serbest bir dağılım söz konusu olmasına karşın, Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque (2016) zaman belirteç ulamını, bilgisellik belirteç ulamının altındaki konumda ve zorunluluk belirteç ulamının üstündeki konumda sunmaktadır. Bunun nedeninin, Cinque'nin (1999) sunduğu aşamalı sıralarda zaman belirteçleri ile zaman ulamının konumunun eşgüdümlü olduğunu söylemiştik. Bununla birlikte, zaman belirteçlerinin yalnızca tutum belirteç ulamından daha yüksek bir konumda bulunduğundan da söz etmiştik (bkz. §3.1.5 Zaman Belirteçleri ve Zaman). Aşağıdaki örnekte zaman belirteçleriyle tutum belirteçleri arasındaki dizilim ilişkisinin Türkçedeki işleyişini gösterdik:

(274) ZamB > TutB

- a. İnsanlar *eskiden* iyi yaşarlarmış.
- b. *İnsanlar *iyi eskiden* yaşarlarmış.

(274a)'da *eskiden* zaman belirtecinin *iyi* tutum belirtecinden önce geldiği ve tümcenin dilbilgisel olduğu; (274b)'de ise *eskiden* zaman belirtecinin, tutum belirtecinden sonra geldiği ve bu durumun dilbilgisidışılık oluşturduğu görülmektedir. Bu durum, diğer dillerde olduğu gibi Türkçede de zaman belirteçlerinin tutum belirteçlerine göre daha yüksek bir konumda bulunduğunu göstermektedir.

Zorunluluk belirteç ulamının, bilgisellik belirteç ulamının aşamalı yapıdaki konumunun saptanması için belirleyici bir özelliğe sahip olduğundan ve bilgisellik ulamına göre daha alçak bir konumda yer aldığından bahsetmiştik (bkz. 266).

Cinque'nin (1999) zorunluluk belirteç ulamı için sunduğu belirteçler doğrultusunda, Türkçede *zorunlu olarak* ve *zorunlu olmadan* belirteçlerini zorunluluk belirteç ulamı altında sunabiliriz. Zorunluluk belirteçlerinin diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisini, zorunluluk belirtecinden daha alçak bir konumda sunulan olasılık belirteç (OlaB) ulamıyla birlikte inceleyelim:

(275) ZorB > OlaB

a. Ali *zorunlu olarak muhtemelen* karakola gidecek.

b. Ali *muhtemelen zorunlu olarak* karakola gidecek.

Zorunluluk belirteç ulamı altında sunduğumuz *zorunlu olarak* belirtecinin, *muhtemelen* belirtecinden hem önce geldiği (275a) hem de sonra geldiği (275b) tümceleri dilbilgiseldir. Bunun nedeni, *muhtemelen* belirtecinin Türkçede hem bilgisellik hem de olasılık belirteç ulamları altında bulunuyor olmasından kaynaklıdır. Bu doğrultuda, (275a) tümcesindeki *zorunlu olarak* zorunluluk belirtecinin, *muhtemelen* olasılık belirtecinden önce geldiğini (ZorB > OlaB); (275b) tümcesinde ise *zorunlu olarak* zorunluluk belirtecinin, *muhtemelen* bilgisellik belirtecinden sonra geldiğini (OlaB > BilB) söyleyebiliriz. Bununla yanısıra, zorunluluk belirteç ulamının aşamalı yapıdaki konumunu, bu ulamdan daha alçak bir konumda yer alan alışkanlık belirteçleriyle (AlışB) de denetlemek mümkündür:

(276) ZorB > AlışB

a. Ali *muhakkak devamlı* bu kitabı okumalı.

b. *Ali *devamlı muhakkak* bu kitabı okumalı.

(276)'da verilen tümceleri incelediğimizde, dilbilgisel olan (276a) tümcesinde *muhakkak* belirteciyle sunulan zorunluluk belirteç ulamı, alışkanlık belirteci olan *devamlı* belirtecinden önce gelmektedir. (276b)'de ise *devamlı* alışkanlık belirtecinin, *muhakkak* zorunluluk belirtecinden önce gelerek tümcenin dilbilgisidışılık sergilemesine neden olduğu görülmektedir. Bu durum, zorunluluk belirteçlerinin, alışkanlık belirteçlerine göre daha aşamalı yapıda daha yüksek bir konumda yer aldıklarını göstermektedir.

Cinque'nin (1999) zorunluluk belirteç ulamının altındaki konumda olasılık belirteç ulamını yerleştirdiğden bahsetmiştik. Araştırmacının olasılık belirteç ulamına

ait sunduğu belirteçleri incelediğimizde, biz de Türkçedeki *mümkünse, imkan dahilinde, muhtemelen, belki* belirteçlerini, olasılık belirteci olarak değerlendirebiliriz. Türkçedeki olasılık belirteç ulamının aşamalı yapıdaki konumunu belirlemek adına, olasılık belirteçlerine göre daha alçak bir konumda sunulan alışkanlık belirteçlerinden faydalanabiliriz:

- (277) OlaB > AlışB
a. Ali *belki devamlı* gelir.
b. *Ali *devamlı belki* gelir.

Olasılık belirteci *belki*, dilbilgisel olan (277a) tümcesinde *devamlı* alışkanlık belirtecinden önce gelirken; dilbilgisizlik sergileyen (277b) tümcesinde *devamlı* alışkanlık belirtecinden sonra gelmektedir. Bu doğrultuda, Türkçede olasılık belirteç ulamının, alışkanlık belirteç ulamına göre aşamalı yapıda daha yüksek bir konumda bulunduğunu belirtebiliriz.

Türkçede alışkanlık belirteç ulamının, olasılık belirteç ulamına göre daha alçak bir konumda yer aldığından bahsettik. Cinque'nin (1999) alışkanlık belirteç ulamının altında sunduğu belirteçler doğrultusunda, Türkçede alışkanlık belirteç ulamında *genellikle, genelde, genel olarak, alışkanlıkla, alışıldığı gibi, düzenli olarak, devamlı* belirteçlerini verebiliriz. Türkçedeki alışkanlık belirteçlerinin dizilim özelliklerini belirlemek adına, aşamalı yapıda bu ulamın altında bir konumda yer alan sıklık belirteçlerini (SıkB) kullanabiliriz:

- (278) AlışB > SıkB
a. Ali *genellikle sık sık* tuvalete gitmez.
b. *Ali *sık sık genellikle* tuvalete gitmez.

Yukarıda sunduğumuz örneklerden, *genellikle* alışkanlık belirtecinin, *sık sık* sıklık belirtecinden önce geldiği (278a) tümcesi dilbilgisel iken; sonra geldiği (278b) tümcesi dilbilgisizlik sergilemektedir. (278) tümceleri, Türkçede alışkanlık belirteçlerinin, sıklık belirteçlerine göre aşamalı yapıdaki konumunun daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Cinque'nin (1999), alışkanlık belirteç ulamının bir alt konumunda yineleme belirteç (YineB) ulamını sunduğundan bahsetmiştik. Araştırmacının sıklık belirteç

ulamı altında sunduğu belirteçleri incelediğimizde, Türkçede yineleme belirteç ulamı altında *bir daha, yeniden, yine* belirteçlerini sunabiliriz. Bu doğrultuda, Türkçedeki yineleme belirteçlerinin aşamalı yapıdaki konumundan daha alçak bir konumda yer alan sıklık belirteçleriyle birlikte, yineleme belirteçlerinin dizilim özelliklerini gösterebiliriz:

(279) YineB > SıkB

a. Ali *yine* Ayşe'ye kendi fotoğraflarını *sık sık* yolluyor.

b. *Ali *sık sık* Ayşe'ye kendi fotoğraflarını *yine* yolluyor.

Dilbilgisel (279a) tümcesinde *yine* yineleme belirtecinin, *sık sık* sıklık belirtecinden önce geldiği; dilbilgisidışılık sergileyen (279b) tümcesinde *sık sık* sıklık belirtecinin, *yine* yineleme belirtecinden önce geldiği görülmektedir. Bu doğrultuda, Türkçede yineleme belirteç ulamının, sıklık belirteç ulamına göre aşamalı yapıda konumunun daha yukarıda olduğunu söylememiz mümkündür.

Sıklık belirteç ulamının hem yineleme hem de alışkanlık belirteç ulamına göre daha alçak bir konumda yer aldığını gösterdik. Cinque'nin (1999) sıklık belirteç ulamı altında sunduğu belirteçleri göz önüne alarak, Türkçedeki *sıkça, sık sık, sıklıkla, zırt pırt, nadiren, çok kez/defa, birçok kere/kez/defa, birkaç kere/kez/defa* belirteçlerini sıklık belirteç ulamı altında verebiliriz. Sıklık belirteçlerinin Türkçedeki dizilim özelliklerini, Cinque'nin (1999) sıklık belirteç ulamından daha alçak bir konumda sunduğu istem belirteçleriyle (İsteB) inceleyelim:

(280) SıkB > İsteB / İsteB > SıkB_(II)

a. Ali *birçok kez gönüllü olarak* ders verdi.

b. Ali *gönüllü olarak birçok kez* ders verdi.

Türkçedeki sıklık belirteç ulamının konumlanışını, Rizzi ve Cinque'nin (2016) daha alçak bir konumda sunduğu istem belirteç ulamıyla incelediğimiz (280) tümcelerinde, *birçok kez* sıklık belirtecinin, *gönüllü olarak* istem belirteç ulamından hem önce hem de sonra konumlanabildiği görülmektedir. Cinque'nin iki farklı konumda sunduğu sıklık belirteçlerinden (280a)'daki *birçok* belirtecinin istem belirteç ulamından daha yüksek konumda yer alan; (280b)'deki *birçok* belirtecinin ise istem belirtecinden daha alçak konumda yer alan ikincil sıklık belirteci (SıkB_(II)) olarak değerlendirebiliriz. Bu

durum da Türkçedeki sıklık belirteçlerinin, istem belirteçlerine göre aşamalı yapıda diğer dillerde olduğu gibi hem daha alçak hem de daha yüksek konumda yer alabileceğini göstermektedir.

İstem belirteç ulamının, sıklık belirteç ulamıyla arasında kanonik bir dizilim sergilenmediğini; başka bir deyişle, sıklık belirteçlerinden hem önce hem de sonra bulunabileceğinden bahsetmiştik. Cinque'nin (1999) istem belirteç ulamı altında incelediği belirteçlere karşılık olarak, Türkçede *isteyerek, kasten, bile bile, kendi isteğiyle/iradesiyle, gönüllü olarak, isteyerek, seve seve, bayıla bayıla, kasten, kasti olarak, bilerek, bile bile* belirteçlerini istem belirteci olarak ulamlaştırabiliriz. Türkçede istem belirteç ulamının dizilim özelliklerine, Cinque'nin (1999) istem belirtecinin bir alt konumunda sunduğu devinimsellik belirteç (DevB) ulamına ait belirteçleriyle göz atalım:

- (281) İsteB > DevB
- Ali *bilerek hızlı* yemek yer.
 - *Ali *hızlı bilerek* yemek yer.

İstem belirteci olan *bilerek* belirtecinin, devinimsellik belirteci olarak sunduğumuz *hızlı* belirtecinden önce geldiği (281a) tümcesi dilbilgisel iken; sonra geldiği (281b) tümcesi ise dilbilgisidişlilik sergilemektedir. Buna bağlı olarak, Türkçede istem belirteç ulamında yer alan belirteçlerin, devinimsellik belirteç ulamındaki belirteçlere göre daha yüksek konumda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Devinimsellik belirteç ulamının, istem belirteç ulamına göre daha alçak bir konumda yer aldığını gördük. Cinque'nin (1999) devinimsellik belirteç ulamı içerisinde sunduğu belirteçler doğrultusunda, Türkçede *hızlı, hızla, süratle, çabucak, hızlı bir şekilde* belirteçlerini, devinimsellik belirteci olarak ulamlaştırabiliriz. Türkçedeki devinimsellik belirteçlerinin dizilim özelliklerini, devinimsellik belirteç ulamından daha alçak bir konumda yer alan öncelik belirteç (ÖnceB) ulamıyla birlikte inceleyelim:

- (282) DevB > ÖnceB / ÖnceB > DevB_(II)
- Ali *hızlı bir şekilde çoktandır* resim çizemiyor.
 - Ali *çoktandır hızlı bir şekilde* resim çizemiyor.

Yukarıda örneklerde ele aldığımız devinimsellik ve öncelik belirteç ulamlarının dizilim ilişkisinde, devinimsellik belirtecinin öncelik belirteç ulamından önce ve sonra gelebildiği görülmektedir. (282a)'da öncelik belirtecinden önce bulunan *hızlı bir şekilde* belirteci, Cinque'nin (1999) öncelik belirtecinden bir üst konumda sunduğu devinimsellik belirteç ulamına ait konumda bulunurken; (282b)'deki öncelik belirtecinden sonra gelen *hızlı bir şekilde* belirtecinin ise ikincil devinimsellik belirteç (DevB_(II)) ulamına ait konumda yer aldığını söyleyebiliriz. Bu nedenle, devinimsellik belirteçlerini, öncelik belirteçlerinin öncesinde ya da sonrasında konumlanmış durumlarda görmek mümkündür.

Öncelik belirteç ulamının, devinimsellik belirteç ulamının iki farklı konuma sahip olmasından dolayı, devinimsellik belirteç ulamına göre hem daha alçak hem de daha yüksek bir konumda yer alabildiğinden bahsettik. Öncelik belirteç ulamı içerisinde Cinque'nin (1999) sunduğu belirteçlere karşılık olarak, Türkçedeki *çoktan*, *zaten* ve *önceden* belirteçlerini öncelik belirteç ulamı altında sunabiliriz. Türkçedeki öncelik belirteç ulamında yer alan belirteçlerinin dizilim özelliklerini, öncelik belirteç ulamından daha alçak bir konumda sunulan sonlandırma belirteç (SonB) ulamıyla inceleyelim:

(283) *ÖnceB > SonB

a. *Siz konuyu *çoktan artık* anladınız.

b. Siz konuyu *artık çoktan* anladınız.

(283a) tümcesinde *çoktandır* öncelik belirtecinin, *artık* sonlandırma belirtecinden önce geldiği ve tümcenin dilbilgiseldışılık sergilediği görülürken; *çoktandır* öncelik belirtecinin, *artık* sonlandırma belirtecinden sonra geldiği (283b) tümcesinin dilbilgisel olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkçede öncelik belirteç ulamının aşamalı yapıdaki konumunun sonlandırma belirteç ulamına göre daha alçak olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, Türkçede öncelik ve sonlandırma belirteç ulamları arasındaki dizilim özelliklerinin Cinque'nin (1999) sunduğu aşamalı sıradaki dizilimle farklılık göstermektedir. Bu doğrultuda, Türkçede bu iki belirteç ulamı arasındaki dizilimin SonB > ÖnceB şeklinde gerçekleştiğini belirtebiliriz.

Sonlandırma belirteç ulamının, öncelik belirteç ulamına göre daha alçak bir konumda olduğunu gördük. Cinque'nin (1999) sonlandırma belirteç ulamında

sunduğu çeşitli dillerdeki belirteçleri incelediğimizde, Türkçedeki *artık* ve *bundan böyle* gibi belirteçleri sonlandırma belirteci olarak değerlendirebiliriz. Sonlandırma belirtecinin diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisini belirlemek adına, sonlandırma belirteç ulamından daha alçak bir konumda yer alan sürme belirteç (SürB) ulamlarıyla birlikte inceledik:

(284) SonB > SürmB

a. Ali *bundan böyle* her zaman vaktinde gelecek.

b. *Ali *her zaman bundan böyle* vaktinde gelecek.

Sonlandırma belirteci olan *bundan böyle* belirtecinin, *her zaman* sürme belirtecinden önce geldiği (284a) tümcesi dilbilgisel iken; sonra geldiği (284b) tümcesi dilbilgidsizlik sergilemektedir. Bu doğrultuda, Türkçede sonlandırma belirteç ulamının aşamalı yapıdaki konumunun sürme belirteç ulamına göre daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Sonlandırma belirteç ulamına göre sürdürme belirteçlerinin daha alçak bir konumda yer aldığından söz ettik. Ancak, sürme belirteçlerinden bahsetmeden önce, sonlandırma belirteç ulamına karşıt bir ulam olarak gösterilen sürdürme belirteç ulamını inceledik. Bunun nedeni, karşıt olan sonlandırma ve sürdürme belirteç ulamlarının aynı tümce üzerinde bulunamaması ancak ardıl konumlarda sunularak aynı dizilim özelliklerini gösteriyor olmasıdır. Cinque'nin (1999) sürdürme belirteç ulamı altında incelediği belirteçleri göz önünde bulundurduğumuzda, temel olarak Türkçedeki *hala* belirtecini sürdürme belirteç ulamı olarak düşünebiliriz. Bu doğrultuda, sürdürme belirteçlerinin, sonlandırma belirteçlerinin (281)'de gördüğümüz sürme belirteç ulamıyla arasındaki dizilim ilişkisine benzer bir görünüm sergilemesi gerekmektedir:

(285) SürdB > SürmB

a. Ali *hala* her zaman beni arar.

b. *Ali *her zaman hala* beni arar.

Yukarıdaki örneklerden, *hala* sürdürme belirtecinin, *her zaman* sürme belirtecinden önce geldiği (285a) tümcesinin dilbilgisel olduğunu; sonra geldiği (285b) tümcesinin ise dilbilgisel olmadığını gördük. Bu durum, aşamalı yapıda sürdürme belirteç

ulamının, sürme belirteç ulamına göre daha yüksek bir konumda bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, sürdürme belirteçlerinin sürme belirteçleriyle arasındaki dizilimin, sonlandırma belirteçlerinin sürme belirteçleriyle arasındaki dizilimle benzer bir görünüm sergilediğini söyleyebiliriz.

Sürme belirteç ulamının, birbirine karşıt iki belirteç ulamı olan ancak ardıl konumlarda yer alan sonlandırma ve sürdürme belirteçlerine göre daha alçak bir konumda yer aldığından bahsettik. Cinque'nin (1999) sürme belirteci olarak nitelendirdiği belirteçleri temel aldığımızda, Türkçedeki *hep*, *daima* ve *her zaman* belirteçlerinin sürme belirteci ulamına ait olduğunu söyleyebiliriz. Sürme belirteç ulamının diğer belirteçlerle arasındaki dizilim ilişkisinin Türkçedeki görünümü, sürme belirteç ulamından daha alçak konumda yer alan ve karşıt ulam olarak sunulan artgörümlü belirteç (ArtB) ve yaklaşıklık belirteç (YakB) ulamlarıyla ortaya koyduk:

(286) SürmB > ArtB

- a. Ali'yi ne zaman arasam, *daima yeni* uyumuş oluyor.
- b. *Ali'yi ne zaman arasam, *yeni daima* uyumuş oluyor.

(287) Sürm > YakB

- a. Sabahları Ali *her zaman hemen* yataktan kalkar.
- b. *Sabahları Ali *hemen her zaman* yataktan kalkar.

Sürme ve artgörümlü belirteç ulamları arasındaki dizilim ilişkisini incelediğimiz (286) tümcelerinden, (286a)'da *daima* sürme belirtecinin, *yeni* artgörümlü belirtecinden önce geldiği ve tümcenin dilbilgisel olduğu görülürken; *daima* sürme belirtecinin, *yeni* artgörümlü belirtecinden sonra geldiği (286b) tümcesinin ise dilbilgisizlik sergilediği görülmektedir. (286) tümcelerindeki sürme ve artgörümlü belirteç ulamları arasındaki dizilime benzer bir görünüm, sürme ve yaklaşıklık belirteç ulamları arasında (287) tümcelerinde görülmektedir. Sürme belirteci olarak sunulan *her zaman* belirtecinin, *hemen* yaklaşıklık belirtecinin öncesinde geldiği (287a) tümcesi dilbilgisel iken; sonrasında bulunduğu (287b) tümcesi dilbilgisizlik sergilemektedir. Bu durumda, Türkçede sürdürme belirteç ulamından daha alçak bir konumda yer alan sürme belirteç ulamının, artgörümlü ve yaklaşıklık belirteç ulamlarına göre ise daha yüksek bir konumda yer aldığını söyleyebiliriz.

Karşıt ulamlar olarak artgörümlü ve yaklaşıklık belirteçlerinin sürme belirteçlerine göre aşamalı yapıda daha alçak bir konumda yer aldığını gördük (bkz. 286-287). Bir diğer karşıt ulam olarak belirtilen sonlandırma ve sürdürme belirteç ulamlarının aynı tümce üzerinde bulunamadığından söz etmiştik. Benzer şekilde, artgörümlü ve yaklaşıklık belirteç ulamları da aynı tümcede bulunamamaktadır. Bu nedenle, aynı tümcede yer alamayan artgörümlü ve yaklaşıklık belirteçlerinin arasında önce ya da sonra gelme gibi bir dizilim ilişkisi söz konusu olmasa da diğer belirteç ulamlarına yönelik aynı dizilim özelliklerini sergiledikleri için ardıl konumlarda yer almaktadırlar. Cinque'nin (1999) artgörümlü belirteç ulamında gösterdiği belirteçlere karşı, Türkçedeki *yeni*, *biraz önce* ve *yakınlarda* belirteçlerini; yaklaşıklık belirteç ulamı altında sunduğu belirteçlere karşı ise Türkçedeki *birazdan*, *kısa bir süre sonra*, *az/biraz sonra*, *hemen* ve *derhal* belirteçlerini verebiliriz. Ardıl konumlarda yer alan ancak diğer belirteç ulamlarına yönelik ortak dizilim özellikleri sergileyen artgörümlü ve yaklaşıklık belirteç ulamlarının aşamalı yapıdaki konumunu, bu iki belirteç ulamından daha alçak bir konumda yer alan süreçlik belirteç (SürçB) ulamıyla birlikte inceledik:

(288) ArtB > SürçB

- a. Ali *biraz önce kısaca* planı anlattı.
- b. *Ali *kısaca biraz önce* planı anlattı.

(289) YakB > SürçB

- a. Ali *biraz sonra kısaca* planını anlatacak.
- b. *Ali *kısaca biraz sonra* planı anlatacak.

Dilbilgisel olan (288a) ve (289a) tümcelerinde sırasıyla, *biraz önce* artgörümlü belirtecinin ve *biraz sonra* yaklaşıklık belirteçlerinin, *kısaca* süreçlik belirtecinden önce geldiği; ancak, (288b) ve (289b)'de *biraz önce* artgörümlü belirtecinin ve *biraz sonra* yaklaşıklık belirtecinin, *kısaca* süreçlik belirtecinden sonra geldiği ve tümcelerin dilbilgisidışılık sergilediği görülmektedir. Bu durum, Türkçede artgörümlü ve yaklaşıklık belirteç ulamlarının süreçlik belirteç ulamına göre aşamalı yapıda daha yukarıda konumlandıklarını göstermektedir.

Süreçlik belirteç ulamının, artgörümlü ve yaklaşıklık belirteç ulamlarına göre aşamalı yapıdaki konumunun daha alçak olduğunu, tümcede bu belirteç ulamlarının

sonrasında bulunduğunu gördük. Cinque'nin (1999) süreçlik belirteç ulamında sunduğu belirteçleri incelediğimizde, Türkçedeki *kısa bir süre, kısaca, uzun süre/zaman, epeydir* gibi belirteçleri, süreçlik belirteci olarak değerlendirebiliriz. Türkçedeki süreçlik belirteçlerinin diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim özelliklerini, süreçlik belirtecinden daha alçak bir konumda sunulan öngörü belirteç (ÖnB) ulamıyla ele aldık:

(290) SürçB > ÖnB

- a. Ali *kısa bir süre neredeyse* aklını tamamen kaybedecekti.
- b. *Ali *neredeyse kısa bir süre* aklını tamamen kaybedecekti.

Bu dizilim ilişkisinde, dilbilgisel olan (290a) tümcesinde *kısa bir süre* süreçlik belirtecinin, *neredeyse* öngörü belirtecinden önce geldiği görülürken; dilbilgisidışılık sergileyen (290b)'de *kısa bir süre* süreçlik belirteci, *neredeyse* öngörü belirtecinden sonra gelmektedir. Bu doğrultuda, Türkçede süreçlik belirteç ulamının, öngörü belirteç ulamına göre daha yukarıda bir konumda yer aldığı anlaşılmaktadır.

Öngörü belirteç ulamının, süreçlik belirtecine göre daha alçak bir konumda yer aldığını belirttik. Cinque'nin (1999) dillerarası öngörü belirteci olarak ele aldığı belirteçler doğrultusunda, Türkçede *neredeyse, az kalsın, yakında* ve benzer belirteçleri öngörü belirteci olarak ulamlaştırebiliriz. Türkçede öngörü belirteç ulamının diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisini, öngörü belirteç ulamından daha alçak bir konumda yer alan gereklilik belirteç (GerB) ulamıyla ortaya koyduk:

(291) ÖnB > GerB

- a. Ali *yakında zorla* işe gidecek.
- b. *Ali *zorla yakında* işe gidecek.

(291a)'da *yakında* öncelik belirtecinin, *zorla* gereklilik belirtecinden önce geldiği ve tümcenin dilbilgisel olduğu; (291b) tümcesinde ise *zorla* gereklilik belirtecinin, *yakında* öncelik belirtecinden önce geldiği ve tümcenin dilbilgisidışılık sergilediği görülmektedir. Türkçede öngörü belirteç ulamının dizilim özelliklerini, gereklilik belirteç ulamına ait bir belirteçle incelediğimiz öngörü belirteç ulamının, gereklilik

belirteç ulamından önce gelerek, aşamalı yapıdaki konumunun daha yukarıda olduğunu anlaşılmaktadır.

Gereklilik belirteçlerinin aşamalı yapıda, öngörü belirteç ulamına göre daha alçak bir konumda yer aldığını gördük. Gereklilik belirteçleri için Cinque'nin (1999) önerdiği belirteçlere karşılık olarak, Türkçede *gerekli olarak, zorla, kaçınılmaz (bir) şekilde/olarak, mecburi bir şekilde* ve benzer belirteçlerini gösterebiliriz. Gereklilik belirteçlerinin aşamalı yapıdaki konumunu, diğer belirteçlerle arasındaki dizilim ilişkisini, gereklik belirteç ulamından bir alt konumda sunduğumuz yeterlilik belirteç (YetB) ulamıyla sunduk:

(292) GerB > YetB

a. Ali *mecburi bir şekilde aptalca* rol yaptı.

b. *Ali *aptalca mecburi bir şekilde* rol yaptı.

Yukarıdaki örneklerden, *mecburi bir şekilde* gereklik belirtecinin, *aptalca* yeterlilik belirtecinden önce geldiği (292a) tümcesinin dilbilgisel olduğu; *mecburi bir şekilde* gereklik belirtecinin, *aptalca* yeterlilik belirtecinden sonra geldiği (292b) tümcesinin dilbilgisidışılık sergilediği görülmektedir. Gereklik belirteç ulamının, yeterlilik belirteç ulamına göre önce geldiği tümcenin dilbilgisel oluşu, sonra geldiği tümcenin ise dilbilgisidışılık sergilmesi, Türkçede gereklik belirteç ulamının aşamalı yapıdaki konumunun, yeterlilik belirteç ulamına göre daha yukarıda olduğunu göstermektedir.

Gereklik belirteç ulamına göre daha alçak bir konumda olduğunu gördüğümüz yeterlilik belirteç ulamı, Cinque (1999) ya da Rizzi ve Cinque'nin (2016) belirteç ulamlarının dizilim ilişkilerini gösterdiği aşamalı sıralarda bulunmamaktadır. Cinque'nin (1999) yeterlilik belirteç ulamı için bir konum belirtme de yeterlilik belirteç ulamına ait belirli belirteçler sunduğundan bahsetmiştik. Bununla birlikte, yeterlilik belirtecinin konumunu, Cinque'nin (2006) kiplik, kip, görünüş, zaman ve çatı ulamlarının dağılımını sunduğu aşamalı sırada, başarısızlık görünüş ulamından bir üst konumda yer alan yeterlilik kipliğiyle belirlemiştik. Cinque'nin (2006) başarısızlık görünüşünün bir konumunda sunduğu, yeterlilik kipliğinin, Rizzi ve Cinque'nin (2016), belirteç ulamlarının, kiplik, kip, görünüş, zaman ve çatı ulamlarıyla eşleştiği ve aynı konumda yer aldığı sayılıtsı doğrultusunda, yeterlilik belirteçlerinin de başarısızlık belirteçlerinden önce gelmesi, daha yukarıda konumlanması

beklenmektedir. Cinque'nin (1999) yeterlilik belirteç ulamında yer aldığını belirttiği belirteçleri incelediğimizde, Türkçede yeterlilik belirteç ulamında, *zekice, akıllıca, ustaca, ustalıkla, maharetle, yeteneklice, beceriksizce, sakarca, aptalca, ahmakça, aptal aptal* belirteçlerini sunduk. Yeterlilik belirteçlerinin aşamalı yapıdaki konumunu, yeterlilik kipliğinden daha alçak bir konumda yer alan başarısızlık belirteç ulamının aşamalı yapıdaki konumuyla eşleşmesi gereken başarısızlık belirteç (BaşB) ulamıyla belirlemeye çalıştık:

(293) *YetB > BaşB

a. *Ali *aptalca boşuna* konuştu.

b. Ali *boşuna aptalca* konuştu.

(294) BaşB > YetB

Ali *boşu boşuna akıllıca* konuştu.

Dilbilgisidişlik sergileyen (293a) tümcesinde, *aptalca* yeterlilik belirteci, *boşuna* başarısızlık belirtecinden önce gelirken; dilbilgisel olan (293b) tümcesinde ise *boşuna* başarısızlık belirtecinin, *aptalca* yeterlilik belirtecinden önce gelmesi şeklinde tersi bir durum söz konusudur. Bu durumda, Cinque'nin (2006) kiplik, kip, görünüş, zaman ve çatı ulamlarına ilişkin sunduğu aşamalı sıradaki dizilimin, Türkçedeki yeterlilik ve başarısızlık belirteç ulamlarıyla eşleşmediği; (294) tümcesinde verildiği gibi, yeterlilik belirteç ulamının aşamalı yapıdaki konumunun başarısızlık belirteçlerine göre daha yüksek değil, daha alçak olduğu görülmektedir.

Cinque'nin (2006) yeterlilik kipliğinin, aşamalı yapıda başarısızlık görünüşüne göre daha yukarıda konumda sunmasından dolayı, yeterlilik belirteç ulamının da benzer şekilde, başarısızlık belirteç ulamına göre aşamalı yapıda daha yüksek bir konumda yer alabileceğini belirtmiştik (bkz. Çizelge 2). Ancak, bu durumun Türkçedeki işleyişinin farklı olduğunu, başarısızlık belirtecinin yeterlilik belirteciye göre daha alçak değil, daha yüksek bir konumda bulunduğunu gördük. Cinque'nin (1999) başarısızlık belirteç ulamı için önerdiği belirteçlere karşılık olarak, Türkçede *boşuna, boşu boşuna* belirteçlerini başarısızlık belirteci olarak ulamlaştırebiliriz. Yeterlilik belirteç ulamından daha yüksek bir konumda yer alan başarısızlık belirtecinin, diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim özelliklerini bütünsellik belirteç (BütB) ulamıyla ele aldık:

(295) BaşB > BütB

a. Ali *boşu boşuna* eksiksiz ödev yaptı.

b. *Ali *eksiksiz boşu boşuna* ödev yaptı.

(295a) tümcesinde *boşu boşuna* başarısızlık belirtecinin, *eksiksiz* bütünsellik belirteç ulamından daha önce geldiği ve tümcenin dilbilgisel olduğu; ancak, *eksiksiz* bütünsellik belirtecinin, *boşu boşuna* başarısızlık belirtecinden önce geldiği (295b) tümcesi dilbilgisi dışılık sergilemektedir. Bu doğrultuda, Türkçede başarısızlık belirteçlerinin bütünsellik belirteçlerine göre daha yüksek bir konumda yer aldığını söyleyebiliriz.

Bütünsellik belirteç ulamının, başarısızlık belirteç ulamına göre daha alçak bir konumda bulunduğundan söz etmiştik. Cinque'nin (1999) bütünsellik belirteç ulama ait olduğunu belirttiği belirteçlere benzer şekilde, Türkçede *tam olarak*, *tamamen*, *eksiksiz*, *komple*, *kısmen*, *kısmi olarak* gibi belirteçleri bütünsellik belirteci ulamına ait belirteçler olarak değerlendirebiliriz. Bütünsellik belirteç ulamının, diğer belirteç ulamlarıyla arasında belirli bir dizilim özelliği sergilediğinden söz etmiştik. Bu dizilim özelliğinin Türkçedeki işleyişini, Türkçedeki bütünsellik belirteç ulamının bütünsellik belirteç ulamından daha alçak bir konumda bulunan tutum belirteç (TutB) ulamıyla sunduk:

(296) BütB > TutB

a. Ali *kısmen* şiiri iyi okudu.

b. *Ali iyi şiiri *kısmen* okudu.

Bütünsellik belirteç ulamında değerlendirdiğimiz *kısmen* belirtecinin, *iyi* tutum belirtecinden önce geldiği (296a) tümcesinin dilbilgisel iken; sonra geldiği (296b) tümcesi dilbilgisi dışılık sergilemektedir. Buna göre, Türkçede bütünsellik belirteç ulamının, tutum belirteç ulamından daha yüksek bir konumda yer almaktadır.

Tutum belirteçlerinin, bütünsellik belirteç ulamına göre aşamalı yapıda daha alçak bir konumda yer aldığını gördük. Tutum belirteç ulamı, Rizzi ve Cinque'nin (2016) en alçak konumda sunduğu belirteç ulamı iken; Cinque'nin (1999) ikincil

konuma sahip olmayan²⁴ belirteç ulamları arasındaki en alçak konumda sunduğu belirteç ulamıdır. Bununla birlikte, Cinque'nin (1999) tutum belirteçlerinin, diğer belirteçlerle arasındaki dizilimi belirlemek adına dillerarası ele aldığı belirteçleri incelediğimizde, temel olarak Türkçede *iyi* belirtecini, tutum belirteci olarak değerlendirdik. Türkçede tutum belirteç ulamının, Rizzi ve Cinque'nin (2016) belirttiği şekilde en alçak konumda yer alıp almadığını, tutum belirtecinden bir üst konumda sunulan ve yukarıdaki (289) tümcesinde de daha önce incelediğimiz gibi bütünsellik belirteç ulamıyla yeniden inceleyelim:

(297) BütB > TutB

a. Ali evi *tamamen iyi* temizledi.

b. *Ali evi *iyi tamamen* temizledi.

Bütünsellik belirteç ulamı ile tutum belirteç ulamı arasındaki dizilimin sunulduğu (297) tümcelerinden; *tamamen* bütünsellik belirtecinin, *iyi* tutum belirtecinden önce geldiği (297a) tümcesinin dilbilgisel; sonra geldiği (297b) dilbilgisidışı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, tutum belirteç ulamının bütünsellik belirteç ulamına göre daha alçak bir konumda yer aldığını belirtebiliriz.

Çalışmamızın bu başlığı altında, Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) belirteç ulamları için sunduğu aşamalı sıraların Türkçedeki işleyişini ele aldık. Araştırmacıların sundukları aşamalı sıralardaki dizilim ile Türkçedeki belirteç ulamları arasındaki dizilimin büyük ölçüde eşleştiğini; *YetB > BaşB ve *ÖnceB > SonB dizilimlerinin dilbilgisidışılık sergilediğini; BaşB > YetB ve SonB > ÖnceB dizilimlerinin ise dilbilgisel olduğunu saptadık. Bu doğrultuda, Türkçedeki belirteç ulamlarının aralarındaki dizilim ilişkisinin aşağıdaki çizelgede sunulan görünüme sahip olduğunu gördük:

²⁴ Cinque'nin (1999) ikincil konuma sahip olan belirteç ulamlarına da yer verdiği diziliminde tutum belirteçlerinden sonraki dizilimi aşağıdaki görünümde olduğundan bahsetmiştik (bkz. Çizelge 2):

... > BÖ_{Tutum} > BÖ_{Devinimsellik (II)} > BÖ_{Yineleme (II)} > BÖ_{Sıklık (II)} > BÖ_{Bütünsellik (II)}

SözB > DeğB > TanB > BilB > ZamB > ZorB > OlaB > AlışB > YineB > SıkB > İsteB
 > DevB > SonB > ÖnceB > SürdB > SürmB > ArtB > YakB > SürçB > ÖnB > GerB
 > BaşB > YetB > BütB > TutB > (DevB_{II} > YineB_{II} > SıkB_{II} > BütB_{II})

Çizelge 3: Türkçede Belirteç Ulamlarının Dizilimi

Yukarıdaki çizelgede Türkçede belirteç ulamlarının aralarındaki dizilim ilişkisini sunduk. Çizelge 3'te sunduğumuz belirteç ulamlarına ait belirteçlere ise sırasıyla aşağıdaki tabloda yer verdik:

BELİRTEÇ TÜRLERİ	
Sözeylem Belirteçleri	<i>açıkçası</i> <i>doğrusu</i>
Değerlendirme Belirteçleri	<i>neyse ki, iyi ki, şükür ki</i> <i>maalesef</i> <i>ne yazık ki</i> <i>şaşırtıcı bir şekilde</i> <i>tuhaf tuhaf, garip garip, acayip/garip/tuhaf bir biçimde/şekilde</i> <i>beklenmedik bir şekilde</i>
Tamıtsallık Belirteçleri	<i>iddiaya göre, sözde</i> <i>söylentilere göre</i> <i>görünüşe göre, görünüşe bakılırsa</i> <i>belli ki</i> <i>açıkça (görünüyor ki)</i> <i>besbelli, apaçık</i>
Bilgisellik Belirteçleri	<i>muhtemelen, herhalde</i> <i>büyük ihtimalle</i> <i>galiba, tahminen</i>
Zaman Belirteçleri	<i>sonra, o zamanlar</i> <i>şimdi, şu anda</i> <i>eskiden, bir zamanlar</i>

Zorunluluk Belirteçleri	<i>zorunlu olarak zorunlu olmadan</i>
Olasılık Belirteçleri	<i>mümkünse, imkan dahilinde, muhtemelen</i>
Alışkanlık Belirteçleri	<i>genellikle, genelde, genel olarak alışkanlıkla, alışıldığı gibi düzenli olarak, devamlı</i>
Yineleme Belirteçleri	<i>bir daha, yeniden, yine</i>
Sıklık Belirteçleri	<i>sık sık, sıklıkla, sıkça, zırt pırt nadiren çok kez/defa, birçok kere/kez/defa birkaç kere/kez/defa</i>
İstem Belirteçleri	<i>kendi isteğiyle/iradesiyle, gönüllü olarak kasten, kasti olarak, bilerek, bile bile bayıla bayıla, seve seve</i>
Devinimsellik Belirteçleri	<i>hızlı, hızla, süratle, çabucak, hızlı bir şekilde</i>
Sonlandırma Belirteçleri	<i>artık, bundan böyle</i>
Öncelik Belirteçleri	<i>çoktan, zaten, önceden</i>
Sürdürme Belirteçleri	<i>hala</i>
Sürme Belirteçleri	<i>hep, daima, her zaman</i>
Artgörümlü Belirteçleri	<i>yeni, biraz önce yakınlarda</i>
Yaklaşıklık Belirteçleri	<i>birazdan, kısa bir süre sonra, az/biraz sonra hemen, derhal</i>
Süreçlik Belirteçleri	<i>kısa bir süre, kısaca uzun süre/zaman, epeydir</i>

Sürerlik Belirteçleri	Belirtilmemektedir.
Öngörü Belirteçleri	<i>neredeyse, az kalsın</i> <i>yakında</i>
Gerekliklik Belirteçleri	<i>gerekli olarak</i> <i>zorla</i> <i>kaçınılmaz (bir) şekilde/olarak, mecburi bir şekilde</i>
Başarısızlık Belirteçleri	<i>boşuna, boşu boşuna</i>
Yeterlilik Belirteçleri	<i>zekice, akıllıca</i> <i>ustaca, ustalıkla, maharetle</i> <i>yeteneklice</i> <i>beceriksizce, sakarca</i> <i>aptalca, ahmakça, aptal aptal</i>
Bütünsellik Belirteçleri	<i>tam olarak, tamamen, eksiksiz, komple</i> <i>kısmen, kısmi olarak</i>
Tutum Belirteçleri	<i>iyi</i>

Tablo 9: Belirteç Ulamları ve Türkçedeki Belirteçler

Tablo 9’da, Çizelge 3’te sunduğumuz belirteç ulamlarına ait belirteçlerin Türkçedeki görünümünün dökümünü verdik. Bu ulamlara ait belirteçlerin genişletilmesi mümkün olup, çalışmamızın amacı doğrultusunda, Tablo 9’da yalnızca belirteç ulamlarını karşılayacak temel belirteçlere yer verdik.

Rizzi ve Cinque’nin (2016) belirteç ulamları ile kip, kiplik, görünüş, zaman ve çatı ulamlarının eşgüdümlü yapılar olduğundan söz etmiştik. Çalışmamızın bir sonraki başlığında, Türkçedeki görünümünü incelediğimiz belirteç ulamları ile kip, kiplik, görünüş, zaman ve çatı ulamları arasındaki eşgüdümlü dizilim ilişkisini ele aldık.

4.2. TÜRKÇEDE KİPLİK, KİP, GÖRÜNÜŞ ve ZAMAN DAĞILIMI

§2. Kip, Görünüş ve Zaman’da Türkçedeki kip, görünüş ve zaman dilbilgisel ulamlarından ve bu dilbilgisel ulamların hangi dilsel anlatımlarla belirtildiğinden söz etmiştik. Bununla birlikte, alanyazındaki çalışmalar doğrultusunda, §2.4. Kip,

Görünüş ve Zaman Bileşmeleri’nde ise Türkçedeki çatı, kip, görünüş ve zaman bileşimlerinin genel görünümelerini de tartışmıştık. Rizzi ve Cinque’nin (2016), belirteç ulamlarıyla kip, görünüş, zaman ve çatı ulamlarının eşgüdümlü bir konumlanış sergilediğini savunduğunu belirtmiştik. Çalışmamızın bu bölümünde ise §4.1. Türkçede Belirteçlerin Konumlanması altında ele aldığımız belirteç ulamları ve bu ulamların konumlanış ilişkisiyle, Türkçedeki kiplik (bkz. Tablo 3), dilbilgisel görünüş (bkz. Tablo 5) ve zaman (bkz. Tablo 7) belirticilerinin konumlanış özelliklerini ele alacağız ve belirteçlerle kip-görünüş-zaman çekimlerini eşleştireceğiz. İlk olarak, §2.1.1. Türkçede Kip ve Kiplik’teki Tablo 3-5-7’de sunduğumuz Türkçedeki kip, görünüş ve zaman ulamlarıyla, bu ulamlarla eşleşen Çizelge 3’teki belirteçleri inceleyelim:

a.	KipSözeylem	b.	BÖSözeylem
	KipTanıtsallık		BÖTanıtsallık
	ZamanGeçmiş/Geçmişdışı		BÖZaman
	KiplikOlasılık		BÖOlasılık
	Kiplikİstem		BÖİstem
	GörünüşSürerlik/Bitmişlik		BÖSürerlik/Bitmişlik
	KiplikGereklilik		BÖGereklilik
	KiplikYeterlilik		BÖYeterlilik
	ÇatıEdilgen		BÖTutum

Çizelge 4: Türkçede Kip-Görünüş-Zaman ve Eşgüdümlü Belirteç Ulamları 1

Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque’nin (2016) sunduğu aşamalı sıralardaki kip, görünüş, zaman ve çatı ulamlarından, Türkçede bulunanları sırasıyla Çizelge 4’te görmek mümkündür. Bununla birlikte, Türkçedeki kip, görünüş, zaman ve çatı ulamlarıyla eşleşen belirteç ulamları da kip-görünüş-zaman aşamalarının karşısında yer almaktadır. Bu başlığın geri kalan bölümünde, Çizelge 4’te birbiriyle eşgüdümlü olarak sunduğumuz bu iki aşamalı sıranın işleyişini inceleyeceğiz.

Erguvanlı-Taylan (2018) Türkçedeki *-Dir* biçiminin sözeylem düzeyinde bulunduğunu ve sözedim gücüne sahip olduğunu belirtir. Çizelge 4’te sunduğumuz aşamalı yapıdaki, sözeylem kipi aşamasında *-Dir* biçiminin bulunduğunu söyleyebiliriz. Türkçedeki sözeylem kipinin diğer ulamlarla arasındaki dizilim

ilişkisinin, sözeylem kipiyle eşgüdümlü konumda yer alan sözeylem belirteçleri ve bu belirteçlerin diğer belirteçlere göre konumlanış özellikleriyle belirlemeye çalışacağız. Sözeylem belirteçlerinin, sözeylem belirteçlerinden bir alt konumda sunduğumuz tanıtsallık belirteçleriyle arasındaki $BÖ_{Sözeylem} > \dots > BÖ_{Tanıtsallık}$ dizilim ilişkisini takip ederek, sözeylem kipliğinin, tanıtsallık kipliğine göre daha yukarıda konumlanması gerekmektedir. Bu duruma ilişkin olarak, Corcu'nun (2010) tanıtsallık ifade ettiğini belirttiği $[-mİş + -Dİr]$ yapılanmasını ele alalım:

(298) $Kip_{Sözeylem} > Kip_{Tanıtsallık}$

a. Ali okula git-*miş-tir*.

b. *Ali okula git-*tir-miş*.

(298) tümcelerindeki tanıtsallık belirticisi olarak varsaydığımız $-mİş$ biçiminin, sözeylem kipi olarak ele aldığımız $-Dİr$ biçiminden önce geldiği (298a) tümcesi dilbilgiselken; sonrasında gelen (298b) tümcesi dilbilgisidışılık sergilemektedir. Bu durumda, sözeylem kipinin, tanıtsallık kipine göre aşamalı yapıda daha yukarıda konumlandığını; bu nedenle de eyleme tanıtsallık kipine göre daha uzak olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, (298) tümcelerinde sunduğumuz sözeylem kipi ve tanıtsallık kipi arasındaki $Kip_{Sözeylem} > Kip_{Tanıtsallık}$ dizilim ilişkisinin, $BÖ_{Sözeylem} > \dots > BÖ_{Tanıtsallık}$ dizilimiyle de eşleştiği görülmektedir. Sözeylem kipinin aşamalı yapıdaki konumunu belirlememizi sağlayan tanıtsallık kipinin, diğer kip, görünüş, zaman ve çatı ulamlarıyla arasındaki konumlanış ilişkisini inceleyerek, tanıtsallık kipine göre belirli bir konumda yer alan sözeylem kipinin, diğer ulamlara göre de konumunu belirlemiş olacağız.

§2.1.1. Türkçede Kip ve Kiplik'te sunduğumuz Tablo 3'te, Türkçede tanıtsallık kipinin $-mİş$ ve $-(y)mİş$ belirticileriyle ifade edildiğini ve tanıtsallık kipinin, sözeylem kipine göre aşamalı yapıdaki konumunun daha alçak olduğunu görmüştük (bkz. (298)). Türkçede tanıtsallık belirteç ulamının bir alt konumunda sunduğumuz zaman belirteç ulamıyla arasındaki dizilim ilişkisinin $BÖ_{Tanıtsallık} > \dots > BÖ_{Zaman}$ olduğunu belirtmiştik (bkz. Çizelge 3). Bu doğrultuda, tanıtsallık kipinin de zaman belirticilerine göre aşamalı sırada daha yüksek bir konumda yer alması, eyleme daha uzak bir noktada bulunması beklenmektedir. Bu doğrultuda, Corcu'nun (2010) tanıtsallık ifade ettiğini belirttiği $[-mİş + -Dİ]$ yapılanmasını inceleyelim:

- (299) a. Ali okula git-miş-ti.
b. *Ali okula git-ti-miş.

Corcu'nun (2010) sunduğu $[-mIş + -DI]$ yapılanmasıyla çekimlenen eylemlerle oluşturduğumuz tümcelerden; $-mIş$ biçiminin, $-DI$ biçiminden önce geldiği (299a) tümcesinin dilbilgisel; sonra geldiği (299b) tümcesinin ise dilbilgisidışılık sergilediği görülmektedir. Ancak, (299) tümcesinde $-DI$ biçiminin geçmiş zaman olarak düşünüldüğü bir durumda, Çizelge 4'te sunduğumuz aşamalı sıradaki $Kip_{Tanıtsallık} > Zaman_{Geçmiş}$ dizilimi sergilenmemektedir. Bu durum da (299)'da sunduğumuz $[-mIş + -DI]$ yapılanmasındaki $-mIş$ biçiminin bir tanıtsallık belirticisi değil, bitmişlik belirticisi olarak belirtilmelidir. Bu sayede, (299) örneğinde incelediğimiz $[-mIş + -DI]$ yapılanmasındaki $-DI$ biçiminin geçmiş zaman belirticisi olduğunu söylememiz mümkündür. Sonuç olarak, Corcu'nun (2010) sunduğu $[-mIş + -DI]$ yapılanmasının $Görünüş_{Bitmişlik} > Zaman_{Geçmiş}$ dizilimini sergilediğini, tanıtsallık ifade etmediğini söyleyebiliriz. Corcu'nun (2010) sunduğu yapılanmanın sergilediği dizilimi özelliklerini, bu yapılanmayla benzer görünüm sergileyen Uzun'un (1998) sunduğu $[-mIş + -(y)DI]$ yapılanmasıyla inceleyelim:

- (300) Ben, bu kitabı oku-*muş*-tu-m.

Eylemi $[-mIş + -(y)DI]$ yapılanmasıyla biçimlenen (300) tümcesinde, $-mIş$ biçiminin, geçmiş zaman belirticisi olan $-(y)DI$ biçiminden önce geldiği, aşamalı yapıda daha alçak bir konumda eklendiği görülmektedir. Bu durumda, (300) tümcesindeki $-(y)DI$ geçmiş zaman belirticisinden önce gelen $-mIş$ biçiminin, Tablo 5'te sunduğumuz bitmişlik görünüşünü ifade etmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, (300) tümcesinin eylemi üzerindeki $[-mIş + -(y)DI]$ yapılanmasının $Zaman_{Geçmiş} > Görünüş_{Bitmişlik}$ dizilimine sahip olduğunu ve Corcu'nun (2010) sunduğu (299)'daki yapılanmayla, Uzun'un (1998) sunduğu (300)'deki yapılanmanın aynı olduğunu söyleyebiliriz. Buna ek olarak, Forker (2018), tanıtsallığın tümcedeki zamansal gönderimini ayrı bir zaman ulamından alamadığını; Aikhenvald (2015) ise dillerde tanıtsallık ve zaman ulamlarının içiçe geçmiş olduğu belirtmektedir:

(301) *Nheengatu Dili (Brezilya)*

a. u-sú u-piniatika paá

3TKL-git 3TKL-balık TAN

‘O, balığa gitmiş (Bana öyle söylediler.).’

Jarawara (Brezilya)

b. jomee tiwa na-tafi-no awa?

köpek.ER 2TKL.NES ET-uyan-GEÇ.TAN.ER görün.ER

‘Köpeğin seni uyandırdığı anlaşılıyor mu?’

(Aikhenvald, 2015, ss. 6-7)

(301a) tümcesinde dolaylı tanıtsallık ifade eden *paá* dilsel anlatımının, Forker’ın (2018) belirttiği şekilde ayrı bir zaman ulamıyla belirli bir zamana gönderimde bulunmadığı görülmektedir. (301b) tümcesinde ise doğrudan tanıtsallık ifade eden *-no* biçiminin Aikhenvald’ın (2015) belirttiği şekilde zaman ile kaynaşık bir şekilde bulunmaktadır. Türkçede ise *-mİş* ve *-(y)mİş* tanıtsallık belirticilerinin zaman ile kaynaşık bir biçimde eyleme eklendiği aşağıdaki örnekler doğrultusunda söylememiz mümkündür:

(302) a. *Ali dün okula git-ti-miş.

b. Ali dün okula git-miş.

c. Ali yarın okula gid-ecek-miş.

(302a) tümcesi, eylem biçiminde *-mİş* tanıtsallık ve *-(y)DI* geçmiş zaman belirticilerinin arasındaki konumlanış ilişkisi her ne kadar Çizelge 4’te sunduğumuz $Kip_{Tanıtsallık} > Zaman_{Geçmiş}$ dizilimiyle örtüşse de dilbilgisidışılık sergilemektedir. Bunun aksine, konuşma anından önceki bir zamana gönderime izin veren *-mİş* biçiminin bulunduğu (302b) tümcesinin dilbilgisel olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, (302b)’deki *-mİş* biçiminin, geçmiş zaman ile kaynaşık bir tanıtsallık belirticisi olduğunu söyleyebiliriz. Geçmiş zamanla kaynaşık bir şekilde eylem biçiminde yer aldığını gördüğümüz tanıtsallık ulamının, *-(y)mİş* biçimiyle ifade edildiği (302c) tümcesinde, geçmişdışı zamana gönderimde bulunduğu, geçmişdışı zamanla kaynaşık olduğunu belirtebiliriz. İncelediğimiz (301) ve (302) tümceleri doğrultusunda, Türkçede tanıtsallık kip ve bitmişlik görünüş ulamlarını ifade eden yer

alan iki farklı *-mİş* biçiminden söz edebiliriz. Bu doğrultuda, iki farklı ulamı ifade eden bu biçimin, farklı konumlarda yer alması gerekmektedir. Bu noktada, zaman ile kaynaşık olduğu gözlemlediğimiz Türkçedeki tanıtsallık belirticilerinin aşamalı yapıdaki konumunu ve bitmişlik ulamıyla arasındaki konumlanış ilişkisini, Çizelge 4'te zaman ulamının bir alt konumda sunduğumuz olasılık kipliğiyle inceleyelim:

- (303) $Kip_{Tanıtsallık} > Kiplik_{Olasılık}$
a. Ali uyu-yabilir-miş.
 $Kiplik_{Olasılık} > Görünüş_{Bitmişlik}$
b. Ali uyu-muş ol-abilir.

-mİş biçiminin, olasılık kipliğini ifade eden $[-Abil + -(A/I)r]$ yapılanmasına göre uyu-eylemine (303a) tümcesinde daha uzak bir konumda yer aldığı; (303b)'de ise daha yakın bir noktada yer aldığı görülmektedir. Bu doğrultuda, (303a)'daki *-mİş* biçiminin aşamalı yapıdaki olasılık kipliğinden daha yüksek olduğunu ve bu nedenle tanıtsallık ulamını ifade ettiğini; (303b)'deki *-mİş* biçiminin ise olasılık kipliğinden daha alçak bir konumda yer alan bitmişlik görünüşünü belirttiğini söyleyebiliriz. (303)'te gözlemlediğimiz, tanıtsallık kip ve bitmişlik görünüşü ulamlarının, olasılık kipliğiyle arasındaki dizilimin, bu ulamların eşgüdümlü olduklarını varsaydığımız belirteç ulamlarının sergilediği $BÖ_{Tanıtsallık} > \dots > BÖ_{Olasılık}$ ve $BÖ_{Olasılık} > \dots > BÖ_{Bitmişlik}$ dizilimleriyle eşleşmektedir. Bu noktaya kadar, farklı ulamları ifade ettiğini (bkz. 302) ve farklı konumlarda yer aldığını gördüğümüz (bkz. 303) iki farklı *-mİş* biçimi bulunmaktadır. Bu gözlemimizi, aşağıdaki tümcenin eylem biçiminde, ardıl konumlarda bulunan *-mİş* biçimleriyle tanıtlamak mümkündür (Corcu, 2010; Uzun, 1998):

- (304) Ali bu filmi izle-miş-miş.

(304) tümcesinde *izle-* eylem biçiminde yer alan ardıl *-mİş* biçimlerinin, önceden belirttiğimiz gibi tanıtsallık ve bitmişlik görünüşünü ifade etmesi beklenmektedir. Bu noktada, yeniden Çizelge 4'e bakacak olursak, tanıtsallık kipi ile bitmişlik görünüşü arasında $Kip_{Tanıtsallık} > \dots > Görünüş_{Bitmişlik}$ dizilim ilişkisi olduğunu görmekteyiz. Bu doğrultuda, (301) tümcesindeki *-mİş* biçimlerinden birincisinin bitmişlik, ikincisinin ise tanıtsallık ifade ettiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte, (304) tümcesindeki *-mİş* biçimleri arasındaki $Kip_{Tanıtsallık} > \dots > Görünüş_{Bitmişlik}$ diziliminin, bu iki ulamla

eşgüdümlü sunduğumuz belirteç ulamlarının sergiledikleri $B\ddot{O}_{Tanıtsallık} > \dots > B\ddot{O}_{Bitmişlik}$ dizilimiyle de uyuşmaktadır. Bunun yanı sıra, Uzun (1998), (304)'te ardıl konumlanan $-mIş$ biçimlerini, $[-mIş + -(y)mIş]$ yapılanmasıyla göstermektedir. Bu durum, sunduğumuz dizilim ilişkisi açısından bir fark yaratmamakta; yalnızca, (304) tümcesinde tanıtsallık olarak sunduğumuz ikinci $-mIş$ biçimini, dolaylı tanıtsallık ifade eden $-(y)mIş$ biçimi olarak ayrıntılandırmaktadır. Benzer şekilde, §2.1.1. Türkçede Kip ve Kiplik'te sunduğumuz Tablo 3'te doğrudan tanıtsallığın $-mIş$ biçimiyle, dolaylı tanıtsallığın $-(y)mIş$ biçimiyle ifade edildiğini belirtmiştik. Ancak temelde tanıtsallık ulamına belirten bu biçimlerin aşamalı yapıdaki konumlarının aynı olduğunu söyleyebiliriz. Tanıtsallık kipinin aşamalı yapıdaki konumunu belirlememizi sağlayan olasılık kipliğinden söz etmeden önce, Çizelge 4'te tanıtsallık kipi ve olasılık kipliği arasındaki konumda sunduğumuz zaman ulamını ifade eden belirticilerin konumlanış özelliklerine göz atalım.

§2.3. Zaman bölümünde, zamanın temel olarak dilde geçmiş/geçmişdişi ve gelecek/gelecekdışı olarak iki boyutta bulunduğundan söz etmiştik (Comrie, 1985). Bununla birlikte, §2.3.1. Türkçede Zaman'de ise Türkçede zamanın geçmiş/geçmişdişi ikiliğiyle ifade edildiğini ve Tablo 7'de Türkçede bu ikilikten, geçmiş zamanın $-(y)DI$; geçmişdişi zamanın ise 'Ø' biçimleriyle belirtildiğini görmüştük. Türkçede zaman ulamını belirtmek için kullandığımız bu dilsel anlatımlardan, somut bir veri sunmak adına yalnızca geçmiş zaman belirticisinin aşamalı yapıdaki konumunu ele alacağız. Bunun nedeni, Türkçedeki 'Ø' geçmişdişi zaman belirticisinin, yüzey yapıda görülmemesidir. Bu doğrultuda, Çizelge 4'te tanıtsallık kipine göre aşamalı yapıda daha alçak bir konumda sunduğumuz zaman ulamının aşamalı yapıdaki konumunu, Uzun'un (1998) sunduğu $[-(y)AcAk + -(y)DI]$ yapılanmasıyla inceleyelim:

(305) Zaman_{Geçmiş} > Kiplik_{Olasılık}

a. Ali uyu-yacak-tı.

b. *Ali uyu-du-yacak.

Geçmiş zaman belirticisi olarak $-(y)DI$ biçiminin, olasılık kiplik belirticisi $-(y)AcAk$ biçimine göre eylemden daha uzak bir noktada bulunduğu (305a) tümcesi dilbilgiselken; daha yakın olduğu (305b) tümcesi dilbilgisidişlik sergilemektedir. Bu

durum, Türkçede zaman ulamının, olasılık kipliğine göre aşamalı yapıda daha yüksek bir konumda bulunduğunu göstermektedir. Ancak, bu dizilim ilişkisini, zaman ve olasılık kipliği ulamlarıyla eşgüdümlü olduğunu varsaydığımız belirteç ulamlarının kendi aralarındaki $B\ddot{O}_{Zaman} > \dots > B\ddot{O}_{Olasılık}$ dizilimiyle açıklamamız güçtür. Bunun nedeni, zaman belirteçlerinin tümcede serbest bir dağılım sergilemeleridir. Zaman belirteçlerinin bu özelliğiyle, olası bir $Kiplik_{Olasılık} > Zaman_{Geçmiş}$ diziliminin bulunduğu eylem biçimini, $B\ddot{O}_{Olasılık} > \dots > B\ddot{O}_{Zaman}$ dizilimiyle de destekleyebilirdik. (305a) tümcesini dilbilgisel olarak işaretlememizdeki temel nedenler ise, olasılık kipliğinin, diğer kip, görünüş ve çatı ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisidir. Bu doğrultuda, olasılık kipliğinin Türkçedeki konumlanış özelliğini belirlememiz gerekmektedir.

§2.1.1. Türkçede Kip ve Kiplik'te sunduğumuz Tablo 3'te bulunan tahmin, çıkarım ve sayıltı alt ulamlarını, Cinque'nin (1999) sunduğu aşamalı sırayla ilişkilendirmek adına, olasılık kipliği olarak tek bir ulam altında toplamıştık (bkz. dn 18). Bu doğrultuda, olasılık kipliğinin Türkçede $[-Abil + -(A/I)r]$, $[ol- + -mAlI]$ yapılanmaları ve $-(A/I)r$, $-DIr$, $-(y)AcAk$ biçimleriyle aktarıldığını söyleyebiliriz. Olasılık kipliğinin, zaman ulamına göre eylem üzerinde daha önce kodlandığını ve bu nedenle, aşamalı yapıda daha alçak bir konumda yer aldığını görmüştük (bkz. 305). Bu gözlemimizi, Türkçede olasılık kipliği ile diğer ulamlar arasındaki konumlanış özelliklerini belirleyerek destekleyebiliriz. Bu noktada, Çizelge 4'te olasılık kipliğine göre daha alçak konumda sunduğumuz bitmişlik görünüşüne göre konumlanışını inceleyelim:

(306) $Kiplik_{Olasılık} > Görünüş_{Bitmişlik}$

Ali uyu-muş ol-acak.

(306) tümcesinde, $-mIş$ bitmişlik görünüşünün, $-(y)AcAk$ olasılık kipliği belirticisinden önce geldiği, daha alçak konumda bulunduğu görülmektedir. Olasılık kipliği ile bitmişlik görünüşü ulamları arasındaki bu dizilim ilişkisi, bu iki ulamla eşgüdümlü olduklarını savunduğumuz belirteç ulamlarının $B\ddot{O}_{Olasılık} > \dots > B\ddot{O}_{Bitmişlik}$

dizilimiyle de uyum göstermektedir. (306)'da sunduğumuz dizilimi sergileyen ancak dilbilgisizlik sergileyen (307) tümcesini inceleyelim²⁵:

(307) *Ali uyu-muş-acak.

(306)'da sunduğumuz dizilime benzer şekilde, bitmişlik görünüşü belirten *-mİş* biçiminin, *-(y)AcAk* olasılık kiplik belirticisine göre eyleme daha yakın bir noktada bulunduğu, aşamalı yapıda daha alçak konumda yer aldığı (307) tümcesi dilbilgisizlik sergilemektedir. Bu doğrultuda, (307)'den farklı olarak, (306) tümcesinin dilbilgisel olmasını ve olasılık kipliği ile bitmişlik görünüşü arasındaki dizilimi ortaya koymamızı sağlayan dilsel birimin *ol-* yardımcı eylemi olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada, cevaplanması gereken soru; *ol-* yardımcı eyleminin, eylemi biçimi üzerindeki işlevinin ne olduğudur. Buna ilişkin olarak, Göksel (2001), *ol-* yardımcı eyleminin, genellikle bitmişlik görünüşünün göstericisi olarak tanımlandığını, ancak temelde daha fazla eklemlemeyi sağlayan bir *tampon gövde* (ing. buffer stem) olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Aslan (2012) ise *ol-* yardımcı eyleminin, tümcedeki eylem biçiminin farklı görünüş-zaman ilişkilerini ifade edilebilmesini sağlayan işlevlere sahip olduğundan ve bulunduğu eylem biçiminin farklı bakış açıları yani farklı görünüşler sunduğunu belirtmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda aşağıdaki örnekleri inceleyelim:

(308) a. Ali eve gel-miş ol-acak.

b. *Ali eve gel-miş-acak.

(309) a. Ali ödevlerini yap-mış ol-du.

b. Ali ödevlerini yap-mış-tı.

(308a) tümcesindeki eylem biçiminde, Göksel'in (2001) belirttiği gibi, *-mİş* bitmişlik belirticisinin yapılanmasının ardından *ol-* yardımcı eyleminin bulunduğu ve *-(y)AcAk* biçiminin geldiği, daha fazla eklemlemeyi sağladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, *-mİş* bitmişlik görünüşü belirticisinin aşamalı yapıya eklenmesinin hemen ardından

²⁵ (306) ve (307) tümcelerindeki *-mİş* ve *-(y)AcAk* biçimleriyle benzer bir görünüme sahip olan bir diğer yapılanma ise Uzun'un (1998) sunduğu [*-(y)AcAk* + *-(y)mİş*] yapılanmasıdır. Ancak, bu yapılanmadaki *-(y)mİş* biçiminin, (306) ve (307)'de tartıştığımız *-mİş* biçiminden farklı olduğunu görmüştük (bkz. 302c).

eylem biçimine eklenen $-(y)AcAk$ biçimiyle, (308b) tümcesi dilbilgisizlik sergilemektedir. (309) tümcelerinde ise $-mİş$ tanıtısal ve $-(y)DI$ geçmiş zaman belirticilerinin, eylem üzerindeki konumlanış ilişkilerinin aynı olduğu ve her iki tümcenin de dilbilgisel olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, Aslan'ın (2012) da belirttiği şekilde, (309a)'daki eylem biçimi üzerindeki bitmişlik görünüşü ve geçmiş zaman ulamları arasındaki ilişkiyle, (309b) tümcesindeki ulamlar arasındaki ilişkinin aynı olmadığını, farklı görünüş-zaman ilişkilerinin ifade edildiğini söylememiz mümkündür²⁶. Çalışmamızın bu bölümünde, *ol-* yardımcı eylemiyle ortaya çıkan farklı görünüşleri ve görünüş-zaman ilişkilerini, incelediğimiz ulamlar altında ayrıntılandıracağız. Bu doğrultuda, bitmişlik görünüşü ile olasılık kipliği ulamları arasındaki dizilim ilişkisini incelediğimiz (306) tümcesini, Aslan'ın (2012) sunduğu $[-(y)AcAk + olmuş]$ yapılanmasıyla karşılaştıralım²⁷:

(310) Ali uyu-yacak ol-muş-tu.

(310) tümcesinde, $-(y)AcAk$ biçiminin, $-mİş$ bitmişlik görünüşüne göre eyleme daha yakın olduğu, aşamaları yapıda daha alçak bir konumda olduğu görülmektedir. Bu iki biçim arasındaki $Görünüş_{Bitmişlik} > -(y)AcAk$ dizilimi, (306)'da sunduğumuz $Kiplik_{Olasılık} > Görünüş_{Bitmişlik}$ dizilimiyle örtüşmemektedir. Bu doğrultuda, (310) tümcesindeki $-(y)AcAk$ biçiminin, olasılık kipliğini değil, farklı bir ulamı ifade etmektedir. Aslan (2012) ise sunduğu bu yapılanmanın öngörülük ifade ettiğini belirtmektedir. Bu açıklama doğrultusunda, $-(y)AcAk$ biçiminin öngörülük belirticisi olduğunu kabul ettiğimizde, (310) tümcesinde yer alan ulamlar arasında $Zaman_{Geçmiş} > Görünüş_{Bitmişlik} > Görünüş_{Öngörü}$ diziliminin sergilendiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte, bu dizilim ilişkisi, bu ulamların eşgüdümlü olduklarını varsaydığımız belirteç öbekleri arasındaki $BÖ_{Zaman} > ... > BÖ_{Sürme} > ... > BÖ_{Öngörü}$ dizilimiyle de örtüşmektedir. Ayrıca, *ol-* yardımcı eyleminin, eylem biçimini görünüş açısından etkileyebileceğinden söz etmiştik (bkz. (309)). (310) tümcesindeki eylem biçiminde

²⁶ (309a) tümcesinde sunduğumuz $[-mİş + oldu]$ yapılanması, bitmişlik görünüşü ile ilişkili olduğu için (327) tümceleri altında ayrıntılandırdık.

²⁷ Türkçede tanıtısal kipinin, zaman ile kaynaşık olduğundan söz etmiştik (bkz. (299)). Bu sayede, eylem biçiminde $-(y)DI$ geçmiş zaman belirticisinin bulunduğu (307) tümcesindeki $-mİş$ biçiminin tanıtısal kipini ifade etmediğini söyleyebiliriz.

bulunan *ol-* yardımcı eyleminin de bu işlevi gösterdiğini, bu sayede $-(y)AcAk$ biçiminin bir kiplik değil görünüş ifade ettiğini söyleyebiliriz. (310) tümcesi doğrultusunda, $-(y)AcAk$ biçiminin Türkçede öngörü ifade eden bir biçim olabileceğini varsayabiliriz. Öngörü ifade ettiğini varsaydığımız $-(y)AcAk$ biçimini, aşamalı yapıda daha alçak bir konumda yer aldığını gözlemlediğimiz bitmişlik görünüşüyle ayrıntılandıracağız. Bu noktaya kadar ise olasılık kipliğinin $Kiplik_{Olasılık} > Görünüş_{Bitmişlik}$ (bkz. (306)) ve $Kip_{Tanıtısal} > Kiplik_{Olasılık}$ (bkz. (304)) dizilimlerini sergilediği görülmektedir. Bu dizilimler kesin bir tanıt olmamakla birlikte, (305) tümcesinde belirttiğimiz $Zaman_{Geçmiş} > Kiplik_{Olasılık}$ dizilimini destekler niteliktedir. Bu gözlemimizi güçlendirmemizi sağlayacak bir diğer etmen ise, zaman ulamının aşamalı sıradaki konumundan daha alçak bir noktada yer verdiğimiz istem kipliği ve bu kipliğin diğer ulamlarla arasındaki dizilim ilişkisidir.

§2.1.1. Türkçede Kip ve Kiplik'te sunduğumuz Tablo 3'te, Türkçede istem kipliğinin $-(A/I)r$, $-(y)A$ ve $-sA$ biçimleriyle ifade edildiğini görmüştük. Çizelge 4'te sunduğumuz aşamalı sırada, istem kipliğinin, olasılık kipliğine göre bir alt konumda yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle, eylem biçimi üzerinde kodlanan olasılık kiplik belirticilerinin, istem kiplik belirticilerine göre daha yakın bir konumda yer almaları beklenmektedir. Ancak, Uzun (1998) ve Aslan (2007) istem kipliğini, yalnızca $-(y)mIş$ tanıtısal ve $-(y)DI$ geçmiş zaman belirtecileriyle birlikte oluşturulmuş yapılanmalarda sunmaktadır. Biz de ilk olarak, istem kipliğinin bu ulamlarla oluşturduğu yapılanmalara göz atalım²⁸:

²⁸ Türkçede $-sA$ istem kiplik belirticisiyle benzer görünüm sergileyen $-(y)sA$ biçiminin, koşul yantümcesi oluşturan bir ek olduğundan söz etmiştik (bkz. (94)). Koşul yantümcesi için $-(y)sA$ biçiminin (312b)'deki örnekten farklı olduğunu görmek için aşağıdaki örneğe göz atalım:

- (1) Ödevlerini yap-tı-ysa, dışarı çıkabilir.

Yukarıdaki tümcede $-(y)sA$ biçimiyle oluşturulan koşul yantümcesinin eylem biçimi ile (312b)'deki eylem biçimi benzerlik gösterse de eylem biçimlerinde yer alan ekler farklı ulamları ifade etmektedir. Başka bir deyişle, (312b) tümcesinin dilbilgisel olduğunu kabul edildiği bir durumda, $-(y)sA$ biçiminin istem kipliğini ifade etmemekte, bir koşul yantümcesi oluşturmaktadır. Bu yüzden, (312b) tümcesi koşul yantümcesi olarak okunmadığında bozuk bir görünüm sunar.

- (311) $Kip_{Tanıtsallık} > Kiplik_{İstem}$
a. Ödevlerini yap-*a-ymış*.
b. *Ödevlerini yap-*mış-sa*.

- (312) $Zaman_{Geçmiş} > Kiplik_{İstem}$
a. Ödevlerini yap-*sa-ydı*.
b. *Ödevlerini yap-*tı-ysa*.

İstem kipliği belirticisi olan $-(y)A$ biçiminin, $-(y)mış$ tanıtsallık belirticisine göre eyleme daha yakın bir konumda olduğu (311a) tümcesinin dilbilgisel olduğu; daha uzak bir konumda olduğu (311b) tümcesinin dilbilgisidışılık sergilediği görülmektedir. Benzer şekilde, dilbilgisel olan (312a)'da, $-sA$ istem kipliği belirticisinin, $-(y)DI$ aşamalı yapıda daha alçak konumda bulunduğu; daha yüksek bir konumda bulunduğu (312b) tümcesi ise dilbilgisidışıdır. Bu durum, Türkçedeki belirteç ulamlarının arasındaki dizilim ilişkisini sunduğumuz Çizelge 3'teki $BÖ_{Tanıtsallık} > \dots > BÖ_{İstem}$ ve $BÖ_{Zaman} > \dots > BÖ_{İstem}$ dizilimleriyle de koşutluk göstermektedir. Uzun (1998) ve Aslan'ın (2007) sunduğu yapılanmaların yanı sıra, istem kiplik ulamının dizilim ilişkisini farklı bir ulamla ayrıntılandıralım:

- (313) Keşke, Ali dün partiye gel-*ebil-se-ydi*.

(313)'te eylem biçimi üzerinde, istem kipliğini ifade eden $-sA$ biçiminin, $-(y)Abil$ yeterlilik kiplik belirticisinden sonra geldiği; $-(y)DI$ geçmiş zaman belirticisinden ise önce geldiği görülmektedir. İstem kipliğinin (311-312a) tümcelerindeki konumlanış özelliğine ek olarak, (313) tümcesinde, istem kipliğinin aşamalı yapıdaki konumunun, yeterlilik kipliğinden daha yüksek olduğunu görmekteyiz. İstem kipliğinin bu konumlanış özelliği, istem kipliğiyle eşgüdümlü konumlarda olduğunu varsaydığımız istem belirteç ulamının, yeterlilik belirteç ulamıyla arasındaki $BÖ_{İstem} > \dots > BÖ_{Yeterlilik}$ dizilim ilişkisiyle de uyumludur. Şimdi, Çizelge 4'te istem kipliğinden alçak bir konumda yer aldığını belirttiğimiz bitmişlik görünüşünü ele alalım.

Rizzi ve Cinque'nin (2016) sunduğu aşamalı sıradaki sürme ulamı ile Cinque'nin (1999) sunduğu bitme görünüşü ulamlarının eş konumlarda olduğundan söz etmiştik (bkz. §3.1.16. Sürme Belirteçleri ve Sürme Görünüşü). Bunun yanı sıra, Cinque (2006) sürerlik ulamı olarak farklı bir ulam sunmakta; ancak, bu ulamla

eşgüdümlü bir belirteç ulamı belirtmemektedir. Bu noktada, Rizzi ve Cinque’yi (2016) ve Çizelge 3’te sunduğumuz belirteç ulamlarını izleyerek, Türkçedeki dilbilgisel bitmişlik/bitmemişlik ulamlarını bitmişlik ve sürerlik olarak değerlendireceğiz. Türkçede, *-(I)yor* ve *-mAktA* biçimlerinin sürerlik görünüşünü; *-DI* biçiminin ise bitmişlik görünüşünü ifade ettiğini görmüştük (bkz. Tablo 5). Bununla birlikte, bu başlık altında, farklı bir bitmişlik görünüşü belirticisi olarak *-mİş* biçimini sunduk. Bitmişlik ve sürerlik görünüşünü belirtmek için kullandığımız bu biçimlerin Çizelge 4’te sunduğumuz konumunu belirlemek adına, bitmişlik ve sürerlik görünüşünden daha alçak konumda bulunan yeterlilik kipliğini test aracı olarak kullanacağız²⁹:

(314) Görünüş_{Sürerlik} > Kiplik_{Yeterlilik}

a. Ali kitabı oku-yabil-iyor-du.

b. *Ali kitabı oku-yor-abil-di.

Dilbilgisel olan (314a) tümcesinde *-(I)yor* sürerlik görünüşünün, *-(y)Abil* yeterlilik kiplik belirticisine göre eyleme daha yakın bir konumda bulunduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, *-(I)yor* sürerlik görünüşünün, *-(y)Abil* yeterlilik kipliğine göre eyleme daha yakın bulunduğu (314b) tümcesi dilbilgisidışılık sergilemektedir. İncelediğimiz bu iki tümce, Türkçede yeterlilik kiplik ulamına göre sürerlik görünüşünün aşamalı sıradaki konumunun daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, dilbilgisel olan (314a) tümcesinde, *-(y)DI* geçmiş zaman belirticisinin, *-(I)yor* sürerlik

²⁹ Bitmişlik ve sürerlik görünüşünün Çizelge 4’teki konumunu belirlemek için, bitmişlik ve sürerlik görünüşünün bir alt konumunda yer alan gereklilik kipliğini kullanmamamızın nedeni; Türkçede gereklilik kipliğinin, diğer kip, görünüş ve zaman ulamlarından yalnızca *-(y)DI* geçmiş zaman ve *-(y)mİş* tanıtısalık görünüşü belirticileri ile yapılanmasından kaynaklıdır:

(1) a. *Ali okula git-miş-meli.

b. Ali okula git-meli-ymiş/git-meli-ydi.

c. Ali okula git-miş ol-malı.

Bitmişlik görünüşünü ifade eden *-mİş* belirticisinin, *-mAIlı* gereklilik kipliğiyle yapılandığı (1a) tümcesinin dilbilgisidışılık sergilediği görülmektedir. (1b)’de ise *-mAIlı* gereklilik kipliğiyle, *-(y)mİş* tanıtısalık ve *-(y)DI* geçmiş zaman belirticilerinin yapılandığı görülmektedir. (1c)’de ise *-mİş* belirticisinin bitmişlik görünüşünden sonra gelen *-mAII* biçiminin, gereklilik kipliği ifade etmediği görüşündeyiz (bkz. (338-339)).

görünüşü ve $-(y)Abil$ yeterlilik kiplik belirticilerinden sonra geldiği, aşamalı yapıda bu ulamlardan daha yüksek bulunduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, dilbilgisel olan (314a) tümcesindeki dizilimin $Zaman_{Geçmiş} > Görünüş_{Sürerlik} > Kiplik_{Yeterlilik}$ şeklinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu dizilim, bu ulamlarla eşgüdümlü konumlara sahip olduklarını varsaydığımız belirteç ulamlarının kendi aralarındaki $BÖ_{Zaman} > \dots > BÖ_{Sürme} > \dots > BÖ_{Yeterlilik}$ dizilimiyle de eşleşmektedir. Cinque'yi (1999) izleyerek Çizelge 4'te sürerlik ve bitmişlik görünüş ulamlarını aynı konuma yerleştirmiştik. Bu iki ulam arasındaki ortak konum özelliğini aşağıdaki örnekte görmemiz mümkündür³⁰:

(315) $Kiplik_{İstem} > Görünüş_{Sürerlik}$

a. Ali uyu-yor ol-sa.

(316) $Kiplik_{İstem} > Görünüş_{Bitmişlik}$

b. Ali uyu-muş ol-sa.

Tanıtsallık kipliği, geçmiş zaman ve yeterlilik kipliği belirticileri ile yapılandığını belirttiğimiz istem kipliğinin $-sA$ biçimiyle belirtildiği (315) ve (316) tümcelerinde, $-sA$ istem kiplik belircisinin sırasıyla $-(I)yor$ sürerlik ve $-mIş$ bitmişlik belirticilerinden sonra bulunduğu görülmektedir. Bu dizilimle, kesin bir yargıda bulunmadan, bitmişlik ve sürerlik ulamlarının ortak konumlarda ya da yakın konumlarda yer alabileceğini varsayabiliriz. Bitmişlik/sürerlik görünüşünü, sürme başlığı altında inceleyen Cinque'nin (1999) sunduğu aşamalı sıradaki eşgüdümlü olduğu varsaydığı belirteç ulamları arasındaki $BÖ_{İstem} > \dots > BÖ_{Sürme}$ dizilimiyle de eşleşmektedir. Cinque ve Rizzi'nin (2016) sürerlik görünüşüne aşamalı sırada ayrı bir ulam olarak yer vermemesinin nedeni, Cinque'nin (1999) de sunduğu aşamalı sırada olduğu gibi, sürerlik görünüşüyle eşgüdümlü bir belirteç ulamının bulunmamasıdır. Ancak, Cinque'nin (2006) sürme ve sürerlik görünüş ulamlarını ayırtmakta ve bu ulamların ardıl konumlarda sunmayarak, bu iki ulam arasındaki konumlanışın $Görünüş_{Sürme} > \dots > Görünüş_{Sürerlik}$ olarak gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu aşamada sormamız gerek ilk

³⁰ (315) tümcesine benzer bir görünüm sergileyen aşağıdaki (1) tümcesindeki, $[-sA]$ altbiçimciğinin istem kipliğini ifade etmediğini; $-(y)sA$ koşul yantümcesi oluşturan bir ek olduğundan söz etmiştik (bkz. dn. 28). Bu nedenle de tümcenin ana eylem biçiminde bulunduğu durumlarda dilbilgisizlik sergilerken, yantümcenin eylem biçiminde kodlanabilmektedir:

(1) *Ali uyuyorsa.

(2) Ali uyuyorsa, onu uyandıracağız.

soru, Türkçede bitmişlik ve bitmemişlik (Türkçede sürerlik) ulamlarının, Cinque'nin (1999) de belirttiği şekilde sürme görünüş ulamı altında ve ortak konumda mı yer aldığıdır. Bu sorunun yanıtını, aşağıdaki örnekle bulmaya çalışalım:

(317) Eve geldiğimde, Ali uyu-*muş* ol-*uyor*-du.

(317)'deki eylem biçiminde, önceki tartışmalarımızda bitmişlik görünüşü ifade ettiğini belirttiğimiz *-mİş* biçiminin, *-(I)yor* biçimin ve *-(y)DI* geçmiş zaman belirticisine göre eyleme daha yakın olduğu; başka bir deyişle, aşamalı yapıda daha alçak bir konumda bulunduğu görülmektedir. Bu eylem biçimi üzerindeki *-(I)yor* biçimini sürerlik görünüşü ele alırsak, biçimler arasında $Zaman_{Geçmiş} > Görünüş_{Sürerlik} > Görünüş_{Bitmişlik}$ diziliminin olduğunu söylememiz gerekmektedir. Ancak, bu dizilim ilişkisi, sürme ve sürerlik ulamlarını ayırarak ele alan Cinque'nin (2006) sunduğu dizilimle uyuşmamaktadır. Bu doğrultuda, Türkçede bitmişlik ve sürerlik görünüş ulamlarını, Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) de belirttiği gibi tek bir ulam ve konumda sunabiliriz. Bunun yanı sıra, (317) tümcesindeki sürerlik olarak değerlendiremediğimiz *-(I)yor* biçiminin, sürerlik ulamı dışında hangi ulamı ifade ettiğine yönelik yeni bir soru ortaya çıkartmaktadır. Bu soruya cevap aramaya, olasılık ve istem kiplik belirticisi olarak sunduğumuz *-(A/I)r* biçimini, alışkanlık görünüşü olarak da değerlendirilebileceğini belirten Erguvanlı-Taylan'ın (2018) sunduğu tümceyle başlayabiliriz:

(318) Ali altıda kalk-*ar*.

(Erguvanlı-Taylan, 2018, s. 11)

Erguvanlı-Taylan (2018), (318) tümcesindeki eylem biçimi üzerindeki *-(A/I)r* biçiminin hem olasılık hem de alışkanlık ifade ettiğini savunmaktadır. Benzer şekilde, *-(I)yor* biçiminin alışkanlık görünüşü ifade eden farklı bir biçim olduğunu söyleyebiliriz:

(319) Ali altıda kalk-*ıyor*.

(319) tümcesinde *-(I)yor* biçimini alışkanlık görünüşü belirticisi olduğunu varsayabiliriz. Sürerlik görünüşü dışında, alışkanlık görünüşünü de ifade edebileceğini gözlemlediğimiz *-(I)yor* biçimi, (317) tümcesine ait eylem biçimindeki birimlerin arasındaki dizilimi sorununu açıklayıcı niteliktedir. Bu yönde, (319)'da alışkanlık

görünüşü ifade ettiğini belirttiğimiz $-(I)yor$ biçimini, dizilim örüntüsüyle birlikte yeniden ele alalım:

(320) $Zaman_{Geçmiş} > Görünüş_{Alışkanlık} > Görünüş_{Bitmişlik}$

Eve geldiğimde, Ali uyu-*muş* ol-uyor-du.

(320) tümcesinde, $-(y)DI$ geçmiş zaman belirticisinin, $-(I)yor$ alışkanlık ve $-miş$ bitmişlik görünüşlerine göre eyleme daha uzak konumda yer aldığı, aşamalı yapıda daha yüksek bir konumda bulunduğu; $-miş$ bitmişlik görünüşünün, $-(I)yor$ alışkanlık görünüşüne göre eyleme daha yakın olduğu, daha alçak bir konumda yer aldığı görülmektedir. (320) tümcesinde sunduğumuz üç dilbilgisel ulamın aralarındaki dizilim ilişkisinin, bu ulamlarla eşgüdümlü olduğunu varsaydığımız belirteç ulamlarının kendi aralarındaki $BÖ_{Zaman} > BÖ_{Alışkanlık} > BÖ_{Bitmişlik}$ dizilimiyle eşleşmektedir. Alışkanlık belirticisi olarak değerlendirdiğimiz $-(I)yor$ biçimini aşağıdaki örnekle desteklemeye çalıştık:

(321) O saatte, Ali uyu-*yor* ol-uyor-du.

(322) a. O saatte, Ali uyu-*yor* ol-ur-du.

b. *O saatte, Ali uyu-*r* ol-uyor-du.

(321) tümcesindeki eylem biçiminde, $-(I)yor$ biçimlerinin yer aldığı görülmektedir. Bu durum, her iki $-(I)yor$ biçiminin de sürerlik görünüşü ifade etmek mümkün değildir. Bu doğrultuda, her $-(I)yor$ biçiminin farklı bir ulama gönderim yaptığını; yukarıda tartıştığımız şekilde, bu ulamların sürerlik ve alışkanlık görünüşü olduğunu söyleyebiliriz. Sürerlik ile bitmişlik görünüşünün ortak konumda yer aldığı bilgisini hatırlatarak, (320) tümcesinde sunduğumuz $Zaman_{Geçmiş} > Görünüş_{Alışkanlık} > Görünüş_{Bitmişlik}$ dizilimine benzer şekilde, (321) tümcesinde $Zaman_{Geçmiş} > Görünüş_{Alışkanlık} > Görünüş_{Sürerlik}$ diziliminin bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu dizilimi, yukarıda sunduğumuz (322) tümceleriyle tanıtlamak mümkündür. (322a) tümcesinde, (321) tümcesinde eyleme daha uzak bir konumda yer alan ve alışkanlık görünüşü ifade ettiğini varsaydığımız $-(I)yor$ biçimini, (318)'de alışkanlık görünüşünü ifade ettiğini gördüğümüz $-(A/I)r$ biçimiyle değiştirilebildiği görülmektedir. Ancak, (321)'de eyleme daha yakın bir konumda yer alan ve sürerlik görünüşünü ifade ettiğini belirttiğimiz $-(I)yor$ biçiminin, $-(A/I)r$ biçimiyle değiştirildiği (322b) tümcesi dilbilgisidışılık sergilemektedir. Bu doğrultuda, (321) tümcesinde $-(I)yor$

biçimlerinden eyleme daha yakın konumda olanın sürerlik görünüşünü, *ol-* yardımcı eylemi üzerinde yer alan ikinci *-(I)yor* biçiminin ise alışkanlık görünüşünü ifade ettiği ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, *-(I)yor* biçiminin alışkanlık görünüşünü *ol-* yardımcı eylemi üzerinde bulunduğu durumlarda ifade ettiği sezdirimi söz konusudur. Bu sezdirim, *ol-* yardımcı eyleminin, eylem biçimine eklendiği durumlarda farklı görünüş sağlaması işleviyle de örtüşmektedir (bkz. (309)). Sürerlik ve alışkanlık görünüşü olarak gördüğümüz *-(I)yor* biçiminin bulunduğu diğer yapılanmalar ise, Aslan'ın (2012) sunduğu $[-(y)AcAk\ ol + -(I)yor]$ ve $[-(y)AcAk\ ol + -(I)yor + -(y)DI]$ ³¹ yapılanmalarıdır. Bu yapılanmalardaki hem *-(I)yor* biçiminin hem de diğer biçimlerin dizilim özelliklerini inceleyelim:

- (323) a. Adam mecburiyetten evini sat-*acak ol-uyor*.
b. Erg firması enerjiyi o günün şartlarında 8 sente ver-*ecek ol-uyor-du*.
(Aslan, 2012, s. 25)

(323a-b)'de *-(I)yor* biçiminin, *-(y)AcAk* biçiminden sonra bulunduğu, daha yüksek konumda yer aldığı; (323b)'de ise *-(y)DI* geçmiş zaman belirticisinin, *-(I)yor* ve *-(y)AcAk* biçimlerinden sonra geldiği, daha yüksek konumda bulunduğu görülmektedir. Sürerlik görünüşünün, bitmişlik görünüşüyle aynı konumda yer aldığından söz etmiştik. Bu doğrultuda, (306)'da *-(y)AcAk* olasılık belirticisi ile sunduğumuz $KiplikOlasılık > GörünüşBitmişlik$ diziliminin, (323) tümcelerindeki *-(I)yor* biçimi sürerlik görünüşü belirticisi olarak değerlendirildiğinde, *-(I)yor* ile *-(y)AcAk* biçimi arasındaki dizilimle eşleşmediği görülmektedir. Yukarıda, *-(I)yor* biçiminin *ol-* yardımcı eylemi üzerinde bulunduğu durumlarda alışkanlık görünüşünü ifade ettiğini belirtmiştik (bkz. (321-322)). (323) tümcesinde *-(I)yor* biçiminin alışkanlık görünüşünü, *-(y)AcAk* biçiminin ise olasılık kipliğini ifade ettiğini varsaydırmızda ise olası bir $GörünüşAlışkanlık > KiplikOlasılık$ diziliminden bahsetmemiz gerekmektedir. Ancak, bu dizilim, bu ulamların eşgüdümlü olduğunu varsaydığımız belirteç ulamları arasındaki $BÖ_{Olasılık} > BÖ_{Alışkanlık}$ dizilimine karşıtlık oluşturmaktadır (bkz. Çizelge 3). Türkçede *-(y)AcAk* biçiminin öngörülük ifade edebileceğinden söz etmiştik (bkz. (310)). Bu noktada da Aslan (2012) sunduğu $[-(y)AcAk\ ol + -(I)yor]$ ve $[-(y)AcAk\ ol + -(I)yor +$

³¹ Aslan (2012), çalışmasında bu yapılanmaları, $[-AcAk\ oluyor]$ ve $[-AcAk\ oluyordu]$ olarak sunmaktadır.

–(y)DI] yapılanmalarının öngörülük görünüşü ifade ettiğini belirtmektedir. Türkçe alanyazında bu görünüşe ilişkin kapsamlı bir çalışma yer almamakla birlikte, bu görünüşü ifade eden biçim ya da yapılarla ilgili de ayrıntılı bir bilgiye rastlanmamaktadır. Aslan’ın (2012) öngörü görünüşü ifade ettiğini belirttiği yapılanmalara yönelik gözlemini (324) tümcelerinde yeniden ele alalım:

(324) Görünüş_{Alışkanlık} > Görünüş_{Öngörü}

a. Adam mecburiyetten evini sat-*acak ol-uyor*.

Zaman_{Geçmiş} > Görünüş_{Alışkanlık} > Görünüş_{Öngörü}

b. Erg firması enerjiyi o günün şartlarında 8 sente ver-*ecek ol-uyor-du*.

(Aslan, 2012, s. 25)

Yukarıdaki örneklerde, öngörü görünüşü belirticisi olarak ele aldığımız –(y)AcAk biçiminin, (324a) tümcesinde –(I)yor alışkanlık görünüşü³² belirticisinden, (324b) tümcesinde ise hem alışkanlık görünüşü hem de zaman belirticilerinden önce geldiği, aşamalı yapıda daha alçak konumda bulunduğu görülmektedir. (324b)’deki dizilim, bu dizilimde yer alan ulamların eşgüdümlü olduklarını varsaydığımız belirteç ulamlarının kendi aralarındaki BÖ_{Zaman} > ... > BÖ_{Alışkanlık} > ... > BÖ_{Öngörü} dizilimiyle eşleşmektedir (bkz. Çizelge 3). Şimdi, öngörü görünüşü olarak değerlendirdiğimiz –(y)AcAk biçiminin diğer ulamlarla arasındaki dizilim özelliklerini belirlemeye çalışalım.

Aslan’ın (2012) sunduğu [–(y)AcAk ol + –(I)yor] ve [–(y)AcAk ol + –(I)yor + –(y)DI] yapılanmalarındaki –(y)AcAk biçiminin olasılık kipliğini değil, öngörü görünüşünü ifade ettiği sonucuna ulaşmıştık. Bununla birlikte, öngörü görünüş ulamının aşamalı yapıda, alışkanlık görünüşü ve zaman ulamlarına göre daha alçak konumda bulunduğunu görmüştük (bkz. (324)). Türkçede öngörü görünüşünün diğer ulamlarla arasındaki konumunu belirlemek adına, van Schaaik’ın (2001) geçmiş zaman belirticisi temelli bir görünüş ifade ettiğini savunduğu [–(y)AcAk ol-] yapılanmasını inceleyelim:

(325) Ben kendi sandalyemi uzat-*acak ol-du-m*.

(van Schaaik, 2001, s. 83)

³² Çalışmamızın bu bölümünde –(I)yor biçiminin, sürerlik görünüşünün yanısıra, alışkanlık görünüşünü de ifade edebildiğini görmüştük (bkz. (321-322)).

(325) tümcesinin eylem biçiminde yer alan $-(y)AcAk$ biçimini, van Schaaiik (2016) gelecek zaman belirticisi; $[-du]$ altbiçimciğinin ise geçmiş zaman ifade ettiğini belirtmektedir. Ancak, biz $-(y)AcAk$ biçiminin yalnızca olasılık kipliği ve öngörü görünüşü ifade ettiğini belirtmiştik. Bununla birlikte, (322)'deki $[-du]$ altbiçimciğinin kip-görünüş-zaman üçlüsünden hangisinin alt ulamını kodladığı sorusunu yanıtlamamız gerekir:

(326) a. Ben kendi sandalyemi uzat-*acak* ol-*du-ydu*-m.

b. Ben kendi sandalyemi uzat-*acak* ol-*muş-tu*-m.

(326) tümcelerinde, $-(y)AcAk$ biçiminin, $-DI$ ve $-mİş$ bitmişlik görünüş belirticilerine ve $-(y)DI$ geçmiş zaman belirticisine göre eyleme daha yakın bir konumda yer aldığı görülmektedir. Bu durum, $-(y)AcAk$ biçiminin, aşamalı yapıda bitmişlik ve zaman ulamlarına göre daha alçak bir konumda yer aldığını göstermektedir. Bu konum, $-(y)AcAk$ biçiminin ifade ettiği bir diğer ulam olan olasılık kipliğinin aşamalı sıradaki konumuna uymamaktadır (bkz. Çizelge 4). (326) tümcesinin eylem biçiminde yer alan ulamların $Zaman_{Geçmiş} > Görünüş_{Bitmişlik} > Görünüş_{Öngörü}$ dizilimiyle, $-(y)AcAk$ biçiminin olasılık kipliği dışında, farklı bir ulamı, öngörü görünüşünü ifade ettiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte, bu dizilim, diziliminde yer alan ulamların eşgüdümlü oldukları belirteç ulamlarının $BÖ_{Zaman} > ... > BÖ_{Sürme} > ... > BÖ_{Öngörü}$ konumlanış özelliğiyle de desteklenmektedir. Bu örnekler doğrultusunda, öngörü görünüş ulamının bitmişlik görünüşünün altında sunmamız gerektiği sonucuna ulaşıyoruz. (326) tümcelerinde, *ol-* yardımcı eylemi üzerinde sırasıyla bulunan $-DI$ ve $-mİş$ biçimlerinin bitmişlik ifade ettiğinden söz etmiştik. Benzer bir görünümü, *ol-* yardımcı eylemini tartıştığımız (309)'da sunmuş ancak ayrıntılandırmamıştık. Bu noktada, Aslan'ın (2012) sunduğu $[-mİş + oldu]$ yapılanması doğrultusunda inceleyelim:

(327) a. Ali ödevini yap-*mış-tı*.

b. Ali ödevini yap-*mış* ol-*du*.

(327a) tümcesindeki $-mİş$ biçiminin bitmişlik görünüşünü, $-(y)DI$ biçiminin ise geçmiş zamanı ifade ettiğini görmüştük (bkz. (299)). Bununla birlikte, *ol-* yardımcı eyleminin, eylem biçiminin farklı görünüş ya da görünüş-zaman ilişkilerini sergilemesini sağladığından söz etmiş ve (327) tümcelerini örnek olarak sunmuştuk (bkz. (309)). Aslan (2012) sunduğu bu yapılanmanın, *sonuçsallara* (tr. resultatives)

yakın bir işlevsel özellik gösterdiğini; başka bir deyişle, eylemin dinamik durumundan, durağan duruma geçişini sağladığını belirtmektedir. Ayrıca, araştırmacı sunduğu bu yapılanmanın geçmiş zamanla ilişkili olduğundan söz etmektedir. Aslan'ın (2012) bu yapılanmaya ilişkin görüşünü, Kornfilt'ın (1997) sunduğu benzer bir yapılanmayı ele alan Cinque'nin (2001) incelemesiyle desteklemek mümkündür:

(328) ??Hasan böylelikle yarışı kazan-*mış* ol-*muş*-tu.

(Kornfilt, 1997, s. 363)

Cinque (2001), (328)'de *kazan-* eylemi üzerindeki *-mİş* biçimini *sonuçsal görünüşü* (tr. resultative aspect) olarak değerlendirmektedir. Araştırmacı, *ol-* yardımcı eyleminde bulunan *-mİş* biçiminin ise bitmişlik görünüşü, *-(y)DI* biçiminin ise geçmiş zamanı ifade ettiğini belirtmektedir. Bu açıdan, Cinque (2001) ve Aslan'ın (2012) *-mİş* biçiminin sonuçsal görünüşünü ifade ettiğine ilişkin görüşleri örtüşmektedir. Ancak, Aslan (2012), (327b) tümcesinde sunduğumuz [*-mİş oldu*] yapılanmasının geçmiş zaman ifade ettiğini belirtirken; Cinque'ın (2001) ele aldığı [*-mİş olmuştu*] yapılanmasında geçmiş zaman belirticisinin *-(y)DI* olduğunu, yardımcı eylem üzerindeki *-mİş* biçiminin bitmişlik görünüşünü ifade ettiğini belirtmektedir. Şimdi, yer verdiğimiz bu görüşler doğrultusunda, [*-mİş oldu*] ve [*-mİş olmuştu*] yapılanmalarını birlikte ele alıp ayrıntılandıralım:

- (329) a. Ali finale çık-*mış* ol-du.
b. Ali finale çık-*mış* ol-du-ydu.
c. Ali finale çık-*mış* ol-*muş*-tu.

Aslan'ın (2012) sonuçsal görünüş ve geçmiş zaman ifade ettiğini belirttiği (329a) tümcesindeki [*-mİş oldu*] yapılanmasındaki, *-mİş* biçiminin sonuçsal görünüşü; [*-du*] altbiçimciğinin ise geçmiş zamanı ifade ettiğini söylememiz gerekir. Ancak, (326) tümcelerinde, *ol-* yardımcı eyleminde, *-DI* ve *-mİş* bitmişlik görünüşlerinin ve *-(y)DI* geçmiş zaman belirticisiyle birlikte kodlandıklarını görmüştük. Benzer yapılanmanın, *-mİş* biçiminin sonuçsal görünüşü ifade ettiği durumlarda da gerçekleşebileceğini varsayabiliriz. Bu durumda, *-mİş* biçiminin sonuçsal görünüşü ifade ettiği (329b) tümcesinde, *ol-* yardımcı eylemine daha yakın bir konumda bulunan *-DI* biçiminin bitmişlik görünüşünü, *-(y)DI* biçiminin ise geçmiş zamanı ifade ettiğini söyleyebiliriz. Bu varsayımı, Kornfilt'ın (1997) sunduğu ve Cinque'nin (2001) incelediği [*-mİş*

olmuştur] yapılanmasıyla oluşturduğumuz (329c) tümcesiyle destekleyebiliriz. Cinque (2001), (329c) tümcesinde sunduğumuz yapılanmadaki, *ol-* yardımcı eylemi üzerinde bulunan *-miş* biçiminin bitmişlik görünüşü; *-(y)DI* biçimini ise geçmiş zaman belirticisi olarak değerlendirmektedir. Başka bir deyişle, (329b)'de *-DI* biçimiyle ifade edilen bitmişlik görünüşünün, (329c)'de *-miş* biçimiyle ifade edildiğinden söz etmek mümkündür. Bu doğrultuda, sunduğumuz (329b) ve (329c) tümcelerine ait eylem biçimlerinin sergiledikleri dizilimlerinin $Zaman_{Geçmiş} > Görünüş_{Bitmişlik} > Görünüş_{Sonuçsal}$ şeklinde, aynı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, (329a) tümcesindeki *-DI* biçiminin geçmiş zamanı değil, bitmişlik görünüşünü ifade ettiğini ve eylem biçiminin $Görünüş_{Bitmişlik} > Görünüş_{Sonuçsal}$ dizilimini sergilediğini söylemek mümkündür. (329) tümcelerinde, sonuçsal görünüşü, bitmişlik görüşüne göre eyleme daha yakın bir noktada, aşamalı yapıda daha alçak konumda bulunmaktadır. Sonuçsal görünüşünün bu konumunu, Çizelge 4'te sunduğumuz diğer ulamlarda olduğu gibi, bu ulamla eşgüdümlü olabilecek bir belirteç ulamıyla eşleştirerek tanıtlamamız gerekmektedir.

Sonuçsal görünüşünün aşamalı yapıdaki konumunun, bitmişlik görünüşüne göre daha alçak olduğunu görmüştük (bkz. (329)). Ancak, Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque (2016) sonuçsal görünüş ulamını ve bu ulamla eşgüdümlü bir konum sunmamaktadır. Yalnızca, Cinque (2001), sonuçsal görünüşünün en alçak başlardan birisi olabileceğini belirtmekte ancak bu konumla eşgüdümlü bir belirteç ulamından söz etmemektedir. Biz ise bu noktada, bir eylemin dinamik durumdan durağan duruma geçtiğini gösteren sonuçsal görünüşüyle eşgüdümlü belirteç ulamı olarak *sonuçsal belirteci* (ing. resultative adverbs) ulamını öneriyoruz. Sonuçsal belirteçleri, tümcedeki eylemi ve eylemin tümlecini nitelendiren bir belirteç ulamıdır. Bu nedenle, *nesne odaklı belirteçler* (ing. object-oriented adverbs) olarak da adlandırılmaktadır (Laenzlinger, 1998). Sonuçsal belirteç ulamı nitelendirdiği eylemin sonuçlanmasıyla, niteliğinin eylemin tümlecinde görülmektedir. Sonuçsal belirteç ulamı olarak Geuder'in (2000) sunduğu *beautifully* (tr. güzel) belirtecini temel alalım:

(330) a. They decorated the room *beautifully*.

‘Onlar, odayı güzel süslediler.’

(i) The room is beautiful.

‘Oda güzel.’

(Geuder, 2000, s. 71)

b. He played the violin *beautifully*.

‘O, kemanı güzel çaldı.’

(ii) #The violin is beautiful.

‘#Keman güzel.’

Geuder (2000), *beautifully* (tr. güzel) sonuçsal belirteciyle nitelenen *decorated* (ing. süsledi) eyleminin bulunduğu (330a) tümcesinin (i) *The room is beautiful* (tr. Oda güzel.) tümcesiyle açıklanabileceğini belirtmektedir. (330b) tümcesinde ise *beautifully* (ing. güzel) belirtecinin yalnızca *played* (tr. çaldı) eylemini niteleyen bir tutum belirteci olduğunu ve bu tümcenin (ii) #*The violin is beautiful* gibi bir açıklamayı vermediğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte, (330a) ve (330b) tümcelerindeki *beautifully* (ing. güzel) sonuçsal ve tutum belirteçlerinin farklı ulamlara gönderimde bulunsalar da benzer konumlarda yer aldığı görülmektedir. Bu doğrultuda, kullanımsal ve konumlanış açısından birbirine yakın olan sonuçsal ve tutum belirteçlerinin $BÖ_{\text{Sonuçsal}} > BÖ_{\text{Tutum}}$ dizilimiyle ardıl konumlarda bulunabileceğini varsayıyoruz. Sonuçsal belirteçlerinin bu dizilim özelliklerinin, eşgüdümlü olduklarını belirttiğimiz sonuçsal görünüşü tarafından da sergilenmesi gerekmektedir. Tutum belirtecinin eşgüdümlü olduğunu gördüğümüz edilgen çatı ulamı (bkz. Çizelge 3) ile sonuçsal görünüşünün arasındaki $Görünüş_{\text{Sonuçsal}} > Çatı_{\text{Edilgen}}$ dizilim özelliğinin, (329) tümcelerinde gördüğümüz $Zaman_{\text{Geçmiş}} > Görünüş_{\text{Bitmişlik}} > Görünüş_{\text{Sonuçsal}}$ dizilimiyle de örtüştüğü görülmektedir. Şimdi, sonuçsal belirtecinin Türkçedeki işleyişini belirleyerek, tutum belirteciyle arasındaki ayrıma ilişkin görüşlerimize yer vereceğiz.

Cinque (2001) sonuçsal belirteçlerinin en alçak başlardan birisi olabileceğini varsaydığından söz etmiştik. Biz de sonuçsal belirteçlerinin, bulunduğu konum ve anlamsal içeriği açısından tutum belirteçlerine benzer bir belirteç ulamı olduğunu görmüştük. Ancak tutum belirteçlerinden farklı olarak, sonuçsal belirteçlerinin eylemin yanısıra eylemin tümlecini de dolaylı olarak nitelendirmektedir (bkz. (330)).

Geuder'in (2000) sonuçsal belirteç olarak sunduğu *beautifully* (tr. güzel) belirtecini, Türkçede de sonuçsal belirteç ulamını temsil eden belirteç olarak *güzel* belirtecini kullanabiliriz. Bu doğrultuda, sonuçsal belirteç olarak *güzel* belirtecinin aşamalı yapıdaki konumunu, Çizelge 3'te tutum belirtecinden daha yüksek bir konumda yer alan bütünsellik belirteçleriyle belirlemeye çalışalım:

(331) BütB > SnçB

- a. Ali odayı *tamamen güzel* süsledi.
- b. *Ali odayı *güzel tamamen* süsledi.

Sonuçsal belirteç olarak *güzel* belirtecinin, *tamamen* bütünsellik belirtecine göre sonra geldiği (331a) tümcesi dilbilgiselken; önce geldiği (331b) tümcesi dilbilgisidışılık sergilemektedir. Bu durum, Türkçede sonuçsal belirteç ulamının aşamalı yapıdaki konumunun bütünsellik belirteç ulamına göre daha alçak olduğunu göstermektedir. Sonuçsal belirtecinin sergilediği bu dizilim, (330)'da varsaydığımız dizilimle örtüşmektedir. Ancak, (330)'da tutum belirteçleri ile sonuçsal belirteçleri arasında bir benzerlik olduğunu görmüştük. Söz konusu iki belirteç ulamı arasındaki benzerlik Türkçede de görülmektedir:

(332) a. Ali odayı *güzel* süsledi.

(i) Oda *güzel*.

b. Ali şiiri *güzel* okudu.

(ii) #Şiir *güzel*.

Sonuçsal belirteç olarak *güzel* belirtecinin *süsle-* eylemini nitelendirdiği (332a) tümcesinin altındaki (i) *Oda güzel*. açıklaması tümcenin en doğal anlam gerektirimlerinden birisidir. Ancak, (332b) tümcesi (ii) #Şiir *güzel* gibi bir açıklama sunmaz, çünkü bu (332b) tümcesin için anlamsal bir gerektirim değildir. Bu nedenle de eylemin tümleci üzerinde etkisi olmayan *güzel* belirtecinin tutum belirteci olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, Türkçede sonuçsal ve tutum belirteç ulamları arasındaki farkı belirleyen bir yol olduğunu varsayıyoruz. Sonuçsal belirtecin bulunduğu tümcede, eylem tümlecinin özne konumunda ve sonuçsal belirtecin ise yüklem konumunda yer aldığı bir açıklama sunulabilmektedir:

- (333) a. Ali fotoğrafı *güzel* çekti.
(i) Fotoğraf *güzel*.
b. Ali tavlayı *güzel* oynadı.
(ii) #Tavla *güzel*.

(333a) tümcesinde sonuçsal belirteç olarak *güzel* belirtecinin *çek-* eylemini nitelediğini ve dolaylı olarak bu eylemin tümlecini nitelediğini gösteren (i) *Fotoğraf güzel*. yorumunu sunmak mümkündür. Bu açıklamada, özne konumunda bulunan *fotoğraf* (333a) tümcesindeki *çek-* eyleminin tümleciken; aynı açıklamada eylem konumunda bulunan *güzel*, (333a) tümcesinde *çek-* eylemini niteleyen sonuçsal belirteçtir. Bunun aksine, *güzel* belirteciyle nitelenen *oyna-* eyleminin yer aldığı (333b) tümcesine yönelik, (ii) *#Tavla güzel*. gibi bir açıklama yapmak mümkün değildir. Başka bir deyişle, (333b) tümcesindeki *oyna-* eyleminin tümlecisi olan *tavla* sözcüğünün özne konumunda bulunduğu; *güzel* belirtecinin ise yüklem konumunda bulunduğu bir açıklama sunulamamaktadır. Sonuçsal belirteç ulamıyla, tutum belirteç ulamının birbirlerine yakın konumlarda yer aldığını, $B\ddot{O}_{\text{Sonuçsal}} > B\ddot{O}_{\text{Tutum}}$ dizilimini sergilediklerini varsaymıştık (bkz. (330)). Varsaydığımız bu dizilimi, sonuçsal ve tutum belirteçlerinin eşgüdümlü oldukları sonuçsal görünüşü ve edilgen çatı ulamı arasındaki diziliminle desteklemek mümkündür:

- (334) Yemek yap-*ıl-mış* ol-*muş*-tu.

(334) tümcesinde *-(I)l* edilgen çatı belirticisinin, *yap-* eylemi üzerinde bulunan *-mış* sonuçsal görünüşüne göre eyleme daha yakın bir konumda bulunduğu görülmektedir. Bu durum, edilgen çatı ulamının, sonuçsal görünüşe göre aşamalı yapıda daha alçak bir konumda yer aldığını göstermektedir. Bu doğrultuda, bu dilbilgisel ulamların eşgüdümlü oldukları belirteç ulamlarının varsaydığımız gibi $B\ddot{O}_{\text{Sonuçsal}} > B\ddot{O}_{\text{Tutum}}$ dizilimiyle sunmak mümkündür. Bu kısımda, bitmişlik görünüşünden yola çıkarak ve karşılaştırarak belirlediğimiz sonuçsal görünüşünden ve bu görünüşle eşgüdümlü olan sonuçsal belirteç ulamından söz ettik. Şimdi, Çizelge 4'te bitmişlik görünüşünden daha alçak konumda sunduğumuz bir diğer dilbilgisel ulam olan gereklilik kipliğini inceleyelim.

§2.1.1. Türkçede Kip ve Kiplik'te sunduğumuz Tablo 3'te, Türkçede gereklilik kipliğinin *-mAlı* biçimiyle ifade edildiğini görmüştük³³. Çizelge 4'te bu iki ulamın eşgüdömlü oldukları belirteç ulamlarının aralarındaki dizilim ilişkisi doğrultusunda gereklilik kipliğini, sürerlik/bitmişlik görünüş ulamının bir alt konumda sunduk. Ancak, Türkçede gereklilik kipliği, sürerlik/bitmişlik görünüşüyle birlikte bir yapılanma oluşturmadığı için (bkz. dn. 29) (Corcu, 2006; Erguvanlı-Taylan, 2018; Uzun, 1998), gereklilik kipliğinin aşamalı sıradaki konumunu sürerlik/bitmişlik görünüşüyle belirlemek mümkün değildir. Bu nedenle, biz de gereklilik kipliğinin konumunu, gereklilik kipliğinin birlikte yapılandığı ulamlar ve gereklilik kipliğinden daha alçak bir konumda yer verdiğimiz yeterlilik kipliğiyle belirlemeye çalıştık:

- (335) Kip_{Tanıtsallık} > Kiplik_{Gereklilik}
a. Ali uyu-*malı*-ymış.
Zaman_{Geçmiş} > Kiplik_{Gereklilik}
b. Ali uyu-*malı*-ydı.
Kiplik_{Gereklilik} > Kiplik_{Yeterlilik}
c. Ali bu kitabı oku-*yabil*-meli.

Gereklilik kipliği belirticisi olan *-mAlı* biçiminin sırasıyla, *-(y)mİş* tanıtsallık kipi ve *-(y)DI* geçmiş zaman belirticilerinden önce geldiği (335a-b) tümceleri dilbilgisel iken; *-mAlı* gereklilik kipliği belirticisinin, *-(y)Abil* yeterlilik kipliği belirticisinden sonra geldiği (335c) tümcesi dilbilgiseldir. Bu durum, gereklilik kiplik ulamının aşamalı yapıda, tanıtsallık kipi ve geçmiş zaman ulamlarına göre daha alçak; yeterlilik kipliğine göre ise daha yüksek bir konumda yer aldığını göstermektedir. Gereklilik kipliğinin, (335)'te sunduğumuz ulamlarla arasındaki Kip_{Tanıtsallık} > Zaman_{Geçmiş} >

³³ Gereklilik kipliği belirticisi *-mAlı* biçiminin dışında, Tablo 3'te sunduğumuz diğer yapılanmaları bu başlık altında ele almadık. Bunun nedeni, bu yapılanmaların dilbilgisel değil, sözlüksel kiplik ifade etmeleridir:

- (1) Ali'nin ödevlerini yapması gerek-iyor-du.

Yukarıdaki tümcede [*-mA* + KİŞİ gerek] yapılanmasındaki, *-mAsI* ile belirtili yapı *gerek* sözcüğünün tümlecidir. Dolayısıyla, burada [*-mA* + KİŞİ gerek] yapılanmasıyla kodlanan gereklilik kipliği sözlüksel bir kipliktir. Biz ise çalışmamızda sözlüksel kipe değil, dilbilgisel kipi inceliyoruz.

Kiplik_{Gereklilik} > Kiplik_{Yeterlilik} diziliminin, bu ulamlarla eşgüdümlü olduğunu varsaydığımız belirteç ulamları arasındaki BÖ_{Tamtsallık} > Zaman_{Geçmiş} > ... > Kiplik_{Gereklilik} > Kiplik_{Yeterlilik} dizilimle eşleştiği görülmektedir (bkz. Çizelge 3). Çizelge 4'teki konumunu, eşgüdümlü olduğu belirteç ulamının konumuna göre belirlediğimiz gereklilik kipliğinin, bitmişlik/sürerlik görünüşü ile yapılanmadığından söz etmiştik. Aşağıda sunduğumuz örneğin bu açıklamamıza karşıtlık oluşturduğu düşünülebilir:

- (336) a. Ali okula gitmeden önce ödevlerini yap-mış ol-malı.
b. Ali bu saatte uyu-yor ol-malı-ydı.

(336a)'da *-mİş* bitmişlik görünüşü ve (336b)'de *-(I)yor* sürerlik görünüşü belirticilerinin, *-mAlı* biçiminden önce geldiği, aşamalı yapıda daha alçak bir konumda bulunduğu; ayrıca, (336b)'de *-(y)DI* geçmiş zaman belirticisinin *-mAlı* biçiminden sonra geldiği, daha yüksek bir konumda yer aldığı görülmektedir. Bu durum, gereklilik kiplik ulamı için Çizelge 4'te sunduğumuz konumla örtüşmemektedir. Dolayısıyla, (336) tümcelerinde *ol-* yardımcı eylemi üzerinde kodlanan *-mAlı* biçiminin gereklilik kipliğini ifade etmediğini, farklı bir ulama gönderimde bulunduğunu söyleyebiliriz. §2.1.1. Türkçede Kip ve Kiplik'te sunduğumuz Tablo 3'te [*ol-* + *-mAlı*] yapılanmasının olasılık ifade ettiğini görmüştük. Bu doğrultuda, aşağıda [*ol-* + *-mAlı*] yapılanmasını içeren, öncül bağlamla sunduğumuz tümceleri inceleyelim:

- (337) Öncül Bağlam: *Ali neden gülüyor?*
a. Sınavı geç-miş ol-malı.
b. Sınavı geç-miş ol-abilir.
(338) Öncül Bağlam: *Ali üniversiteye gitmek için ne yapmalı?*
a. Sınavı geç-miş ol-malı.
b. #Sınavı geç-miş ol-abilir.

Öncül bağlamıyla sunduğumuz (337a) tümcesindeki [*ol-* + *-mAlı*] yapılanmasının olasılık kipliğini ifade ettiğini, (337b)'de olasılık kiplik belirticisi olan *-(y)Abilir* biçimini bu yapılanın yerine koyduğumuzda görmekteyiz. Ancak, (338a) tümcesinde [*ol-* + *-mAlı*] yapılanmasının olasılık kipliğini ifade etmediği, bu yapılanmanın yerine olasılık kiplik belirten *-(y)Abilir* biçiminin yerleştirildiği (338b) tümcesiyle görülmektedir. (338b) tümcesi anlatımsal açıdan (338a)'dan farklı olduğu gibi,

(338)'de sunduğumuz öncül bağlama da uygun bir yanıt olmadığını söyleyebiliriz. Bu durum, (338a) tümcesindeki $[ol- + -mAlı]$ yapılanmasının, olasılık ve gereklilik kipliği dışında bir ulamı ifade ettiğini göstermektedir. Bu doğrultuda, $[ol- + -mAlı]$ yapılanmasının zorunluluk kipliğini ifade ettiğini varsayabiliriz. Zorunluluk kipliği ifade ettiğini varsaydığımız $[ol- + -mAlı]$ yapılanmasını ve bu yapılanmanın aşamalı yapıdaki konumdaki yerini belirlemek adına, aşağıdaki örnekleri inceleyelim:

(339) Zaman_{Geçmiş} > Kiplik_{Zorunluluk} > Görünüş_{Bitmişlik} > Kiplik_{Yeterlilik}

a. Ali sınavı geç-ebil-miş ol-malı-ydı.

Zaman_{Geçmiş} > Kiplik_{Zorunluluk} > Kiplik_{Olasılık} > Görünüş_{Bitmişlik}

b. Ali sınavı geç-miş ol-abil-meli-ydi.

Zorunluluk kipliği belirticisi olarak *ol-* yardımcı eylemi üzerinde yer alan *-mAlı* biçiminin, (339a)'da *-(y)Abil* yeterlilik kipliği ve *-mİş* bitmişlik görünüşü belirticilerine göre eyleme daha uzak bir konumda; *-(y)DI* geçmiş zaman belirticisine göre daha yakın bir konumda yer aldığı görülmektedir. (339b)'de ise *-mAlı* zorunluluk kiplik belirticisinin, *-(y)DI* zaman belirticisinden önce; *-(y)Abil* olasılık kipliği ve *-mİş* bitmişlik görünüşü belirticilerinden ise sonra geldiği görülmektedir. Yukarıdaki iki örnek doğrultusunda, zorunluluk kipliğinin Zaman_{Geçmiş} > Kiplik_{Zorunluluk} > Kiplik_{Olasılık} > Görünüş_{Bitmişlik} > Kiplik_{Yeterlilik} dizilim özelliğine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Şimdi, aşamalı yapıda, hem gereklilik hem de zorunluluk kipliklerinden daha alçak konumda yer aldığını gördüğümüz yeterlilik kipliğini ele alalım.

§2.1.1. Türkçede Kip ve Kiplik'te sunduğumuz Tablo 3'te, yeterlilik kipliğinin Türkçede *-(y)Abil* ve $[-(y)A + -mA]$ (olumsuz yeterlilik) yapılanmalarıyla ifade edildiğini görmüştük. Bununla birlikte, yeterlilik kipliğinin, olasılık kipliği ile bazı durumlarda anlam bulanıklığına neden olduğundan söz etmiştik (bkz. (139)). Çizelge 4'te sunduğumuz aşamalı sırada, yeterlilik kipliğini, gereklilik kipliğinin bir altında, edilgen çatı ulamının ise bir üstünde konumlandırmıştık. Yukarıda sunduğumuz örneklerde, aşamalı yapıda yeterlilik kipliğinin, gereklilik kipliğine göre daha alçak bir konumda yer aldığını görmüştük (bkz. (332c)). Yeterlilik kipliğinin konumunu daha belirgin duruma getirmek için, yeterlilik kipliğinden bir alt konumda sunduğumuz edilgen çatı ulamından ele alalım:

(340) Kiplik_{Gereklilik} > Kiplik_{Yeterlilik} > Çatı_{Edilgen}

a. Sesin en arka sıradan duy-ul-abil-meli.

Görünüş_{Sürerlik} > Kiplik_{Yeterlilik} > Çatı_{Edilgen}

b. Sesin en arka sıradan duy-ul-abil-iyor.

(340a) tümcesinde $-(y)Abil$ yeterlilik kiplik belirticisinin, $-(I)l$ edilgen çatı belirticisine göre eyleme daha uzak bulunduğu, $-mAlI$ gereklilik kipliğine göre ise eyleme daha yakın olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, yeterlilik kipliğinin, edilgen çatı ulamına göre aşamalı yapıda daha yüksek bir konumda; gereklilik kipliğine göre ise daha alçak bir konumda yer aldığını söyleyebiliriz. (340b) tümcesinde ise $-(y)Abil$ yeterlilik kiplik belirticisinin, $-(I)l$ edilgen çatı belirticisine göre eyleme daha uzak bulunduğu, $-(I)yor$ sürerlik görünüş belirticilerine göre ise daha yakın olduğu görülmektedir. Bu durum, (340a)'da gördüğümüz gibi, yeterlilik kipliğinin aşamalı yapıdaki konumunun, edilgen çatı ulamına göre daha yüksek olduğunu; sürerlik görünüşüne göre ise daha alçak olduğunu göstermektedir. Yeterlilik kipliğinin, (340) tümcelerinde sunduğumuz dizilim ilişkisini, bu tümcelerdeki ulamların eşgüdümlü olduklarını belirttiğimiz belirteç ulamlarının kendi aralarındaki $BÖ_{Sürme} > BÖ_{Gereklilik} > BÖ_{Yeterlilik} > BÖ_{Tutum}$ dizilimde de görmekteyiz (bkz. Çizelge 3).

Çizelge 4'te sunduğumuz en alçak konumda ise çatı ulamı bulunmaktadır. Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque (2016) bu konumda, çatı ulamının edilgen altulamını sunmakta ve edilgenlik çatının eşleştiği belirteç ulamı olarak tutum belirteçlerini sunmaktadır. Türkçede edilgen çatı ulamı $-(I)l$ ve $-(I)n$ biçimleriyle ifade edilmektedir. Bu iki biçimin kullanımsal açıdan temel farkı, eklendikleri eylem kökünün sondaki harfine bağlıdır. Eylem kökündeki son harfin bir ünlü ya da "l" ile (*ara-*, *bil-* gibi) olduğu durumlarda $-(I)n$ edilgen çatı belirticisi; diğer tüm durumlarda ise $-(I)l$ biçimi kullanılmaktadır (Erguvanlı, 1984; Göksel ve Kerslake, 2005; Kornfilt, 1997; Underhill, 1976). Çizelge 4'te en alçak konumda sunduğumuz edilgen çatı ulamının, yeterlilik kiplik ulamına göre konumlanış özelliklerini görmüştük (bkz. (337)). Edilgen çatı ulamı için belirttiğimiz Çizelge 4'teki konumu belirgileştirmek için, edilgen çatı ulamını, diğer ulamlarla birlikte inceleyelim:

(341) Zaman_{Geçmiş} > Kiplik_{Olasılık} > Kiplik_{Yeterlilik} > Çatı_{Edilgen}

a. Yazın bazen oku-n-a-ma-yabiliyor-du.

Kip_{Sözeylem} > Kiplik_{Gereklilik} > Çatı_{Edilgen}

b. Tez bu ay tamamla-*n-malıdır*.

Kip_{Tanıtsallık} > Kiplik_{Zorunluluk} > Görünüş_{Bitmişlik} > Çatı_{Edilgen}

c. Tez bu ay teslim ed-il-miş ol-malı-ymış.

(341a-b) tümcelerinde *-(I)n* ve (341c) tümcesinde *-(I)l* biçimiyle ifade edilen edilgen çatının, birlikte yapılandığı tüm ulamlara göre eyleme daha uzak bir konumda yer aldığı, daha alçak bir konumda yer aldığı görülmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde, §2. Kip, Görünüş ve Zaman başlığı altında belirlediğimiz Türkçedeki kip, görünüş ve zaman ulamlarının, Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'yı (2016) izleyerek Çizelge 3'te sunduğumuz Türkçedeki belirteç ulamları ve dizilimleriyle eşgüdümlü olduklarını varsayıp ve Çizelge 4'ü sunduk. Ancak, yaptığımız incelemeler sonucunda elde ettiğimiz bulgular bize, Çizelge 4'ün Türkçede dilbilgisel olarak ifade edilen kip, görünüş, zaman ve çatı ulamlarını yansıtmak için yeterli olmadığını göstermektedir. Çizelge 4'te sunmadığımız; ancak, Türkçede dilbilgisel olarak bulunduğunu ve dizimsel açıdan farklı özellikler sergilediğini tanıtladığımız ulamlarla birlikte yeni bir aşamalı yapı aşağıdaki gibidir:

Kip _{Sözeylem}	BÖ _{Sözeylem}
Kip _{Tanıtsallık}	BÖ _{Tanıtsallık}
Zaman _{Geçmiş/Geçmişdişi}	BÖ _{Geçmiş/Geçmişdişi}
Kiplik _{Zorunluluk}	BÖ _{Zorunluluk}
Kiplik _{Olasılık}	BÖ _{Olasılık}
Görünüş _{Alışkanlık}	BÖ _{Alışkanlık}
Kiplik _{İstem}	BÖ _{İstem}
Görünüş _{Sürerlik/Bitmişlik}	BÖ _{Sürerlik/Bitmişlik}
Görünüş _{Öngörü}	BÖ _{Öngörü}
Kiplik _{Gereklilik}	BÖ _{Gereklilik}
Kiplik _{Yeterlilik}	BÖ _{Yeterlilik}
Görünüş _{Sonuçsal}	BÖ _{Sonuçsal}
Çatı _{Edilgen}	BÖ _{Tutum}

Çizelge 5: Türkçede Kip-Görünüş-Zaman ve Eşgüdümlü Belirteç Ulamları 2

Çalışmamızın bu bölümünde temel aldığımız ancak, yeterli olmadığı sonucuna ulaştığımız Çizelge 4'in yerine sunduğumuz Çizelge 5, Türkçede zorunluluk kipliğinin, alışkanlık ve öngörü görünüşlerinin bulunduğunu ve bu ulamların aşamalı yapıda belirli konumlarda yer aldığını göstermektelik. Bununla birlikte, Çizelge 5'te, Türkçedeki yapılanışını ve aşamalı yapıdaki konumunu belirlediğimiz, Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) sunduğu aşamalı yapılarda bulunmayan sonuçsal görünüşü ve eşgüdömlü olduğu sonuçsal belirteci bulunmaktadır. Özetlemek gerekirse, Türkçedeki kip, kiplik, görünüş, zaman ve çatı ulamları arasındaki konumlanış ilişkilerini, bu ulamların eşgüdömlü olduklarını varsaydığımız belirteç ulamlarıyla birlikte Çizelge 5'te görmekteyiz.

Çalışmamızın bir sonraki başlığında, belirteç yantümcelerinin belirli bir dizilim sergileyip sergilemediğini ve bu doğrultuda, sunduğumuz Çizelge 5'te bir konuma sahip olup olmadığını inceleyeceğiz.

4.3. TÜRKÇEDE BELİRTEÇ YANTÜMCELERİNİN KONUMLANIŞI

§1.2.1.8. Belirteç Yantümce Yapılanmalarını ele aldığımız bölümde, belirteç yantümcelerinin dillerarası zaman, koşul, ödünleme, neden, amaç, sonuç ve kip gibi farklı işlevsel ulamları ifade etmek için kullanıldığından bahsetmiştik. Bununla birlikte, dillerde bu anlatımları ifade eden belirteç yantümcelerinin çekimli ya da çekimsiz biçimde gerçekleştiğini görmüştük. §4.1. Türkçedeki Belirteçlerin Konumlanışı bölümünde işlevsel baş niteliğindeki belirteç ulamlarının arasındaki dizilim ilişkisinin Türkçedeki işleyişini incelemiş ve Çizelge 3'te bu dizilim ilişkisini sunmuştuk. Çalışmamızın bu başlığında ise Türkçede belirteç işlevindeki yantümcelerinin, Çizelge 3'te sunduğumuz belirteç ulamlarıyla birlikte nasıl bir dizilim ilişkisi sergilediğini saptamaya çalışacağız.

Dillerarası belirteçlerin ortak ve farklı dağılımlar sergilediğini belirtmiş ve bu dağılımları temelde belirteçlerin bulundukları eylem öncesi ve sonrası, tümce başı ve sonu konumlar doğrultusunda değerlendirmiştik (bkz. (19)). Türkçede ise tümcedeki belirteçlerin eylem öncesi ve sonrası, tümce başı ve sonu konumlarda bulunduğunu görmüştük (bkz. (21)). Bu doğrultuda, belirteç işlevinde kullanılan yantümcelerinin, belirteçlerin sergilediği bu dizilim özelliklerini sergilemesi beklenmektedir. Bu

durumu incelediğimiz aşağıdaki tümcelerde ayrıca belirteç yantümcelerinin çekimli ya da çekimsiz yapılanmalarının, tümcedeki konumlanış özelliklerine etkisini gözlemleyebiliriz:

- (342) a. [*Ayşe yesin diye*] / [*Ayşe gelince*] Ali kek yaptı.
b. Ali kek yaptı [*Ayşe yesin diye*] / [*Ayşe gelince*].
c. Ali [*Ayşe yesin diye*] / [*Ayşe gelince*] kek yaptı.
d. Ali keki [*Ayşe yesin diye*] / [*Ayşe gelince*] yaptı.

(342) tümcelerinde, *diye* yantümceleme bağlayıcısıyla oluşturulan çekimli belirteç yantümcelerinin ve *-(y)IncA* ulaç sonekiyle oluşturulan çekimsiz belirteç yantümcelerinin tümcedeki konumlanışları görülmektedir. (342a)'da çekimli ve çekimsiz belirteç yantümceleri tümce başı konumda; (342b)'de ise tümce sonu konumda bulunmaktadır. (342c)'de çekimli ve çekimsiz belirteç yantümceleri EÖ öncesi konumunda; (342d)'de ise hemen eylem öncesi konumda yer almaktadır. Beklendiği üzere, (342) tümcelerindeki çekimli ve çekimsiz belirteç yantümcelerinin sergilediği bu dağılım özellikleri, belirteçlerin sergilediği dağılım ile örtüşmektedir. Ancak, bu başlık altında yanıt aradığımız temel soru; belirteç yantümcelerinin, Çizelge 3'teki belirteçlerle arasında bir dizilim ilişkisinin olup olmadığıdır.

Türkçede hem çekimli hem de çekimsiz belirteç yantümcelerinin, belirteçlerin tümcede sergiledikleri dağılım özelliklerini sergilediğini görmüştük (bkz. (342)). Belirteçlerle aynı dağılımı gösteren belirteç yantümcelerinin, Çizelge 3'te sunduğumuz Türkçedeki belirteç ulamlarıyla arasındaki konumlanış ilişkisini aşağıdaki tümcelerde inceleyelim:

- (343) SözB > BelYan
a. Ali ödevini *açıkçası* [*annesi kızmasın diye*] yapıyor.
BelYan > SözB
b. Ali ödevini [*annesi kızmasın diye*] *açıkçası* yapıyor.
- (344) SözB > BelYan
a. Ali *açıkçası* [*kursa gittiğinden*] yüksek not alıyor.
BelYan > SözB
b. Ali [*kursa gittiğinden*] *açıkçası* yüksek not alıyor.

(343) ve (344) tümcelerinde, sözeylem belirteçlerinin, nedensellik ifade eden çekimli ve çekimsiz belirteç yantümcelerine göre hem öncesinde hem de sonrasında gelebildiği görülmektedir. Bu durum, (343) ve (344) tümcelerinde nedensellik ifade eden belirteç yantümcelerinin, Çizelge 3'te sunduğumuz aşamalı sırada en yüksek konumda yer alan sözeylem belirteç ulamıyla arasında serbest bir dizilim ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, nedensellik belirteç ulamının sözeylem belirteç ulamından daha alçak konumda yer alan diğer belirteç ulamlarıyla da aynı dizilim özelliklerini sergilemesi beklenmektedir. Ancak, ilk olarak (343) ve (344) tümcelerinde sunduğumuz belirteç yantümcelerinin, Çizelge 3'te en alçak konumda sunduğumuz tutum belirteçleriyle arasındaki dizilime göz atalım:

(345) BelYan > TutB

- a. Ali ödevini [*annesi kızmasın diye*] iyi yapıyor.
- b. *Ali ödevini iyi [*annesi kızmasın diye*] yapıyor.

(346) BelYan > TutB

- a. Ali [*kursa gittiğinden*] İngilizceyi iyi konuşuyor.
- b. *Ali iyi İngilizceyi [*kursa gittiğinden*] konuşuyor.

Dilbilgisel olan, (345a) ve (346a) tümcelerinde nedensellik ifade eden çekimli ve çekimsiz belirteç yantümcelerinin, *iyi* tutum belirtecinden önce geldiği görülmektedir. Aynı belirteç yantümcelerinin, *iyi* tutum belirtecinden sonra geldiği (345b) ve (346b) tümceleri ise dilbilgisidışılık sergilemektedir. Bu durum, nedensellik ifade eden belirteç yantümcelerinin tutum belirteçlerine göre aşamalı yapıda daha yüksek bir konumda yer aldığını göstermektedir. (343-344) ve (345-346) tümceleri doğrultusunda, belirteç yantümceleri ile tutum belirteçleri arasındaki sabit dizilimin aksine, nedensellik ifade eden belirteç yantümcelerinin, sözeylem belirteç ulamı ve daha alçak konumda yer alan diğer belirteç ulamlarıyla arasında serbest bir dizilim ilişkisi bulunduğunu söyleyebiliriz:

(347) SürdB > BelYan

- a. Ali, hala evi [*eğitim almam için*]/[*eğitim alayım diye*] satmak istiyor.

BelYan > SürdB

- b. Ali [*eğitim almam için*]/[*eğitim alayım diye*] evi hala satmak istiyor.

(347)'de amaçsalılık ifade eden çekimli ve çekimsiz belirteç yantümcelerinin, *hala* sürdürme belirteç ulamından hem önce hem de sonra geldiği görülmektedir. Bu doğrultuda, en alçak konumda sunduğumuz tutum belirteç ulamına göre belirli bir dizilim özelliğine sahip olan belirteç yantümcelerinin, diğer tüm belirteç ulamlarına yönelik daha serbest bir dizilim sergilediğini söyleyebiliriz. Bu durumu ise tümcedeki konumlanış özelliklerinin farklı olmadığını gördüğümüz (bkz. (342)) çekimli ve çekimsiz belirteç yantümcelerinin, çeşitli belirteç ulamları ile arasındaki dizilim ilişkisini sunduğumuz aşağıdaki tümcelerle destekleyebiliriz:

(348) YineB > BelYan

a. Ali seni *yine* [*uyurken*] rüyasında görmüş.

BelYan > YineB

b. Ali seni [*uyurken*] *yine* rüyasında görmüş.

(349) SıkB > BelYan

a. *Birkaç defa* Ali [*parası çalındı diye*] beni aradı.

BelYan > SıkB

b. [*Parası çalındı diye*] Ali *birkaç defa* beni aradı.

(350) BütB > BelYan

a. Ali ödevlerini *tam olarak* [*yorgun olduğu halde*] yaptı.

BelYan > BütB

b. Ali ödevlerini [*yorgun olduğu halde*] *tam olarak* yaptı.

Çekimli ve çekimsiz belirteç yantümceleriyle sunduğumuz yukarıdaki tümcelerde, belirteç yantümcelerinin yineleme, sıklık ve bütünsellik belirteç ulamlarıyla arasında serbest bir dizilim ilişkisinin bulunduğu görülmektedir. Bu durum, çekimli ve çekimsiz belirteç yantümcelelerin, Çizelge 3'te sunduğumuz belirteç ulamlarından en alçak konumda yer alan tutum belirteciyle belirli bir dizilim sergilediği, tutum belirteci dışındaki belirteç ulamlarıyla ise serbest bir dizilim sergilediği varsayımımızla örtüşmektedir.

Tutum belirteç ulamı haricinde, tüm belirteç ulamlarıyla serbest bir dizilim sergileyen belirteç yantümcelerinin sergilediği bu konumlanış özelliği, belirteç yantümcelerinin Çizelge 3'te belirli bir konumda sunmanın mümkün olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, belirteç yantümcelerini, Türkçedeki kip, kiplik, görünüş,

zaman ve çatı ulamları ile bu ulamların eşgüdümlü oldukları belirteç ulamlarının dizilim ilişkilerini sunduğumuz Çizelge 5'e (bkz. §4.2. Türkçede Kip, Kiplik, Görünüş ve Zaman Dağılımı) yerleştirmenin mümkün olmadığı düşünülebilir. Ancak, belirteç yantümcelerinin, belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim özelliklerine benzer bir dizilim özelliğine sahip olan zaman belirteç ulamı, Çizelge 5'te yer almaktadır. Zaman ulamının, belirteç yantümcelerinin sergilediği dizilim özellikleri gibi, Çizelge 3'teki belirteç ulamlarından yalnızca tutum belirteciyle arasında sabit bir dizilim ilişkisinin bulunduğunu, diğer tüm belirteç ulamlarıyla ise serbest bir dizilim sergilediğini görmüştük (bkz. §3.1.5. Zaman Belirteçleri ve Zaman). Bu doğrultuda, zaman belirteçleri ile belirteç yantümcelerinin Çizelge 3'teki belirteç ulamlarına yönelik sergiledikleri dizilim özellikleri aynı olduğunu söylemek mümkündür.

Belirteç yantümceleri ile zaman belirteçlerinin ortak dizilim özelliğiyle, belirteç yantümcelerinin, tutum belirteç ulamı dışında, diğer belirteç ulamlarıyla arasındaki serbest dizilimin nasıl gerçekleştiğini açıklamak mümkündür. Çekimli yantümcelerin eylem biçiminin kip, görünüş, zaman ve kişi uyum belirticileri ile kodlandığını belirtmiştik (bkz. §1.2.1.8.1. Çekimli Belirteç Yantümce). Bu doğrultuda, bu belirteç yantümcelerinin dolaylı da olsa zaman ifade ettiğini söylemek mümkündür:

- (351) a. [*Yedim de*] geldim.
b. Annem [*dışarı çıkacağım diye*] korkuyor.
c. Seviyor [*ki burada yaşıyor*].

(351a)'da ayrıçlı sunduğumuz çekimli belirteç yantümcesinin *yedim* eylem biçimi, ana tümcenin *geldim* eylem biçiminden daha önceki bir zamana gönderimde bulunmaktadır. (351b)'de yantümcenin *çıkacağım* eylem biçimi, ana tümcenin *korkuyor* eylem biçiminden daha sonraki bir zamanı ifade etmektedir. (351c) tümcesinde ise yantümcenin *yaşıyor* eylem biçimi ile ana tümcenin *seviyor* eylem biçimi aynı zamansal noktada gerçekleşmektedir. (351) tümceleri, çekimli belirteç yantümcelerin zamansal bir noktaya gönderimde bulunduğunu göstermektedir. Bu duruma benzer şekilde, belirli yapılanmalar ile çekimsiz belirteç yantümcelerinin eşzamanlık, öncelik ve sonralık göreceli zamanlarını ifade ettiğini görmüştük (bkz. §1.2.1.8.2. Çekimsiz Belirteç Yantümce):

- (352) a. Ali [*duş alıp*] dışarı çıktı.
b. Ali [*uyumadan önce*] ödevlerini bitirdi.
c. Ali [*müzik dinleyerek*] spor yaptı.

(352a)'da ayrıçlı sunduğumuz belirteç yantümcedeki *duş al-* eylemi, *dışarı çık-* eyleminden önce gerçekleşmekte, zamansal açıdan daha geçmişe gönderimde bulunmaktadır. (352b)'de çekimsiz belirteç yantümcesindeki *uyu-* eylemi, *bitir-* eyleminden sonra gerçekleştiği, sonralık göreceli zamanını ifade ettiği görülmektedir. (352c)'de ise yantümcenin *dinle-* ve ana tümcenin *yap-* eylemleri eşzamanlı olarak gerçekleşmektedir. Bu noktada, eşzamanlık, öncelik ve sonralık gibi zamansal gönderimde bulunan çekimsiz yantümcelerin yanısıra, belirli çekimsiz belirteç yantümcelerin de dolaylı olarak zamansal gönderimi olduğunu varsayıyoruz:

- (353) a. [*Borç vermekle*] hata yaptım.
b. [*Ders çalışmak için*] kütüphaneye gittim.
c. [*Bilgisayara bakmaktan*] gözleri ağrıyor.

(353a)'da çekimsiz belirteç yantümcenin *ver-* eylemi, ana tümcenin *yap-* eyleminin gönderimde bulunduğu zamandan daha önceki bir zamana gönderimde bulunmaktadır. Bunun yanısıra, (353b)'de çekimsiz belirteç yantümcenin *çalış-* eylemi, anaeyilemin *git-* eyleminden daha sonraki bir zamansal noktayı belirtmektedir. (353c) tümcesinde ise çekimsiz belirteç yantümcesine ait *bak-* eyleminin, ana tümcenin *ağrı-* eylemiyle arasında hem aynı zamansal noktaya işaret eden hem de *ağrı-* eylemine göre daha önce gerçekleştiğini gösteren iki farklı okuma bulunmaktadır. Bu noktada, Türkçede göreceli zaman ifade eden belirteç yantümceleri dışında, (353) tümcelerinde gördüğümüz gibi, belirli çekimsiz belirteç yantümcelerinin temelde amaç, neden, sonuç gibi anlamsal kullanımları olsa da zamansal gönderiminin de bulunduğunu söyleyebiliriz. Zamansal gönderimi olan çekimsiz belirteç yantümcelerini belirli olarak nitelememizin nedeni, belirli çekimsiz belirteç yantümcelerin tutum belirteçlerine benzer bir şekilde eylemi nitelendiriyor oluşudur. Bu açıdan, tutum ifade eden bu çekimsiz belirteç yantümceleri dışındaki tüm çekimsiz belirteçlerin zamansal bir gönderimi olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda, zamansal gönderimi bulunan çekimsiz belirteç yantümcelerini, tutum ifade eden çekimsiz belirteç yantümceleri sunarak belirleyebiliriz:

- (354) a. [*Bir şey satar gibi*] konuşmalısın. $(-(A/I)r \text{ gibi})$
 b. [*Her şeyi anlamış gibi*] konuşuyorsun. $(-mIş \text{ gibi})$
 c. [*Öldürürcesine*] dövdüler. $(-(A/I)rcAsInA)$
 d. [*Hiç yemek görmemişçesine*] yiyorlar. $(-mIşçAsInA)$

(354) tümcelerinde yapılanmalarıyla sunduğumuz çekimsiz belirteç yantümceleri, tümcelerdeki eylemlerin nasıl gerçekleştirildiğine ilişkin bilgi aktarmakta; başka bir deyişle, tümcedeki eylemi tutum açısından nitelemektedir. Yukarıda sunduğumuz yapılanmalarla oluşturulan çekimsiz belirteç yantümceleri tutum ifade ettiği gibi Çizelge 3'te sunduğumuz tutum belirteç ulamının sergilediği dizilim özelliklerini de sergilemesi muhtemeldir. Bu varsayımımızı, Çizelge 3'te sunduğumuz çeşitli belirteç ulamlarıyla inceleyelim³⁴:

- (355) AlışB > BelYanTutum
 a. Ali genellikle [*ezberlemiş gibi*] şiirleri okur.
 b. ??Ali [*ezberlemiş gibi*] genellikle şiirleri okur.
- (356) ÖnB > BelYanTutum
 a. Az kalsın onu [*öldürürcesine*] döveceklerdi.
 b. *[*Öldürürcesine*] onu az kalsın döveceklerdi.
- (357) BütB > BelYanTutum
 a. Ali tam olarak [*her şeyi bilir gibi*] konuştu.
 b. *Ali [*her şeyi bilir gibi*] tam olarak konuştu.

Yukarıdaki tümcelerde, tutum ifade eden çekimsiz belirteç yantümcelerinin, sırasıyla alışkanlık, öngörü ve bütünsellik belirteç ulamlarından daha sonra geldiği, aşamalı yapıda daha alçak konumda yer aldığı görülmektedir. Bu durum, Çizelge 3'te sunduğumuz tutum belirteç ulamı ile tutum ifade eden çekimsiz belirteç yantümcelerinin benzer dizilim özellikleri sergileyebileceği görüşümüzü desteklemektedir. Zaman ifade eden belirteç yantümcelerinin yalnızca tutum belirteç ulamıyla belirli bir dizilim sergilediğini, aşamalı yapıda daha yüksek bir konumda yer aldığını görmüştük (bkz. (345-346)). Bu doğrultuda, tutum ifade eden belirteç

³⁴ Başvurduğumuz Türkçe anadil konuşucuları, (356b) ve (357b) tümcelerinin aksine, (355b) tümcesinin kesin bir şekilde dilbilgisidışılık sergilemediğini belirtmiştir. Bu nedenle, (355b) tümcesinin dilbilgisidışılık sergilemediğini, yalnızca (355a) tümcesine daha göre daha bozuk olarak yorumluyoruz.

yantümceler ile zaman ifade eden belirteç yantümceler arasındaki dizilim ilişkisinin de bu yönde olması beklenmektedir. Aşağıdaki tümcelerde, tutum ve zaman ifade eden belirteç yantümcelerinin dizilim ilişkilerini inceleyelim:

(358) BelYan_{Zamansal} > BelYan_{Tutum}

- a. [*Onu bulduğumda*] [*öldürürcesine*] dövüyorlardı.
- b. * [*Öldürürcesine*] [*onu bulduğumda*] dövüyorlardı.
- c. [*Gitmesi için*] [*uyur gibi*] rol yaptım.
- d. * [*Uyur gibi*] [*gitmesi için*] rol yaptım.

(359) BelYan_{Zamansal} > BelYan_{Tutum}

- a. [*Annem kızar diye*] [*ödevlerimi yapmış gibi*] konuştum.
- b. * [*Ödevlerimi yapmış gibi*] [*annem kızar diye*] konuştum.
- c. Taraftarlar [*tam maç bitmişti ki*] [*çıldırılmışçasına*] sahaya girdi.
- d. *Taraftarlar [*çıldırılmışçasına*] [*tam maç bitmişti ki*] sahaya girdi.

(358) tümcelerinden, dilbilgisel olan (358a) ve (358c)'de zaman ifade eden çekimsiz belirteç yantümcelerinin, tutum ifade eden belirteç yantümcelerinden daha önce geldiği görülmektedir. Tutum ifade eden belirteç yantümcelerinin, zaman belirten çekimsiz belirteç yantümcelerinden önce geldiği (358b) ve (358d) tümceleri ise dilbilgisidışılık sergilemektedir. Benzer durum ise doğrudan kip, görünüş, zaman ile kodlanan çekimli belirteç yantümcelerinin, tutum ifade eden belirteç yantümceleri ile arasındaki dizilimi sunduğumuz (359) tümcelerinde görülmektedir. Çekimli belirteç yantümcelerinin, tutum ifade eden belirteç yantümcelerinden önce geldiği (359a) ve (359c) tümceleri dilbilgiselken; sonra geldiği (359b) ve (359d) tümceleri dilbilgisidışılık sergilemektedir. Bu durum, zaman belirten çekimli ve çekimsiz belirteç yantümcelerinin, tutum belirteçleriyle arasındaki dizilim ilişkisine benzer şekilde, tutum ifade eden belirteç yantümceleriyle de benzer dizilimi sergilediğini göstermektedir. Bu noktada, belirteç yantümcelerinin Çizelge 3'teki belirteç ulamlarıyla sergilediği tek sabit dizilim olan BelYan_{Zamansal} > BÖ_{Tutum} dizilimini, tutum ifade belirteç yantümceleriyle BelYan_{Zamansal} > BelYan_{Tutum} şeklinde sergilediğini belirtebiliriz. Bu doğrultuda, tutum ifade eden belirteç yantümcelerinin (BelYan_{Tutum}) Çizelge 5'te sunduğumuz aşamalı sırada tutum belirteç ulamının konumunda yer alabileceğini söylemek mümkündür. Bu noktada, yanıtlamamız gereken bir diğer soru; zaman ifade eden belirteç yantümcelerinin Çizelge 5'teki zaman belirteç ulamının bulunduğu

konumda mı sunulması gerektiği yoksa ifade ettiği eşzamanlık, öncelik ve sonralık doğrultusunda farklı bir konumda mı belirtilmesi gerektiğidir.

Zamansal belirteç yantümcelerinin, zaman belirteçlerine benzer şekilde yalnızca tutum belirteçleri ve tutum belirten belirteç yantümceleriyile sabit bir dizilim sergilediğini görmüştük. Bu açıdan, zamansal belirteç yantümcelerinin Çizelge 5'te bulunabileceği konum olarak zaman belirteç ulamının konumunu gösterebiliriz. Ancak, ilk olarak zamansal belirteç yantümcelerinin ifade ettikleri öncelik, sonralık ve eşzamanlığa göre Çizelge 5'te farklı bir konumda yer alıp alamayacağını saptamamız gerekmektedir. Bu doğrultuda, öncelik, sonralık ve eşzamanlık göreceli zamanlarını doğrudan ifade eden belirteç yantümcelerinin, Çizelge 5'teki çeşitli belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisine göz atalım:

(360) BelYanZamansal > ÖnB

a. [*Ali eve gelmeden önce*] neredeyse ölüyordu.

ÖnB > BelYanZamansal

b. Neredeyse [*Ali eve gelmeden önce*] ölüyordu.

(361) BelYanZamansal > OlaB

a. [*Eve geldiği gibi*] muhtemelen televizyon izleyecek.

OlaB > BelYanZamansal

b. Muhtemelen [*eve geldiği gibi*] televizyon izleyecek.

(362) BelYanZamansal > AlışB

a. Ali *genellikle* [*annesi yemek yaparken*] ödevlerini yapar.

AlışB > BelYanZamansal

b. Ali [*annesi yemek yaparken*] *genellikle* ödevlerini yapar.

(360) tümcelerinde sonralık ifade eden ayraçlı sunduğumuz belirteç yantümcenin, öngörü belirteci olan *neredeyse* belirtecinden hem önce hem de sonra geldiği görülmektedir. (361)'de ise ana tümcenin *izle-* eyleminden önce gerçekleştiğini belirten, öncelik ifade eden ayraçlı sunduğumuz belirteç yantümcenin, *muhtemelen* olasılık belirteciyle serbest bir dizilim sergilemektedir. Ana tümcenin eylemiyle aynı anda gerçekleştiğini gösteren, eşzamanlık ifade eden (362)'deki ayraçlı belirteç yantümcenin, *genellikle* alışkanlık belirtecinden hem önce hem de sonra gelebilmektedir. Yukarıda gördüğümüz bu tümceler, sonralık, öncelik ve eşzamanlık

göreceli zamanlarını doğrudan belirten belirteç yantümcelerinin Çizelge 5’te belirli bir konumda sunmanın mümkün olamayacağını göstermektedir. Bu nedenle, zamansal belirteç yantümcelerinin, yalnızca Çizelge 5’te zaman ulamı için sunduğumuz konumda yer alabileceğini söyleyebiliriz.

Çalışmamızın bu başlığı altında, Türkçedeki belirteç yantümcelerini ele alarak, §4.2. Türkçede Kiplik, Kip, Görünüş ve Zaman Dağılımı’nda sunduğumuz Çizelge 5’te belirli bir konumda yer alıp alamayacağı yönünde bir tartışma yürüttük. Ortak dizilim sergilediğini saptadığımız çekimli ve çekimsiz belirteç yantümcelerinin temelde, zaman ve tutum ifade eden iki ayrı ulama ayrılması gerektiği sonucuna ulaştık. Türkçedeki zamansal belirteç yantümceleleri, Çizelge 5’teki zaman belirteç ulamlarına benzer şekilde serbest bir dizilim sergilerken; yalnızca tutum belirteçleriyle sabit bir dizilim sergilemektedir. Tutum belirteç yantümceleleri ise Çizelge 5’teki tutum belirteç ulamına benzer şekilde en alçak konumda bulunmakta; bu nedenle de zamansal belirteç yantümcelelerine göre aşamalı yapıda daha alçak bir konumda yer almaktadır. Bu doğrultuda, Türkçedeki belirteç yantümcelelerin Çizelge 5’te yer aldığı konumlarıyla ortaya çıkan aşamalı sıra şu şekildedir:

KipSözeylem	BÖSözeylem
KipTanıtsallık	BÖTanıtsallık
ZamanGeçmiş/Geçmişdişı	BelYanZamansal
KiplikZorunluluk	BÖZorunluluk
KiplikOlasılık	BÖOlasılık
GörünüşAlışkanlık	BÖAlışkanlık
Kiplikİstem	BÖİstem
GörünüşSürerlik/Bitmişlik	BÖSürerlik/Bitmişlik
GörünüşÖngörü	BÖÖngörü
KiplikGereklilik	BÖGereklilik
KiplikYeterlilik	BÖYeterlilik
GörünüşSonuçsal	BÖSonuçsal
ÇatıEdilgen	BelYanTutum

Çizelge 6: Türkçede Belirteç Yantümcelelerinin Konumlanması

Çizelge 6 zamansal belirteç yantümceleri ile tutum ifade eden belirteç yantümcelerin Türkçede diğer belirteç ulamlarına göre aşamalı yapıdaki konumunu göstermektedir. Zamansal belirteç yantümcelerinin, zaman belirteç ulamının konumunda yer aldığı; tutum ifade eden belirteç yantümcelerin ise tutum belirteç ulamının konumunda bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Türkçede tutum ifade eden ve zamansal belirteç yantümcelerin $BelYan_{Zamansal} > BelYan_{Tutum}$ dizilimini sergilediğini ve bu dizilimin Türkçede belirteç yantümcelerin kendi aralarında sergilediği dizilime yönelik sunulabilecek temel bir dizilim olduğunu da söyleyebiliriz.

SONUÇ

Alanyazında Türkçedeki kip, görünüş ve zaman ulamlarının eylem biçimlenmesinde sergiledikleri dizilime ilişkin kapsamlı bir çalışma bulunmaz. Ancak, mevcut çalışmalara göz attığımızda, sunulan bu olguların eylem çekimi üzerindeki dizilimi bağımsız bir dilbilgisel etmenle ilişkilendirilmemiştir. Diğer deyişle, genellikle betimsel görünümeler içeren bu dizilim özelliklerinin nedenini açıklayan bağımsız bir güdülenme ya da araç bulunmaz. Buradan yola çıkarak, biz de çalışmamızda temel olarak Türkçedeki kip, görünüş ve zaman ulamlarının eylem biçimi üzerindeki konumlanışını bağımsız bir dilbilgisel etmenle saptamayı ve tanıtlamayı amaçladık.

Birinci bölümde ilk olarak, belirteç kavramının sözlüksel bir ulamı ifade ettiğini, bir sözcük türü olduğunu; belirtecimsi kavramının ise belirteçlerin sözdizimsel işlevine gönderimde bulunduğunu gösterdik. Bununla birlikte, Türkçeden ve dünya dillerinden örneklerle çeşitli yapılanmaların belirtecimsi işlevinde kullanılabildiğini gördük. Basit belirteçler dışında, Türkçede adıl, sıfatçıl, eylemcil, belirteçli, yansıma sözcüklü, ilgeçli ve çekimli/çekimsiz yantümce yapılanmaların belirtecimsi işlevinde kullanıldığını ilişkin tanıtlarda bulunduk.

Türkçedeki kip, görünüş ve zaman ulamlarını ifade eden dilsel anlatımların eylem biçimi üzerindeki dizilimlerinden söz etmeden önce, çalışmamızın ikinci bölümünde alanyazındaki çalışmalar doğrultusunda kip-görünüş-zaman ulamlarını kapsamlı bir şekilde ele aldık. Bu bölümde, dünya dillerinden örneklerle kip-görünüş-zaman ulamlarının türlerini sunarak ayrıntılandırdık. Bununla birlikte, dünya dillerinde bu dilbilgisel ulamları ifade eden dilsel anlatımların nasıl gerçekleştiğini de gördük. Daha sonra, incelediğimiz kip-görünüş-zaman ulamların, alanyazındaki çalışmalar doğrultusunda Türkçedeki görünümelerini ve bu dilbilgisel ulamları ifade eden dilsel anlatımları sunduk. Ayrıca, bu bölümde alanyazındaki belirli görüşlere değinerek, Türkçede kip-görünüş-zaman ulamlarını ifade eden dilsel anlatımların bileşimlerine yer verdik. Söz konusu dilsel anlatımların eylem biçimindeki bileşimleri, bu ulamların kendi aralarında belirli bir dizilim sergilediğini göstermişti. Ancak, alanyazındaki çalışmalarda bu dizilim örüntülerini bağımsız bir dilbilgisel etmenle saptayan ya da tanıtlayan kapsamlı bir çalışmaya rastlamamıştık.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise, Türkçedeki kip-görünüş-zaman ulamlarının eylem biçimi üzerindeki dizilimlerini saptamak ve tanıtlamak için ele aldığımız bağımsız bir dilbilgisel etmen olan belirteçleri inceledik. Birinci bölümden farklı olarak üçüncü bölümde ele aldığımız belirteç ulamları, Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) işlevsel baş özellikli belirteç ulamlarıdır. Araştırmacılar, sundukları işlevsel baş özelliğindeki belirteçleri, evrensel nitelikte olduğunu savundukları aşamalı bir sırada sunmakta ve dünya dillerinden örneklerle bu durumu desteklemektedir. Söz konusu aşamalı sırada, tümcede işlevsel baş niteliğindeki belirteçlerin kendi aralarındaki dizilim sunulmaktadır. Araştırmacılar, belirteçlerin sergiledikleri bu dizilimin, belirteçlerin eşgüdümlü olduğu kip-görünüş-zaman ulamlarının kendi aralarındaki dizilimle eşgüdümlü olduğunu belirtmektedir. Bu amaçla, çalışmamızın bu bölümde, evrensel nitelikte olduğunu sayıtladığımız bu dizilimde yer alan belirteçleri, eşgüdümlü olduğu kip-görünüş-zaman ulamlarıyla birlikte sunduk.

Dördüncü bölüm, tezin problemi doğrultusunda biçimlendirdiğimiz soruları yanıtladığımız bölümdür. Şimdi, araştırma sorularımız ile bu sorulara ilişkin elde ettiğimiz bulguları sırasıyla özetleyelim:

1. Türkçede işlevsel baş özelliğindeki belirteçlerin aşamalı sıradaki dizilimleri, Cinque'nin (1999) sunduğu dizilimle eşleşmekte midir?

Dördüncü bölümün ilk başlığında, bu soruyu yanıtlamaya çalışmıştık. Bu doğrultuda, Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) aşamalı baş özelliğindeki belirteçlerin dizilim özelliklerini sunduğu aşamalı sıranın, Türkçede tam olarak eşleşmediğini; söz konusu dizilim farklılıklarının öncelik ile sonlandırma belirteçleri ve yeterlilik ile başarımlı belirteçleri arasında olduğunu gördük. Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) sunduğu aşamalı sırada, öncelik ile sonlandırma belirteçleri $\text{ÖnceB} > \text{SonB}$ dizilimiyle; yeterlilik ile başarımlı/başarısızlık belirteçleri $\text{YetB} > \text{BaşB}$ dizilimiyle verilmektedir. Ancak, Türkçede bu belirteç ulamlarının $\text{SonB} > \text{ÖnceB}$ ve $\text{BaşB} > \text{YetB}$ dizilimlerini sergilediğini saptadık. Bu doğrultuda, Cinque

(1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) sunduğu aşamalı sırayı, yeniden biçimlendirdik.

2. Türkçede işlevsel baş özelliğindeki belirteçlerin sergilediği dizilim ile kip, görünüş ve zaman dilbilgisel ulamlarının dizilimi eşgüdümlü mü?

İlk araştırma sorumuzu yanıtlarken, Türkçedeki işlevsel baş özelliğindeki belirteçlerin sergilediği dizilimin, Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) sunduğu aşamalı sırayla tam olarak eşleşmediğinden, belirli belirteç ulamlarının dizilim farklılığı göstermesinden söz etmiş ve yeniden biçimlendirdiğimiz aşamalı bir sıra sunmuştuk. Yeniden biçimlendirdiğimiz bu aşamalı sırayı temel alarak, çalışmamızın dördüncü bölümünün ikinci başlığında bu soruyu yanıtlamaya çalıştık. İlk olarak, yeniden biçimlendirdiğimiz aşamalı sıradaki belirteç ulamları ile alanyazındaki çalışmalardan yola çıkarak, §2. Kip, Görünüş ve Zaman'da sunduğumuz Türkçedeki kip, görünüş ve zaman ulamlarını eşleştirdik (bkz. Çizelge 4). Daha sonra, ortaya koyduğumuz iki aşamalı sıranın eşgüdümlü olup olmadığına ilişkin gözlemimizi, alanyazındaki çalışmalarda yer verilen kip-görünüş-zaman ulamlarını ifade eden dilsel anlatımları ele alarak gerçekleştirdik. Bu doğrultuda, alanyazındaki tutarsızlıklara yönelik elde ettiğimiz bulguları şu şekilde özetleyebiliriz:

- a. Alanyazında tanıtısal ve bitmişlik ifade ettiği belirtilen *-mİş* biçiminin farklı konumlarda tanıtısal kipi ve bitmişlik görünüşü ifade ettiğini belirledik. Bununla birlikte, *-mİş* biçiminin tanıtısal kipi ve bitmişlik görünüşü dışında, sonuçsalık görünüşünü de ifade eden bir dilsel anlatım olduğunu saptadık. Bu doğrultuda, sonuçsalık görünüşünün eşgüdümlü olduğu belirteç ulamı olarak ise sonuçsalık belirteç ulamından söz ettik.
- b. Türkçede gereklilik ve zorunluluk kipliklerinin, farklı dilsel anlatımlarla belirtilen ve aşamalı yapıda farklı konumlarda yer alan ulamlar olduğunu gördük. Söz konusu ulamlardan, gereklilik kipliğinin *-mAlı* biçimiyle;

zorunluluk kipliğinin ise [ol- + -mAIlı] yapılanmasıyla ifade edildiğini belirttik.

- c. Alanyazındaki çalışmalarda olasılık/beklenti ve gelecek zaman ifade ettiği belirtilen -(y)AcAk biçiminin, gelecek zamanı ifade eden bir biçim olmadığı sonucuna ulaştık. Buna ek olarak, -(y)AcAk biçiminin öngörü görünüşünü de belirten bir dilsel anlatım olduğu sonucuna ulaştık.
- d. Alanyazında, -(A/I)r biçiminin alışkanlık ve olasılık/sayıltı ifade ettiği belirtilmektedir. Çalışmamızda, -(A/I)r biçiminin hem alışkanlık görünüşünü hem de olasılık kipliğini ifade ettiğini gözlemlese de elde ettiğimiz bulgular söz konusu biçimin, olasılık kipliğini ve alışkanlık görünüşünü aşamalı yapıda farklı konumlardayken ifade ettiği sonucuna ulaştık.
- e. Alanyazında yer alan çalışmalarda, sürerlik görünüşü belirticisi olarak sunulan -(I)yor biçiminin, -(A/I)r biçimine benzer şekilde alışkanlık görünüşünü ifade ettiğini saptadık.

Elde ettiğimiz bulgular doğrultusunda, §2. Kip, Görünüş ve Zaman'da sunduğumuz Türkçedeki kip-görünüş-zaman ulamlarıyla oluşturduğumuz Çizelge 4'teki aşamalı sıranın yetersiz olduğunu gördük. Bu doğrultuda, Türkçedeki kip-görünüş-zaman ulamlarının eylem biçimindeki dizilim özelliklerini gösteren ve daha kapsayıcı bir aşamalı sıra olan Çizelge 5'i oluşturduk. Çizelge 5, kip-görünüş-zaman ulamlarının eylem biçimindeki konumlarını göstermesinin yanı sıra; bu ulamların yer aldıkları konumları bağımsız bir dilbilgisel etmen olarak bu ulamlarla eşgüdümlü olan belirteçlerle tanıtlamaktadır. Özetle, Türkçede kip-görünüş-zaman ulamları ile Çizelge 3'te yeniden biçimlendirerek sunduğumuz işlevsel baş özelliğindeki belirteç ulamlarının diziliminin eşgüdümlü olduğu sonucuna ulaştık.

- 3. İşlevsel baş olarak belirteç yantümceleri aşamalı sırada belirli bir konumda yer almakta mıdır?

§1.2.1.8. Belirteç Yantümce Yapılanmaları'nda Türkçedeki belirteç yantümcelerinin çekimli ve çekimsiz olarak iki biçimde bulunduğunu görmüştük. Türkçede işlevsel baş özelliğindeki belirteçlerin aralarındaki dizilimi, §4.1. Türkçede Belirteçlerin Konumlanması'nda yer verdiğimiz Çizelge 3'te göstermiştik. §4.3. Türkçede Belirteç Yantümcelerinin Konumlanması'nda Türkçede belirteç yantümcelerinin, Çizelge 3'te sunduğumuz belirteç ulamlarıyla arasındaki dizilim ilişkisini ele aldık. İlk olarak, Türkçede çekimli belirteç yantümceler ile çekimsiz belirteç yantümcelerinin tümcedeki konumlanış özelliklerini inceledik ve belirteç yantümcelerinin çekimli ya da çekimsiz biçimde oluşunun konumlanışı etkilemediği sonucuna ulaştık. Daha sonra, Türkçede birçok belirteç yantümce yapılanmasının, Çizelge 3'te sunduğumuz belirteç ulamlarına göre serbest dizilim sergilediğini, yalnızca tutum belirteçleriyle sabit bir dizilim sergilediğini gördük. Bu durum, bize belirteç yantümce ile zaman belirteçleri arasında bir ilişkinin olabileceğini gösterdi. Bu doğrultuda, zamansal bir gönderime sahip olan çekimli/çekimsiz belirteç yantümcelerinin, zaman belirteçlerinin sergilediği gibi serbest bir dizilim sergilediği sonucuna ulaştık. Ancak, tüm çekimli/çekimsiz belirteç yantümcelerinin zamansal gönderimde bulunmamasından, belirli yapılanmaların tutum ifade etmesinden dolayı, belirteç yantümceğini temelde zamansal ve tutum ifade eden belirteç yantümce olarak ikiye ayırdık. Elde ettiğimiz bulgular sonucunda ise tutum ifade eden belirteç yantümce, Çizelge 3'te sunduğumuz tutum belirteç ulamının bulunduğu konumda; zamansal belirteç yantümce ise Çizelge 3'te sunduğumuz zaman belirteç ulamının konumunda yer alabildiği sonucuna ulaştık. Bu doğrultuda, Türkçede belirteç yantümce konumlanışını gösteren Çizelge 6'yı sunduk.

Çalışmamızda, kuramsal artalan bilgiye yer verdiğimiz birinci ve ikinci bölümleri ile kuramsal çerçeveyi sunduğumuz üçüncü bölüm doğrultusunda yukarıda sunduğumuz araştırma sorularını dördüncü bölümde yanıtlamış olduk.

Sonuç olarak, çalışmamız, alanyazındaki kip-görünüş-zaman ulamlarına ilişkin çalışmaların aksine, bağımsız bir dilbilgisel etmen ile kip-görünüş-zaman ulamlarının eylem biçimindeki konumlanışının nasıl gerçekleştiğini göstermektedir. Bununla birlikte, çalışmamız, Türkçedeki kip-görünüş-zaman ulamlarına ilişkin tutarsızlıkları

ortadan kaldırarak, Türkçedeki kip-görünüş-zaman ulamlarının her birinin farklı konumlarda yer aldığını ve bu konumların bağımsız bir dilbilgisel etmen olarak belirteçlerle tanıtlanabileceğini göstermektedir. Bununla beraber, yeniden ele aldığımız aşamalı yapıdaki kimi aşamaların birbiri ardına neden eklenemediği sorusu hala yanıtlanması gereken bir sorudur. Sözelimi, gereklilik kipliği aşamalı yapıda gelecek zaman ve sürerlik görünüşünün altında yer alsa da belirli biçimbilimsel sınırlılıklar ya da başkaca bağımsız nedenlerden ötürü üst üste eklenemez:

- (363) a. Ali sütü *mutlaka* iç-meli-(*yecek).
b. Ali sütü *şu anda* iç-meli-(*yor).

(363)'deki tümcelerde gereklilik kipliği belirticisi *-mAli* her ne kadar ardından gelen kiplik ve görünüş eklerinden aşamalı yapıda daha alt bir konumda yer alsa da yeni bir alan açarak bu eklerin üst üste binişmesini engelleyen etmenin ne olduğu açık değildir. Bu ve buna benzer soruların yanıtlarını gelecek çalışmalara bırakıyoruz, çünkü Cinque (1999) ve Rizzi ve Cinque'nin (2016) kurduğu tözel aşamalı yapıların dillerarası kanıtlarla desteklenmesi gerekliliği aşikârdır.

KAYNAKÇA

- Aboh, E. O. ve Nauze, F. (2008). Tense, mood, and aspect in Gungbe (Kwa). W. Abraham ve E. Leiss (Dü) içinde, *Modality-aspect interfaces: Implications and typological solutions* (ss. 215-239). Amsterdam: John Benjamins.
- Adger, D. (2003). *Core Syntax: A Minimalist Approach*. Oxford: Oxford University Press.
- Aikhenvald, A. Y. (2015). Evidentials: Their links with other grammatical categories. *Linguistic Typology*. 19: 1-39.
- Aksan, D. (1995). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK.
- Alexiadou, A. (1997). *Adverb Placement: A Case Study in Antisymmetric Syntax*. Amsterdam: John Benjamins.
- Ameka, F. K. (1991). *Ewe: Its grammatical constructions and illocutionary devices*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Canberra: Australian National University.
- Aslan, S. (2012). Türkiye Türkçesinde Ol- Yardımcı Fiilli Yapıların Görünüş-Zaman Bildirimindeki İşlevleri. *Bilig*. 63: 11-30.
- Barnes, J. (1984). Evidentials in the Tuyuca Verb. *International Journal of American Linguistics*. (50): 255-271.
- Bergsland, K. (1994). Aleut tenses and aspects. *Empirical and Theoretical Contributions to Language Typology* (ss. 323-369). Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Bisang, W. (1998). Adverbiality: The view from the Far East. *Adverbial Constructions in the Languages of Europe* (ss. 641-812). Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Blackings, M. ve Fabb, N. (2003). *A Grammar of Ma'di*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Bohnemeyer, J. (2014). Aspect vs. relative tense: the case reopened. *Nat Lang Linguist Theory*. 32: 917-954.

- Bonami, O., Godard, D. ve Kampers-Manhe, B. (2004). Adverb classification. *Handbook of French Semantics* (ss. 143-184). Stanford: CSLI Publications.
- Booij, G. (2005). *The Grammar of Words: An Introduction to Linguistic Morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Bowers, J. (1993). The syntax of predication. *Linguistic Inquiry*. 24: 591-656.
- Bybee, J. L., Perkins, R. ve Pagliuca, W. (1994). *The evolution of grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago: University of Chicago Press.
- Campbell, G. L. (2000). *Compendium of the World's Languages* (2. Baskı 1. Cilt). London: Routledge.
- Carlson, B. (1996). Situation Aspect and a Spokane Control Morpheme. *International Journal of American Linguistics*. 62: 59-69.
- Carnie, A. (2012). *Syntax: A Generative Introduction* (3. Baskı). Malden: Blackwell Publishers.
- Carstairs-McCarthy, A. (2002). *An Introduction to English Morphology: Words and Their Structure*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Cinque, G. (1999). *Adverbs and Functional Heads: A Cross-Linguistic Perspective*. New York: Oxford University Press.
- Cinque, G. (2001). A note on mood, modality, tense and aspect affixes in Turkish. *The Verb in Turkish* (ss. 47-60). Amsterdam: John Benjamins.
- Cinque, G. (2006). *Restructuring and Functional Heads*. New York: Oxford University Press.
- Cole, P. (1982). *Imbabura Quechua*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- Comrie, B. (1976). *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, B. (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.

Corcu, D. (2006). Gereklilik/Zorunluluk Kipliği Kodlayıcılarının Anlam Yapısı Üzerine. 20. *Ulusal Dilbilim Kurultayı*. İstanbul.

Corcu, D. (2010). *Tanıtıcılığın Durum Anlambilimsel Sunumu: Türkçede Tanıt Türleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

Corpus of Contemporary American English. Erişim adresi: <https://www.english-corpora.org/coca/> (erişim tarihi 17.03.2020).

Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics*. Malden: Blackwell Publishing.

Dahl, Ö. (1985). *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Blackwell.

Dahl, Ö. (2000). *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

De Swart, H. (2012). The Role of Verbs and Arguments in the Grammar of Aspect. *The Oxford Handbook of Tense and Aspect* (ss. 752-780). New York: Oxford University Press.

Dilaçar, A. (1971). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971* (ss. 83-145). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dixon, R. M. (1973). *The Dyirbal language of North Queensland*. Cambridge: Cambridge University Press.

Donaldson, T. (1977). *A Description of Ngiyamba: the Language of the Waṇa:ybuwan People of Central Western New South Wales*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Australian National University: Canberra.

Emeksiz, Z. (2008). Türkçede Kiplik Anlamının Belirsizliği ve Anlamsal Roller. *Dil Dergisi*. 141: 55-66.

Erguvanlı, E. (1984). *The Function of Word Order in Turkish Grammar*. California: University of California Press.

- Erguvanlı-Taylan, E. (2001). On the relation between temporal/aspectual adverbs and the verb form in Turkish. *The Verb in Turkish* (ss. 97-128). Amsterdam: John Benjamins.
- Erguvanlı-Taylan, E. (2018). Türkçe Dilbilgisel Kiplikte Olasılık ve Gerekliklik. *Dil ve Edebiyat Dergisi*. 15(2): 1-22.
- Evans, V. ve Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Fedden, S. (2011). *A Grammar of Mian*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Filip, H. (2012). Lexical Aspect. R. I. Binnick içinde, *The Oxford Handbook of Tense and Aspect* (ss. 721-751). New York: Oxford University Press.
- Forker, D. (2018). Evidentiality and its relations with other verbal categories. *The Oxford Handbook of Evidentiality* (ss. 65-84). New York: Oxford University Press.
- Fox, D. ve Pesetsky, D. (2005). Cyclic Linearization and its interaction with other aspects of grammar: a reply. *Theoretical Linguistics*. 31(1-2): 235-262.
- Fox, G. (1979). *Big Nambas Grammar*. Canberra: Australian National University.
- Frawley, W. (1992). *Linguistic semantics*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Geuder, W. (2000). *Oriented Adverbs: Issues in the Lexical Semantics of Event Adverbs*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Tübingen: Universität Tübingen.
- Gibson, K. (1986). The Ordering of Auxiliary Notions in Guyanese Creole. *Language*. (62): 571-586.
- Gisborne, N. (2007). Dynamic Modality. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics*. (4): 44-61.
- Givón, T. (1982). Evidentiality and Epistemic Space. *Studies in Language*. 6: 23-49.
- Givón, T. (2001). *Syntax: A Functional-Typological Introduction* (1. Cilt). Amsterdam: John Benjamins.
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.

- Gračanin-Yüksek, M. ve İşsever, S. (2011). Movement of Bare Objects in Turkish. *Dilbilim Araştırmaları*. 22(1): 33-49.
- Guillaume, A. (2008). *A Grammar of Cavineña*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Guirardello, R. (1999). *A Reference Grammar of Trumai*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Houston: Rice University.
- Gvozdanović, J. (2012). Perfective and Imperfective Aspect. *The Oxford Handbook of Tense and Aspect* (ss. 781-802). New York: Oxford University Press.
- Hagman, R. S. (1977). *Nama Hottentot Grammar*. Bloomington: Indiana University.
- Haiman, J. (1980). *Hua: a Papuan language of the eastern highlands of New Guinea*. Amsterdam: John Benjamins.
- Halling, P. H. (2018). *Adverbs: A Typological Study of A Disputed Category*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Stockholm: Stockholm University.
- Haspelmath, M. (1993). *A Grammar of Lezgian*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Haspelmath, M. (1995). The converb as a cross-linguistically valid category. *Converbs in cross-linguistic perspective* (ss. 1-55). Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Haspelmath, M. ve Buchholz, O. (1998). Equative and similitive constructions in the languages of Europe. *Adverbial Construction in the Languages of Europe* (ss. 277-334). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hasselgård, H. (2010). *Adjunct Adverbials in English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hengeveld, K. (1998). Adverbial clauses in the languages of Europe. *Adverbial Construction in the Languages of Europe*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hercus, L. A. (1982). *The Bāgandji language*. Canberra: Australian National University.

Hetterle, K. (2015). *Adverbial Clauses in Cross-Linguistic Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Hewitt, B. G. (1979). *Abkhaz*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.

Hoffman, B. (1995). *The Computational Analysis of the Syntax and Interpretation of "Free" Word Order in Turkish*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Philadelphia: Pensilvanya Üniversitesi.

Hogeweg, L., Hoop, D. H. ve Malchukov, A. (2009). The semantics of tense, aspect and modality in the languages of the world. *Cross-linguistic Semantics of Tense, Aspect and Modality* (ss. 1-12). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

Hope, E. R. (1974). *The deep syntax of Lisu sentences: transformational case grammar*. Canberra: The Australian National University.

İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Ingham, B. (2003). *Lakota*. Münih: Lincom Europa.

İşsever, S. (2000). *Türkçede Bilgi Yapısı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

Jackendoff, R. (1981). *X Syntax: A Study of Phrase Structure* (2. Baskı). Cambridge: MIT Press.

Jackendoff, R. (1997). *The Architecture of the Language Faculty*. Cambridge: MIT Press.

Jensen, A. (1994). Wayampi. *Typological studies in negation* (ss. 343-364). Amsterdam: John Benjamins.

Kuram, K. (2015). *The Organization of Functional Heads and Tense/Aspect/Mood Interpretation in Turkish*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Newcastle: Newcastle University.

Kayne, R. (1994). *The Antisymmetry of Syntax*. Cambridge: MIT Press.

Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi* (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London, New York: Routledge.

Kornfilt, J. (2005). Asymmetries between pre-verbal and post-verbal scrambling in Turkish. *The Free Word Order Phenomenon. Its Syntactic Sources and Diversity* (ss. 181-221). Berlin: Mouton de Gruyter.

Koshal, S. (1979). *Ladakhi grammar*. Delhi: Motilal Banarsidass.

Kuipers, A. H. (1967). *The Squamish language: Grammar, texts, dictionary*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Kural, M. (1997). Postverbal constituents and Linear Correspondence Axiom in Turkish. *The Linguistic Inquiry*. 28: 498-519.

Laenzlinger, C. (1998). *Comparative Studies in Word Order Variation*. Amsterdam: John Benjamins.

Levinsohn, S. H. (1975). Functional Sentence Perspective in Inga. *Journal of Linguistics*. 11(1): 13-37.

Lewis, G. L. (1967). *Turkish Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

Louwerse, J. (1988). *The Morphosyntax of Una in Relation to Discourse Structure*. Canberra: Australian National University.

MacDonald, L. (1985). *A Grammar of Tauya*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Manitoba: University of Manitoba.

Maienborn, C. ve Schafer, M. (2011). Adverbs and adverbials. *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning* (2. Cilt, ss. 1390-1420). Berlin: Mouton de Gruyter.

Mcshane, M., Nirenburg, S. ve Zacharski, R. (2004). Mood and modality: Out of theory and into the fray. *Natural Language Engineering*. 10(1): 57-89.

Merchant, J. (2004). Fragments and Ellipsis. *Linguistics and Philosophy*. 27(6): 661-738.

- Mihas, E. (2010). *Essentials of Ashéninka Perené Grammar*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Milwaukee: The University of Wisconsin-Milwaukee.
- Mithun, M. (1999). *The Languages of Native North America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mufwene, S. S. (1990). Time reference in Kikongo-Kituba. *Pidgin and Creole Tense-Mood-Aspect* (ss. 97-118). Amsterdam: John Benjamins.
- Nagai, M., & Özçelik, Ö. (2012). Syntactic Positions of Bare NPs in Turkish: Some Implications from Aspect and Prosody. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*. 18(1): 189-197.
- Özgen, M. (2017). İle: A Postpositional Case Marker or Conjunction?. *Prof. Dr. Talât Tekin Hatıra Kitabı* (2. Cilt, ss. 779-804). İstanbul: Çantay.
- Özgen, M. (2018). *Formalist Dilbilgisi Kuramları* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Özgen, M. ve Koşaner, Ö. (2019). *Dünya Dillerinden Örneklerle Dilbilimsel Tipoloji* (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Palmer, F. R. (1990). *Modality and the English modals*. London: Longman.
- Palmer, F. R. (2001). *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Payne, D. (2002). Causatives in Asheninka: the case for associative source. *The grammar of causation and interpersonal manipulation* (ss. 485-505). Amsterdam: John Benjamins.
- Potsdam, E. (1998). A Syntax for Adverbs. *Proceedings of the Western Conference on Linguistics* içinde (ss. 397-411). Arizona: Arizona State University.
- Pustet, R. (2008). The Lakota aspect/modality markers -kinica and tkhá. *Modality-aspect interfaces: Implications and typological solutions* (ss. 331-355). Amsterdam: John Benjamins.
- Reh, M. (1985). *Die Krongo-Sprache (Niinò-mó-di): Beschreibung, Texte, Wörterverzeichnis*. Berlin: D. Reimer.

- Richards, M. (2007). Dynamic Linearization and the Shape of Phases. *Linguistic Analysis*. 33: 209-237.
- Rizzi, L. ve Cinque, G. (2016). Functional Categories and Syntactic Theory. *Annual Review of Linguistics*. 2: 139-163.
- Searl, J. R. ve Vanderveken, D. (1985). *Foundations of illocutionary logic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1983). *Intentionality, an essay in the philosophy of mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sebzecioğlu, T. (2004). Türkçede Kip Kategorisi ve -yor Biçimbiriminin Kipsel Değeri. *Dil Dergisi*. 124: 18-33.
- Seiler, W. (1985). *Imonda: a Papuan Language*. The Australian National University.
- Sezer, E. (2001). Finite inflection in Turkish. *The Verb in Turkish* (ss. 1-45). Amsterdam: John Benjamins.
- Shibatani, M. (1990). Ainu. *The languages of Japan* (ss. 1-86). Cambridge: Cambridge University Press.
- Siewierska, A. (1992). Layers in FG and GB. *Layered Structure and Reference in a Functional Perspective* (ss. 409-432). Amsterdam: John Benjamins.
- Smith, C. S. (1991). *The Parameter of Aspect*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Sohn, H. (1999). *The Korean language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spaulding, C. ve Spaulding, P. (1994). *Phonology and Grammar of Nankina*. Ukarumpa: Summer Institute of Linguistics.
- Steele, S. (1975). Past and Irrealis: Just What Does It All Mean?. *International Journal of American Linguistics*. 41: 200-217.
- Sugahara, T. (2010). *Onomatopoeia in Spoken and Written English: Corpus- and Usage-based Analysis*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sapporo: Hokkaido University.

- Svantesson, J.-O. (1994). Tense, mood and aspect in Kammu. *Tense, Aspect and Action. Empirical and Theoretical Contributions to Language Typology* (ss. 265-278). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Şener, S. (2006). *Strandability of a P is about its extendability*. Workshop on Anti-Locality, Harvard University.
- Tatevosov, S. ve Ivanov, M. (2009). Event structure of non-culminating accomplishments. *Cross-linguistic semantics of tense, aspect and modality* (ss. 83-130). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Thompson, S. A., Longacre, R. E. ve Hwang, S. J. (2007). Adverbial Clauses. *Language Typology and Syntactic Description* (2. Baskı, 2. Cilt, ss. 237-300). Cambridge: Cambridge University Press.
- Underhill, R. (1976). *Turkish Grammar*. Cambridge: MIT Press.
- Uzun, N. E. (1998). Türkçe'de Görünüş/Kip/Zaman Üçlüsü. *Dil Dergisi*. 68: 5-22.
- Uzun, N. E. (2004). *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kavramları: Türkçe Üzerine Tartışmalar* (2. Baskı). İstanbul: Pandora Kitap Evi.
- van Schaaijk, G. (2001). Periphrastic tense/aspect/mood. *The Verb in Turkish* (ss. 61-96). Amsterdam: John Benjamins.
- Vendler, Z. (1967). *Linguistics in Philosophy*. New York : Cornell University Press.
- Vonen, A. M. (1994). The Expression of Temporal and Aspectual Relations in Tokelau Narratives. *Tense, Aspect and Action: Empirical and Theoretical Contributions to Language Typology* (ss. 371-396). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Weber, D. J. (1989). *A Grammar of Huallaga (Huanuco) Quechua*. Berkeley: University of California Press.

EKLER

EK 1 – SÖZLÜKÇE

-A-

adıl	: nominal
adverbial clause	: belirteç yantümce
alçak belirteçler	: lower adverbs
alışkanlık belirteç	: habitual adverb
alışkanlık görünüşü	: habitual aspect
amaçlılık kipi	: intentional mood
anlatı kipi	: narrative/renarrate/indirect indicative mood
anlık görünüşü	: momentaneous aspect
ardıl kipi	: consecutive mood
artgörümlü belirteci	: retrospective adverb
artgörümlü görünüş	: retrospective aspect

-B-

bağlayıcı	: conjunctive
bakış açısı görünüşü	: viewpoint aspect
başarım görünüşü	: success aspect
başarısızlık belirteci	: frustrative adverb
başarısızlık görünüşü	: frustrative aspect
başlama görünüşü	: inceptive/inchoative/ingressive aspect
beklenti kipliği	: expectational modality
belirleyici öbeği	: determiner phrase
belirtecimsi işlevi	: adverbial function

belirtecimsi	: adverbial
belirteç oluşturma	: adverb-forming
belirteç	: adverb
belirteçleştirici	: adverbialiser
biçimsel	: morphological
bildirme kipi	: indicative/declarative mood
bilgisel odak	: informational focus
bilgisellik belirteci	: epistemic adverb
bilgisellik	: epistemic
bitimli	: telic
bitimsiz	: atelic
bitmemiş görünüşü	: non-perfect aspect
bitmemişlik görünüşü	: imperfective aspect
bitmiş görünüşü	: perfect aspect
bitmişlik görünüşü	: perfective aspect
buyrum kipi	: imperative mood
bütüncül yineleme	: full reduplication
bütünsellik belirteci	: completive adverb
bütünsellik görünüşü	: completive aspect
-C-	
converb	: ulaşıl
çaba görünüşü	: conative aspect
çekim öbeğinde	: inflection phrase

çekimli	: finite
çekimsiz	: nonfinite
çıkarımsal kipi	: inferential mood
çıkarımsal kipliği	: deductive modality
çıkarsanmış tanıtsallık	: deduced evidential(ity)
çıkma/ayrılma	: ablative
çoklu ne-sorusu	: multiple wh-question

-D-

dağılım	: distribution
dağılımlı sayılar	: distributive numeral
deduction	: çıkarım
değerlendirme belirteci	: evaluative adverb
devingenlik kipliği	: dynamic modality
devinimsellik belirteci	: celerative adverb
devinimsellik görünüşü	: celerative aspect
dilbilgisel görünüş	: grammatical aspect
dillerarası	: crosslinguistic
dolaylı kiplik	: reported modality
durum belirticisi	: case marker
durum görünüşü	: situational aspect
duyusal kipliği	: sensory modality

-E-

edici	: agent
--------------	---------

eğik durum belirticileri	: oblique case marker
ekleme	: adjoin
eklenti konumu	: adjoined/adjunct position
eklenti	: adjunct
erek	: goal
eşasılı	: cognate
eşzamanlık	: simultaneous
eylem öbeği belirteçleri	: verb phrase adverbs
eylem öbeği	: verb phrase
eylem öncesi konum	: preverbal position
eylem sonrası konum	: postverbal position
eyleyici güç	: illocutionary force

-F-

folklor : folklore

-G-

geçmiş zaman : past tense

geçmişdışı zaman : non-past tense

gelecek dışı zaman : non-future tense

gelecek zaman : future tense

geniş zaman : aorist

gereklilik belirteci : obligation adverb

gereklilik : obligation

göreceli zaman : relative tense

görsel olmayan tanıtsallık : non-visual evidential(ity)

görsel tanıtsallık : visual evidential(ity)

görünüş : aspect

gösterici konumu : specifier position

gösterme anlatımı : demonstrative

gözlemlenmiş geçmiş zaman : observed past tense

-İ-

ikinci el tanıt : second-hand evidence

ilgeç öbeği : adpositional phrase

istem belirteç : volition adverb

istem kipi : volition/optative

isteme kipi : subjunctive mood

işitsel tanıtsallık : auditory evidential(ity)

işlek : productive

iyelik belirtili ilgeçler : possessive-marked postpositions

izin : permission

-K-

karşıtsal odak : contrastive focus

kesinlik : certainty

kılınış görünüşü : Aktionsart/actionality aspect

kip : mood

kiplik : modality

kipsel eylem : modal verb

konu : theme

konusal-rol/ θ -rol : thematic role

koşul kipi : conditional mood

koşul yantümceleri : conditional clause

kök kipliği : root modality

-M-

mutlak zaman : absolute tense

-N-

nesne odaklı belirteçler : object-oriented adverbs

-O-

odak : focus

olabilirlik : likelihood

olası kipi : potential mood

olasılık belirteç : possibility adverb

olasılık : possibility

olay kipliği : event modality

-Ö-

ödünleyici : concessive

öncelik : anterior/perfect/pluperfect

öncelik belirteci : anterior adverb

öndurum ilgeçleri : prepositions

önerme kipliği : propositional modality

öngörü belirteci : prospective adverb

öngörü görünüşünü : prospective aspect

önlem : precaution

-P-

parçalı yineleme : partial reduplication

particle : parçacık

-S/Ş-

sıklık belirteç : frequentative adverb

sıklık görünüşü : frequentative aspect

sondurum ilgeçleri : postpositions

sonlandırma belirteci : terminative adverb

sonlandırma görünüşü : terminative/cessative aspect

sonralık : posterior

sonuçsal belirteci : resultative adverbs

sonuçsal görünüşü : resultative aspect

soru belirticisi : interrogative marker

soyut ilişki : abstract relation

söylenti kipi : dubitative mood

sözdizimsel : syntactic

sözeylem belirteci : speech act adverb

sözeylem kipi : speech act mood

sözleşme kipi : promissive mood

sözlüksel görünüş : lexical aspect

sunumsal odak : presentational focus

sürdürme belirteçleri : continuative adverb

süreçlik belirteci	: durative adverb
süreçlik görünüşü	: durative/delimitative aspect
sürerli olmayan görünüş	: non-progressive aspect
sürerlik görünüşü	: progressive aspect
sürme belirteci	: continuous adverb
sürme görünüşü	: continuous aspect
şimdiki zaman	: present tense

-T-

tahmin kipliği	: speculative modality
tahmini kipi	: predictive mood
tampon gövde	: buffer stem
tanıtsallık belirteci	: evidential adverb
tanıtsallık kipliği	: evidential(ity) modality
teklif belirticisi	: propositive marker
tense	: zaman
teşvik kipi	: hortative mood
tümce başı	: clause initial
tümce belirteçleri	: sentence adverbs
tümce bölütü	: sentence fragment
tümce sonu	: clause-final
tümleç	: complement
tümleyici öbeği	: complementizer phrase

-U/Ü-

ulaçlı	: gerundive
ulamsal seçim özellik	: categorial selectional feature
uyarı kipi	: monitory mood
uyumlu ilgeçler	: agreeing postpositions
uzamsal ilişki	: spatial relation
üçüncü el tanıt	: third-hand evidence
üye	: argument

-Y-

yakınlık görünüşü	: immediate aspect
yaklaşıklık belirteci	: proximative adverb
yaklaşıklık görünüşü	: proximative aspect
yalın ilgeçler	: bare postpositions
yanıt bölütleri	: answer fragments
yansıma sözcükler	: onomatopoeia
yansız odak	: neutral focus
yantümce sonekleri	: subordinating suffixes
yantümceleme bağlayıcısı	: subordinating conjunction
yasaklama	: prohibition
yerine koyma	: replacement
yerlik	: locative
yeterlilik belirteci	: ability adverb
yeterlilik kipliği	: ability modality
yineleme görünüşü	: repetitive/iterative aspect

yineleme	: reduplication
yönelme	: dative
yüklemleyici kipliği	: commission modality
yüksek belirteçler	: higher adverbs
yükümlülük	: deontic

-Z-

zaman belirteci	: tense adverb
zaman öbeği	: tense phrase
zorunluluk belirteci	: necessity adverb

Ekler 2 – Diller Diziini

Aleut Dili 134

Almanca 67

Arnavutça 65, 142

Asheninka Dili 161

Aynu Dili 30

Bagandji Dili 126

Boşnakça 128, 133, 148, 157

Cavineña Dili 50

Çince 113, 163

Çuvaşça 44, 101

Dyirbalca 65

Estonca 44

Ewe Dili 20

Fore Dili 140

Fransızca 36

Fula Dili 91, 93, 136, 163

Garo Dili 91, 139

Gungbe Dili 86, 155

Guyanese Kıırma Dili 119, 151

Haitice 89

Hidatsa Dili 71, 116

Huaca 99

Ika Dili 91

Imondaca 27

İbranice 115, 119, 164, 166

İngilizce 8, 14, 16, 27, 32, 34, 36, 43, 46, 51, 62, 64, 66, 69, 70, 73, 84, 88, 90, 98, 99, 110, 113, 115, 117, 126, 140, 145, 150, 152, 162, 164

İnka Dili 65

İspanyolca 9, 14, 69

İtalyanca 8, 63, 66, 74, 122, 123, 124, 130, 132, 134, 135, 136, 143, 145, 148, 150, 152, 156, 158, 159, 160

Japonca 51, 100

Jarawara 199

Keçuva Dili 91

Kevaca 32

Khmu Dili 127

Kituba 100

Klasik Yunanca 74

Krongca 18

Kuku-Yalanji Dili 142

Ladakh Dili 160

Lakota Dili 30, 90

Lezgince 27

Lisu Dili 75

Litvanca 51

Macarca 121

Madice 20

Makaa Dili 132

Miyanca 19

Namaca 20

Nambas Dili 90, 129, 149

Ngiyambaa Dili 114, 121, 124

Nheengatu 199

Norveççe 110, 117, 120, 138, 141, 167

Orta Pomo Dili 67, 72

Pangasince 22

Quechua Dili 144, 154

Rusça 85, 88

Seyşeller Kıırma Dili 154

Spokane Dili 92

Squamişçe 22

Tamilce 70, 73

Tauya Dili 92

Tayca 154, 156, 166

Tokelau Dili 144

Trumayca 52

Tuyuca Dili 67, 71, 72

Tübatulabal Dili 73

Una Dili 138, 147

Ute Dili 127

Wayampi Dili 92

Wintuca 70

Yareba Dili 87, 131

Yavapai 87, 129

Yimas Dili 147

Yunanca 51